ગુલશન.

Gulshan.

પુસ્તક ૬ ઠું.) ❋ અક્ટોબર ૧૯૧૫ ❋ અંક ૧૦

સાંકળ્યું.

આ તમારે કાજે.

ગયા અંકમાં હું જણાવી ગયો છું કે "આ નાચીજ કલમથી એક ઐતિહાસિક વાર્તા આવતા અંકથી શરૂ કરવામાં આવશે" પણ સંગ જતા તીકોકા માતરૂણા જેવી હાલત છે, કારણ કે તે બાપડો નીકલ્યો તો મોટી સફરે પણ રસ્તામાં સગાં વહાલાંઓ એટલાં મલ્યાં કે ઓચી ખજવાળી પાછું આવવું પડ્યું. હું નવી વાર્તા શરૂ કરવાના વિચારમાં હતો તેટલામાં તો કવિરાજ ભવાનીશંકરના "મણીપુરના મહારાજા" આવી પુગ્યા. મહારાજાને જોયા ને પીછાણ્યા ને ખુશી ને મારે જગ્યા કરી આપીને નવી વાર્તાપર હાલને કાજ બીસાડું સુવડાવ્યું.

કવિરાજ ભવાનીશંકર ને ગુલઝારનાં વાંચકો અંજાણ નથી. કાઠિયાવાડના આ પુરાણા અને જાણીતા, માનિતા કવિરાજની સાહિત્ય સેવા આ નાચીજ કલમ પાળણામાં હીંચકા વઢીક ખાતી ન હતી તે આગમજની શરૂ થઇ ચુકેલી હતી. મરહુમ મી૦ બેરામજી મલબારી આ કવિરાજની વાર્તાઓપર એટલા બધા ખુશ હતા કે તેમણે કવિરાજ ને વાર્તાઓજ લખવાનો આગ્રહ કર્યો હતો પણ "ઉલેલી બોર" વાળી આ જીંદગી કેવી લકડેકા લડ્ડુ સમાન છે તે તો "જીસ પર બીતા બીતી હો" વોહીજ જાણે.

કાઠિયાવાડના ઇતિહાસ પર આ વાર્તા કાંઇક નવીન ઉજવાળું નાંખશે. શરૂઆત જે વર્ણનોથી થઇ છે તે સુંદર છે અને ધારે ધારે વાર્તાનો ખરો રંગ જામી ગુલઝારનાં, અનેક ચાલુ વાર્તાઓ કરતાં તે અધીક સ્થાન ખેંચનારી થઇ પડશે એવી મને સંપૂર્ણ આશા છે.

આ માસિકને જડમાં તોડ ભાષાથી જેમ નિરાળું રાખ્યું છે તેમ ચીબાવલી પારસી ભાષાથી તો તેને ખાસ દુરજ કરેલું છે. કવિરાજ ભવાનીશંકરની સાદી અને સહેલી ભાષા આપ વાંચકોને ગ્રહણ કરતાં કશીએ અડચણ આવનાર નથી.

આ અંકથી શરૂ થયલો જર્મન જાસુસ તમોને જર્મન કર્તુકોનાં અનેક ભોપાળાં બનાવી આપી જર્મનીની ઇંગ્લાંડ તરફની લાગણી અચુક આકારમાં બતાવી આપશે. આ વાર્તાઓમાંની વિગતો દરેક અંકમાં તમોને અજબ કરશે. દરેક અંકમાં સંપૂર્ણ, નવી વિગતોજ આવશે.

બ્હેન રૂપાંબાઇ રબાડી જાણીતા લેખક છે. ગણત્રીના કુનેહબાજ પારસી બાનુ લેખકોમાંના એઓ એક છે. એઓ બ્હેનની આ ગરીબડા માસિક તરફ બહુ મમતા છે. એઓની સુંદર કલમથી દરેક અંકમાં બહુજ અગત્યના વિષયો પ્રગટ થનાર છે એમ જણાવતાં ખુશી ઉપજે છે.

આવતા અંકથી બલા બાઇ સસ્સેકા તીન પાઉં પોતાની ૭૨૭ અંગ્રી પારસી બાનુ લુપીનની વાર્તા પાછી ચાલુ કરનાર છે. બલા મી૦ ત્રીભકરાય જે. દેસાઇ બેરીસ્ટર સાહેબ દરેક અંકની અંગ્રેજી કોલમ તપાસનાર છે. આ ઉપરાંત દરેક અંકમાં ગુલઝારના ચાલુ ચાર કવિરાજો નિયમિત હાજરી આપશે. ટુંકી વાર્તાઓ અને બીજા પરચુરણ લેખો સાથે આ અંકની ઢબ પર દરેક અંક પ્રગટ થશે. બસ, હવે એથી વધુ શું જોઇએ છે!

"મણીપુરના મહારાજ"

(હિન્દુ રાજ્યસ્તાનનો જુનો રંગ.)

(નવલકથા.)

નાર—કવિ ભવાનીશંકર નરસિંહરામ.

પ્રકરણ ૧ લું.

" સ્વતંત્રતાનો સુર્યોદય."

સૃષ્ટિ સૌંદર્યતાની શોભાથી ને જર જવાહીરની અખુટ ખાણોથી જામેલા, અનગળ ખજાનાથી ને અલૌકિક બનાવોથી હિન્દ ભૂમિને વિષે આશ્ચર્ય પમાડનારા, તથા ઇશ્વરી પ્રસાદથી આશિર્વાદ પામેલા શ્રી સૌરાષ્ટ્ર દ્વિપકલ્પની સ્વતંત્ર ભુમિએ અનેક તરેહના રાજ્ય રંગો દર્શાવ્યા છે, અને તે રાજ્યરંગો ઋષિ–કવિ–પંડિતોની રસમય કલમથી કવિતામાં ક્થાયા છે. ઇતિહાસ વેત્તાઓએ ઇતિહાસરૂપે અમર કર્યાં છે, અને એ ચિત્ર વિદ્યામાં ચતુરાઇ બતાવનારા ચતુર ચિતારાઓએ ચિત્ર રૂપે પ્રકાશ કર્યાં છે, સૌરાષ્ટ્રીઓના વીરત્વ પણાની કહેલી કાથાઓ તથા ભાટ ચારણોએ શુરવીર, ધર્મવીર પુરૂષોના શુરાતનનાં ઉંચા સુરમાં લલકારેલી કવિતા અને કવિતોના પડધા આજે પણ સુરાષ્ટ્ર ભૂમિની ખંડખચડી ટેકરીઓ, ઉંચાં શિખરોથી દિપાયમાન થયેલા ડુંગર –પ્હાડોથી ઉંડી અને અંધારી ખીણોમાં અનેક પશુ–પંખિઓ ગુંજારવ કરી રહ્યાં છે, નિર્દોષ મૃગલાં અને સસલાં વિગેરે પશુઓ નિર્ભય બનીને ઝરણાં અને નદિનાળાંપર નાચતા કુદતા ફરે છે, તે અરણ્યોમાં, ખાડી જંગલોમાં કાનના પડદા સાથે અથડાઇને અદ્યાપિ પર્યંત પ્રત્યુત્તર આપે છે.

સૌરાષ્ટ્ર એ દૈવિભૂમિ છે. મહાભારતના જીવનરૂપ ભગવાન શ્રી કૃષ્ણની ઉત્તર અવસ્થાનું નિવાસ સ્થાન-બૌધ સાધુઓનું નિર્વાણ સ્થળ, જૈન તિર્થંકરોનું મોક્ષ ધામ, ભાવીક શિવ, વિશ્ણૂ ભક્ત જનોનું વિરામ ક્ષેત્ર અને રણસંગ્રામને વિષે સદાયકાળ આસક્ત એવા ધીરવીર ક્ષત્રિઓનું વિરત્વપણું દાખવવાનું શ્રી સૌરાષ્ટ્ર રણ-ક્ષેત્ર છે.

રાજ્ય રંગોના વિવિધ ફેરફાર આ દૈવ્ય ભૂમિએ જોયા છે, જાણ્યા છે, અને અનુભવ્યા પણ છે.

સ્વતંત્ર હવાનું પાન કરીને સ્વતંત્રમાં ઉછરીને પરિપકવ થયેલા ન્હાની મ્હોટી રાજ્ય સત્તા ધરાવનારા સંસ્થાનોના સરદારો ફિસ્બેદારો, રાજા, ઠાકોરો અને તાલુકદાર, જાગીરદારો અરસપરસની સ્પર્ધા ધરાવતા અને પોત પોતાની સરસાઇના ગીતો ગાઇને એક બીજા વચ્ચે સ્વતંત્રતા દાખવતા હતા. પોતપોતાની જાગીરોનું રક્ષણ કરવા-

ને બ્હાને પોતપોતાની હદમાં ન્હાના મ્હોટા કિલ્લાઓ અને ગઢો બાંધતા હતા; અને એ પ્રાચિન કાળના કિલ્લા અને ગઢોની અંદર ભરાઇને પોતાના પૂર્વજોના પરાક્રમોની કથા કહાણીઓ ચારણો અને ભાટોના મુખેથી શ્રવણ કરતા અને વિજયી પર્વ–ટાંકણીં–તહેવાર પર શૂરવિર પૂર્વજોના યશ કિર્તનના ગીતો સ્વતંત્રતાની ખુમારીમાં ગાતા હતા. રજપુતાણીઓ પોતાના લાડકા તનુજોને બાળપણથીજ રણશૂરા બનાવવાનું શિક્ષણ આપવામાં પોતાના કાળ નિર્ગમન કરતી, અને તેમના કુમળા કાનમાં યશગીતોના ગાન શ્રવણ કરાવીને પારણામાં પોઢાડવાને પ્રયાસ કરતી હતી. ઘેર ઘેર સ્વતંત્રતાના મધુરાં ગીતો ગવાતાં, રમતો પણ એવીજ શરીર ખીલવણીની રમાતી, અને વાજીંત્રો પણ કાઠી દરબારોમાં રાજ્ય રંગને સોહાવે, સ્વતંત્રતાને ઉછેરે, મનના જુસ્સાઓને સ્ફુરાવે એવાં રહવાર સાંજ વાગતાં હતા.

આ ન્હાનાં ન્હાનાં કાઠિ–ઠાકોરોનાં સંસ્થાનો સ્વાધિનતામાં બાંધી રાખવાને માટે–મૂર્ધાનું માન જાળવી રાખવાને માટે ઐક્યતાની સાંકળ હતી. એ સાંકળે કરીને સઘળાં સંસ્થાનો આફત કાળે બંધાઇ રહેતાં, બંધાઇને ગમે તેવા બળવાન શત્રુઓનું બળ તોડી શકતાં, પણ તે છતાં સ્વતંત્રતાની ખુમારીમાં આ સ્વતંત્રપણું રિચકારી બેઠેલાં સંસ્થાનો વચ્ચે વારંવાર વિના કારણે વિગ્રહ ઉઠતો ને તેમાં સેંકડે વીર પુરૂષોની ઘાત થતી હતી. પરોણી શેવ–સરદારોને–ઠકુરાઇ ભોગવનારા ઠાકોરોના વિગ્રહથી રજપુતોનું રૂધિરનું રક્ત વહેતું હતું ને આવી હાથીએ હાથીની લડાઇમાં ઝાડનો–પ્રજાનો પણ ઘાણ વળતો હતો.

સ્વતંત્રતાને અહોનિશ ચાહનારા, ક્ષત્રિઓ જેઠવા, ચુડાસમાં, સોળંકી, અને વાળા એઓજ આ કાળે જમીનના ગરાશીઆ રેહા હતા. ત્યારે પરમાર, કાઠિ, ગોહેલ, જાડેજા વચ્ચેજ સૌરાષ્ટ્રની રાજ્ય સત્તા ઓછા–વધતા પ્રમાણમાં વહેંચાયેલી હતી. આ વહેંચાયેલી રાજ્ય સત્તા છતાં આક્ષત્રી સંસ્થાનો, ગરાશીઆ, જાગીરદારો, પરદેશિ હલ્લાની વેળાએ પરસ્પર ઐક્યતાની સાંકળીથી બંધાઇ જતાં અને એ બંધાઇ ગયેલી વીર પ્રજા સામટા બળ વડે કરીને ભલભલા અજીત શત્રુઓના દળ કટકને બાંધી–પરાધીન કરવાને સર્વકાળ સાવધાનને શક્તિવાન થતી હતી.

જે ભૂમિ વિષે પોતાનો જન્મ થયો, જે ભૂમિ પોતાનું અને પોતાના કુટુંબીજનોનું જીવનથી મરણ પર્યંત માતાની માફક પાલણ પોષણ કરતી, જે ભૂમિ વિષે અંતકાળની સુખ નીન્દ્રા લેવાને શયન કરવાનું હતું એ ભૂમિને પોતાની માતુશ્રી સમાન માનીને તેનું રક્ષણ કરવું એ પોતાનો પરમ ધર્મ છે, એમ એ કાળના ક્ષત્રિઓ માનતા અને નિજ પ્રજા જનને મનાવતા હતા. જે જનુનીના પવિત્ર ખોળામાં હજારો લાખો શૂરવિર ક્ષત્રિઓ બાળપણાથી મરણ પર્યંત ખેલતા, કુદતા ને ખોળા પર બેસીને ખેલવાનો, રમવાનો વિદેશી જનોને હક ન હોતો, એ હકતો તેના બળવાન બાળકોજ ભોગવવાને હક્કદાર હતા, અને તેથી એ હકનું બળાત્કારીથી રક્ષણ કરવાને સૌરાષ્ટ્રના ક્ષત્રિવીરો સામર્થવાન હતા. અને તેને લીધેજ ગમે તેવા બળવાન વિદેશી રાજા — મુદ્દારાજાઓ, ક્ષત્રિઓની ઉપકારી વીર માતા — સૌરાષ્ટ્ર ભણી દ્રષ્ટિ કરવાને અસમર્થ હતા.

આ સૌરાષ્ટ્રની ભૂમિની સ્વતંત્રતાનો સૂર્યોદય હતો. ધીરે ધીરે કાળ બળે કરીને મધ્યાનકાળ પણ થયો હતો અને હવે સ્વતંત્રતાના સોનેરી ઝળાંઝળાં થતાં સૂર્યની પશ્ચિમ ભણીના દેવી દરવાજામાં દાખલ થવાના સમયની પણ તૈયારી થવા માંડી હતી.

સૂર્યાસ્ત થતો હતો. આકાશમાંથી પીળારંગના ફીકાં સોનેરી કિરણો મણીપુરની સરહદપરના વિશાળ ક્ષેત્રોમાં પડવાના ચિન્હો પ્રકટ દેખાતાં હતાં. એ પણ પ્રારબ્ધનો વિચિત્ર ખેલ છે. અલૌકિક રંગ છે.

પ્રકરણ ૨ જું.

"સ્વતંત્રતાનો સૂર્યાસ્ત."

સૌરાષ્ટ્રના નૈઋત્ય કોણના કિનારા પર આવેલું, ગગન સાથે વાતો કરતા શિતળ ગિરિરાજની ફળદ્રુપ અને વિશાળ ખીણમાં "મણીપુર" આવેલું હતું. એ "મણીપુર" આબાદીમાં અને મજબૂતાઇમાં બીજા કાઠિ કિલ્લાઓ કરતાં વિશેષ મજબુત અને વિખ્યાત હતો. તે પરમાર વંશના પાયતખ્ત હતું. એક પરમાર વંશના પાયતખ્ત તરીકેજ નહી. ધંધા રોજગારને કળા કૌશલ્યતાની ચાંચલ્યતાને ઉથલ પાથલ વડેજ નહી પરંતુ તેના પરાક્રમી પરમાર પૂર્વજોના પરાક્રમથીજ વીશેષ પ્રખ્યાતી પામ્યું હતું. એ પ્રાચિન કાળની પ્રખ્યાતી આજ કાલની પેઠે સરકારની વાહવાહ કરવાથી અથવા એકાદ ચળકતો ચાંદ મેળવવાથી મળતી નહોતી, પરંતું રણના મેદાનમાં હજારો પરાક્રમી યોધ્ધાઓને હરાવવાથી, પ્રજાનું પિતાની પેઠે લાલન પાલન કરવાથી અને જાતી સુખ વિલાસના ભોગ આપવાથી પ્રાપ્ત થતી હતી, અને એવી અક્ષય કીર્તિનાં યશોગાન સૌરાષ્ટની મંદમંદ હવા ભેદીને આસપાસની ભુમિમાં શ્રવણ થતાં હતા.

"મણીપુર"ની સ્વતંત્રતાનું ભગવું નિશાન સૌરાષ્ટ્રની સ્વતંત્ર–શિતળ હવામાં ફરકતું હતું, અને એ ભગવાં નિશાન નીચે કુળવાન કાઠિ સરદારો, જાગીરદારો, અને ઠકુરાઇ કરનારા ઠાકોરો પોતાના કુળની લાજ રાખવાને અજીત પરાક્રમ દાખવવાને દરેક પળ હાજર રહેતા, રક્ષણ કરતા, શત્રુઓને સંહારતા, ને રણ સંગ્રામમાંથી પ્રાણાંતકાળે પણ પાછી પાની ભરતા ન હોતા. ઐક્યતાથી એવા વીર પરાક્રમોથી અને આવી સ્વતંત્રતાની લાગણીથી "મણીપુર" બીજાં કાઠિ સંસ્થાનો પર સરદારી ભોગવી શકયું હતું, તેના તાબાના જાગીરદારો, ભાયાતો અને ઠાકોરો, તેની તાબેદારી સ્વાધિનતા સ્વિકારતા, સંકટમાં સ્હાય થતા, અને બીજી મન માનતી મદદ કરવાને સર્વકાળ બંધાએલા સમજતા હતા. આ સર્વોપરી સત્તા "મણીપુર" ના છેલ્લા સરદાર "જાલમસિંહજી" ના સમય સુધી સૌરાષ્ટ્રના આ છેડાથી બીજા છેડા સુધી. એક સરખી સર્વત્ર સ્થળે જામી હતી. આ સત્તા જમાવવાને, જમાવીને એક સરખી ચાલુ રાખવાને "જાલમસિંહજી" ના બાહુને બહુ બહુ બળ બતાવવુ પડયું હતું. જંગલી લડાયક જાતોને જેર કરીને તેમનો જોર જુલમ જડ મૂળમાંથી ઉચ્છેદન કરવામાં "મણીપુરના સરદારે" બહુ જવાંમરદી જણાવી હતી. લુંટારાઓને, ધાડપાડુઓને, અને એવીજ બીજી ત્રાસદાયક ટોળીઓને, તીડની માફક વિખેરી નાખવામાં લાયક બળ વાપર્યું હતું. અને પ્રજાના જાન માલનું સંરક્ષણ કરવામાં તે શુરા સરદારે પોતાની સબળ શકિતનો ઉદારતાથી વ્યય કીધો હતો. આવા ઉદારચિત્ર વાળા શુરવીર જોધ્ધાના સમયમાં સ્વતંત્રતાનો સૂર્યોદય થયો હતો. સૂર્યોદય થઇને તેની યુવાવસ્થામાં મધ્યાન કાળ–બપોર થયો હતો, અને તેના સ્વર્ગવાસની–શરીરનાં જીર્ણકાળની વેળાએ તેના સંસ્થાનનો સૂર્યાસ્ત પણ થયો હતો. તે એક છેલ્લો દિવસ હતો. છેલ્લી પ્રભાતના સોનેરી કિરણેં "મણીપુરની" સ્વતંત્ર ભૂમિ પર પડયાં હતાં. છેલ્લી મધ્યાનનો સૂર્ય માથે આવ્યો હતો, તપ્યો હતો, તપીને તેના કકડતા તાપે અતી ઘોર પાપીને ખળ સરખા ક્ષુદ્ર જનોને તપાવ્યા હતા. તે એક છેલ્લી સંધ્યા હતી. સ્વતંત્રતાનો સૂર્યાસ્ત કાળ હતો. જ્ઞાની જનોને સ્વપ્નું હતું. જે સ્વપ્નામાં, જે સૂર્યાસ્તમાં જે સંધ્યાકાળમાં ભોમતી નદિનો ગંભીર પ્રવાહ ખ-

ળ ખળ વર્હન કરી રહ્યો હતો. શિતળ સુગંધી મંદ મંદ વાયુ પૂર્વ ગતિ પ્રમાણે વાતો હતો. તરૂની ઉંચી ટોચોપર અને તેની વિશાળ ડાળીઓની અંદર રાત્રીએ ભટકનારાં પંખીયોના ભયથી ભય પામીને વિધવિધ રંગના નીર્દોષ પંખિઓ ભરાઇ બેસવાને સંતાઇ જવાને આતુરતા બતાવતા હતા. આકાશ વિરક્તપણાનો, અતિશય ઉદાશિનતાનો, ભગવો, આછો સિંદુરીઓ- કાંઇક ઝાંખો પીળો વેષ ધારણ કરવાની તૈયારીમાં હતું. સાયંકાળ થવા માંડયું હતું. દેવ મંદિરોમાં ઘંટનાદ અને અતીત, જંગમ, વૈરાગીઓના આશ્રમસ્થાનોમાં મઠોમાં શંખનાદ થતો હતો, અને એ ન્હાના પ્રકારના નાદો વડે કરીને "મણીપુર" ની આસપાસની જગ્યા ગાજી રહી હતી. તે સઘળી શોકદર્શક નિશાનીઓ હતી. અપસુચક બનાવો હતા. "મણીપુરે" પોતાની સ્વતંત્ર સત્તા ગુમાવવાની શોક જનક ભવિષ્ય વાણી હતી. મણીપુરનો શૂરવિર સિંહ પંચતત્વનું પીંજરૂં ખાલી કરીને નશ્વર આ મૃત્યુલોક કરતાં વિશેષ સ્વતંત્ર, વિશેષ સુખમય સુવર્ણ ભૂમિમાં દોડી ગયો હતો. તે સિંહનું પીંજરૂં- શરીર પ્રત્યક્ષ અગ્નિદેવે પંચ તત્વમાં મેળવી દીધું હતું. શૂરવિર રજપૂતોના મ્હોડાંપર ગ્લાની-ઉદાશીનતા છવાઇ હતી. શૂરવિર ક્ષત્રીઓ કાયર પુરૂષોની સમાન અશ્રુ પાત કરતા હતા. અસ્ત્ર શસ્ત્ર નમાવીને વીરધીર સામંતોને, સુભટો સ્વર્ગવાસી સરદાર ને ઉંચુ માન આપતા હતા. રણશિંગડાં એવાંજ ભયંકર ઉદાશીનતા દર્શાવનારાં વાજીંત્રોમાં શોકના રાગ ગવાતા હતા. નગરવાસીઓની આંખોમાં જળ ભરાઇ આવ્યાં હતાં. દાસ-દાસીઓ રડતાં હતાં. "મણીપુરે" શોક ધારણ કર્યો હતો. રણવાસમાં રાજ્ય ભવનમાં અને પ્રજા સદનમાં રડારોડ થઇ રહી હતી. તે સ્વતંત્રતાની પ્રભાત તે મધ્યાનકાળ, અને તે સાયંકાળ છેલ્લી હતી, સ્વતંત્રતાનો સૂર્યસ્ત થયો હતો. તે સૂર્યસ્તની સાથે "મણીપુરની" સ્વતંત્રતાની-ઐક્યતાની સાંકળ જાલમસિંહના જોર જુલમથી ભાયાતોના વેર ભાવથી ઘસાતી આવી, ઘસાઇ ઘસાઇને અહુંણી છેક નબળી પડી હતી. અને એ નબળી પડેલી સાંકળ છીન્ન ભીન્ન કરીને તોડી નાખીને દક્ષિણ દેશના મરાઠાઓ "મણીપુરની" સરહદપર ભુખ્યા વરૂઓની માફક ભટકતા હતા.

હિન્દમાં આ કાળે મરેઠાની નવીન પણ મજબુત સત્તા સ્થાપન થઇ ચુકી હતી. તેઓએ મહાન બળથી મુગલોની રાજ્ય સત્તા તોડી પાડીને જીતનો ડંકો વગાડયો હતો, અને એ જીતનો લાભ લઇને બીજા કેટલાક પ્રાંતોની માફક કાઠિયાવાડને પણ પોતાના મજબૂત પંજામાં પકડવાની પેરવી કરવા માંડી હતી. અને તેથી એ જાતીના ટોળે ટોળાં આ દૈવી ભૂમિપર દરોડો પાડવાની વાટ જોતાં ઉભાં હતાં. તેવા વિપરીત સમયમાં આપણે "મણીપુરના" સરહદમાં આવી પહોંચીએ છીએ.

પ્રકરણ ૩ જું.

"મણીપુરની સરહદ".

"મણીપુરની" સરહદપર આવી પહોંચતાંજ અશુભ નિશાનીઓ આપણા જોવામાં આવે છે. કુદરત જાણે આ પ્રાચિન સંસ્થાનની સત્તાપી રીસાણી હોય, તેના પર ક્રોધવેશમાં આવી હોય, અને તેના બદલામાં જાણે દંડદેવાને અનુકુળ તક સાધી હોય એવું તોફાન ઉઠવાની તૈયારી છે. આકાશ વાદળાંથી છવાઇ રહ્યું છે. સવિતા નારાયણ રૂપેરી વાદળાંમાંથી ક્ષણવારમાં દર્શન દે છે, ને ક્ષણવારમાં અદ્દશ્ય થઇ જાય છે. રૂપેરી ભુરાં વાદળાંમાંથી સવિતા નારાયણ ભગવાનના સોનેરી કીરણો વડે પડતો તાપ મનુષ્ય પ્રાણિયોનાં માથાં તપાવી નાખે છે. દ્રષ્ટિ મર્યાદાની બહાર છેક નીચાણમાંથી વરસાદની કાળી વાદળીઓ કાપ-

ણીની પેઠે ઉછળતી વાયુની પાંખપર સ્વાર થઈને માણસના માથાં પર ચઢી આવે છે. પ્રલયકાળની માફક પ્રચંડવાયુ વાય છે. તોફાની વાયુના છુટેલા મોજાં–વટોળીઆથી આંધી ચઢી આવીને કાયર માણસોની માફક વૃક્ષોને કંપાવે છે. તેની વિશાળ ડાળીઓના અરસપરસના ઘર્ષણથી છુટેલા અવાજથી, તેના આશ્રમમાં ભરાઇ બેઠેલા પંખિયો ભય પામીને કળા હોળ કરતાં અહિં તહીં ઉડે છે. આવી તોફાનની ભયસૂચક નિશાનીઓથી ભય લીધુ હોય એવો એક મજબૂત બાંધાનો, નીચી, કાઠીનો, બળવાન લાંબા બાહુનો અને ભરાવદાર છાતીનો વિકાળ ઘોડેસ્વાર આપણી આંખે પડે છે. તે આંખો મીંચીને, ઘોડાના શ્રમની દરકાર કર્યા વગર ધસ્યો આવતો હતો. રસ્તો ખડબચડો, ટેકરા–ટેકરી વાળો, પત્થરોની કકરોવાળો હતો. તેવા રસ્તાને લીધે તેનો કદાવર ઘોડો વારમવાર ઠોકરો ખાતો હતો. તે ઠોકરોની દરકાર વગર, વરસાદના તોફાનની પરવા વગર ધારેલા કામના ધ્યાનમાંને ધ્યાનમાં " મણીપુર " ની સરહદ પર ધસી આવતો હતો. ધીરજથી તપાસતાં તે ધ્યાન ખેંચે એવો શૂરવિર પુરૂષ દેખાતો હતો. તેની આંખો કાળી અને તેજથી ચમકતી હતી. દાંત શ્વેત દુધ સરખા ને માથું મ્હોટું હતું મુછો લાંબી અણીઆળી અને પેમીઆના ગુચ્છા ભરાવદાર હતા. માથાપર ટેડી રજપુતશાહી પાઘડી હતી. અને તે પર લટકાવેલી કલગી પવનમાં ફરફર ઉડતી હતી, તેથી તે અમીરી લોહીનો છે, એમ ઓળખાતું હતું. શરીર પર મિશ્રિત પાતળું, વજનમાં હલકું, પણ અતી મજબુત જણાતું બખ્તર હતું અને તે સર્પના સોનેરી તડકામાં અતી ચેગળાઇથી પણ ચગતું હતું. પગમાં તંગ તંગનો જાંબુઆ રંગનો સુરવાળ હતો ને પગમાં દેશી ધાટના પ્હાડી જમીન પર ચાલવાના જોડા પહેર્યાં હતા. અંગપર લાંબી ચાળનો, પ્હેરજી બાંવનો મખમલી–લીપખીરીઆ રંગનો ડગલો ધારણ કર્યો હતો, પરંતુ તે પોલાદી બખ્તરના આચ્છાદનથી પુરે પુરો દેખાતો ન હોતો. તેણે પોતાના શરીર પર એટલાં બધાં અસ્ત્ર શસ્ત્ર સજેલાં હતાં કે, રણસંગ્રામની વેળાએ તેનો એકલા હાથે એક સરખી રીતે કેવી તરેહથી ઉપયોગ કરતો હશે, તે સમજાતું ન હોતું. હાથમાં લાંબો તીક્ષ્ણ ફેંણીનો ભાલો, અને કમરે શિરોહીની વાંકી પ્હોળાં પાનાની રૂપા, સોનાના રસથી રસેલી મુઠવાળી પીરોજા રંગના મખમલી મીયાન—પડદાવાળી તરવાર લટકતી નાચી રહી હતી. પીઠ પર ગેંડાની ઢાલ હતી. અને એ ઢાલ પર કેટલુંક જયપુરી દેશી નકશી કામ કરેલું હતું ને ભેટમાં સોનેરી જડીત કામના હાથાની કટાર ખોસેલી હતી. તે પરથી કલ્પના થતી હતી કે આ અજાણ્યો માણસ કોઇ અમીરી—કુળવાન જાતીનો વીરપુરૂષ હતો. તે ઘડીકમાં પોતાનો અશ્વ જોરમાં હાંકતો, દોડાવતી ને ઘડીકમાં ઉભો રાખીને વિચારના વમળમાં ઝોકાં ખાતો હતો. ઘડીકમાં તે હસતો, અને ઘડીકમાં પોતાના હીંગળોકીઆ રંગના પ્હોળા હોઠ ગુસ્સાથી દાબતો, શ્વેત દુધ સરખા દાંત કચકચાવતો હતો. ક્રોધે કરીને ક્ષણ વારમાં તેના વિશાળ કપાળપર કરચલી વળતી, ભમરો ખેંચાઇ આવતી, મ્હોડાપર લોહી ધાઇ આવતું હતું.

તે અહુણાં "મણીપુર" ની સરહદમાં આવી પહોંચ્યો હતો, પરંતુ તે ઘણા પરિશ્રમથી, લાંબી દોડ મજલથી થાકી ગયો હોય, રાત દિવસની રખડ પટ્ટીથીને આરામ વગરની મુસાફરીથી લોથ પોથ થઇ ગયો હોય, તથા ક્ષુધાથી ક્ષુખ્યા વરૂની માફક ભેડાઇ પડ્યો હોય, એવી હાલતમાં હતો. અહુણા તે સરહદના રક્ષણાર્થે સ્થાપિત કરેલા ડુંગરી કિલ્લાની લગોલગ આવી લાગ્યો હતો. તેની આંખો તેજ પ્રાચિન કાળના પરમાર વંશના કારીગરના પત્થરના કિલ્લા સામે ગુસ્સાથી તાકી હતી. કિ

સાના ઉંચાં બુરજો અને આકાશ સાથે વાતો કરતાં ઉંચા મિનારા પર ગોઠવેલી નાના પ્રકારની પ્રાચિન કાળની બનાવટની તોપો આં સ્થળેથી આબાદ દેખાતી હતી. કિલ્લાના કારીગરીથી ભરપૂર કંગુરાં અને મિનારાના મરોડદાર મહેરાબો સાથે બંદુક—તીર મારવાના ન્હાનાં બાકોરાં સ્પષ્ટ વરતાતાં હતાં. કિલ્લાને છેક માથે આવેલા એક ઉંચા મિનારા સરખા તખ્ત ઉપરની કાઠી પર " મણીપુર " ના પરમારવંશના સરદારનો ભગવા રંગનો ઝુંડો હવામાં ફરફર ફડતો હતો: આ વાવટા ભણી અને આકાશ સાથે ડોળીઆં કરતાં કિલ્લા ભણી આપણો અજાણ્યો ઘોડેસ્વાર-સંડવેયો એકી નજરે તાકી રહ્યો હતો. તેની આંખોમાં લોહી વરસતું હતું. તે ઘડીકમાં મનમાં ગણગણતો, અને ઘડીકમાં આવેશમાં આવીને ઉંચે શુરે બબડતો હતો. તેના વિશાળ કપાળ પર ક્રોધથી કરચલી વળી હતી ને મ્હોટી લાંબી મૂછો તથા ગુચ્છાદાર પોપચાંના કાળા ભમ્મર સરખા વાળ ઉડતા હતા. હમણા વરસાદના તોફાને પણ તોફાની રંગ પકડ્યો હતો. સવિતા નારાયણ વાદળાથી છેક ઢંકાઈ ગયા હતા, અને આકાશમાંથી બોરબોર સરખા પાણીના બીંદુઓ પૃથ્વીપર પડતાં હતાં, તેની દરકાર કર્યા વગર તેનો બળવાન અશ્વ ઝાડી-ઝાંખરા અને ટેકરા ટેકરી વાળો રસ્તો કાપતો હતો. આવા મુશળધારના વરસાદમાં તદ્દન ભીંજાઈ જવાં છતાં આ અશ્વારૂઢ થયેલો મજબૂત કાઠીનો માણસ એકકી ટગરે " મણીપુર " ના આ પ્રાચીન કિલ્લાની સામે, કનરાઈને ઘુરક્યા કરતો હતો. ક્ષણવારમાં શાંત રહેતો ક્ષણવારમાં આવેશમાં આવતો અને મુછે તાવ દઈને પોતાના મન સાથે કાંઈક બોલતો હતો.

હવે છેક સાંજપણ થવા આવી હતી. વરસાદની કાળી વાદળીઓ પવન વેગથી દોડતી હતી; અને આપણો આ પરદેશી પરોણો પણ વરસાદનું તોફાન શમી જવાની ઇચ્છા ધરાવતો હતો. તે હવે થોડો ઘણો શાંત પણ થયો હતો. વરસાદમાં શરીર પલળવાથી કહો કે મુસાફરીના શ્રમથી કહો પર તે થોડી ઘણી શાંતી તો પામ્યો હતો.

આવી શાંતિમાં પોતાના અશ્વનો વેગ ઓછો કરીને એકાદ આશ્રય પામવાના આશ્રમનો માટે ઉત્સુક થયો અને એ ઉત્સુકતામાં—વરસાદનું તોફાન શમી જવાના ખ્યાલમાં તે મ્હોટી કાળી આંખો આકાશ ભણી ફેરવીને કાંઈક કલ્પના ખ્યાલ પર ચઢ્યો.

એ ખ્યાલ—એ કલ્પનામાંથી રણશિંગડાંના ભયંકર નાદે તે એકાએક ચોંક્યો. વિચાર વમળમાંથી—સ્વપ્ના વસ્થામાંથી જાગ્રત થયો. તેની ચપળ આંખોમાં ચળકાટ વહેવા લાગ્યો. તેના સાવધ કાનોએ સાવધાની મેળવીને ક્ષણવાર પહેલાં તેના શરીરે, શરદીથી જે અતીશ્રમથી શિથિળતા મેળવી હતી. તે શરીરમાં પાછી ઉત્સુકતા વિજળી વેગે રગે રગમાં ફરી વળી.

આવી અંધારી ઘોર મેઘલી રાતે આવા વેરાણ અરણ્ય જંગલમાં લશ્કરી કિલ્લાની લગોલગ રણશિંગડાંનો ભયાનક અવાજ આવતો હતો, તે ભણી હવે તેનું ધ્યાન ખેંચાયું. તેના વાઘ સરખા તીવ્ર મંડાણા વરસાદના જોસમાં જે વિજળીના ગગડાટમાં રણ શિંગડાનો અવાજ સ્પષ્ટ જોઈએ એવો જોસમાં સંભળાતો ન હતો, પણ એક ભૂખ્યા પડેલા, વરસાદથી ભીંજાઈને તરબોળ થઈ ગયેલાને ટાઢથી થરથર કાંપતા મુસાફરને લલચાવવાને માટે-ચિન્ત ખેંચવાને માટે તો તે અસરકારક ને આનંદદાયક હતો. આપણો મુસાફર હવે પોતાના રાંક અશ્વનો વેગ છેક ધીમો કરી અવાજ ભણી નજર દોડાવી તો કિલ્લાની પશ્ચિમમાં તેનાથી છેક ઉત્તર દિશામાં એક કાળાવર્ણી ઉંચી ટેકરી જોવામાં આવી.

(ચાલુ છે.)

ઝેહરે કાતીલ.

યાને

લણ નવાઇની નાંજાર

(ગયા અંકથી ચાલુ.)

ગુલશન માટે લખનાર-**Daisy Bell**

પ્રકરણ ૨૨ મું.

"તારાં એ અવિચારી પગલાં માટે મારા હાથો હમેશના બંધ રહેશે".

—:o:—

રોશનીનાજ બોલોમાં કહીએ, તો 'ચંદર મિનાર' રોશન જાણે કપાળની ગૃહોની અસર હેઠળ હતી, તે એક ઓરડાનું ખિછાનું જ્યાં આજ દિવસોથી એક આકાશ, આ અને પેલી દુન્યા વચ્ચે ઝોકા ખાતો હતો, તે જાણે એવું હોય, તેમ, રોશન, ખુબસુરતીની દેવીની સેવલી, નહીં-બની લાડલી, હજારો સુખમાં ઉછરેલી; તુમાખી નખરાં બાજ ઓરત, અસહ્ય દુઃખ ખમતી, પોતાના મામા આહમદના ઝુપડાંમાં તે ખુબરોગ, કષ્ટસના આશરા અને પનાહ હેઠળ દરદના અ-સંખ્ય મોજાઓમાં ઝિંદગાની જણાતી હતી. રોશનીને શરીરનું દુઃખ જબરૂં થતું હતું. તેના પગનું મોટું હાડકું ભાંગીને જુદા થઇ ગયું હતું, જેથી તેની ચીસાચીસની હદ હતી નહિ. રોશન ઘણી જોરાવર હતી. અને "મરે, તો મરે, પણ જાતન તારાર કરે" તેમાની હતી, પણ હાડકું ભાગવાથી, જે જોરાવર દુઃખ થાય છે, ને જેનો અનુભવ ઘણુંજ થોડાને હોય છે તે અસહ્ય દુઃખ ખમતાં તેણી થાકી થાકી જઇ, થોડે થોડે વખતે બેભાન બની જતી, વળી તનના દુઃખ સાથ જીવને નવે નામનો સંતાપ થયો હતો. આહમદની હેરફેરાન, અને અજાયબીને મારેલું સઘળું બો-લાઇ જવાયું, અને પોતાની બહેનની દીકરીને ઝુપડામાં જોઇ, તેને અજબ જાતની લાગણીઓ થવા લાગી. પોતે એક મુસલમાન ઓને પેટનું ફરજંદ છે એમ જાણતાં, તેના શરીરમાંથી કંપારીઓ પસાર થવા લાગી. બુઢ્ઢો આહમદ કશું પણ જુદું બોલનોજ નથી, એમ તેની ન-માયરાળી આંખો અને કપાળ ઉપરની કઠાપણની કરચલીઓ જોઇ, અમે તેવાં દુઃખમાં પણ તેને લાગ્યું. વળી તેણીનું ને બુંધાનું નાક, હો... અને દાઢીમાંનો ખાડો અજબ જેવી રીતે તદ્દન

એક સરખાં હતાં; જે મરદને તેની માતાનો ભાઇ ગણુવામાં એક વધુ સુરનકીમ પુરાવો મળતો. લાળી છર થઇ પડેલી એક પારસણુ બાઇને જોઇ, આહમદના બને દીકરાઓ અજબ થતા. પણ રોશનથી જ્યારે આહમદે; બહેરામ મુનશી ની દીકરી હોવાનું જાણ્યું, જ્યારે રોશનને પોતા ની એક પુરી બહેનની દીકરી તરીકે ઓળખી, ત્યારે રોશન, અને બહેરામના સારાં નશીબે ત્યાં બે છોકરાઓમાંથી, એક પણ હાજર હતું નહિ. તેઓ બને તાકીદથી મદદ મેળવવા લાહોર તરફ નીકળી પડયા. જ્યાં સુધી કોઇ બાહોશ ડાકટર કે હાઉવૈદ આવી લાગે નહિ ત્યાં સુધી રોશનને દુઃખમાં ટળવલવા સિવાય છુટક હતો નહિ. રોશને, દરદની ઉપરા ચાપરી ચીસો વચ્ચે પુછ્યું "અરે ભલા શખશ તું શું બોલેછ? તારી બહેન કોણ? અને હું શું તેની બેટી? પણ કહે જલદી કહો, તારી બહેન કોણ હતી? બતાવ, શીતાબીથી બતાવ કે તારી બહેન તે મારી માદરજ હતી.'

"બેટા તું જરા ધીરી પડ. તકદીર બા કીસમથી આપણુને મેળવે છે. જો કે તારા ભવિષ્યમાં ભલાને ખાતર, તારા પીતાની આ બરૂને ખાતર મારા હાથો તુને દુન્યાના લોક સામે એક મુસલમીન માતાથી અવતરેલાં ફરજંદ તરીકે ઓળખાવતા તદનજ ચુપ રહેશે. જેનું મને એક બીજુ પણ મુસ્તકીમ કારણ છે તે જાણજે. જાણ બેટી, કે આજે રાત્રે, તારી માતાને મેં ઘણે વરસે જોઇ હતી જેણી અમારા મુસલમીન કાળા પોષાકમાં ઉપરપર ઉપર આવી ઉભી છે અને ઘણી ગંભીરતાથી નાક ઉપર આંગળી મેલી મને તદન ચુપ રહેવાની ઇશારત કરે છે. જાણે તે હું સમજી જતો હોઉં તેવું ગો કરી દા કહું છું કે નહી અજબ જેવા રીતે, પણ સંતોષી જીવથી ત્યાંથી ગેબ થઇ જાય છે. મારી લાડકી, મેં મારી બહેનને ઘણાં ઘણાં મહિ નાઓ થવા યાદ પણ કરી નથી. અરે તારી માતા એ, મારા પીતાને અનેક રીતોથી હુલકાવીઆ કર્યા. ને તે ખુદા મેંદે, વગર વાંકે, મારા તરફ ખુબ ખફા થયા. હું મારા બાપને પૈસો, વતન, અને મારો હક મેલી મકકે હજ કરવા ગયો ને ત્યાર પછી ઘણે વરસે હિંદુસ્તાન પાછો ફર્યો ત્યારે મારા બાપનું સઘળું વેશાઇ, સટાઇ જવાની, તથા હૈદ્રાબાદી સરકારમાં નાણું જપત થવાની વાત મેં સાંભળી. હું મારી ભલી બીબી ઝોહરા, જેને જો હું તારી મામી કહીશ, તો તને દુઃખ લાગશે તે ઝોહરા, અને હમણા હતા તે બે બેટાઓ સાથ આનંદથી રહેતાં હતાં મારી ઝોહરા થોડાક વરસ થયાં ગુજર પામી છે, અને હમો આ અજાણી જમામાં કેટલુંક થયાં આવી ને રહેલાં છીએ. ઓ બેટી, તારી માતા પોતાના એક પુરા ભાઇ તરફ કેટલી નગુણી થઇ. તેણે મને ઘરમાંથી કાઢયો ત્યારેજ તે સુખ કરારથી રહી. મેં તારા પીતા બહેરામને કોઇ કોઇ વાર અમારા ઘરમાં આવતાં જોયો હતો. બેશક તે ખુબસુરત જવાન મર્દ હતો, અસરાફને ભલો હતો, નેક ને નમનતાઇ વાલો હતો પણ અમારા ઘરમાં મારા બાપના હુકમથી આવે, મારી હુરી જેવી ખુબસુરત બહેન સાથે હસે બોલે, તેની હું અતિ ઘણો સામે હતો અમારા સંસારી કાયદાઓનું આ રીતે ઉલંઘન થાય, તે મને જરા પસંદ હતું નહિ મારા બુઢા પીદરની આંખોં ઉપર તારી માતાએ ગોયા આંધળી ચાદર ઓઢારી હતી તેથી જે નઠારૂં પરીણામ આવશે તેનું મારા બુઢ્ઢ રોગ પીતાને કશું ભાન રહયું નહિ. અંતે તારી મા ના અનેક જુલમથી એક દિવસ ચુપ ચુપ, મારાં પ્યારાં વતનને સલામ કરી હૈદ્રાબાદથી મકકે રંજીદા દિલ ઉદાગરી કરી ગયો. જ્યારે હું મકકે ઠર પડયો કે મારા એક દોસ્ત તરફથી મારા જીવને આજુરદે કરનારો, એક બદબખ્ત રૂકકો મને મળ્યો, જેમાં મારી એક પુરી, ખુબસુરત, પણ પાજી, ને કપટી બહેનના

પહેલાં એક કુતરાંના મોહતે મરવાનું હું પસંદ કરૂં. અરે બરગસ્તે સીતારા, ક્યા સબબથી તારૂં અણ્યુ ' ચદરમીનાર ' ઉપર આટલા જોરથી તું ચલાવે છે ?'

" મારી બાણુજી, તેં તારૂં નામ રોશન કહ્યું છે. તું જે બહાદુરીથી દુઃખ ખમે છે તે જોઇ હું તારી હિમત ઉપર આફ્રીન કરૂં છું, એક બહાદુર છોકરી જે લાહોરથી આટલે દુર સુધી સ્વારી કરી શકે, તે ખરેજ બહાદુર છે. વળી, તારા બોલવા ઉપરથી તને હું શાંત, નરમ ને વખતને તાબે થનાર અટકળી શકું છું. તારૂં નામ રોશન તે તારી મમાઇનું નામ હતું, મારી મરનાર મા, તોબાહ તે મરનાર માટે મને માનથી બોલવું જોઇએ, પણ મારા પીદરને તેણે ઘણો સતાવ્યો હતો. તું તે રોશન જેવી નથી એમ જોઇ, હું ઘણો ખુશી છું. તેવી એક ભલી છોકરી, જેણી આખર કરે ને મારી બહેનની દીકરી છે, તેણીને હું લોકની નજરમાં શું કામ હલકી પાડું !–નહિ કદી નહિ–મેં તને કહ્યું છે, તેમ તે જાણવા પહેલાં મારા હોથો હમેશના બંધજ રહેશે. જાણજે મારી બાણુજી કે અગર સ્વપનામાં તારી માતા દેખાવ દેતે, કે ન દેતો તોપણ આ વાતનો એક શબ્દ બી મારા મોંમાંથી બહાર પડતેજ નહિ.

"તમારા દીકરાઓ પણ શું એ વાતથી અજાણ છે."

"બીલકુલજ, તેઓની એક ફુઇ કોઇ હતી, એમ મેં કદી જણાવ્યું નથી. તારી મરનાર મા માટે મારૂં બોલેલુ તને નહિ ગમશે. પણ સહીજ વરસે ફક્ત મે તારી આગળ, તેણીની ફરિયાદ કરી છે. ચુપ થા દીકરા, બહાર ગડબડ સડબડ છે. મારા દીકરાઓ, તારે માટે મદદ લાવ્યા હોય એવું જણાય છે."

રોશને તે ઝુંપડામાંની દીકરીની નીચી ખાટલી ઉપર સુઇ, નવધાર આંસુએથી રડતાં જોયું. કે ગાડીમાંથી તેનો પીતા બહેરામજી મુનશી ને નરગીશ માટે રાખેલી નર્સ ઝપાટામાં ઉતરી, તે નીચી ઝુંપડીમાં દોડી આવ્યાં.

હાય, રોશન તું જેણી કિમતી પલંગો ઉપર ના રેશમી બિછાના ઉપર પોઢનારી, તેને આવી દોરડીની ખાટ, જે તારા માટે ઘણુંજ, કઠણ ને કડક હતું, પણ કાંઇ નહિ. એજ બધું તારો પા છલો ભવ પાર ઉતારવામાં તને મદદ કરનાર હો ય, કદાચ હોવબી ?

આવી કંગાળ જગામાં આંખમાં આંસુઓ સાથ રોશનને જોઇ બહેરામજીને ડીબો ભરાઇ આવ્યો.

હા, એજ રોશન એકવાર પરવીઝ કાંગાના આંસુથી કેટલી સુગાઇ ઉઠી હતી? તેણીને નહિ રડવા માટે કેવી ધમકાવી હતી? એજ રોશને પોતાના સુખવાસી વખતમાં પોતાની સાહેલીના ગરીબ ગુરબાઓની ઝુંપડીમાં જઇ, તેઓની દાદ લેવાનું ક્યારે યાદ કર્યું હતું? તે યાદ કેમ કરે ? તેવણુનો જીવ, ઝુંપડાંમાં જતાં કચવાતો હતો. તેવણુને ગરીબાઇની ઉબકથી ",વોમીટીંગ " જેવું થતું હતું. કંગાળપત બોલથીજ તેવણુનું નાકનું નસકોરૂં દોઢ ઇંચ ઉંચે ચદી જતું. તે બીબાજી, આપખુદ, અને સુખમાં લીન થયેલી છોકરીને આખી જીંદગીમાં આવો કડવો અનુભવ પહેલ વહેલોજ મલ્યો. કુદરત તેણીને તુમાખીમાં કદંગા ચદાણ ઉપરથી ગબડવી, નમનતાઇનું નીચાણું ગોથા કબુલ કરવાની ફરજ પાડતી હતી, પોતાના વહાલા પીતાના દાખલ થવાથી તેણીને ઘણીજ હિંમત આવી; અનેબહેરામજી મુનશી,ને જોઇ તેણીએ ભરાયલા દીબાને છોડી મેલી જીવ ને બશાસી આપી. તે બાપ દીકરીની ખાટલી આગળ ગુંઠણ મંડયે બેસી, પોતાના ઝહેરકાતીલ જેવી પણ હાલતમાં દુઃખથી બ્યાજેજ બનેલી બેટીનું માથું પ્યારથી પોતાના ખભાં ઉપર મેલી, સાથે સાથે દયકાં ખાતાં હતા. બાપ અને દીકરી. બન્ને

કેમ, કાંય, ને કયાં બની. અને તે વખતે મારી અભાગ્ય બુધ્ધી કેમ કમી થઇ તે જાણવાને તું દાવો નહિ કરશે એમ હું માનું છું. મને આ બરહમાં અતિ ઘણો વિશ્વાસ છે, જે પોતાની બહેનની દીકરીનાં એકજ નાલેશીની વાત બહાર લાવી, નપ્પોદ વાલતાં અટકશે ને તેથી બહેરામજી મુનશી જેવા એક પુરૂષથી, એકથી અને કે ફાયદાઓ મેલવતાં બે વાર વિચાર કરશે" બહેરામજીએ ઘણું દમામથી, આંખ્યો આહમદ સામે ટીકી રાખીને બોલવાનું પુરૂં કર્યું. જસ આહમદને કોઇ અજબ જેવી રીતે, ફરી પોતાની મરનાર બહેન ત્યાં ઝુપડાંમાં ધ્રુરકેલા ઊભા, અને નાક ઉપર હાથની આંગલી મેલી ચુપ રહેવાની ઇસારત કરતી હોય તેમ દેખાવા લાગી. તેને જરા વાર પોતાની આંખો તાઇટ બંધ કરી અને પછી પોતાના સુફેદ ઝભાને હાથમાં પકડી, ઘસી. ઘસીને કપાળ લુછયુ.

'બહેરામ મુનશી, ઘણેજ લાંબે વખતે આપણે શાલે ભાઇ અને બનેવી મળ્યા છીએ. તું મારો માફ કરી દેવાનો, નાખતી કરવાનો, કોઇને કદીભી દુઃખ નહિ દેવાના સ્વભાવથી અજાણ્યો હોય, તો તારી દીકરીના ભવિષ્ય વિષે તેણીના નાશ વિષે તું ડર રાખજે, હુને મને તારા સાગરગથી ફાયદાઓ મેળવવાની વાતોથી લલચાવાની કશી જરૂર નથી. તું પણ જો મારાજ જેટલો કંગાળ હતે, તારાથી મને કશો બી લાભ થવાની આશા નહિ હતે તો પણ એ વાત કોઇને ખાતર નહિતો મારી મરનાર બહેનને ખાતર પણ હું છુપાવનેજ તે ખાત્રીથી જાણજે. જરા પણ ડર્યા વગર તું તારૂં કામ આગળ ચલાવજે. ને યાદ રાખજે કે, તારાં આ અવિચારી પગલાં માટે મારા હોઠ હમેશના બંધ રહેશે. ચાલો, હવે રોશનને પેલા માણસો પાલખી લઇને આવે છે તેમાં મારા બેટાઓની મદદ લઇ સંભાળથી મુકયે. આ સાથે આવેલા ફીરંગણ તસાપો કુઆડે તેમાંની નાદ હશે"

" નહિ, બીલકુલ નહિ—મારા ભાઇ આહમદ, તેં આજે ઘણેજ વરસે મારી છાતી ઉપર એકાએક આવી પડેલો એક જબરો પથ્થર ઉંચકી, મને ખુલાસાથી દમ લેતો કર્યો છે. ભાઇ મારા, મારા શેઠનું નીમક ખાઇ, તેજ શેઠને હું નામોશીમાં નાંખવા જેટલો બેમુન્યાદ હું નહિ થતે. પણ તારી બહેનના જુરસાથી હું દંગ થઇ ગયો—તેણીની ખુબસુરતીથી હું અંજાઇ ગયો—અને તેણીના દબાણથી હું આજેજ બની ગયો—મારી જીંદગી, મારા શેઠનો નાશ કરવાના ગુનાહ માટે, એક ઘડી પણ ઘણીઆણીથી મળતાં સુખની મેં મેળા નહિ, છતાં તેના તરફથી મારી વફાદારીની નિશાની તરીકે, તેણીના મરણને વરસો વહી જવા છતાં ગીજી આનો કદી ખ્યાલ કર્યો નથી.' રોશની જે આ વખતે દુઃખથી બેજાર બની, આંખો બંધ કરી, લગભગ બેશુધ્ધ જેવી બની પડી હતી તે આ સઘળું નથી સમજતી એમ બહેરામજીએ જોયું ત્યારે નજદીકમાં આવી, આહમદને બધું કહયું. આ વખતે એક ડોળી સાથ રોશનને ઉંચકી જવા મજુર માણસો આવ્યાં હતાં તેઓએ ઘણીજ સંભાળથી તે માઝનદારાન છોકરીને પાલખીમાં મુકવા માટે ઉંચકી, તેવખતે તેણે થતાં દુઃખથી એટલીતો કલ્પાકાર કરી મેલી કે તેઓ સઘળાના હાથ ધ્રુજી જવાથી, તે કિમતી બોઝો હાથમાં છટકી જમીન ઉપર અફળાયો. રોશન માટે તે ઘણોજ બદબખત દિવસ હતો. ઘણીજ જોરાવર હોવાથી તેણી બેશુધ્ધ પણ થતી હતી નહિ, કે જેથી દુઃખના ઝટકાઓ નહિ લાગે. પાલખીના જમીન ઉપર પડવાથી રોશનને વધુ દુઃખ થયું પણ તે સઘળું ખમે નહિ તો કહે કોણ ખમે? હાથો પીસાને ખમવા સિવાય છુટકો હતોજ નહિ બને તેમ ઝડપથી " ચંદર મીનાર " તરફ તેણીને ઉંચકી જવામાં આવી, કે જ્યાં નરગીસ તમાક ચેડાજ વખતની જાગ્રત થઇ નર્સ કે મીનુ વગર બીખાઇજીની સંભાળમાં હતી ત્યાં

પણ આપુને લાકડાનો મુસાવનાં કોણ મારેછ, હરવઇ ગઇ તો માથે ધરતી સઇનેજ ફરતી રી, ને હોજની તો કોઇનું કંઇ માનતી જ નહિ "વગેરે બધું બોલેલું તેવણને મન ફોકટ હતું. તેવણ એકદમ ઘણાજ ગંભીર થઇ ગયા હતા. અને કોઇ સાથ કાંઇ વાત કરતા હતા નહિ. જેવણ દિવસના દિવસ ઘરની બહાર રહેતા, તેવણ રોશનીને થયલા અકસ્માત પછી મહિનો દિવસ થયા પગ બહાર કાઢયો હતો નહિ. તેવણ રોશનનો પોસ્યો ધરી, એક કદરવંત માતાની અદાથી બેઠા હતા

નથીશનો પાસો જે અજબ ફીસમથી ઉલટાઇ પડયો હતો, તેથી રોશની અજબ થતી. મીનુ મોટાફરામ તેને દુ:ખમાં ઘણોજ યાદ આવતો. મીનુને જલદી પોતનો ધણી બનાવવાની, અને નરગીશને જલદીથી ખુદાને બાર પહોંચી જવાબાજ કહારનુ સમાયનું છે, એવી ગણત્રી કરવામાં તેણી સજક થાપ ખાઇ ગઇ. તે ગધણું જોઇ જાણીને સમજી, તેણીનું સંકટ વનાતું થઇ પડયું તે પોતાના જીવ સાથ વાત કરતી.—

"અરે મીનું, કદીબી લંગડી આને પોતાની ધણીઆણી કરે ? હું મુઇ, વળી એક મુસલમાન માતાના પેટનું ફરજંદ! બસ એટલુંજ ગણતા, એ મારાથી કમકમી દુર જશે. એના મનની વાત હું બરાબર જાણું છું. એ ગમે એવી કંગાળ ઓને પોતાના હાથને હૈયાની માલેક કરશે, પણ તેમાં કશાબી રીતનું દંભગ પસાર થવા દે, તેમાનો એ આદમી નથી. મારા ખુદા. તેં મને કદી વખતસર ચેતવણી આપી નહિ! અરે તેં મને નજીવી, નાની નાની ઠોકરો ખવાડી ખરે રસ્તે મેલી નહિ! મારી આંખ ઉપર ફરી વળેલો અહંકારનો પરડો તેં કોઇ વખત ઝબારામાં ઉંચકી નાંખ્યો નહિ. મને તકોબરી, અને હેંકરાઇની વાતાવરણમાંથી ફુરાગ મારના અટકાવી નહિ! અરે મારા પરવર, નહિ, નહિ, નાહક તને હું બદનામ કરું છું તેં તો મને હજારો તક, મારી મગરૂરીને તોડવા—મને નમનતાઇનું નીચાણ કબુલ કરવા—મને સુધારાના શીખર ઉપર ચઢવા— —મને નાશની ખાઢીમાં ગબડી પડતી અટકાવવા—તેં તો ઘણીઓ તક આપી, પણ મેં મીજાશમાં મરી રહેલીએ, મેં હેંકારમાં અધાઇ રહેલીએ —મેં શીશીઆંરીમાં ફુલાઇ રહેલીએ-મેં માલ મીલકતથી મસ્ત બનેલીએ—મેં જર ઝવાહીરમાં જામેલીએ હજારો ઉપકાર માની તે તકોનો લાભ લીધો નહિ, ઓ પરવર ! જો કે પરગજુ બનવાને તેં મને કેટલી બધી સવડતા કરેલી ! પણ હવે મને સુધારવાજ તેં આ શિક્ષા કરેલી લાગે છે ! કોઇ પણ ચીજ જે મારા ઉપર, મારા સુખના વખતમાં અસર કરી, મને સુધારવા નહિ પામી ને મને લાગેછ કે મારી આ ભયંકર માંદગી મને શીખવી શકશે. હાય, હાય, રોશન મુનશી હવે હું એક આગલી અપંગ ઘોડેસ્વાર નથી રહી. મારી માનીતી મિત્ર બિજલી અને મારા નીમકહલાલ દોસ્ત " દીલાવર " કેવા નચીંતાઇથી જમાનની પેટીમાં તમો પોઢયા છો ? અરે ? અરે ! તમારી આ શેઠાણીની ગતી પણ તમારા માફક કેમ ન થઇ ? ઘોડેસ્વારી, હાય ! વહાલી ઘોડેસ્વારી, તને છેલ્લી સલામ. આ લંગડી રોશન મુનશી રાઇડીંગની કસરત વગર હવે મુંજાશે. તકદીર, બસ તકદીર નહિ તો બીજું શું ? મારો જોબન છતાં, મારી કાંતી ખુબસુરતી છતાં મારા બાપના પૈસા તથા ખાનદાન છતાં તેના લાભવગ છતાં હવે પછી હું એક ખાટલે પડેલી લંગડી રોશન મુનશી ગનસ અને મારી સર્વ કારકીરદી ખ્યાનમાં લઇ મારા તરફ કોણ, જોશે! મારા વહાલા પીતાજી, મેં તમોને સુખી રાખવાને કેટલા ઉપાયો કામે લગાડયા હતા ! નહિ, બિલકુલ નહિ. એક નાહક ! મેં કદી દરકારજ તે વીષે કરી હતી નહિ. ઓ કેવું ચરમ ભરેલું ! મારા ગાંડયાક જેવા

કોણ સરસ ?

(એક ટુંકી વાર્તા)

લખનાર–દીનાં (નાગપુર)

તે ફુરશાદે બંગલાનાં એક ઓરડાની સીલીંગ ઉપર અજવાળુ જોઇ જોફ્રે હેરપત જાગૃત થઇ બીછાના ઉપર ખડો બેઠો. તે રોશની તેનો બાપ હેરપત કે જે એક દીવસ આગમજ લંડન ખાતે ઉપડી ગયો હતો તેનાં "સ્ટડી" રૂમમાંથી પ્રકાશતી હતી.

તે બુઝોરગ પીતાએ પોતાનાં તે બાર વરસના બાળકને ઘર છોડની વેળાએ તેને ચીતાબ્યો હતો, જે કાંઇ પણ બીહવા જેવું ન'ી પણ હું મારો સ્ટડી રૂમ સલામતીને ખાતર બંધ કરી જાઉં છું. જનરલ હેરપત તે સમયમાં દેશનાં સલામાં આગેવાની ભર્યો ભાગ ભજવતો હતો અને તે બાળક બેટો સારી રવેસે જાણુતો હતો જે તેનાં અગત્યના દસતાવેજો તે રૂમમાં બંધ હતા.

જ્યારે તે જાગૃત થયો ત્યારે રાતના ત્રણનો અમલ હતો અને તે રૂમમાં કોઇનો સંસારો માલમ પડતો હતો.

તે એકદમ બીછાનામાંથી ઉઠયો ને એક પલ વીચાર કરતો થોભ્યો, જે ખરેખર તે ઓરડામાં કોઇ હોય તો તે કેમ તેઓની સામે થશે. એમ વીચાર કરતો તે સડસડાટ ધીમેથી દાદર ઉતરી ગયો, અને તેના બાપનાં સ્ટડી રૂમનાં ઓરડામાં તેણે શું જોયું ! તે ઓરડામા બે માણસો ઝડપથી શોધ ચલાવતા અને સઘળા દસ્તાવેજો એવી રીતે વેર વીખેર પડેલા હતા, કે જેથી તે ચતુર બાળક તુરત સમજી ગયું જે તે તાકીત માણસો તેનાં બાપનાં દસ્તાવેજો માટે ખાસ અવેલા હોવા જોઇએ. પણ હજુર તે કાંઇ વધુ વીચાર કરે–તે આગમચ ત્યાં અંધારુ પંથરાઇ રહ્યું અને તે ઓરડાની બારીમાંથી તેણે તેઓને બાહાર આવતા દીઠા અને તુરત તે પોતાનાં બચાવ અર્થે દીવાલની ઓથે ઉભો. પણ તેણે પોતાનો બચાવ મોડો કીધો હતો, કારણ તે બેમાનાં એક તેને જોયો હતો અને જેવા તેઓ બહાર આવ્યા કે એક તેને બગચીમાંથી પકડી બહાર ખેંચી કહાડયો અને પોતાની ભાષામાં તે કાંઇ બડબડયો. એક પછી તે બાળકને ઇંગ્લીશમાં કહ્યું જે "હમો તને સાથે લઇ જઇએ છીએ."

જોફ્રે કાંઇ બોલ્યો નહીં, પણ મુગો મુગો તેઓ સાથે ચાલુ મુક્યું. થોડું ચાલ્યા ન હશે કે તેઓ એક મોટારકાર ઉભી હતી ત્યાં થોભ્યા કે જેની ઉપર C. H. M S. એવા અક્ષરો લખેલા હતા. તેઓ તે બાળકને લઇ અંદર બેઠા કે પછી ઝડપમાં ચાલુ મુક્યું. રસ્તામાં તે બાળકને આજુબાજુ નજર ફેંકતો જોઇ એક તેને કહ્યું "જો બુમ પાડી કોઇનું બી ધ્યાન ખેંચવાની હિમ્મત કરતો ના" પણ તે ચતુર બાળક પણ સારી રવેસે સમજતું હતું જે એવી કંઇ બી હીલચાલ કરવી ફોકટ હતી કારણ તે કાર ઘણી ઝડપે જતી હતી, અને તે ઉપરાંત તે બાળકને ખિરજ હતી જે જ્યાં વેર તે તેઓની સાથે ચુપકીદી અખત્યાર કરી રહેશે ત્યાં વેર તેનાં બાપનાં દસ્તાવેજો જે તેઓ પાસે હતા તે સલામત રહેશે.

એમ આખી રાત મુસાફરી કીધા પછી સવારના તેઓ ન્યુકાસલ આવી પુગ્યા અને

સિનેમાનું સંકટ

યાને

"પ્યારની ચાર આંખ"

લખનાર "હરમીસ"

"મેરી! વહાલી દીકરી! મેં તુને વારંવાર કહયું, જે ત્હારો અભ્યાસ કરી, તું માસ્તર પીટરને વીદાય કરવાં, તેમની પાછળ બાગમાં ના જા!" માતાએ કહયું."

કાંય મામ્મી! માહરાં વહાલાં શિક્ષક, કાંઈ જેવા તેવા શિક્ષક નથી, એવનનાં રૂડા શિક્ષણથી અને ઘણીજ ઉંડી શિક્ષણ મલી છે"—મેરીએ દ્રઢ જવાબ વાલ્યો.

"તે ગમે તે હોય! પણ તારા બાપ, જેનનું મને ઘડી ઘડી કહેવું છે!" માતાએ કહયું.

"મારા પીતાજી એવું મનમાં જે લાવતાં શિખ્યા છે તેમાં એવનનો વાંક જરાપણ ન કહેવાય! પણ એવનના ખેરખાહ મિત્ર મી. મેકનઝીનો કહેવાય!" મેરીએ જવાબ દીધો.

"કાંય! તેઅનને કાંય બદનામ કહે છે, બીચારા ઘેલા ભોલા, અને રાંક" માતાએ કહયું.

"સરોવરના શાન્ત પાણીની તલેટીએ શું હોય છે તે આપણે જાણતા નથી. નિર્ભય સુતેલા ઓને ધરતીકંપનો આંચકો અચાનક લાગશે, એ મૂહને ખબર હોતુ નથી, તમે પોતાની મેસેજ જોશો! હું એટલુંજ વહાલી માતા તમોને કહું છું જે હું કદી એવું કામ કરીશ નહી કે જેમાં મારા માન પીતાને કોઇને કહેવું પડે"! મેરીએ જવાબ દીધો.

"ગઇ કાલેજ તારા પીતાએ તને માસ્તરના કોટને ગુલાબથી શંગારતો જોયો?" માતા બોલી.

"ત્યારે તો પિતાજીએ જાણવુંજ જોઇએ કે ગુલાબના શણગારમાં સજ થાયે તે પ્રકરણ કેવો હોવો જોઇએ." મેરીએ જવાબ દીધો.

આ વાતને ઘણો વખત વહી ગયો. જે અર સારાં મી. મેકન્ઝીની કાતસોરીથી, મી. જોનનો વસવસો પોતાની દીકરી ઉપર વધતોજ આવ્યો. કારણ કે "મેકનઝી, મેરીને ચાહતો હતો, પાસે પિયેલા સારા હતા," અને મી. જોન જરા કાલુચમાં લલચાયા હતા.

મી. મીકેન્ઝીએ એક ચોકઠું માડયું, જેમાં એવી મતલબ હતી કે, મેરીના માસ્તર મી. પીટરની ચાસની કાંઇ બેવડી કરવી અને તેને અલખામનો બનાવવો.

રાબેતા પ્રમાણે તેઓ જે ઓરડામાં સ્ટડી કરતા હતા, અને સ્ટડી ઉપરથી કાઇ "ડીસી ડાલી" ચામતી હતી (કારણ તેઓ પ્યારથી ખરેજ બંધાયા હતા) તેવામાં ચગોર પીટરના કાનમાં "કરરરરરરર" અવાજ આવ્યો તે સમજી ગયો અને મેરીને કહયું—" વહાલી, અવાજ સમજે છે કે!—(તેણીએ અસારતથી ના પાડયું)—આપણા કામનો સીનેમેતોમાં, લેવાયો છું, અને લેવાય

જ્યારે થોડા દીવસ ગયા પછી માતપીતાની ભારે ખુશાલી વચ્ચે તેઓની દીકરી મીસીસ પીટર થઇ.

જ્યારે લગનના પવીત્ર ગાંઠથી જોડાયા, ત્યારે મી. પીટરે ખરી હકીકત કહી સંભળાવી! જેથી કશો ઉપાય રહયો નહી.

" હા પણ ત્યારે, પીટર, તમોએ એક ગંભીર ચોકઠું કીધું." મી. જોન લગાર ફરતા થઇ બોલ્યા

"નહીજી-ફીલમ લેવાનો મી. મીકેનઝીનો હલકો "ટેસ્ટ" કહેવાય! જ્યારે મ્હારી ફીલમે નાદર "ટેસ્ટ"થી નાદર રંગત દેખાડી હતી? સઘળાંઓની હસી વચ્ચે વખત પસાર થયો.

મી. પીટર સીનેમાનુ કામ સરસ જાણતો હતો, તેણે જે ફીલમ આપણે સાંભલી ગયા તે તેણે ઉપજાવી હતી. અને આબાદ મી. મીકેનઝીના કપડામા બનાવટી મીકેનઝી ઉભો કીધો હતો. અને ખુદ ફીલમ જ્યારે ધોવાઇ તૈયાર થવા ગઇ હતી, ત્યાંજ તે ધોવાય તેની આગમજ, પોતાની ફીલમનો બોક્સ મુકવામાં આવ્યો હતો. જે ફર્મના માલેક સાથે મી. પીટરને ઘાડો સંબંધ હતો. એ રીતે મી. પીટરનુ કામ સરંજામ થયું હતું-પણ આપણને વીચાર આવે છે કે એ કામ ખોટું થયું? પણ પાછો જવાબ મળે છે કે "પ્યાર મારેની હરીફાઇમાં સઘળાં હકો પ્યારાંઓને સ્વાધિન છે"!

"તેં પેલા સોરાબ પર લગનનો કોલ લોકોની ફરયાદી માંડી તેમાં તું જીતી ને તુંને આણી રકમ મળી ખરી કે પીલાં!."

" હા, હું મારા વકીલ સાથેજ પરણી ગઇ!"

ઠોકડ લાગી હોશે!

કુમી.-જશી જાંગલો મને જોતાં વારજ મારા પગ આગળ પડયો!

કેડી.-અરેરે હજુર તુંને લાંબા પગ કરીને બેશવાની આદત ગઇ નહી? બચારાને તારા પગની આંટી લાગી હોશે.!

શાની જરૂર વધારે છે?

બાઇ-(નોકરીના ઉમેદવારને) મને તો એક એવું માણસ જોઇએછે કે જે હું કહું તેમ કરે. બડબડાટ ફફરાટ કરે નહી. સામણું બોલે નહીને બસ-"

" બાઇજી, તાહરે તો તમુને એક તાબેદાર ધણીના ધણી જરૂર છેજી!" ઉમેદવારે એટલું કહીને ચાલતી પકડી.

બહેશતમાં જશો કે દોજખમાં?

વેણીલાલ મહેતાજીએ છોકરાઓને બહેસ્ત અને દોજખ "ની સમજણ આપી. પાએક કલાક સુધી માંથાફોડ્યણ કર્યા પછી તેવણે છોકરાઓને પુછ્યું.

" હવે જે છોકરાઓ બહેસ્તમાં જવા માંગતા હોય તેઓ ઉભા થાય!"

જેમી નામના એક છોકરા સીવાય બધા ઉભા થયા.

"કેમ અલ્યા જેમી તારે શું બહેસ્તમાં નથી જવું"

" નહિ સાહેબ "!

" કાંય, નહિ કાંય!"

" તો સાહેબ આય બધા છોકરાઓ હમાં મને ખુબ મારેછ ને હેરાન કરે છે, તો ત્યાં એ લોક બધાએ મારી સાથે આવે તો તાંહબી મને હેરાન કરે. એ લોક તાંહ જવાના હોય,તો મારે એ લોક સાથે નથી જવું"

(સોહન)

રી રહેતા હતા તેમને જે તે જગ્યાનો ભેદ વાતો હુમલા વખતે જોઇતી સામગ્રીઓની દરેક માહીતી મેળવી આપવાનું કામ સોંપવામાં આવતું હતું. આ જાસુસોની દેખરેખ 'ઇન્સપેકટરો' રાખતા હતા જેઓ દર માસે તેમની મુલાકાત લંઇ તેમનું કામ સોંપતા, તેમના રીપોર્ટ લેતા અને તેમને માસિક પગાર આપતા હતા. આ પગાર માસીક રૂપ્યા દોઢસોથી પાંચસેનો હતો. જેવો જેવો જાસુસ તેવો તેવો તેનો પગાર હતો. જાસુસ તરીકે સ્ત્રીઓ પણ મોટી સંખ્યામાં કામ કરતી હતી.

આ જાસુસો ખાસ કરીને જર્મનો તો હતાજ નહિ. તેઓ જર્મન ઉપરાંત બેલ્જીઅન, સ્વીસ અથવા ફ્રેંચો હતા અને જુદા જુદા ધંધાને લગતા હતા. દરેક જાસુસને નંબર આપવામાં આવતું હતું અને તે પોતાના નંબરથી ઓળખાતો હતો. દર ૭ માસે જર્મન છુપી પોલીસનો વડો જેના હાથમાં આ ખાતું હતું તે દરેક રિપોર્ટ તપાસતો હતો અને જે જે જાસુસ તરફથી અગત્યની ખબરો મળતી તે તેના પગારમાં જોઇતો વધારો કરી આપતો હતો. આ લાલચે જીવતોડ મહેનત થતી હતી.

ઇંગ્લાંડનાં જાસુસોના વડા તરીકે એક જર્મન કામ કરતો હતો કે જે પોતે ઇન્સપેકટરોને ચોકકસ હુકમો આપતો હતો અને ઇન્સપેકટરો જાસુસોને ખબર આપતા કે જેઓ આખા દેશમાં ફરી વળેલા હતા.

ઇંગ્લાંડ છુટાપણાનો હિમાયતી હોવાથી આ જાસુસોને દરેક ફુરસદ મળી જતી હતી. તેઓ ધમધોકાર સાહુકારીથી પોતાનું કામ કરતા હતા. ધીમે ધીમે આ જર્મન ઝેરે તરફ ઇંગ્લાંડનું ધ્યાન ખેંચાયું અને જર્મની ઇંગ્લાંડ તરફ વેરી નજરે જોતું હતું તે જાહેરની વાત થઇ પડી હતી, છતાં ઇંગ્લાંડ જર્મન જાસુસો પર કશો પણ અટકાવ નાખી શક્યું હતું નહિ. અને તેનો લાભ જર્મન જાસુસોએ ખુબ લીધો. બ્રિટિશ દરિયાઇ સર્વોપરી સત્તાને ધોકો લગાડવા જર્મનીએ પોતાનો કાફલો ધાહોમ વધાર્યું ગયું. ઇ. સ. ૧૯૦૮ ના ઓકટોબરની તા૦ ૧૮ મી એ જર્મન કેઝર, શાહેનશાહ વીલીઅમે ખુલ્લું જાહેર કર્યું કે "મારી પ્રજાના મધ્યમ અને ગરીબ વર્ગમાં ઇંગ્લાંડ માટે મિત્રાચારી ભરી લાગણી નથી એ ઉઘાડ વાત છે." છતાં જર્મની ઇંગ્લાંડ સામે કશું કરી શક્યું નહિ. તેણે કાવાદાવા ભરી રાજનીતિ ચાલુ કરી અને પવિત્ર વચનો અને કોલકરારો કરી તક મળતાં પગે ચગદી નાખવાનો ઠરાવ કર્યો. જર્મન કાફલાને ધાહોમ વધતો જોઇ જ્યારે પોકાર ઉઠયો ત્યારે બ્રિટિશ, પરદેશ ખાતાના વજીર, સર એડવર્ડ ગ્રેને ઇ. સ. ૧૯૦૯ ના માર્ચની તા૦ ૨૯ મીએ આમની સભામાં કબુલ કરવાની ફરજ પડી હતી કે:—

"જર્મનીએ જે નવીન રાજનીતિ અખત્યાર કરી છે તેથી મામલો સદંતર બદલાઇ ગયો છે. આ નવી ગોઠવણ સંપૂર્ણ થતાં આપના કિનારા નજદીક જર્મની તેત્રીસ નવી ડ્રેડનોટો નો કાફલો તૈયાર કરી શકશે કે જેથી દુન્યાના કોઇ પણ કાફલાથી બળવાન થઇ પડયા વિના રહેશેજ નહિ. આ નવી પધ્ધતથી આપણા કાફલામાં જોઇતા સુધારા વધારા કરી તેને નવી ઢબ પર મુકવાની આપણી ફરજ છે......" આ ઉપરાંત તેમણે જણાવ્યું કે,

"આપણને મોઢેથી પણ ચોકકસપણે જણાવવામાં આવ્યું છે કે જરમની પોતાના કાફલાના બંધારણમાં મોટો વધારો કરશે નહિ. ૧૯૧૨ ની આખેરી સુધીમાં તેર ડ્રેડનોટો ક્રુઝરો સુધાંથી વધુ તે તૈયાર કરશે નહિ."

પણ તેજ દિવસે જર્મન પાર્લામેંટ પરદેશ ખાતાના વજીર પ્રીન્સ બ્યુલોએ લંગી ઉઘાડોજ ખોલાસો કરતાં જણાવ્યું કે,

વાર્તા પહેલી

બંદરનો ભેદ.

"રોસીથ બંદરની નવી યોજનાની વિગતો જો તારા કહેવા મુજબ જર્મનોના હાથમાં ગઈ હોય તો હું સમજી શકતો નથી કે આપણે શું કરી શું" મેં જણાવ્યું 'ઓહ મુશ્કેલ સાસુ ને પોરે આવાં આંસુ વાળી વાત આ તો થઈ.'

"કોણ જાણે શું છે તે ઇંગ્લાંડને હાલને કાજ આ બાબતમાં કશું સુઝતું જ નથી" મારા મિત્રે જણાવ્યું 'હાલને કાજ આપણુ અંગ્રેજો આપણા બાપદાદાની કીર્તિ પરજ જીવવા માંગીએ છીએ અને દુન્યામાં આપણી બરોબરી કરનાર કોઈજ નથી એમ માનીએ છીએ; પણ વિચાર કર કે છેલ્લી બોઅર લડાઈમાં આ પણી એ અજ્ઞાનતા આપણને કેવી મોંઘી પડી ગઈ હતી. હવે વાત એમ છે કે રોસીથ બંદરનાં બચાવનાં સાધનોની વિગત પહેલાં ચોરાઈ ગઈ હતી. પાછળથી તે જર્મન પેપરોમાં પ્રગટ થતાં દરિયાઈ ખાતાંએ નવી યોજના રચી, અને રેટમીઅરના જણાવવા મુજબ આ નવી યોજના જર્મનીના કબજામાં ગઈ છે.'

"પણ એ રેટમીઅર પોતે જર્મન મુલ્કનો છે ને?" મેં પૂછ્યું.

'તે તો હવે ઇંગ્લાંડમાં વસી અંગ્રેજ થઈ ગયો છે,' મારા મિત્ર જોન રેમંડે પાઈપમાંથી ધુંવો કાઢતાં જણાવ્યું. 'તું જાણેછ ને એના તરફથી મળેલી ખબરને આધારેજ પપાએ પારલામેંટમાં જર્મન જાસુસીપણા સામે હુમલો ચલાવ્યો હતો.'

'પણ સરકારે તેની વિગતનો સ્વિકારજ ન કર્યો હતો' મેં જણાવ્યું.

'હા, તેથીજ તું ને હું સ્કોટલાંડના ફર્થ ઓફ ફોર્થ ખાતે આવ્યા છે. મારે પુરવાર કરી આપવું છે કે ઇંગ્લાંડમાં જર્મન જાસુસો જબરજબરી ધમચકડી કરી રહ્યા છે. આ કારણોને પૂરતી સાબેતી સાથે ઉંઘાડા પાડીશું તોજ સરકારની આંખ ખુલશે અને આ ચંડાળોનો નીકાલ કરવા માટે જોઈતો કાયદો પસાર કરવાનું બની શકશે. આપણા છૂટાપણાના મોટા બાવા થવાના ફાંકા રાખતા દેશમાં હાલના કાયદા મુજબ જાસુસોને આપણે કશું કરી શકતા નથી.'

હું વિચારમાં પડયો. હમો બંન્ને વચ્ચે સહાર ચુપકીદી ફેલાઈ અને શું કરવું તેની યોજના હમો મનમાં તૈયાર કરવા લાગ્યાં,

વહાલા! તમે કાંઈ કસરતી એમ જોતા

શું કરો છો? સેવક કોણ તે જાણવા અધીરા થયા છોને? સેવકનું નામ જેક છે અને ધંધો!...આહ, બાવાજી પાસે ચીકાસ હતો તે આવાના હું ને ડીકરા તાપે તેરો ધંધો કરતા હતા. પણ કિસ્મતના ચક્કર પર મારા બુઢાજી ચઢી જતાં એકે સપાટે તેઓ પોતાની દોલત સાથે પોતાનો જાન આપી આ ફાની દુન્યામાં મને રવાની થઈ ગયા. બાપાજી પછી તેમની દોલતના કકડા ભુકલા એકઠા કરી નવી જીંદગી શરૂ કરી. ધંધામાંતો સાખુ સુકાલ્યા જેવો હોવાથી લેખકની જીંદગીમાં ઝીપલાવ્યું. શરૂઆત કાંઈક ઠીક લાગતાં આપણે લેખક બન્યા પણ છેવટમાં બોર વાળી આ જીંદગી કેવી અજબ ફાંટાબાજ છે તેનો જેઓ આ લાઈનમાં પડેલા હોય તેમનેજ લાગે છે—વેલ,લંબાન ન કરતાં સેવક બાઈ મારા ચોટચાની પેઠે, ખાયા પીયા ઓર ભરા પેટ, ઓર જખ મારે...... શેઠ' જેવી હાલતે જીંદગી પસાર કરતા હતા. એમતો બેના ચાર હાથ કરવા કોઈ કોઈ વાર ગમતું હતું પણ સુખી જીંદગીમાં કોણ ખનરો નાંખી, નાહકની બલા વ્હોરી બે કરી સહેલ સપાટ ફર્યા કરતા હતા. મારો મિત્ર જૉન રેમંડ ઘણો ભલો અને ઉમંગી હતો. બાવાને ત્યાં લાખનાં લેખાં હોવાથી દીકરાજી બેરીસ્ટર થયા હતા પણ ધંધામાં ધંધો તો મારે ત્યાં આવ-

વાંનો અને ડીટેક્ટીવ થવાનો અભખરો હોવાથી શરીમ ધરીમ જેવો પાંતરીસ વર્ષનો બાળાજીનો ભુચો બન્યો હતો છતાં તે અભખરો કમતી થયો ન હતો. મને હાલની મારી શોધોમાંથી કોઇ મોટું જ્ઞાન મળવાની આશા રહેતી હતી.

મારો આંઇગ્લાસ નું છતો હું વિચારમાં પડયો કે ગ્રેટ બ્રિટનના આ અગત્યના બંદરના નવા પ્લાનો જો ચોરાયાજ હોય તો પછી ત્યાં આવી પડવાની શી જરૂર હતી ? હજી હું મારો વ્હીસ્કી પૂરો કરૂં તેટલાં તો જૉને જણાવ્યું કે વખત થયો છે માટે ચાલો. બરાબર દસને ટકોરે હમો ઓવર કોટો પહેરી બહાર પડયા.

અર્ધ અંધારામાં તે નાની પણ અજબ સીધી ઉભી ટેકડી પર ચઢી ઉત્તર ક્વીન્સ ફેરીની પોસ્ટ ઓફીસ આગળ આવ્યા. અહીંથી રોકસબર્ગ હોટેલ તરફ જવાની ગલ્લી હતી ત્યાં જોન ઉભો અને ટીકી ટીકીને જોવા લાગ્યો. ગલ્લીને નાકે એક મોટો તારનો થાંભલો હતો કે જે પર પચાસ સહાક તારો હતા. આ તારો બધા જુદા જુદા મથકનાં હોવાથી તે જગ્યા મોટી મથક જેવી હતી.

જૉન તે તારો ધ્યાનથી જોવા લાગ્યો. પચાસ સહાક તારો ઉપરાંત તે થાંભલા ઉપર બીજો થાંભલો આપેલો હતો કે જે પર બીજા તારો હતા. પહેલા તારો ઉત્તર તરફ દરિયાની બાજુએ જતા હતા ત્યારે બીજા ડાબી બાજુએ જતા હતા. બરાબર જોઇજોન ડાબી બાજુએ ફર્યો અને ચુપચુપ હું તેની પૂઠે ચાલ્યો. હું જાણતો હતો કે જોન મળેલી ખબરો મુજબ ચાલતો હતો એટલે તેને સવાલો પૂછી નાહક સતાવવાની કંઇ જરૂર ન હતી. તે રસ્તે વાંકા ચુકા થઇ હમો ચાલ્યા. પણ ટેકડી પર ચઢવાને બદલે નીચે ઉતર્યા અને અડધા કલાકમાં તો હમો બંદર આગળ આવી ઉભા કે જ્યાં સામે લાંગર કરી પડેલી મનવારો પોતાની સર્ચ લાઇટોથી સુંદર રોશની આપી રહી હતી. વરસાદ બંધ પડયો હતો અને દક્ષિણની ટેકડીઓમાંથી ચંદ્રમાં છૂપાઇને પોતાની ફીકકી રોશનીનો પ્રકાશ આ દુન્યવી સપાટી પર પાથરી ત્યાંના દેખાવને અજબ ભવ્યતા આપી રહ્યો હતો. જૉન હવે બહુ ઉશ્કેરાયલો હતો. તે દરેક થાંભલા આગળ થોભતો હતો અને વિજળીક બત્તીની મદદથી તે થાંભલાને જમીનથી છ ફીટની ઉંચાઇએ ધ્યાનથી તપાસતો હતો.

આ પ્રમાણે પંદર સોળેક થાંભલા તપાસવા પછી તે રસ્તાની વળણુ પર આવ્યો. ત્યાં તપાસતાં તે એકદમ ઉશ્કેરાઇ ગયો અને જે ચીજની તે શોધમાં હતો તે તેને મળેલી લાગતી હતી. તેણે મેગનીફાઇંગ ગ્લાસથી તે થાંભલો તપાસ્યો. હું પણ આગળ આવ્યો. ધ્યાનથી જોતા મને તે થાંભલામાં ત્રણ નાનાં બાકોરાં પાડેલાં જણાયાં કે જે આ મુજબ હતાં:

'જેક, તાર ગણતો' જોને જણાવ્યું. 'છવ્વીસ છે ને ?'

'હા,' મેં તે ગણીને જણાવ્યું.

તે વિચારમાં પડયો અને હવે બે ધ્યાન પણે બીજી બાજુએ જોવા લાગ્યો. ત્યાંથી હમો હવે ધીમે ધીમે આગળ ચાલ્યા. અને દરેક થાંભલો ચીપીચીપીને તપાસતા હોડીની જકાત લેવાના નાકા પર આવ્યા કે જ્યાંથી ધોરી રસ્તો તથા તારો ડમફરલાઇન તરફ જવા જમણી બાજુએ વળણુ લેતા હતા. તે છોડી હમે ડાબી તરફનો માર્ગ જે કિનારા તરફ જતો હતો તે તરફ વળ્યા. ત્યાં આગળ ટેલીફોનના તારો હોવા ઉપરાંત નાના નાના બંદરના વિભાગો હતા. ત્યાંથી નીકળી હમો "લીમપેટ નેસ" આગળ આવ્યા અને એક બે માઇલ ચંદ્રમાની રોશનીમાં ચળકતાં પાણીની બાજુમાંથી થઇ એક મોટી ઇમારત આગળ આવ્યા કે જેને ફરતે ઉંચી લોખંડના કટેરાઓની વાડ હતી. દાખલ થવાનો દરવાજો મધ્યમાં હતો અને મકાનની બંન્ને બાજુએ નવ નવ બારીઓ હતી. બાજુમાં થોડે દુર નાનો બંગલો હતો જ્યાં પહેરેગીરો રહેતા હતા.

આ તેની ખરી નકલ જણાઇ, અને નૌકા ખાતાને ભારે વમાસણ થયું.'

'શું ત્યારે તપાસ થઇજ નહિ?'

'ખાતાંએ તજવિજ તો બહુ કરી પણ કશું જણાયું નહિ. તે ભેદ એમનો એમ રહયો. તે જવાનના હાથમાં તે પ્લાન કેમ આવ્યો તે કોઇ કલ્પી શક્યુંજ નહિ. તે ભલો ને નમાનો જવાન હતો. અને તેને નૌકા ખાતાં સાથે કશો સંબંધ ન હતો......બીજી ખબર મુજબ રેટમીઅરને નવા મોટા પ્લાનોમાંના એકની છબી બતાવવામાં આવી હતી અને તેણે જણાવેલી વિગતની સચ્ચાઇ નૌકા ખાતું ના પાડી શક્યું ન હતું.'

'ત્યારે તો જાસુસો હર્યાજ કામ કરતા હોવા જોઇએ' સેવકનો અલટીમેટ થયો.

'હું પણ તેમજ ધારૂં છું' જવાબ મલ્યો. અહીંજ જર્મન જાસુસો ઉભરાવાજ જોઇએ કેમકે ફ્રાંસ બ દરના દરેક ભેદો જાણવાની જર્મનોને જરૂર છે. શરૂઆતના હુમલા વખતે આ અગત્યની ખબરો તેમને બહુ કામ આવે તેમ છે. અહીં બચાવના બહારથી દેખાવ નહિ આપનારાં સાધનો તથા મોટી મોટી તોપો એવી કિસમથી ગોઠવાયલી છે કે અંજાણ કાફલાનો ચૂરે ચૂરો થયા વિના રહેજ નહિ. આ બધી ભેદી વિગતો જર્મનો જાણવા તલપે છે.'

'પણ જર્મનો જો ફ્રાંસનો પુલ ઉડાવી મુકે તો પછી આપણો કાફલો તો ઘેરાઇ જશે' મેં સમજાવ્યું.

'અલબત્ત એમ કાંઇક છે ખરૂં!' મારા મીત્રે સમજાવ્યું. 'પણ તેનો અટકાવ કરવા માટેજ આ બારાંનું બાંધ કામ થનાર હતું એમ મને લાગે છે.'

'તેના પ્લાનો ચોરાવા છતા?'

'હા ત્યાં વાળા બધા તે વિગતો હસી કાઢે છે, ઓફીસમાંથી એક પણ ડાકયુમેંટ ચોરાયલું ન હોવાથી તેઓ કશું માનતા નથી.'

'ત્યારે વાત વધી છે ખરી.'

'હા એમ છે ખરૂં. આ ભેદ કેમ ઉકેળવામાં આવે છે તે શોધી કાઢવાનું કામ તારૂં ને મારૂં છે.'

ફરી ફરી હમો પાછા હોટેલમાં ગયા અને ફરાઘાત થઇ સુઇ ગયા.

બીજી સહવારે હમો પાછા નીકળ્યા અને પુલ પરથી જવાને બદલે બોટમાં બેઠા. બોટ વાળાને મછવો હંકારવા ના કહી જૉને પોતે હલેસું લીધું. અને પોતે હંકારવા માંડયું. સ્ટીમબોટમાં જવાને બદલે સાધારણ મછવો જૉને શા માટે પસંદ કર્યો તે હું સમજી શકયો નહિં. ભરતીનો વખત હતો. ધીમે ધીમે મધ્યમાં આવતાં જૉને મછવાને ગમે તેમ ચાલવા દીધો. તે પુલનાં ગંજાવર બાંધ કામના એક ભાગ આગળ મછવો ઘસડાયો. રખે મછવો તેની સાથે અથડાય કરી જૉને તે તરફ લાંબો કરી હાથ મુક્યો, તેના હાથમાં કાંઇક ચીજ આવતાં તેણે ઉરકેરાઇને તે ખેંચી કાઢી તપાસી.

તેજ પળે એક ટ્રેન હમારી ઉપરથી મોટો અવાજ કરતી પસાર થઇ ગઇ.

હું તે જગ્યા તરફ ધ્યાનથી જોવા લાગ્યો પણ મને કશું નવાઇ જેવું લાગ્યું નહિ. ફક્ત મોટી ભરતી વખતે આવતાં પાણીના મારમાથી બે ફુટ ઉંચો લોખંડનો સળીયો તે બાંધકામમાં જડ કરેલો મને જણાયો. તેને એક પાતળા તારનું દોરડું વળગાડેલું હતું જે પાણીમાં પડતું હતું. માછીઓ તે વડે પોતાના મછવાઓને લાંગરતા હોય તેમ જણાતું હતું.

તે બરાબર તપાસવા બાદ જૉને મછવાને બીજાં બાંધકામો તરફ ફેરવ્યો પણ કશુંએ ન જણાતાં હમે પેલી બાજુએ ન જતાં પાછા ફર્યા અને જમીનમાં કરવામાં આવેલાં પુલનાં બાંધકામોની તપાસ લેતાં તેમાંના એકમાં તેવોજ સળીયો જમીનમાં ઉતરી જતો જણાયો.

પાછા હમો બોટમાં બેસી પેલી બાજુએ ગયા અને જૉન પોસ્ટ અને તાર ઓફીસમાં ગયો.

જેટલી મોટી હતી અને તેનો કાંચ લીસો હતો બાજુમાંની ઉંચી જગ્યાએ દરિયા તરફ લીસા કાચ રાખી તેણે તે બત્તી મુકી અને સીગાર સળગાવી તેનો ધુંવો કાઢતો તે થોભ્યો.

મેં ચોપાસ નજર દોડાવી તો ચોમેરની બત્તીઓ સ્થિર બળતી હતી તો પછી આ બત્તી વડે તે જર્મન કોને નિશાન આપતો હતો! અડધો કલાક તે થોભ્યો. તેને તેની નિશાનનો જવાબ મળ્યો કે નહિં તે હું જાણતો નથી પણ ધીમેથી તે પાછો પોતાને મકાને આવી સુઇ રહ્યો.

બીજી બે રાત આગમજથી હું તે જગ્યાએ જઇ ભરાયો પણ તે ત્યાં આવ્યો નહિ. તેવામાં જૉનનો કશો જવાબ ન મળતાં મેં લંડન જવાનું નક્કી કર્યું. જૉનને મકાને જતાં તેના બટલરે જણાવ્યું કે કોઇ બાઇ મળવા આવતાં શેઠ તેની સાથે ગયા હતા તે હજી પાછા ફર્યાજ ન હતા. એક બડબડાટ્યું મેં જૉનની શોધમાં ગાળી નાખ્યું પછી ચુપ બેઠો. તેવામાં પર્થ બાનેનાં સ્ટેશન પરનાં હોટેલમાં તાકીદે મળવાનો તાર મને જૉન તરફથી મળ્યો, કે બીજી સહવારે નવ વાગતે હોટેલમાં જઇ પુગ્યો.

ખબર કાઢતાં શેઠ તો પોઢેલા જણાયા એટલે બારણું ખોલી હું અંદર ગયો ને તેના પલંગ પર બેઠો અને મારી તપાસની હકીકત જણાવી.

'આહ, જેક! હું ધારતો તેમજ બધું બનતું હતું; દીકરા, આજે તું બાઇસીકલ-લેંપ ને લીલો કાચ લગાવી લઇ જા અને તેજ જગ્યાએ તેજ વખતે તે બત્તી મુક. મને લાગે છે કે ધારવા કરતાં વાત બહુ ભયાનક છે, દુશ્મન આપણી વચ્ચે છે ને બહુજ ચાલાકીથી કામ કરે છે; લે, આ લે, કદાચ કામ આવશે' એમ કહી તેણે એક રીપીટર રીવોલ્વર મારા હાથમાં બીછાનામાંથી કાઢી ઠેસવી દીધી.

રીવોલ્વર જોતાંજ મને પણ લાગ્યું કે કાંઇ નવું જૂનું થનાર હતું ખરૂં. તે સાંજના હમે બન્ને સાથે જમ્યા. અગ્યારેકને સુમારે તેણે મને બત્તી સાથે ટેકડી પર મોકલ્યો. અને અડધા કલાક પછી રોસીથ તરફના ચોક્કસ રસ્તા પર મળવા જણાવ્યું.

હું એકલો ગયો અને બત્તી બતાવવા લાગ્યો. અડધા કલાક પછી હું નિશાની આપેલી જગ્યાએ ગયો તો મેં જૉનને ત્યાં ઝાડીમાં ભરાયલો જોયો. તેજ પળે ચીથરે હાલ પોષાકમાં સજ્જ થયલી એક સ્ત્રી ત્યાં આવી. તેણીના અવાજ પરથી મેં તેણીને જૉનની પ્રિયા, મારી તરીકે ઓળખી.

'બીચારી એલસી તેના આશકની રાહ જુએ છે' મને ચાંપીને શેક હેન્ડ કરવા પછી તેણી બોલી 'ચાર્લો, આજે તેને મળવા આવનાર હતો પણ આવ્યો નથી.'

'તારી પાસે ચીઠ્ઠી છે કે?' જૉને પૂછ્યું 'પેલા હાર્ટમાન માટે મેં કહ્યું છે તે ધ્યાનમાં રાખજે!'

'હા' જવાબ મલ્યો, અને પછી મારા તરફ ફરીને મારી બોલી. 'જેક, તમો બન્ને સંભાળ રાખજો હં! જીવ પર આવે બાઓ સાથે તમારે કામ લેવાનું છે જો.' અને તેણી સાથી અંધકારમાં હમારી નજરથી ગુમ થઇ ગઇ.

હવે હમે બન્ને રોસીથ તરફ નીકળ્યા. થોડે દૂર જવા પછી જૉને મને જણાવ્યું કે મારે સંભાળથી ઓફીસ આગળ જઇ ઝાડીમાં સંતાઇ તે આવે ત્યાં સુધી તપાસ રાખવી. ગમે તે થઇ જાય, ગમે તે હું જોઉં પણ મારે વ્હીસલ મારવી નહિ.

રાત બહુ અંધારી ન હતી પણ ઠંડી તો કહે જે મારૂં કામ. સંભાળથી ઓફીસ બરાબર જોઇ શકાય તેવી જગ્યાએ આવી હું ભરાયો અને ઝાડના ઓથામાં રહી જોવા લાગ્યો. ધીમે

વ્યવહારમાં ખલેલ કરતાં હશેજ. આ મારી ગણું ત્રી પહેલી શરૂઆતમાં ખરી ઠરી.

ત્યાર બાદ પુલની સાથના ચોકાં બાબે વિચાર કરતાં મને મજબુત વ્હેમ આવ્યો. તેને તારી વિગતોથી પુષ્ટિ મળી. કલબમાંથી તે વેટરે કરેલી ચોરી બાબે તો મેં સદંતર નાલ્યુંજ માથું હતું. પણ ટકકો આબાદ લાગ્યો. મને એ કમબખ્ત પર મજબુત વ્હેમ ગયો હતો. મારી તપાસમાં એ ગુનેહગારજ પુરવાર થયો હતો. તને પેલા જવાનની ખબર છે કે જેની લાસ નદીમાંથી મળી આવી હતી તથા જેના ગજવામાંથી જર્મન ભાષામાં લખાયલો પ્લાન મળ્યો હતો., આ જવાનને લડનમાં હેનરીએક સાથે દોસ્તી પડી હતી તે ત્યાં તેને મળવા આવ્યો હતો. એક દિવસ ત્યાં તેની ગેર હાજરીમાં આવતાં તે જાણવા પામ્યો હતો કે તેનો મિત્ર જર્મન જાસુસ હતો. તેને સપડાવવા તે પોતાની સાથે તે જોહતી સાહૃદત લઇ ગયો હતો. હેનરી એકને પોતાનો ભેદ ખુલ્લો થઇ જવાની ધાસ્તી પડતાં તેણે તે જવાનને ફરવા જવા ફુસલાવ્યો અને દગાથી તેને મારી પાણીમાં ફેંકી દીધો હતો. આ બાબે મને જોહતા પુરાવા મલ્યા હતા રેટમીઅરને જે પ્લાન મલ્યો હતો તે તો રદ કરેલા પ્લાનોમાંનો એક હતો!'

'અજબ!' હું ખુશ થતો પુકાર્યો. ' રખે આપણી ફતેહમાં બીચારી મારીને કાંઇ ઇજા થઇ હોય!'

'મારી મારી પર મને પુરતો વિશ્વાસ છે' તેણે સાહાસથી જણાવ્યું. ' આસ દેશની સેવા બજાવતાં હું અંગત શોગોની દરકાર કરતો નથી. જર્મન જાસુસો આપણી વચ્ચે હરતી ફરતી ખાને ખરાબીની યોજનાઓ તૈયાર કરે છે તે આજે હું ખુલ્લી કરી શકયો છું. અઘઘડી પોલીસ આવશે. કે તેને બધું સોંપી આપણે મારીની શોધમાં જઇશું.'

આવતા અંકમાં "સબમેરીનનો ભેદ"

ચ.ને

દરિયાની અંદર ચાલતી અવાજ વગરની બોટનો ભેદ જાણવા ગારેની જર્મન યોજના કેમ ઉંધી વળી તે જોઇશું.

'એક બાનુ હતાં કલાકેક પર આવ્યાં હતાં' જૉને પુછ્યું 'તેઓ ક્યાં છે ?'

'કોઈથી બાઈઓ આવી નથી ' તે ઠુંમકી દાઢી વાળા જર્મને સહાઈદાર અંગ્રેજીમાં કંઈ હસીને જણાવ્યું. 'મહેરબાની કરી કહેશો કે અહીં આવવાનું તમોને શું કારણ છે ?'

'કારણતો એટલુંજ કે મારે જર્મન નૌકા ડોકટરીન ખાતાવાળા જાસૂસ જેમ્સ શોલ્ટઝ ઉર્ફે બાપ સાહેબને મળવાની જરૂર હતી,' જૉને ઓરડાનું બારણું ઢાંકી તે તરફ પીઠ કરતાં સહાઈથી જણાવ્યું, 'તમે મને ઓળખોછને ! તમે તમારા મુરબ્બી હરમન હોટ માનનાં મકાનમાંથી બહાર આવતાં મને જોયો હતોને !'

'તેનું શું !' તે જર્મને બેદરકાર પણે જણાવ્યું અને હમો કાંઈ કર્યે ને પડેલાં તેણે પડદા પરથી ટ્રેસીંગ પેપર ફાડી કાઢ્યું અને તેનો સહાયથી ડુચો કરી પોતાના ગજવામાં ઠેલવી દીધું

'એ મને આપો' જૉને નરમાશથી સમજાવ્યું પણ જવાબમાં તે જર્મન ધિક્કારથી હસ્યો.

'બીજા' ડોકયુમેન્ટોની પેઠે એ પણ તું હોરોમાર્ક સપને તીજોરીમાં પાછુ મુકી આવવાનો હતો ને !' જૉન ગુસ્સાથી તરડાયો. 'કેમ, અમો ઘોસમોંઢળો થઈ ગયો છે કે ! તીજોરીની ચાવી વાળા અમલદારો ગોલ્ફ ક્લબના મેમ્બર છે ને ! તું જોઈને તેમનાં ગજવાઓમાંથી બારણાંનો અને તીજોરીની ચાવીઓ લઈ, બદમાશ, તે મીન પર છાપ લઈ લીધી હતો ને ! એ કરવા તું ત્યાં વેટર થયો હતો ને ! આ કુચીઓ ગ્લાસગો બાતે તમે તૈયાર કરાવી હતી કે જેથી તેમની મદદથી તમોને હરિમા ખાતાને લગતી દરેક વિગત સહાઈથી જાણી શકો !'

'હમે કોનો બાપ મારો છો ! હમે ક્યાં ચોરી કરી છે !' શૉલ્ટઝ બરાડ્યો. 'ચાલ હટ, જવાદે !

'પડેલાં મજવામાંનું કાગળ આપ' જવાબ મલ્યો.

'કદીઓ નહિ. તારાથી થાય તે કરી લે. ' તે જર્મને ગજવામાંથી રીવોલ્વર કાઢતાં તરડાઈને કહ્યું.

બીજી પળે જૉનની રીવોલ્વર નીકળી અને તેની નેમ જર્મન તરફ જવાને બદલે સામે ખુણામાં મુકેલી લાકડાંની એક નાની મજબુત પેટી તરફ ગઈ

' મીઇન ગોત (મારા ખુદા !)...ના ' તે ફંગાળ, જૉનનો વિચાર પામી જઈ ભારે ગભરાટમાં ધ્રુજતો પુકાર્યો. 'ખુદા ખાતર- એ ન કરીશ હું—હું —'

' આહ ! ' જૉન હસ્યો. ' હું ધારતો હતો તેમજ છે ખરું' જર્મન હુમલાની ખબર મળતાંજ તમે બદમાશોએ ફોર્થનો પુલ ઉરાડી દેવાનું કાવત્રુ રચ્યું છે ને ! બ્રીલીઓલ સાયના તારોની નીચે દારૂખાનાનાં પેટયાં પાણીમાં નાખ્યાં છ ને ! દરેક સામગ્રી બરાબર રાખી છે. તારા આ વેટર સાથીની નિશાન મળતાંજ જર્મન વહાણ રાત્રે દારૂગોળાઓના પેટી લાવીને ઉતારી આ બાગમાં લાવી મુકે છે ને ? આ દારૂખાનું બાજુમાં તેં ગઠાયું છે ને ! તારા ઉપરીનો હુકમ મળતા એક કલાકમાં પુલને જમીન દોસ્ત કરતાં વીલંબ લાગે તેમ નથીને ! કેમ તારે શું કહેવું છે ! '

તે જાસુસે દમ દાટી તો ઘણી કરી જોઈ પણ જૉનનો મક્કમ વિચાર જાણતાં તેને પોતાની રીવોલ્વર પાછી ગજવામાં મુકવાની ફરજ પડી.

જૅક, જરા જોને, પેટીમાં શું છે ! ' જૉને સુચવ્યું.

બીસ્કીટના સાધારણ પેટયાં ત્યાં હતાં. બે એક પાછી એક ત્રણ પેટયાં ઉપાડયાં તો નીચે થી એ ગોળ એક ઇંચ જાડાં કેક મળી આવ્યાં કે જે દરેકમાં કાણાં પાડેલાં હતાં. પાસે સીમેન્ટ ના નાના ઘબકાજેવા દાબડા હતા.

tunate commanders who were being sent out to murder thousands of innocent souls. I can hardly dwell upon the subject. I know many Germans, men and women are being tortured, thinking of this great shame. The commandant accompanied them to the landing and, with a forced smile offered his hand to one of the submarine commanders, who walked straight to his ship without even noticing the hand that was offered to bid him bon voyage. The commandant stood there motionless, like a blank statue.

"We did not receive the sad and tragic news with rejoicings. Far from it, we whispered it, we murmured it. We discredited it. We denied it.

One of my brother officers walked back and forth in his room all night long, uttering bitterly, "After the war, after the war! How can I face men of other nations and say I am a German!"

I was on board—when Lieut. Hersing of U 21 arrived from his murderous assignment. There was a suppressed, restrained feeling among those who stood silently as the "successful crew" marched between silent, statue-like rows of men. Suddenly I heard whispers of taunts and hisses. These did not emanate from the common seamen. Had this been the fact they would have been shot instantly. The taunts and hisses came forth from the high ranking officers.

Later, when Lieutenant Hersing visited the officers' quarters, one bold naval officer handed him a newspaper containig the account of the sinking of the Lusitania. Captain-Lieut. Hersing crumbled the sheets with fury, cast it on the floor and faced the insulter threateningly. The offender stood unmoved. The two officers faced each other for a second or so. Then the offending officer shook his head and, in low tone, said "No, not with you." I could readily understand and appreciate how Cain must have felt.

Still later, when Captain-Lieut. Hersing entered a room where I was seated with many other officers, all but five left the room. The poor haunted commander, on seeing that at least five officers were not so cruel as to further insult an alredy suffering soul, walked to the small group and seated himself abjectly. I know he was under the strain of tremendous mental agony. He had a child's tender heart, but no head; and his very heart appeared to

cry, and, like that of a child, offer excuses for his act.

He did not raise his head, and, without encouragement, he murmured "I hated to do it, but I felt that I must."

"Even discipline has its limitations," retorted one of his listeners.

Lieutenant H-rsing seemed, crushed. I truly pitied him from the bottom of my heart. And if you had been present there you yourself would have pitied him.

He rose from his seat, walked slowly to the door, stood on the threshold for a moment or so, and then wheeled around and returned to the silent group. I felt that at last he would deliver himself of his soul's burden There were large tears standing in his eyes

He said: "I am not a monster, Every glance of yours is like poisoned arrow in my heart. From the moment I received the admiralty orders to proceed to the English coast and sink the steamer Lusitania, my soul became sad and gloomy. I wanted to shout loudly 'No,' but I could not. My speech failed me. I beg you to believe me. I sincerely hoped, and then I deceived myself to believe, that some accident would happen to my ship, and that I would be prevented from committing this dastardly act. During the cruise, none of my fellow officers or men knew the nature of our mission. Several times I wished to tell my subordinates and crew all about our special black mission. I dimly wished one of my subordinates had mor[e] courage that I. I had an inexp[li]cable wish than my crew woul[d] mutiny and kill me. The ver[y] recollection of it tortures me. A[t] last we arrived at the Lusitania route. We lay in wait for hour[s]. I thought I could not stand th[e] awful waiting much longer. [I] thought of turning from th[e] steamer's route and missing [it] purposely. Then I discovere[d] that another submarine was i[n] the neighbourhood. The doome[d] steamer was nearing its fate. [I] submerged once more. By thi[s] time our other submarine ha[d] taken a position on the oposit[e] side. The doom of the steame[r] was absolute. She had not th[e] slightest chance to escape. Onc[e] more I came to the surface. I sa[w] people gathered on the deck. I[n] another moment every inch of th[e] doomed steamer seemed to b[e] filled with humanity. No, I coul[d] not do it! I again submerged. Then I discharged. I do not kno[w] whether or not my colleague[s] also discharged. The ship wa[s] struck, our orders were carrie[d] out. I wanted to escape from th[e] terrible scene. I speeded som[e] distance from the torpedoe[d] steamer. Then I came out to th[e] surface. The water was covere[d] with struggling people. I coul[d] hear their distant shrieks It migh[t] have been hours—I cannot tell but I watched the struggling o[f] the dying people, dazed an[d] motion-less and with a strang[e] insane fascination. My God, my God! I can still hear them."

I hang My Head in Shame.

German Submarine Commander's Story.

The following are the extracts from the story of a letter said to be written to J. J. Bosda, of Cambridge, Mass, president of the Alliance Universal, by a *friend of Capt. Lieut. Hersing,* who wasin command of one of the submarines concerned in destroying the great liner Lusitana:

"Thanks to an unexpected general order I am able to address you this letter. I have been here for two days, but at first I could not find a way to communicate with the members of our circle. It is just like returning from years of exile, things look so different.

After some time, I succeeded in finding several of the comrades, all women. Male members are missing, some at the front, either living or dead, and others in prisons. I am more proud of those who have gone to prison than to the front.

Beneath the unpardonable horrors which are resounding from the four corners of the known world against our once proud fatnerland there beat millions of German hearts, Socialists and non-Socialists, whose pathetic yearnings and terrible sufferings *have not yet found speech* to express their tortured feelings.

You accuse us of killing our weak neighbours for fear of being killed or imprisoned by our "brass-buttonry."

For the present I hang my head in shame and make no answer. But there is an incident which I wish to relate to you, and which occurred very recently. This incident is representative of thousands of others. No one takes noice of these, and no one would think it worth while to relate them. What I am about to write to you is true.

I think it was either on the first or the second day of May—at that time I was stationed at Heligoland—we received word that the *admiralty* was serious in its declaration that an exemplary attack would be made

against a certain transatlantic passenger steamer.

In the officers' quarters, even this evidently serious declaration was discounted by some as a simple warning to discourage the Americans from patronising British vessels. I myself believed, and my views were shared by many of my fellow officers, that an attack upon a British transatlantic passenger steamer would be attempted less to inflict punishment on the British than for the internal, domestic effect.

For the unthinking folks in our country who had an exaggerated faith in our naval prowess were beginning to doubt our invincibility both on land and sea, when the enemies' vessels were sailing the seas unmolested as though they had not heard of the great world conflict.

Our ruling element may dispute or, rather, deny this contention, but knowing our domestic feeling as I do, I assure you this is the primal reason of our submarine warfare that has shocked the entire civilized world.

In the officers' quarters I have heard no less than six submarine commanders curse the author of such an order, I have heard one commander stamp his foot and shout sterly. "I am a soldier, not a thug. I would rather sink my ship than execute such orders."

On the third day of May, nine submarine commanders were closeted with the commandant of our Heligoland base. They were in conference more than *three hours. No other* naval officer was permitted to take part in the secret deliberations. After the conference the submarine commanders came out and marched straight to their vessels. I was stationed at the— Point. I purposely stationed myself near the submarine landing The stern, tragic, pale-faced officers marched without speaking a word to one another.

The sight of them was pathetic. One could envy those who are doomed to be their victims rather than these poor souls who had hearts, but no individual courage. Yes, their hearts were just as yours and mine, perhaps more tender than mine. I do not think that eight men doomed to be hung would have looked more affected than these eight unfor

THE EMPIRE'S PRAYER.

by–Trimbakrai Jadavrai Desai, Barrister-at-La

Get up, ye Sons of India !
On high your *Prayer* sing:—
Defend, *O God ! Britannia,*
Save *George, our Gracious King !*
A year of terrible battles,
Victoria's *Grandsons* fight ;
Eventful are the *Records,*
That *Papers* bring to light;
Heroic *British Navy,*
Engulfs *the German Fleet !*
Knocks down, Sir French with Frenchm
In France, the *Foe,* complete.
Nay, *by Thy Grace, Almighty !*
Goes on *the War* alright;
Except in Eastern Poland,
" **M**ight " is repelled by " *Right,*"
Pull up *the Pandav Forces,*
Eternal God ! Divine !
Reclaim *the Knotty Kauravs,*
O *let the Righteous shine !*
Re-crown the King of Belgium,
Give him a *Hero's Fame* !
Effulgent make in *Annals,*
O God ! *King George's Name* !
Regardless of all *sequence,*
Goes on our *Righteous Fight* !
Eternal *Law ordaineth,*
Victorious *are the Right* !
" *God save our Gracious King* !
Long live King George the Fifth,
God save the King !
Send him Victorious,
Happy and Glorious,
Long to reign over us,
God save the King ! "

ચિત્ર–વિચિત્ર.

(ગુલશન માટે ખાસ લખનાર:)

સેવક, લોળો સ્હેળો.

કહેછ કે બધાજ હવે ગુલશનમાં કાંઇને કાંઇ સારૂં જેવું લખે છે તો મને પણ વિચાર આવ્યો કે રે જીવડા! તું આ માટે ચુપ રહે? લે કલમ, ને ચીતરી કાઢ! બધું અગડમ બગડમ ચાલ્યું જશે! નાકે ઉંજણ લગાડી જે ગમે તેથી અદત્યું કરતાં ચોપાનીયાંઓની કયાં ખોટ છે કે... સબર બાપા! આવો પડોસણુ લડયે તેની વાત મારે આજે કરવી નથી પણ વખત જતાં જોઇશું કે......વેલ, ભવિષ્યનો ભુસકો નકામો છે. એમ તો હમારા અધિપતિરાજ પણ અવાર નવાર હમો આમ કરીશું ને તામ લખીશુંની મોટી મોટી વાતો કરી......બળતું ઘર બાડે ની કાંઇ જરૂર છે વારૂં?

+ * ×

જરમન કયસરની કમબખ્તી લાગેલી તે યુરોપમાં લડાઇ જગાડી ચુકયો છે. મારો વહાલો તો ચવાઇ, ચગદાઇ, ચુંથો થઇ ગયો છે ને હજેરે મોઢાં શું આવે છે વાળાઓએ તેની સારી પેઠે ટીંગ કાઢી સાકી નાખી કાઢી છે. સબ સુતા ઓર અલ્લાહ જાગા વાળી વાત હું કરૂં છું. કહેછ કે કયસરના જન્મ વખતે તેની માતા ઘણી બીમાર થઇ જવાથી કોઇએ તેના પર ધ્યાન આપ્યું ન હતું તેથી તેના ડાબા હાથમાં ખોડ આવી હતી તે વીસમે વરસે તે હાથમાં એક મશીન મુકી તેને ચાલુ હાલતનો કરવામાં આવેલો છે હોય બા! ભલાં માણસોએ તેને જન્મતી વખતેજ કાં નહિ પડેલો રાખ્યો! કરેડો નિર્દોષ જાનથી આ વેળા દુન્યા નહિ બચત! કેવી મોટી ભુલ કીધી!

× + +

કહે છે કે લડતાં લડતાં બી લશ્કરીઓને વાંચવાનું જોઇએ છે તેથી ચરોમાં ફ્રેન્ચ સીપાહો સત્તાવીસ ન્યુસ પેપરો ટકોરા બંધ કાઢે છે. બ્રિટિશ સેપાહો છ કે સાત પેપરો પ્રગટ કરે છે અને બેલ્જીઅનો એક પેપર બહાર પાડે છે! મારા વહાલાઓને તો જાણે મરવાની બ્હીકજ નથી! વાચતાં વાંચતાં ગોળો આવીને પડયો કે......ઓઘરે મારા દાદા!

+ × ×

ફ્રેંચ લશ્કરમાં હાલ અદ્રશ્ય થઇ જવાની યુક્તિ અજમાવામાં આવી છે. તેનો શોધક મેજર કોપેનહેગન છે. તેની શોધ ૧૯૧૩માં અજમાવવામાં આવતાં પચીસ સેપાહોને તેણે અદ્રશ્ય કરી મુકયા હતા. એટલે તેમની આસ પાસ ને ઉપર એવું ધુમાડાનું વાદળું ફેલાવી દીધું કે એક હજાર ફીટથી તેમને શોધવાને અડધો કલાક એક વીમાનીએ ફેરાટ ઘાંઘાં માર્યાં

હતાં. દુશ્મનથી લશ્કરને બચાવવાનું આ એક મોટું સાધન જણાયું છે. લશ્કરને તે ધુમાડો કશી અસર કરી શકતો નથી.

+ * +

જો બાપા, ફરીથી રડતા ના હાં અબોર અપોર, વાર તહેવાર, સારે માઠે, આંખ પાણી કરવામાં માલ નથી. તમો જાણો કે આંસુ પડે તે આંખમાંથી પાણી પડે છે પણ તેમ નથી. એક વિદ્વાન ફ્રેંચ સાયન્ટીસ્ટે હાલ જણાવ્યું છે કે જ્યારે પણ કોઇ માણસ નિરાશ થાય છે ત્યારે ભેજાંમાં રહેલો લોહીનો જુસ્સો કમતી થાય છે. અને જેવું રડવા માંડયું કે આ લોહી આંખ વાટે પાણી થઇ જઇ દડદડ વહે છે. તે વહેતાં વહેતાં આપણી શક્તિ મંદ થઇ જાય છે અને આપણે બેદરકાર બની જઇએ છે. દારૂ પી પીને તમો તમારી ગમી દુર કરવાની નેમ રાખો તે જેટલું ખરાબ છે તેટલુંજ ખરાબ રડી રડીને શાંત પડવાનું છે. જો કે નાજુક બાંધાના બચ્ચાંઓ અને કાવલી ઓઓ માટે રડવાનું થોડે દરજ્જે પસંદ કરવા જોગ છે, કેમકે તેમ થતાં તેમના ભેજાંમાં ચઢી આવેલા લોહીનો જુસ્સો નરમ પડી જાય છે. તમો જો કાવલાં હોવ, જરા જરામાં નખરાં કરતાં હોવ, ઉંદર ને બીલાડી જોઇ બીહી ધ્રુજી બેશુધ્ધ થઇ જતાં હોવ તો રડજો—બેશક રડજો, નહિ તો માથે લોહી ચઢી જશે તો ઓજ્જોની વાત થઇ પડશે જો!

+ + ×

તમારી હાથની ધરતી ઘરમાં પાંસરી નહિ ચાલતી હોય તો અહવાડયે અહવાડયે "મંદોરયાં પખેડવાનો" આ જમાનો નથી હાં! આજે હાથ ઉચકયો તો બૈરી સીધી કોર્ટમાં જશે ને ચોટલી થઇ ફસ્વાઇ પડશે ને જુદી! બૈરીને પાંસરી રાખવા નીચલા ઇલાજ અજમાવજો:

'મીસીસને દરરોજ ઠંડા તથા ફુકાં પાણીમાં નહવાડજો. ઠંડી ને ગરમીમાં ઘર બહાર ફરવાની ફરજ પાડજો. ફેનસી ભરત ગુંથણથી તેવણને દુરજ રાખજો. ઘરનું કામકાજ માણસો પાસે ન કરાવતાં બાઇ સાહેબની કમર વળાવજો. બનતાં સુધી કુવામાંથી પાણી કઢાવજો ને ઘરમાં નળ હોય તો મસાલો પીસાવજો, દળાવજો વગેરે વગેરે કામ કરાવજો. બાઇ સાહેબ શોખીલાં હોય તો હોકી કે ટેનીસ રમાડજો; બોટીંગ શીખવજો ને બનેતો કુસ્તી બાજી કે મુક્કા બાજી શીખવવાનું ચુકતા ના, પણ ધ્યાન રાખજો કે ભેંસનાં શીંગ ભેંસનેજ ભારી નહિ પડી જાય! ને ટેં ટેં પેં પેં કરવા જતાં બાઇ સાહેબ તમારૂંજ થોબડું રંગી નાખે નહિ. બનતાં સુધી મીસીસને આખો દીવસ કામમાં રોકી રાખજો. પરવાર મળતાં ટાઢ નિંદા કરવાનો વખતજ ના આપતા. જો ચીરડાઇ બની જાય તો ઘરમાં જે હોય તે લાવીને ચપ દઇને હાજર કરજો. યાદ રાખજો કે ભૂખે પેટે માણસ બહુજ ચીરડાઇ બની જાય છે.

ઉપલા ઇલાજો અજમાવવા છતાં બાઇ સાહેબ રાહ પર ન આવે તો જાણજો કે કાંઇને કાંઇ ખામી તમારા કામમાં રહી ગઇ છે. તેવી વખતે બીબીને પટાવી, ફુસલાવી, સમજાવજો. પહેલાં તો ગચકઇ મચકઇ જશે, પણ પસવારશો, હેત કરશો, ગળે વળગાડશો ને મારાં કલેજાં, મારા જાન, કરશો તો તેવણ ઠંડા મીઠાં થશે અને મામલો સુધરી જશે.

પણ એ બન્ને ઇલાજ કામ લાગે નહિ ને બાઇ પોતાની જાત પરજ જાય તો છેલ્લો ને ટૂંકો ઉપાય તરીકે હાથમાં તેવણનો સાલ્લો આપી, નરમાસથી તેવણનો હાથ પકડી, ઘરની બહાર લઇ જઇ, રસ્તા પર ઉતારી, ગંભીર ડાચું કરી, નમી નમીને બે હાથે સલામ કરી સીધો રસ્તો બતાવજો ને કહેજો કે' હાં મલ્યાં તો મલ્યા પણ ત્યાં ના મળતા!'

ઈંગ્લાંડમાંનું મારૂં "મિશન."

મને થયેલો દગો.

(ગુલશન માટે ખાસ ફરમાસથી)

(આ અદ્ભૂત લેખને પ્રેસબરોએ ઈંગ્લાંડમાં પ્રગટ થવા દીધો હતો.)

લખનાર-મીસીસ રૂપાંબાઈ દોરાબજી રબાડી.

૧૯૧૧ માં મારાં જાસુસી મિશનોનો એક પર એક ચોડો એકઠો થયો હતો. થોડાંક વર્ષથી યૂરોપનાં સઘળાં મિત્રમંડળોમાં જર્મનીનું સરકારી મંડળ અતિ લોકાની બારકસ થઇ પડ્યું હતું.

મોટે કારલો તરફનાં મારાં મિશનનો નાટક પૂરો થઇ મોરોક્કોનાં મામલામાં ખેંચી નિકલ્યો. એ વેળા બાલ્કન્સ લડતની આગમજ ઇંગ્લાંડ, જરમની અને ઑસ્ટ્રીયન વચ્ચે "કાળાં જંગલ" માં ચાલેલી છુપી મસલ્હત અને તેને લગતાં કાવત્રાં ઇત્યાદી નરમ પડી ગયાં હતાં-એટલે આજનું દુષ્ટ પરિણામ-યુરોપે કદિ ન દીઠેલી કે અનુભવેલી ભયભીત લડાઇ માટે રૂપણું પોતાનું બળ-જોર-કૈવત એકત્ર કરી રાખેલું હતું. અંગ્રેજ, જર્મન અને ઑસ્ટ્રીયન પ્રધાનો વચેના "કાળાં જંગલ" માં ચાલેલી શરતો હજી પોત પોતાનાં સંસ્થાનો તરફથી મંજુરીયાત મેળવવાનું અને સહી-શાખ કરવાનું બાકી રહેલું હતું. "મંજુરીયાત મેળવવાનું હજી બાકી રહેલું હતું." એટલું તમારે ધ્યાનમાં રાખવાનું, કારણ કે, ૧૮ નવેમ્બર ૧૯૧૧ માં જે 'મિશન' માથે લેવાની મને જરૂર પડી તેનો ખોલાસો તેમાંથી વાંચનારને જડશે.

વીલહેલ્મસ્ટ્રેસ ખાતે આવી રિપોર્ટ કરવાનો મને રાબેતા મુજબનો હુકમ થયો. કાઉંટ વૉન વેડેલની આગળ લઇ જવાને બદલે મને આ વેળા જાસુસી ખાતાનાં દરિયાઇ સેનાપતિ સામે લઇ જઇ ખડો કરવામાં આવ્યો. ત્યાં દરિયાઇ જાસુસી ખતાંનાં વડા સાથે પિછાણ કરાવી. કેપટને મને ટુંકમાં ખબર આપી મને ઇંગ્લાંડ મોકલવાનું દુરસ્ત ધારવામાં આવ્યથી તેવો ઠરાવ થયેલો છે. એ ખરાબ સમાચાર મારા મનથી હતા, જેનું કારણ આગળ ચાલતાં વાંચનારને માલુમ પડશે.

જર્મન અમલદારોની ખાસિયત પ્રમાણે, એ કેપટને ટુંક પણ સભ્ય રીતે બીજાં ત્રણ દરિયાઇ અમલદારો સાથે મારી ઓળખાણ કરાવી. એક બાંધકામ ખાતાનો અમલદાર હતો. બીજો નિશાન કરનારાં ખાતાનો હતો અને

ત્રીજો તોપ અને સુરંગ ખાતાંનો અનુભવ હતો. એક પછી એક પોત પોતાનાં હુન્નર અથવા કામમાં મને અજમાવી જોયો. કલાકના કલાક મોટા મોટા "ડાયા ગ્રામો" અને નકશાઓ ઉપર લક્ષ દેતો જોતો હું બેઠો અને મારી બંન્ને બાજુએ બે દરિયાઇ અમલદારો ઉભા રહ્યા. તે પછી ઓરડાની ભિંત બરોબરનાં ઉંચા મોહટા નકશા સામે મને લઇ ગયા એ નકશાઓમાં બ્રિટિશ નૌકા ખાતાંનાં દરેક વહાણો અને મનવારોની ચોકસ નિશાનું લંબાઇ-પહોળાઇ દેખાડી આપતી હતી. એટલુંજ નહિ, પણ ઇંગલીશ દરેક લડાઇના વહાણોઅને મનવારોનાં સ્વરૂપોનો મારે અભ્યાસ કરવાનો હતો.

સર્વો પરી સત્તા.– ખુલ્લી રીતે એ ખાસ કેળવણી આપવામાં ઉંડો મર્મ સમાએલો હતો, ઇંગ્લાંડ તરફનાં મારાં મિશનનો એક ભાગ એ હતો કે, સ્કૉટિશ કોસ્ટ ઉપરની બ્રિટિશ સહાયક મનવારોની કવાયદો અને તૈયારીઓ ઉપર મારે ચોક્સ નજર રાખવાની હતી. તમે સહેલાઇથી અનુમાન કરી શકશોકે ઇંગ્લાંડ અને જર્મની વચ્ચેની સ્થિતી વિલક્ષણ હતી. "કાળાં જંગલમાં" ચાલેલા ગુપ્ત કોલકરારને બંન્ને રાજ્યનાં મુખીઓની મંજુરિયાત મેળવવાની હજી બાકી રહેલી હતી. "સરાજેન ઍનબાદ"ના નજદીકમાં થયેલા બનાવથી રૈયતનો થોડોક ભાગ કહોકે દરેક મુલકનાં દસ-બાર આસામીઓ પણ જણીતા ન હતા. રાજદ્વારીઓએ લડાઇનું ભડકણુ એવું ઉંચે ચઢાવી રાખ્યું હતું કે, બે પ્રજાનાં લોક યુધ્ધમાં ઝીપલાવવા તત્પર હતા. યુધ્ધ જગાવવા દિવાસળી સળગાવાનીજ ઢીલ હતી. એવી દેહશતભરી સ્થિતીમાં કોઇ આકસ્માતિક બનાવ બની જશે એવું ધારી કેસરે પોતાની રાજદ્વારી દાવબાજી હમી નહિ દીધી હતી; ઓર તેમાં વધારો કર્યો જતો હતો. આતો ખરે ખરીજ હકીકત છે કે બે પ્રજાની વચ્ચે સુલેહનાં કોલ કરાર થયા કે તેઓ એક બીજા ઉપર વહેમીલા થાય છે. નિદાન એ કોલ કરાર તો કઠોર પણે ફાડી ચુરા કરવામાં આવ્યા હતા. ઇંગ્લાંડની સત્તા સર્વો પરી હોવીજ જોઇએ. સ્કૉટલાન્ડ તરફનું મારું મિશન આ કારણે સોંપાએલું હતું મને મળેલા હુકમોમાં એમ પણ હતું કે સ્કોટલાંડનું બંદર છોડી જતી બ્રિટિશ મનવારોની હીલચાલ ઉપર પૂરતી ચોકસી રાખવી, અને એ હીલચાલની ખબર તુર્તા તુર્ત જર્મનનાં નૌકા ખાતાંને આપતું રહેવું. એવીજ વખતે આકૃતિ નાં નકશાનો અભ્યાસ અમુલ્ય થઇ લાગે છે. રાતનાં વખતે, કે વરસતા ધુમ્મસમાં કે સકકારે પ્રભાતમાં, બ્રિટિશ વહાણોને તેનાં નામથી પિછાણી શકવાને હું શક્તિવાન નહિ થાઉં-પણ સઘળા દરિયાઇ ટાઇપોનાં ડાળો વગેરે જાણતો હોવાથી હું પિછાણી શકું કે કહી શકું. દાખલા તરીકે— સઘળા અમુક પ્રકારનાં "ડ્રેડનોટ" બળવાન ક્રુઝરો, અને ટૉરપિડો બોટો જાણતો હોવાથી ક્યાં ક્યાં વહાણો દરિયાની મુસાફરીએ નિકળ્યાં તે તુરત હું કહી શકું. નકશો સઘળો મારી યાદીમાં ઠસાવ્યા બાદ મારા ઉપરીઓએ તે નકશો ઢાંકી દીધો અને તે ટાઇપો મોહડે બોલી જવા કહયું. જેમકે "આ ક્વીન મેરીનાં જાતનો ડ્રેડનોટ છે; પેલુ ચાથપર જાતનું ડીસ્ટ્રૉયર છે;" વ૦ વ૦ એ સઘળા આકારો મને મોઢે નહિ થયા ત્યાં સુધીક અહીંન છોડી જવાનીજ પરવાનગી મને મળી નહિ.

એ ઉપરાંત મારે તે જગ્યાનું સવિસ્તર વર્ણન અને ભૂમિતિ વગેરેની મારે કાંઇ માહિતી મેળવવાની અગત્ય હતી. ઇંગ્લાંડમાં મને આપેલી સલાહમાં એવું મને કહેવામાં આવ્યું હતું કે, એડિનબરોની નજદીક રોસીથની અને ઉત્તરમાં ક્રોમેરટીનાં બંન્ને નવાં દરિયાઇ બંદરોની તઇયારીઓની ચોકસ બનાવટ અને

સ્તરથા ઉપર અવલોકન કરવા ખાતર તદ્દન ઝીણી કરવાની અગત પડશે. મારે મુખ્ય કરીને રોસીથની નવી તજવીઝ ઉપર ચોક્કસ નજર રાખવાની હતી અને કાફલાઓ અને નવા સાજ-સામગ્રીમાં થતા વધારા-સુધારાની, તેમજ બીજી પણ એવી બાતમી જે જર્મન નૌકાખાના ઉપયોગની થઇ પડે તેની ખબરોનો રિપોર્ટ કરવાનો હતો. સઘળા બ્રિટિશ કાફલાઓની હવાપદ જે તે વેળા સ્કોચ અંદર ઉપર ચાલતી હતી તે ઉપર મારે નજર રાખવાની હતી. આટલું લક્ષમાં રાખવાનું કે, રોસીથ અને ક્રોમારટી ઉપરની નવીન યોજનાઓ જરમનીનાં હેલીગોલેંડમાંના જબરાં દરિયાઇ મથકનો જવાબ હતો. જરમનીનાં ઉત્તર તરફનાં કોરટાઓ ખ્યાલમાં લેતાં, એ સ્કોચ બંદર, એટ બ્રિટન તરફથી હુમલો કરવાનું ઘણું સુગમતા ભરી જગા હતી; એ તરફથી બ્રિટીશ ઘણી સહેલાઇ અને સુગમતા સાથે જરમની ઉપર હુમલો લઇ જઇ શકે. બંન્ને પ્રજાઓનાં ખારીલાં મનમાં રખે કોઇ અણધારી ચિંગારી સળગી ઉઠે તે બ્હીકથી, ઇંગ્લીશ કાફલાઓ સ્કોટલાંડની ચેલી બાજુએ કોઇ પણ ઓચિંતી શકિત દેખાડતાં તેની ખબર તુરત પોતાને મળે એવાં હેતુથી જર્મની આ રીતે તૈયારી કરી રહયું હતું. રોસીથમાં કે ક્રોમેરટીમાં એક વહાણ પણ ઉતર્યું કે તુરત મારા તરફથી બર્લીનને ખબર મળતી હતી કે, કેવાં ટાઇપનાં અને કેટલાં લડાઇનાં વાહાણો સફરે નિકળ્યાં છે; વળી જો બનવા જોગું હોય તો, તેના આ હીલચાલનું કારણ પણ જણાવતો હતો.

જાસુસી ખાતામાં મારા મિશનનાં કામો માટેની આવ જાવની કુલ અખત્યારી મને આપવામાં આવી હતી. હું ખુલ્લા દિલથી કહું છું કે તેની મને ઝાઝી દરકાર નહિ હતી. મારી હુસ્યારીમાં મારે રહેવાનું મારા ખાસ કરીને મને મજબુત કારણ હતું. તે વેળાની ઇંગલાંડની સંકટભરી સ્થિતી અને તુરતનો પાસ થયેલો કરડો કાયદો મારે માટે ભય ભર્યો હતો. બાકન્સની પેઠે ત્યાં કોઇ છુપીથી મરવાનો ભય કે દહેશત નહિ હતી, પણ જેલમાં પુરાવાની દહેશત હતી. બ્રિટિશ કાયેદા કાનુનોથી કપટી રીતે આમની સભા તરફથી લોકોને શિક્ષા પાત્ર ઠેરવવા માટે સુગમતા મળે એવી એક સ્થિતિ સ્થાપક કલમ ઠેસવવામાં આવી હતી કે જડજ કોઇ પણ આસામીને માત્ર શંકા ઉપર થીજ ગુનેહગાર ઠેરવવા જ્યુરીને કહી શકે. હું પાછું યાદ કરું છુ તો તે કલમના ચોક્કસ શબ્દો આ હતા :—

"કોઇ પણ આસામી યા આસામીઓ ગ્રેટબ્રિટનની સલામતીને જોખમમાં નાખે એવો કોઇ લેખ બનાવે અથવા હાથ કરે, તેનાં ગુનાહની દેખાઇની સાબેતી ન હોવા છતાં તે આસામી કે આસામીઓને અપરાધી ઠેરવી શકાશે." અને તેવા ગુનેહગારને માટે સાત વર્ષની દેશ નીકાલની શિક્ષા ઠેરવી હતી.

જર્મન જાસુસોની મહોકાણ.

કાયદાની આ કલમ બ્રિટિશ સરકારના હાથમાં ફોજદારી કામ ચલાવવા માટે કેવું જબરૂં સાધન થઇ પડી છે તે દેખાડવા માટે કોઇ વકીલની અગત નથી. હું આગળ કહી ગયો તેમ, એ કલમ આમની સભા મારફતે પાછળથી ઠેસવેલી હતી ખરી, પણ જરૂરની હતી. કહ્યા વિના ચાલતું નથી કે એમ કરવું વાજબીજ હતું. જાસુસોનો ભારે ઉપદ્રવજ ફેલાયો હતો. છ મહીનાના અરસામાં ત્રણ જર્મન જાસુસો કેદ પકડાયા હતા. હું એ સઘળું જાણતો હોવાથી અને ઇંગલીશ રાજદ્વારી નોકરોની રીતથી માહીતગાર હોવાથી, એમાં માથું ઘાલવા હું લગાર નારાજ

હતો. પકડાયો તો સાત વર્ષના સખત કેદખાના-નો દંડ ઘણો ભયભીત ખ્યાલ મારી નજર સામે લાવતો હતો. ઇંગ્લાંડમાં સાત વર્ષનું સખત કેદખાનું, એ ફક્ત રોગખજ હતું. એમ પણ હું જાણતો હતો કે જોકે ઇંગ્લાંડમાં જવા માટે પાસપોર્ટની કાંઇજ અગત્ય નહિ હતી તો પણ ત્યાં જે જે થતું, તેમાં મુખ્ય કરીને પરદેશીઓને લગતી સર્વ માહીતી સત્તાવાળાઓને મળતી હતી. ઇંગ્લાંડમાં જવું એ સહેલું ને સુતરું હતું, પણ ત્યાંથી બહાર આવવું મુશ્કેલ હતું. વળી બંન્ને રાજ્યો વચ્ચેની બાતેન સમજુતી પણ હું જાણતો હોવાથી મને માહિતી એથેની લાગતી હતી. તેમજ ડેનમાર્કનાં રાજ્યમાં મામલો ઠીક ચાલતો ન હતો. પાછલા બનાવોએ મને સાબેત કરી આપ્યું કે એ મારી લાગણી જે કોઇજવાર ભુલ થાય ખાએ છે ને આ વેળા ખરીજ હતી.

મરજી વિરૂદ્ધ.

પણ મારા ફીકર જબરું દમાન ચલાવીને અને મોટી લાલચો દેખાડવામાં આવતાં સેવટે એ કામ મેં માથે લીધું. તેમનાં સઘળા હૂકમો બજા લાવવાને હું હસ્તાક્ષરબંધ થયો. બ્રિટિશ નૌકાના પ્રત્યેક લડાયક મનવાર, દરેક કિલ્લો, કોઠા ને બંદરો, અને સઘળી સામગ્રીનો જુમલો એ સઘળું ઘુપ્ત શબ્દોમાં સંબંધ કરેલો હતો. એસેક્સમાં મેસર્સ અમને સરનામે તારો મોકલવાની ગોઠવણો જાસુસી ખાતાં સાથે કરેલી હતી. વ્યવહારનો આ માર્ગ બંધ પડ્યો તો કોપનહેગન થઇને વાલો પારીસ થઇને મોકલવાની સવડ કરેલી હતી. તેના ચોક્કસ નામ-ઠામ હજી મને બરાબર યાદ છે. હું લંડન થઇને નહિ પણ માર્ગે ટાપુને રસ્તે એડીનબરો ગયો. એમ કરવા કારણ હતું; હમેશાં તેમાં મુખ્યકરીને આગા હડા ઇના વખનમાંબાહાર આમથી લંડનમાં દાખલ થતી દરેક સ્ટીમરો અને ટ્રેનોની ઘણી ચોક્કસ તપાસ લેવાતી હતી. સાધારણ મુસાફર જાણતો નથી કે, ડોવર, ફેસ્ટ અને ફ્લીશીંગની એક્સપ્રેસો ઉપર ડીટેક્ટીવોજ નહિ પણ બીજા સરકારી અમલદારો ઘણીજ બારીક તપાસ રાખતા હતા. દરેક રીતે જોતાં કંઇજ ને લોકની નજરથી છુપું રહેતું ન હતું. અંગ્રેજ સિવાય બીજા કોઇ પણ દેશના મુસાફરને અંદર ઉપર ઉતરતાં મોટી વયનો પુરો બાલનો, ઉંચી ટોપીવાળો અંગ્રેજ જણાતો, જે રીતે રાયડ થયેલો સરકારી અમલદાર જેવો લાગતો હતો એ વૃધ્ધ ગ્રહસ્થને જો કોઇ પરદેશથી આવતો મુસાફર શંક ભર્યો લાગતો કે તે ઘડીથી તેની પુઠે છુપી દેખરેખ રાખતા આસામીઓ લાગેલાજ સમજવા.

આ રીતે ચેત્રીને હું માર્ગને માર્ગે ગયો; એડીનબરો જતાં પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટમાંના એક શાંત હોટેલમાં ઉતારો લીધો. મારું ખરું નામ મેં નોંધાવ્યું કે ડાક્ટર એ૦ કે૦ મેન્સ એમ. ડી. ડુરે. ઓસ્ટ્રેલીઆ. મારી મતલબ એ હતી કે હું ઓસ્ટ્રેલીઅન ડાક્ટર મારું ડાક્ટરી જ્ઞાન ખાસ વધારવા અત્રે આવ્યો હતો.

થોડાક દહાડા હોટેલમાં ગુજાર્યા બાદ બાજુમાંના એક એકાંત મોહોલ્લામાં મેં મુકામ રાખ્યો. મારા રેહવા-વસવા ઇત્યાદી સાધારણ ખરચ માટે મને એક અઠવાડીઆનાં પંદર પાઉન્ડ મળતા હતા. એમાં અલબત્તાં વધારાનો ખરચ, એટલે મોટરમાં કામસર જવું આવવું, કોઇને ખાણાં ઉપર તેડવું ઇ૦ એ ઉપલક ખરચ માટે અલાહેદું મળતું હતું.

બાતમીની શરૂઆત

પહેલું પખવાડ્યું મેં ચુપકીદીમાં ગુજાર્યું, જેમ કરતાં લોકોને એવો ભાસ આપ્યો કે હું અતી નબળો, માંદગીનું બીછાનું છોડી આવેલો હતી છું. એટલા અરસામાં ત્યાંની અને તેની આતરાફની જગ્યાઓથી જાણીતો થઇ ગયો અને રૂપેરી ફોર્થ તરફ વારંવાર ભારે ચારી

"ઠીક; ત્યારે મારાં ગોઠવેલાં કપડાં ખસેડીને આ રીતે ગોઠવવાની તમોને શી અગત પડી?" તેણીના મુખડા ઉપર રતાશ ફરી વળી તેથી ગભરાએલી લાગી. "હું તમારા ઓરડામાં આવીજ નથીજી. હાં; પણ મને હમણાં યાદ આવે છેજી; દરજી આવેલો ખરો; કોઇ નોકરે તેને અંદર લીધેલો.'

એ પછી એક કલાક બાદ, હું મારા દરજીને ત્યાં ગયો. તેને પૂછતાં તેણે પેલી બાઇની વાત ખોટી પાડી. તે ઘરમાં આવેલોજ નહિ. મારો વ્હેમ ખરોજ છે એમ સિધ્ધ કરવા બીજે દિને એક જાણીતા હોટેલમાં ગયો. લખવાના ઓરડામાં બેસીને કેટલાંક કાગળ લખ્યાં અને તેમાંનું એક મેં ખામખા ભોંય ઉપર પાડ્યું, પછી નાહવાની ઓરડીમાં ગયો અને ત્યાંથી પા એક કલાકે પાછો આવી જોયું તો પેલું કાગળ ગુમ થએલું હતું. માણસોને તેડી તજવીજ કરતાં જણાયું કે કોઇ એક ગ્રહસ્થે તે કાગળ ચુપચુપ ઉપાડી લીધું અને વાંચ્યા વિના જેબમાં ઠેસવ્યું અને ચાલતી પકડી. તેઓ મારે પુઠે પડયા હતા ખરા.

હું આશા રાખુંછ તે ડિટેકટીવ કે તેના હુપરી એ તે કાગળ વાંચી જોયું હોય તો સારૂં; કાંકે તેઓ કે કોઇ પણ તેનો તરજુમો કરવાની વેઠ કરશે તો "વાડામાંથી પાડુ એક" ની કવિતાનો સાર માલુમ પડશે.

આ જા, તું જે ડાણું હું પેટમે !

આ તકે સુકકો દમ કરવાનો જરૂરી છે એમ સમજી હું તુરત ત્યાંની પોલીસ ઓફીસે ગયો. ડાકટર એ. કે. બ્રેગ્સ, ડુરો, ઓસ્ત્રેલીઆ (દક્ષિણ) એ નામનો મારો કાર્ડ મેં માંહે મોકલ્યો. જવાબમાં મને એક અમલદારનાં ઓરડામાં લઇ જવામાં આવ્યો, અને એક સ્કોચ ગ્રહસ્થે મને આવકાર આપ્યો. જતાંને વાર મેં તેને તતડાવ્યો.

'સાહેબ, હું જર્મન જાસુસ છું કરી માનવા માટે તમો પાસે કાંઇ કારણ છે વારૂ ?" મેં જોઇ લીધું કે મારો છોડેલો તીર બરોબર લાગ્યો હતો,

"કાં? કાંઇ પણ નહિ; !" તે ચમકીને બોલ્યો, "મને એ બાબેની કશી ખબર નથી"

"ત્યારે એ લોક મારી પુઠે પુઠે ફરે છે તે તમારા હોકમથી નહિ, કે !"

"ખચિતજ નહિ" તેણે ધીરજ આપી.

"ઠીક ? એવું અગત્યનું કામ તમારી જાણ વિના બને એમ માનવું મુશ્કેલ છે."

"તમારી પુઠ પકડી છે એમ માનવાનું તમોને કારણ શું છે ?"

તેણે સવાલ કર્યો.

"ઘણાં કારણ છે" મે જણાવ્યું. "કોઇ એજન્ટે તો બેહવાઇથી મારા ઓરડામાં ઘુસીને મારા કપડાંની પણ જડતી લીધી છે. અને તમે જાણો છો કે એ કામ ઇંગ્લીશ કાયદાથી ઉલટું છે. એવાં કામને માટે વોરન્ટ જરૂરનું છે. જો હું જર્મન જાસુસ છું એમ માનવાનું તમોને કાંઇ કારણ હોયનો ચાલો હમણાંજ મારી સામેજ સાબેત કરો, નહિ તોકે એવી બેઅકલી સતાવણીઓ બંધ કરો. હું એક ખુશ મશ્કરી સમાન સઘળું કાંઇ ગણતો રહયો હતો, પણ તેની બી હદ હોય છે" તે તદન ગંભિર બની ગયો અને બોલ્યો,—

"ખરી વાત છે ડોકટર, પણ જુઓની હમોને તો મળેલા હુકમો પછી ગમે તેવા હોય તે બજા લાવવા પડે છે. જો કે એમાં કાંઇક ભૂલ થયલી લાગે છે, હવે પછી તમોને સતાવવામાં નહિ આવશે, ખાત્રી રાખજો."

કાચું કાપ્યું.

મને રજા મળી. અલબત હું જાણતો હતો કે, મારી પુઠ તો પકડી રાખવાનાજ, જેની મને જરીક પણ પરવા હતી નહિ. મને લાગ્યું કે પોલીસ ખાતામાં મારા જઇ આવ્યાથી એ દેખ-

હતા તેમની વાટ જોતો કપડાં પહેરી બેઠો હતો, તેટલાં હોટેલમાંના માણસે આવી મને ખબર આપી કે, "નીચે એક ગ્રહસ્થ આવેલા છે અને તમોને મળવા માગે છે, ડાક્ટર સાહેબ."

કંઈક આગાહી મને થવા લાગી. હું જાણતો હતો કે મારા નોતરેલા મહેમાનો આવ્યા હતે તો મને નીચે તેડતે નહિ, પણ માત્ર પોતાના આવ્યાની ખબર મોકલતે. મેં જાણ્યું કે જો મને સરકારથી પકડવાને કોઈ આવ્યો હોય તો તેને ઉડાવવામાં કશો ફાયદો ન હતો. જાસુસી જીંદગી માણસને દૈવાધીન બનાવે છે. તો પણ મેં એટલી તો સાવચેતી લીધી કે મારા દગલાનાં અંદરના જેબમાં રસાયણ પ્રયોગમાં વપરાતી વસ્તુઓની એક થેલી સેરવી દીધી. એ મને વારંવાર આગળના વખતમાં ઉપયોગી થઈ પડી હતી પછી હું નીચે ગયો. એક હાથ મારા કોટમાં ખોસી રાખ્યો હતો. હું દાદરને નીચલે ફાંદપે પુગતાંજ સાદા લેબાસવાળા ચાર આસામીઓ મારા ઉપર તુટી પડયા. મારે ઝડપથી વિચાર કરી લેવાનો હતો. પેલી થેલીમાંની ચીજો તેમનાં મોંઢ ઉપર ફેંકી ન્હાસી જતે, પણ તેથી કંઈ ફાયદો ન હતો. તેમ છતાં હું સ્કોટલાંડમાંથી તો શું પણ ગ્લાસગોમાંથી વટીક બહાર જઈ શકતે નહિ. સામું થવાથી ઉલટો મામલો બીગડશે એમ માની હું તેમને શરણ થયો. માત્ર લગાર મજાક કરવા હું થોડે ચઢયો અને તેમને તેમ કરવાનું કારણ પૂછ્યું.

"તમે જલદીથી જાણશો." તેઓના વડાએ ટુંકે હસેજે કહ્યું.

જાસુસ!

પછી તેણે મારી જડતી લેવા પોતાનાં માણસોને ફરમાવ્યું. મારી પાસેથી કશાં પણ હથીયાર કે બોંબ નહિ નિકળ્યા તે જોઈ તેઓ બારે અજબ થયા. મને પાછો મારા ઓરડામાં લઈ ગયા અને ત્યાં મારા સર સામાનની જડતી લીધી અને તેમનાં બંડલ બાંધવા માંડયા. હું જાણતો હતો કે હું એ લોકને અટકાવી તો નથી શકવાનો, પણ તે લોકને મેં સેહલાઈથી કંઈ કરવા નહિ દીધું. હોટેલના મેનેજરને અને બીજા એક શાક્ષીને ઓરડામાં તેડી લાવવાની અરજ કીધી. એ ગ્રહસ્થોએ મેહેરબાનીની રાહે, મારા સર સામાનનું વર્ણન કાગળ ઉપર લખી લીધું જે સામાન પોલીસે પોતાની સાથે લઈ જવા તૈયાર કર્યો હતો. એવું ઘણી વાર બને છે કે, જાસુસને જ્યારે કેદ કરવામાં આવે છે ત્યારે વારંવાર કોર્ટમાં તેની પાસેથી નહિ મળેલી ચીજો રજુ થાય છે. તે ડીટેકટિવોનો વડો, જેનું નામ હું ભુલી ગયો છું, પણ મને યાદ આવે છે કે કંઈક અબંધ, અનાડી જેવો હતો, તે મને કેદ પકડવા પછી ઘણો પ્રસિધ્ધ થઈ ગયો હતો. જાણે સઘળી હકીકત તેણેજ શોધી કઢી હોય, અને પેલા કેમીસ્ટોએ તેને સઘળી રીતે વાકેફ નહિ કીધો હોય તેમ પોતાનું સાર્થક સાધવા મને ગરદાપેચ કરવા માંગતો હતો; પણ મેં મારું વારંટ મારી આગળ વાંચી જવાની હઠ લીધી અને કેટલાક બડબડાટ પછી તે વાંચી ગયો. તેમાં આમની સભામાં જાસુસો સામે જે નવી કલમ ઘુસાડી હતી તે કલમની રૂએ બ્રિટિશ રાજ્યની સલામતી જોખમમાં નાખવાનો આરોપ મારી ઉપર મેલ્યો હતો.

ગ્લાસગો શેહેરનાં કેદખાનામાં મેં તે રાત ગુજારી, બીજે દિને એક માજીસ્ટ્રેટ પાસે મને ઉભો કર્યો પછી શેરીફની કોર્ટમાં નિયમાનુસર દાખલ કીધો. એક અઠવાડયાંના અંદર શેરીફની કોર્ટમાં મારો મુકદમો આવ્યો. શરૂઆતની તપાસ છોડી દઈ એડીનબરોની હાઈ કોર્ટમાં તપાસ માટે મને મોકલી આપ્યો આ જાણીતી વાત છે કે સ્કોટિશ કાયદામાં એક કેદીને પોલીસ એકસો દિવસ સુધી તપાસ વગર રાખી શકે છે.

એક સો દિવસ પુરા થવાની હવે હું રાહ જોતો હતો. મારી આગલી વિગતો જાણવા માટે

ચોદ પ્રંચની તોપની બનાવટ, શકિત ઇત્યાદી બાબતો ઉપર મેં એ અમલદારને બહુ બહુ રીતે ગુંચવ્યો તેટલાં એકાએક તે જવાબ દેતો ચુપ થઇ ગયો અને મારા તરફ ફરીને મારા સવાલોનો જવાબ ખુલ્લી અદાલતમાં આપવા ના પાડયું.

સેવકની ખાતરી.

મેં નિશ્ચય પૂર્વક માની મુકયું કે તોપો વિષેનું જ્ઞાન એટલી હદ સુધીનું હું ધરાવતો હતો કે, તે જ્ઞાન મેળવવા મારે જાસુસપણું કરવાની કશી અગત્ય હતી નહિ. અંતે રાજ્યનાં એક અનુભવી અમલદારે ઉલટ પાલટ તપાસ માં જણાવ્યું:—

"આવું ઉંચ જ્ઞાન ધરાવનાર આસામી આપણી નવી તોપોને લગતી વીગતના સીધાંત ઉપર આવે એ બનવા જોગ છે."

એ સઘળાંનું પરીણામ એજ આવ્યું કે ... દીવસે તપાસ મુલતવી રહેવા પછી દરેકની ખાતરી હતી કે, તોપોને લગતી છુપી ખબર મેળવવાનો જે આરોપ મારા ઉપર મેલાયો હતો તે આરોપ ખરો થવાનો નથી. અલબતાં એ સઘળી બાતમી મેં મેળવેલીજ હતી.

કાગળનો ઘોંટાળો.

બીજા દીવસની તપાસમાં પેલી પેઢીનું કાગળ હવે રજુ કરવામાં આવ્યું જે કાગળ અને બ્યાવવા ના પડાંઇ તે કેમીસ્ટોપર પાછો મેકલવામાં આવ્યો હતો. તાજ તરફના સોલીસીટર મી૦ એંડરસને તે કાગળ ઘણુંજ ગંભીર પણે વાંચ્યું તે આ પ્રમાણે હતો:

"વહાલા સાહેબ,— હાથમાં ધરેલાં કામ ની બાંજગડમાં તમે ફતેહ મેળવી તે જાણી હમે ખુશી થયા છીએ. તેનો નમુનો જલદી મોકલી આપવાની તસદી લેજો. બીજી બાબતના સંબંધમાં હમોને એ શી રીતે એ ઉપયોગી થઇ પડશે તે હું સમજી શકતો નથી. ગમે તેમ હોય, પણું એ કામ વિષે મારી 'પેઢી' ૧૦૦ પાઉન્ડ કરતાં વધુ આપવા ના કહે છે.

એ કાગળ ઉપર સહી, શાખ કાંઇ નહિ કરેલી હતી. એ વાંચતી વેળા મી૦ એંડરસને પાંચ ચીમરાએલી બેંક નોટો હાથમાં ધરેલી હતી. તે પુરૂં થવા સાથેજ તેમણે ભારે જુસ્સામાં જણાવ્યું.

"સાહેબ, ઉપર ઉપરથી જોતાં એ કાગળમાં કાંઇ દમ જેવું નથી જણાતું. પણ જો તમો પ્રિન્સ બ્યારલીનાં બંડનો વખત યાદ કરો જે વેળા કે દગા ફટકા અને કાવત્રા ચાલતાં હતાં તો તમોને યાદ આવશે કે આવા પ્રકારનાં પત્ર વ્યહવારમાં રાજ્યને હમેશાં પેઢીનો એલકાબ અપાય છે. જો આ કામકાજ યા ધન્દો ધાપાને લગતું નિષ્કપટ પત્ર છેનો તે આવી જાણીતી પેઢીને લગતાં કાગળ કે કવરમાં શા માટે બીડયું જે પેઢી એ બાબેતું કશું જાણતી નથી? એ પત્ર ઉપર સહી શાખ શા માટે નથી? એ પેઢી શા માટે ૧૦૦ પાઉન્ડ આપવા રાજી હતી? સાહેબો, એ સઘળાનું કારણ દેખાડવું છે."

એટલું છતાં પણ તે પત્રે કોર્ટને, જ્યુરીને, કે પેપરોને ગુંચવણમાં ને વિચારમાં નાંખ્યા હતા એટલુંજ નહિ, પણ આખાં ઇગ્લાંડને ગુંચવણમાં નાંખ્યું હતું. હવે આ પહેલીજવાર એનો ખોલાસો હું કરૂં છું.

એ પત્ર જર્મન સરકાર તરફનું હતું—એમાં જે "હાથમાં ધરેલું કામ" એ શબ્દો હતા તેનો અર્થ એ કે ગ્લાસગોમાં જે નવી ચૌદ ઇન્ચની તોપ બનાવતી હતી તેમાં ભરવાની બારૂત જે ધીમેથી સળગાવનારો પાઉડર હતો તે વિષે લખ્યું હતું. તેમાંનો થોડોક મારા કબજામાં હતો. એ અથવા કોઇ પણ એવી દેખવળી વસ્તુ મારા સરસામાનમાંથી મળી નહિ આવી તેનું કારણ એ કે

અને તેમને દરેકને નીચલો સવાલ પુછ્યો —ઇગ્લાંડ તરફની મારી વર્તણુક બાબેનું જે જાણતા હોવ તે કહો" તેઓએ સઘળાએ એક અવાજે કહ્યું કે પરદેશ રાજ્યનાં જાસુસ તરીકે હું પગારે રહ્યો હોઉં શકતો પણ બ્રિટન તરફ કોઇ દીવસે વેર ભાવ કે જેવી કશી લાગણી મેં કદી દેખાડી ન હતી.

મેં ધાર્યું કે એથી મને મારી શિક્ષામાં કાંઇ ઘટાડો થશે. જ્યુરી અડધા કલાકમાં પાછી બહાર આવી જાહેર કર્યું કે બ્રિટનની સલામતી જોખમમાં નાખવાને હું ગુનેહગાર ઠર્યો હતો. અને જર્મન જાસુસોને માટે જે નવો કાયદો ઘડાયો હતો તેની રૂએ સાત વર્ષની સખત મજુરી સાથનાં કેદખાનાંની શીક્ષાને યોગ્ય ગણાયો હતો, છતાં મારી હિમ્મત હું હાર્યો ન હતો કે મારું મોઢું ફીકું ન હતું.

ન્યાયાધિશ મારી શિક્ષા હુકમાં કહે તે પહેલાં એક ઉમરાવ દેખાવનો સફેદ કપડાંમાં સજ્જ થયેલો અંગ્રેજ, જે એ આગમજ કોર્ટમાં કદી આવ્યો ન હતો તે આવ્યો તેને ઘણી આદાબ અને તવાજેથી બેન્ચ ઉપર લઇ જઇ બેસાડવામાં આવ્યો. મેં જોયું કે વડા જડજ તેને બહુ માનથી નમ્યા, અને તેઓ બન્નેએ એક બે પળ ધુસ—ધુસ વાત કીધી. ન્યાયધીશ સાહેબ વારંવાર તેઓની વાત ઉપર ડોકું ધુણાવતા હતા. એથી હું ગભરાયો. મને એવુ લાગ્યુ કે મારું સંકટ વધું જતું હતું પણ છેવટે ન્યાયાધિશ સાહેબનો ઠરાવ સંભળાયો,

"સઘળા બનાવો અને હકીકત લક્ષમાં લેતાં કોર્ટ બંધવાને અઢાર માસનાં આસાન કેદનો હુકમ કરે છે."

અજાયબીના ઉદ્ગાર ચોમેરથી સંભળાવા લાગ્યા: કોર્ટમાંનાં દરેક અજાયબીમાં ગરક થઇ ગયાં. મારી 'અતરાફ' ને તેમાં 'મુબ્બદ્દલ' કરીને પરદેશનાં 'પેપરો' નાં રિપોર્ટરને અજાયબીમાં ડોકાતા મેં સાંભળ્યા. પ્રત્યેક આસામી સાત વરસનાં દેશ નિકાલની શિક્ષા થવાની વકી રાખતું હતું તેને બદલે અઢાર માસનું આસન કેદખાનું ઠર્યું તે જાણે તેઓની વચમાં ગરબ-છાંટનો બૉમ્બ ફુટ્યો હોય તેવું થઇ ગયું. પણ એમ શા કારણે?

કેદખાનું.

પહેલાં મને કાલટન હીલની જેલમાં એડીનબરો લઇ ગયા, અને ત્યાંથી બે અઠવાડયાં પછી ગ્લાસગોનાં કેદખાનામાં મને મોકલ્યો. પ્રસંગો અને સઘળી હકીકત ધ્યાનમાં લેતાં અજબ તરેહની નરમાસથી મારી તરફ વર્તવામાં આવતું હતું. જેવી રીતે મારી તપાસમાં મને હંસી જોવામાં આવ્યો હતો તેવીજ રીતે કેદખાનામાં કરવામાં આવતું હતું. મેં જોઇ લીધું કે કેદખાનાના અધીકારીઓ સ્કોચ લોકની રૂઢી મુજબ મારો ભેદ મેળવવાને વળખાં મારતા હતા. બીચારા નાહક લુહાર વાડે સોય વેચતા હતા.

મને કેદ પડયાને પાંચ અઠવાડયાં વીતો કેડે કેદખાનાનાં ગવર્નરની ઓફીસમાં એક દીને લઇ જવામાં આવ્યો. ઓરડામાં દાખલ થતાં, ઘોડેસ્વાર લશ્કરી જેવાં દેખાવનાં એક અંગ્રેજને મેં દીઠો. એ ઘોડેસ્વાર સીપાહ બચ્ચો કોઇ અમુક રીતભાત ઉપરથી તુરત પરખાઇ આવે છે, ગવર્નરે જણાવ્યું:

"ઍન્સ એક ગ્રહસ્થ તને મળવા માંગે છે."

નવીન માંગણી.

પેલા નવા આવનારે ગવર્નર તરફ ડોક હલાવી કહ્યુ:— "મને વાત કરતાં વાર લાગશે. તમોને હુકમ મળ્યો છે!"

"બરોબર છે, સાહેબ" ગવર્નરે જણાવ્યું, અને હમો બંને ને એકલા છોડી ચાલી ગયો. પેલો ગ્રહસ્થ ઉઠી ઉભો થઇ બોલ્યો—"ડાકટર, મહેરબાની કરી બેસો" તે બોલ્યો.

અલબત્ત હું એક કેદી હોવાને લીધે ઉભોજ રહ્યો હતો. તે પછી તેણે ધીમેથી વાતચીત શુરૂ કીધી.

આડા સળીઆ જેઉં ત્યાં તુરત હું લગાર બેહરો છું અને મારી આંખે દેખાતું નથી.'

કેપ્ટન હસીને બોલ્યો,

"ઠીક છે. ડૉક્ટર, હું તમોને પાછો મળવા આવીશ."

"તમે તેમ કરશોજ, મને ખાત્રી છે.પણ મહેરબાની કરીને એટલું પૂરે પુરું ધ્યાનમાં રાખજો, હું આ સળ્યાની પાછળ હોઉં ત્યાં તુરતક તમારી મેહનત ફોકટ છે."

"તે માટે મારા ઉપર ભરોસો રાખો."

હમો બન્ને "શેકહેન્ડ" કરી છુટા પડયા.

અચુક સાબેતી

પાછો મને મારો કોટડીમાં લઇ ગયા. હું ખુલ્લાં દિલે કબુલ કરું છું કે એ નવ્યુ રાત મને ઉંઘ નહિ આવી. અદાલતમાં મારી તપાસ ચાલી તે અરસામાં તેમજ જેલમાં મેં બહારનો બેદરકાર દેખાવ ધારણ કીધો હતો—અને તેવા ઢોંગે વર્ત્યો હતો. પ્રસંગ આવવે જેમ હું કેપ્ટન રૂબરૂ કડો રહયો તેમ રહી શકું છું—પણ તેથી મારા ઉપર દબાણ ઘણું થતું હતું. એ દબાણની અસર મારી તબ્યત ઉપર થઇ. એ પછીનાં દહાડાઓ મેં ગભરાટ અને બેચેનીમાં કાઢયા. હું ચિંતાતુર રાતો કેદખાનામાં પસાર કરવા લાગ્યો. પણ મારી વકકી મુજબ બીજે આઠવાડીએ તે કેપ્ટન પાછો મારી આગળ આવ્યો. આ વેળા રાત પડી ગઇ હતી અને સઘળા કેદીઓ ઓરડીમાં હતા.

"કેમ, ડૉક્ટર, હું કાંઇ ચોકકસ તમોને સુચવવા આવ્યો છું. હમોને તમે ઉપયોગનાં થઇ પડશો. તમોને હજી ઘણાં મહીના કેદમાં ગુજારવાંમાં રહયા છે. એ થોડા મહીનાનો વખત હમારી નોકરીમાં રહેશો? કોલકરાર પાછળથી થશે? મારી પાસ સાબેતીઓ તમોને આપવાની તૈયાર છે કે હમોને જાણી જોઇને ખસેડવામાં આવ્યા છે. તમારા શેઠ-જર્મન સરકારે તમોને જાણી જોઇને સંકટમાં લાવી મુકયા છે."

બીજી પળે તેણે પુરાવાથી મારી ખાતર જમા કીધી. જર્મનીની એટલી બધી બાતમી થી હું જાણીતો થઇ ગયો હતો કે હવે મારો કાંટો કાઢવાનું તેમને ઠીક લાગ્યું તેથી એવી રીતે મને સપડાવાનો પ્રપંચ રચ્યો કે મને તેમના પર વ્હેમ નહિ જાય, અથવા હું એ શેકનું બોપાળું બહાર નહિ પાડું અને સાત વર્ષ વેર, કે પછી પોતાની તમામ યુકિતઓ સફળ થાય કે નિષ્ફળ થાય ત્યાં તુલીક મારું મોંહ ચુપ રહે.

"તમો શી રીતે કામ કરશો તે બાબે કાંઇ સુચવશો?" મને સવાલ થયો.

"મારે લેશમાત્ર પણ જો તમારા ઉપયોગમાં આવવું હોય તો મારા છુટકારા વિષે કોઇએ જ જાણવું ન જોઇએ. જુઓ આ મારી સુચના છે. એ કરવાનું કામ તમારું છે. કેદીઓનામાં એવીજ છાપ લોકોના મન ઉપર બેઠી છે કે, મારી તંદુરસ્તી સારી નથી. એવુંજ જેલમાં પણ લોકો માને છે, એજ વાત ઉપર અમલ કરવાનું તમોને સેહેલ પડશે. એજ બહાનું લઇ તમે મને બીજે કેદખાને મોકલી દેતા હોવો તેવું ડોળ ઘાલજો અને તેને બદલે મને તમોએ ગમે ત્યાં મોકલવો."

'હા,—હા; બરોબર એ વાત મારા વિચારને મળતી આવે છે" તેણે જણાવ્યું. થોડા વારમાં તે ચાલી ગયો અને હું પાછો મારી કોટડીમાં ગયો.

છુટયો.

બીજે દીને સહવારે સાડાપાંચ વાગતે મને એક અમલદારે મારી ઉંઘમાંથી બેદાર કીધો. તે એકલો હતો. વારડરો કોઇ દેખાતા ન હતા. તે અમલદારના ઓરડામાં મારાં કપડાં, સામાન વગેરે ગોઠવેલો હતો. મેં કપડાં પહેરી લીધાં અને ભાડુતી ગાડી કરીને હમો સ્ટેશન ઉપર હંકારી

છે. ઢીંગ–સીંગે પોતાના નામ પ્રમાણે કામ કરી દરેક રીતે પોતાના વાંચકોને ખુશ કર્યા છે. આ ખાસ અંકને પણ ઠીક જાહેર ખબરો મળેલી લાગે છે. હમો ભાઇ દીનશાહને તેમનાં આ સહાસ માટે મુબારકબાદી આપતાં ઇચ્છીશું કે ઢીંગ–સીંગ તેમની દેખરેખ હેઠળ વધુ અને વધુ આબાદ થતું રહે.

હિંદી આરીક.

બ્હેન બાઇઆઇ પાલમકોટ એકલે હાથે પોતાનાં આ માસિકને નિયમિત પ્રગટ કરી તેને હરોળમાં લાવ્યાં છે. હિંદી આરીકના પતેતી અંકો લખાણોની બાબતમાં ખરેજ ટીપ–ટૉપ હોય છે. કેયે પણ નહિ લખતા જાણીતા આગેવાનોના લેખો એ બ્હેન મેળવી શકે છે. બેશક આ સાહેબ બ્હેનબાઇ આઇનો સ્તુતી પાત્ર સહાસ જોતાં તેમને યોગ્ય ઉતેજન આપે છે. સર જમશેદજી જીજીભાઇ; સર ચંદ્રાવરકર લેડી લક્ષ્મીબાઇ, જસ્ટીસ બીમન, રે૦ ડા૦ મેકીકન, શેઠ હોરમજી એડનવાળા, મીસીસ સરોજની નાઇડુ, મીસીસી અલી અકબર ડાકટર મોદી, મીસ હોગ, દા૦ કુક, મી૦ ત્રીંબકરાય દેસાઇ બેરીસ્ટર વગેરે વગેરેના લેખો ગુજરાતી તથા અંગ્રેજીમાં પ્રગટ થયલાં છે. અંકને અનુસરતાં ચિત્રો સુંદર રીતે છાપેલાં સારી સંખ્યા માં આપેલાં છે. વાર્ત્તાઓથી આ અંક ન ભરતાં વિધ વિધ લખાણો સારાં છે. હમો બ્હેન બાઇઆઇના આ સહાસમાં દરેક ફતેહ ઇચ્છીએ છીએ. બેશક એકલે હાથે એક બાનુ આવા સુંદર અંકો પ્રગટ કરવાને શકિતવાન થાય છે એ કાંઇ જેવું તેવું કામ નથી.

ફુરસદ

જાનું, પુરાણું ફુરસદ આ વેળા પોતાનો રંગ બદલી નીકલ્યું છે ને આર્ટ પેપરનાં કવરમાં શોભી રહ્યું છે. રાબેતા મુજબ અધિપતિને માલેક મી૰ બમનજી કાબરાજીએ આ અંકને ડબલ અંક બનાવ્યો છે ને પોતાના સુંદર લેખોથી ભરચક કર્યો છે. બેહરા બેહલા કાકાનો મી૰ કાબરાજીનો આગળ લખેલો ફારસ ફરી પાછો આ અંકમાં પ્રગટ થયો છે, તે ખરેજ મોજથી વંચાશે. ખંડાળાનો ખુરશેદની વાર્તા દીલકશ છે.

ફુરસદ મી૰ કાબરાજીની સુંદર કલમથી લોકપ્રિય છે. હમો એ ભાઇને હર્ષિત જીગરે દરેક ફતેહ ઇચ્છીએ છીએ.

માસિક મિત્ર.

નવાં વર્ષનો આ બાહબંધનો અંક પણ ઘણો સારો છે. લખાણોનો મોટો સંગ્રહ છે. અંગ્રેજી ઉપરાંત ગુજરાતી લેખો પણ સારા છે. વાર્તાનિ રમુજના વિભાગમાં પણ ઠીક સમાવેશ થયલો છે. ખાસ અંકનું ચિત્ર જાણીતા આર્ટીસ્ટનું હોઇ સુંદર છે. બીજાં વધુ ચિત્રો ન મુકતાં લખાણોનો જથો મોટો મુકેલો છે તે પણ ખરેજ પસંદ કરવા જોગ છે. ભાઇબંધ માસિક મિત્રને પણ હમો દરેક ફતેહ ઇચ્છી શું.

નવરંગ.

આ વળી નવો ભાઇબંધ પારસી નવાં વર્ષથી પોતાની જીંદગીની શરૂઆત કરી ચુકયો છે. પહેલા અંકમાં ઘણા જાણીતા લેખકોના લેખ છે તથા અધિપતિએ છૂટા હાથે પોતાના ખીસામાં હાથ નાંખવા કબુલાત આપેલી છે. જે નેમ ઉદ્દેશી આ માસિક પ્રગટ થવા માંડ્યું છે તે નેમ પાર પડી તે લાંબી જીંદગી જોવા પામો એવું હમો ખરાં જીગરથી ઇચ્છી તેને હર્ષેર આવકાર આપીશું. માસિકનું લવાજમ રૂપીઆ ત્રણ છે.

બસ, હું તો છું મારા ખોદાને હસ્તક !

(નામાંકિત નાટકકાર સર હેનરી અરવીંગને માટે એવી ખબર પ્રગટ થઈ હતી કે, મરતી વેળા તેના મોઢેથી "તારે હસ્તક, ખોદા, તારે હસ્તક" એવા શબ્દો નીકળ્યા હતા, તે ઉપરથી આ કવિતા જોડાઈ હતી.)

"તારે હસ્તક, ખોદા, તારે હસ્તક!" આ જાનને જીગર, માથું ને મસ્તક
તારે હસ્તક, ખોદા, તારે હસ્તક, આ વિચાર ને આચાર, અવાજ ને હલક.
તારે હસ્તક, ખોદા, તારે હસ્તક, મુજ કીર્તિ ને કાર્ય, જાદુ ને જલક.
તારે હસ્તક, ખોદા, તારે હસ્તક, મુજ લક્ષ્મીને ભરમ, એકટિંગ ને નાટક.
તારે હસ્તક, ખોદા, તારે હસ્તક, જમાનો ને જહાન, જાનદાર ને ખલક
તારે હસ્તક, ખોદા, તારે હસ્તક, આકાશને ધરતી, ફલક ને મલક.
તારે હસ્તક, ખોદા, તારે હસ્તક, તારીખોજ કીર્તિ, કીર્તન ને રજક.
તારે હસ્તક, ખોદા, તારે હસ્તક, તુંજ મારો પીતા, તુંજ માતા રક્ષક.
તારે હસ્તક, ખોદા, તારે હસ્તક, તુંજ મારો રાહબર, તું મારો રક્ષક.
તારે હસ્તક, ખોદા, તારે હસ્તક, તું મારો ચારો, હું તારો ચાતક.
તારે હસ્તક, ખોદા, તારે હસ્તક, હું આશક પતંગ, તું નુરનો દીપક.
તારે હસ્તક, ખોદા, તારે હસ્તક, તું મારી માશુક, હું તારો આશક.
તારે હસ્તક, ખોદા, તારે હસ્તક, તુંજ ભજન મીઠું, બીજી વાત બકબક.
તારે હસ્તક, ખોદા, તારે હસ્તક, કરી મુજના કરેલાં, તારું દુઃખ ભરદક.
તારે હસ્તક, ખોદા, તારે હસ્તક, ને નહી તો હું રેનાની સીદ્ધાઈમાં ગરક.
તારે હસ્તક, ખોદા, તારે હસ્તક, એજ [illegible]રો અંતની ઘડીનો સબક.
તારે હસ્તક, ખોદા, તારે હસ્તક, તારે [illegible]સ્તક, ઓ પીતા! ઓ ગુરૂ!

"દુખ તે શું-ને સુખ તે શું." ૧

લખનાર "હરમીસ"

ભરો મોટા આ સૃષ્ટિપર-જુવો, જોશો તો સુખજ છે.
ન સુખ માનો-ન માનો તો-તમો જોશો, ત્યાં દુખજ છે.
ભલે લઇ ભાગ-ભલાઇ દેખો-તો તેમાં પણ ત્યાં સુખજ છે.
અરે તેમાં બુરાઇ ધારો-તો ત્યાંથી તમને દુખજ છે.
રોકો અશ્રુ, દયાને હાથ-ને માનો તો, ત્યાં સુખજ છે.
નથી દયા જો તેમ કરવા-તો ત્યાંથી તમને દુખજ છે.
બજવી સુરની બાંસુલી-બહેલાવો દીલ તો સુખજ છે.
બૂંડી બાને, જો ન ભાવે-પછી ત્યારે તો દુખજ છે.
નરમ શ્વાસો નમી ચાલો-તેમાં તમને તો સુખજ છે.
ભલે બૂંડી ધરો તમ રાહ—તો, ત્યાં, તો, તમને દુખજ છે.
નથી ઇચ્છા તમારી કાંઇ—તો તે હાલે તો સુખજ છે.
મેળવવા તે ગમે ઉછળો—તો વેઠો, ત્યાં, તો દુખજ છે.
કશાનો મેલ, જો ન રાખો—પછે તમને તો સુખજ છે.
મુંઝાઇ મુજવનમાં તમ મહાલો—તો, ત્યાં, તો તમને દુખજ છે.
સ્વાર્થતણી ન હોય વાસના—પછી ત્યાં તો બહુ સુખજ છે.
પછે, શાને, તુને દુખ રે—ત્યાં જોશો, ત્યાં બસ સુખજ છે.
ઘડીએ સુખ-સદીએ સુખ—હર હાલે ને-કાળે સુખ
હરિમાં ચિત્ત સમાવ્યુ તો—હર સ્થાને બસ સુખજ સુખ!

મેહુલાનાં મનામણાં.

(જરા કહે દો સાંવરિયાસે આયા કરેઃ એ ગીતનો ઢાળ)

સખિ! જોને મેહુલિયો તલસાવ્યા કરે ?
તલસાવી કાળજડાં કરમાવ્યા કરેઃ
રેલી રસામૃત—
રસિયાજી રાજ એ—
રંજનને રાસ જગ રિઝાવ્યા કરેઃ
રિઝાવે તે આજ કાં રિસાવ્યા કરે ?
દેવે હાય વરાળ, દુકાળનાં દુઃખ દોહ્યલાંઃ
એવે દીન દયાળ મેહુલિયો મહારાજ એક ।
અન્ધાર વસ્ત્ર ઓઢી
પવનને વિમાન ઊડી
આતાર વેલ્યુ' મળવી ઝબૂકયા કરેઃ
ઝબૂકે તે આજ કાં ન વરસ્યા કરે ?

લલિત.

ધન્ય ધન્ય ઘડી આજની.

(ગીત)

ધન્ય ધન્યરે ઘડી આજની,
સુખકારી, અઘહારી.
લાગે સકળ જનને સુધાસમી.
ઝીણીઝીણી ઝીણીઝીણી વરસતી,
આ શી ! રમતીરે, જળધારા આકાશથી,
નિરખી કનક કળશ, ઝમકત સોનેરી,
સખી જાણી આનંદની રેલ આ.
હેરે જનનના આ મન,
દીપ ઝળક ઝળક ઝગકે, જાણે ઉગ્યા સુરેસ સેરે વસા.
ઝરમર ઝરે રસરેલા, સરસ સુગંધી વરી,
ગણગણ ગણગણે, વન ઉપવન પરમ શ્રૃંગરેશા ?
સમર લહર સરસ, ફરફર ફરકતી,
મનરે નિશદીન રસ રેલ,
આનંદનો એલી મચી રહી સકળ
જનના મન હરખે આરે ઘડી.

(દોહરો)

જન મન રંજનની ઘડી, હરેક જન હરખાય,
ધન્ય ધન્ય ઘડી આજની, ગીત મંગળ મુખ ગાય

લીંબડી કવિ ભવાનીશંકર નરસિંહરામ.

"ગુલશન પારસીઓમાં માનીતું છે" વડોદરા રાજ્ય કારોબાર રિપોર્ટ ૧૯૧૩-૧૪.

ગુલશન.

Gulshan.

(પુસ્તક ૬ ઠું) ※ નવેમ્બર ૧૯૧૫ ※ અંક ૧૧

સાંકળીયું.

રિવ્યુ કોલમ.

ઝોરાસ્ત્રીઅન કેલેંડર.

ગટ કરનાર—ભાઇઓ સોરાબજી અને હોરમજી મંચેરજી જાગોસ.

કીમત રૂ. ૧.

મરહુમ મી૦ જાગોસવાળું કેલેંડર દર વર્ષે રેગ્યુલરપણે નીકલ્યું જાય છે તે જોઇ ખરેજ ભારે હર્ષ ઉપજે છે. પારસીઓ માટે આ કેલેંડર બહુજ ઉપયોગી છે અને તે ઘરેઘર જરૂર કરીને સચવાઇ રહેવું જોઇએ છે. ગયાં વર્ષ દરમ્યાન પારસી કોમે શું કીધું તે જાણવું હોય તો આ ઝોરાસ્ત્રીઅન કેલેંડરમાં એકજ ડોકયું બહુ ઉપયોગી થઇ પડશે. દીવસે દીવસે આ પોથો જોર અને જોમમાં વધતોજ જાય છે. આ વેળા કીમતમાં ખાસ ઘટાડો કરેલો નજર આવે છે તે બેશક શુભ છે. એક રૂપીઓ કીમત નક્કી કરી રાખી આ કેલેંડરને ઉપયોગીપણામાં વધારતા જવાથી બેશક તે લોકપ્રિયતામાં વધતું જશે પણું હાલના મોંઘવારીના સમયમાં આવો ખર્ચાળ સહાસ પરવડવાનો બીજો સવાલ ઉભો થાય છે. આ સવાલોને બાજુ રાખી કેલેંડરમાં નજર કરીશું તો જણાશે કે પારસી કોમે ગયાં વર્ષ દરમ્યાન સીત્તેર લાખની ગંજાવર રકમ સામાન્ય સખાવતોમાં કાઢી આપી છે. ધર્મના મકાનો માટે લગભગ પોણાત્રણ લાખની સખાવત કરી છે તથા હામણાંની છાપામાં પ્રગટ થયલી સખાવત રૂપીઆ બે લાખને છત્રીસ હજારની છે. જે જે હામણાંઓમાં થયલી સખાવત છાપાદ્વારે પ્રગટ થઇ નથી તેના ફક્ત ચાર પાંચજ હજાર ગણીશું તોએ પારસી કોમની ગયા સાલની સખાવત બાવીસ લાખના ગંજાવર આંકડાપર જાય છે. જે કોમ આવી મોટી રકમ સખાવતમાં આપે છે તેનાંજ બચ્ચાંઓ જોઇતાં સાધને ખુટને લીધે તવળે છે તે ખરેજ નવાઇ છે. સ વત ઉપરાંત ગયાં સાલનો ઇનતેખાબ બહુ સ રીતે રજુ થયો છે. તે પછી નવાં વર્ષનું મા કેલેંડર આપવામાં આવ્યું છે અને તે બાદ સ્ટીરીઓ ટાઇપ્ડ ખબરો પ્રગટ થઇ છે. એ તે વાંચવાજોગ છે અને જરથોસ્તીઓ માટે યોગી છે. નવાબ સર ફરેદુન જંગ બહાદુરનું જ ચરિત્ર તેમની છબી સાથે પ્રગટ થયું છે. જાગ ભાઇઓ કેલેંડરમાં હવે કાંઇક ન્યુનતા વધા જાય તો સારૂં. એ ભાઇઓ જવાન છે તો જ લોહીએ ઉછાળો મારવાની જરૂર છે. હમો કેલેંડર પ્રગટ કરવા માટે જાગોસ ભાઇઓને ફતેહ ઇચ્છી મુબારકબાદી આપીએ છીએ.

ફ્રવરદેગાનના પવિત્ર દીવસો.

જાણીતા નોશાકરા અને ચુંનંદા વ મી૦ જેહાંગીર જમશેદજી વીમાદલાલના ના આગ કોયું અંજાણુ છે. મુંબઇ ખાતે ૨૦–૮–૧૯૧૫ ને દીને ઓપેલું ઉપરના મ વાળું યાદગાર ભાષણ છોપાવ્યાં જશન કમીટી તરફથી પ્રગટ થયું છે. આ ભ પારસી એતેકાદને ચુસ્ત કરવા મ છે. કહેવાતાં શીક્ષીત, સુધરેલાં રાહબરો પા કોમનું ધર્મ યકીન ડામાડોળ કરવાની ગો કરે છે ત્યારે શુક્ર તે કીરતારના કે પારસી હજી થોડાક વીરલાઓ છે કે જેઓ કોમની કી સલામત તેરવી લઇ જવા ધર્મની ખુલદીની ર પીછાણું કરી તેને ખરા રંગ રૂપમાં કોમ સન રજુ કરે છે. મી૦ વીમાદલાલનું આ ભા ફ્રવરદેગાનના પવીત્ર દીવસો પાળવાની જરથો

લખનાર—મી૦ મેહમુદ ઈ૦ નગદા.

કિંમત ચાર આના

પાકાં પુંઠાં સાથનું આ નાનકડું વાર્તાનું પુસ્તક વાંચવા જોગ છે. આ વાર્તા રંગુન સમાચારમાં આગળ પ્રગટ થઈ હતી. કર્તાએ આ વાર્તામાં ઘણીજ અચ્છી રીતે રંગુનના ઈસલામીભાઈઓની હાલતના ચીતાર રજુ કર્યો છે. ખાલી ગજાને દમપે સુમાર રાખતા મુસાઓ અને પૈસાનાં પુજારી અબદુલ રહેમાન જેવા કંજુસોથી આ દુન્યા વાંઝણી નથી. દરેક સંસારમાંથી આવાં ચિત્રો મળી આવે છે. હસીના અને ઈસમાઈલના પવિત્ર પ્યારનું બયાન અચ્છી રવેસે કરવામાં આવ્યું છે વાર્તાનો પ્લોટ તદન સારો છે પણ વાંચવા અને મનન કરવા જોગ છે. વાર્તાની આખરીમાં મઢી લીધેલી શીખો દરેક ગોખવી જોઈએ છે. પુસ્તક નાનું પણ ફાંકડું બનાવવાની સંભાળ લેવામાં આવી છે. ભાષા પણ સહેલી અને સારી છે. મી૦ નગદાની આ કોશેશ વખાણવા જોગ છે. આવી ઉત્તમ સમજાવતના પુસ્તકો સારા જથામાં પ્રગટ થવાની જરૂર છે.

વનિતા વિનોદ.

લવાજમ રૂ. ૧–૮–૦ અધિપતિ માસ્તર કાસમભાઈ સુલેમાનભાઈ, કડી (ગુજરાત) આ માસિક ચાલુ સાલથી પ્રગટ થવા માંડ્યું છે. સ્ત્રીઓમાં સારાં વાંચનનો ફેલાવો કરવાનો તેનો ઉદેશછે. અંકમાં ઘણાં બાનુઓના લેખો નજરે પડે છે. લખાનો પણ સ્ત્રીઓને બરનાં ખાસ કરીને ગંખવામાં આવેલાં છે. આ માસિકને સારૂ ઉત્તેજન મળતાં તે ઠીક સેવા બજાવે તેમ જણાય છે હમો મી૦ કાસમભાઈના સાહસને વખાણયે છીએ અને આ માસિકનું લાંબુ આયુષ્ય થાય એવું ખરા જીગરથી ઇચ્છીએ છીએ

નવસારીના પાસ ડાભેલ ગામમા પ્રગટ થતું આ માસિક મુસલીમ ભાઈઓ માટેનો ઈલ્મી, મજહબી, અખલાકી, તારીખી, અને દીની માહાવારી રેસાલો છે. ખાસ કરી આ માસિક મુસલીમ ભાઈઓ માટે વાંચવા જોગ છે. તેને ઉત્તેજન આપવાની તેમની ઓયા ફરજ છે. આ માસિકમાં ઘણી વાંચવા જોગ બાબતો પ્રગટ થાય છે. હમો દીલગીર એ માટેજ છીએ કે તેમાંના સાત વિષયો અપૂર્ણ છે. અપૂર્ણ લેખો ચાલુ રાખવાના હમો હિમાયતી નથી. ઘણા લેખો ઓરી વેળા પ્રગટ કરવાને બદલે થોડા લેખો પુર્ણ રીતે પ્રગટ થતાં માસિક તરફ વાંચકોનું ધ્યાન અચ્છી રીતે ખેંચી શકાય છે. દરેક રીતે જોતાં કોઈ સારી કલમ આ માસિકને દોરવતી જણાય છે. માસિકને ખાસ કરીને સંસારીક ઝઘડાને પક્ષાપક્ષીથી નીરાળુ રાખ્યું છે તે ઠીકજ કર્યું છે એ બી બાપડું અમારી મુશ્કેલીના શેહરા રડે છે. ઈસ્લામી ભાઈઓએ મદદનો હાથ લંબાવવાની જરૂર છે.

લવાજમ રૂ. ૧–૦–૦ અધિપતિ મી! અહમદ હસન, ડાભેલ, વાયા નવસારી.

અનાથ કિર્તન.

લેખક—પટેલ ભીખાભાઈ લક્ષ્મીદાસ

કીમત ૦–૧–૦

નડીયાદનાં હીંદુ અનાથ આશ્રમના લાભ માટે આ નાનકડી ગીતાવાળી પ્રગટ થઈ છે તેમાં અનાથો તરફ દયા દાન કરવાને રૂડી શીખામણ આપવા સાથે અનાથો તરફ નજર કરવા બહુ પ્રેમ પુર્વક દર્શાવવામાં આવ્યું છે. ક્ષણીક સુખને માટે સેંકડો પૈસા આપણે ફેંકી દઇએ છીએ. પણ આવાં પરોપકારી કામ તરફ આંખ મિંચામણા કરીએ છીએ. ખરેજ આપણું એ કર્તવ્ય પસંદ કરવા જોગ નથી. નડીયાદ અનાથાશ્રમના લાભ માટે એમાં અસરકારક અપીલ છે.

ના કર ભાઇ શરાબની સોબત!

લખનાર "હરમીસ"

શરાબની સોહબત દેખાવે લાલ
પણ ચેત ભાઇ, તે છે સંકટનો જાલ.
પીને બને છે, તું હાલ હવાલ
નતિજો છે એવો, એનો બેતાલ.
પુછે કોઇ અગર " છે એમાં કાંઈ માલ !
કેહુ બસ એવું કે " એનું મોહ લાલ "!
આખિરમાં એથી છે બુરાજ હાલ
સુખમાંથી, દુખનેજ, છે એ નિત્ય હલાલ.
પગારમાં એની, કદિ તું જતો ના !
બેફામ, લાલચથી લપસી, પતોના !
ઘડીભર થવા હાસ અને હોંસીલો
તો તજ, એ બુરા જામ–ના બન બહોંસીલો !
મદીરાના મન્દિરમાં ના જઇને પુજ !
થશે એ પુજનથી ઘણી ભારી ગુંચ.
અગર ભાવ ભરે, તું જો તારીફ સુની
નથી તે સફેત, જે ખરેખર ગુણી. !
કરે છે નફરત આ શરાબ જ્યારે વાસી
કંગાલપતનો આવે છે અંજામે શરીરો.
વળી "લક્ષ્મીબાઈ" સાથે રીસે ચડે છે.
ઘરથી બહારે જતાં બહુ વડે છે.
કદિ રંગ પુરીનુ નહીજ ભાઇ જોયે !
આખિરમાં ભારીજ વિપતીમાં રોશે .
માટે એ આદતથી હરદમ તું દૂર થાય !
ન બરબાદ બની તુજ જીંદગીની ધુળ થાય !
એથી તું ભુલશે–ખરે ધ્યાન "હરીનુ"
નહી તુંને મળશે–સુખ એક ઘડીનું

દિલડાં.

મીઠડાં ગોરસ હયે—રાગ

દિલડાં હીરે જડયાં—હીરે જડયાં,
એને જડનારાં હૃદય અમૂલરે—
દિલડાં હીરે જડયાં—હીરે જડયાં.

પ્રસરાવે મુરલી અહો! દિલડાં એ અણમોલ!
રેલે રંગ રંગ દિવ્ય શા! પ્રેમ અણ દીઠનો અણબોલરે!
દિલડાં હીરે જડયાં—હીરે જડયાં.

ધાયું[1] ઉજ્વલ અવનવું, રસ સૌંદર્ય દુકુલ!
વેરે પરિમળ[2] રંગરંગે, એના વેજ[3]માં વિશ્વ વસુલરે!
દિલડાં હીરે જડયાં—હીરે જડયાં!

આવે અંતર અવનવાં. આછાં એ દિલ ફુલ,
વેરે સુરભિ[4] જીવનની, જાણે કરીએ ગુલામી કબુલરે!
દિલડાં હીરે જડયાં—હીરે જડયાં.

પ્રભુનાં દર્શન દોહ્યલાં—એ દિલડાંમાં થાય!
ત્રિવીધી તાપો જગતના—ઘડી એકમાં સમૂળા જાયરે!
દિલડાં હીરે જડયાં—હીરે જડયાં.

દિલડે અંતર્ગત રહ્યું—દૈવિ પ્રીતિ મૂલ!
વણ મૂલે વેચાયલું—કરી દઇએ જીવન એમ ડૂલરે!
દિલડાં હીરે જડયાં—હીરે જડયાં.

લલીત.

---

૧. વસ્ત્ર. ૨. સુવાસ. ૩. બદલામાં. ૪. સુગંધ.

ભુલાં પડેલાં જીવને બોધ.

ગરબી.

રાગ—" મીઠાં ગોરસ લ્યો ગોરસ લ્યો," અથવા.
" દેશમાં સંપ કરો રે સંપ કરો."

જીવડા ભુલ્યો ભુલ્યો રે ભુલ્યો ભુલ્યો.—ટેક.
હરિ ભુલી રસ્તો સીધો ને સાચો,
ગલી અંધારીમાં કયાં ફાંફે રે.—જીવડા.
હરિ ગલી ગંધાતી કાંટાવાલી,
જેમાં સાપ સપેલ્યાંની જાલી રે.—જીવડા.
હરિ તું તો વેદના વ્યાખ્યાનમાં ફરયો,
તુને ઝેરી જીવડાએ ડસ્યો રે.—જીવડા.
હરિ ઘણો દુખીતી આંખે આપો,
પાપે લલચાવી લીધો ફેરો રે.—જીવડા.
હરિ તુને ઉગારવાનો નહી આરો,
તારો બાપ ગયો જન્મારો રે.—જીવડા.
હરિ પીત્યા કેટલું ને કપાળિર રડશી,
હવે કપાળ કુટાને શું વળશે રે.—જીવડા.
હરિ ને કોઇ પંથ સુધી આડો ફાટે,
આમ રઝળી મરે દુખ વાટે રે.—જીવડા.
હરિ ગુરખા ધરમનો દીવો ઝાલી,
જા પાછો સીધો રસ્તો ઝાલી રે.—જીવડા.

ખુરશીદ.

"આખર રાખની રાખ."

+ (ગરબી)

આખર થાવું ભવાની ખાખ, બળી કાળ ઝાળથી;
આખર ઉડશે મશાણમાં રાખ, કરૂર કુડા કાળથી. ૧
પોઢયો પુષ્પ તળાઇની સેજ, મીઠી મોજ માણવા,
ઓચે સૂતો ભવાની એજ, આખર ઉંઘ આણવા. ૨
કાચી કાયા ગંધાતી તમામ, અગ્નિમાં બળી જશે,
મળી આખર ધુળની ધુળ, માટીની માટી થશે. ૩
સગાં—વ્હાલાં સબંધી સાથ, વોળાવી જૂદાં થશે,
ચિન્તા સળગ્યા પછી સ્મશાન, કાળા કાગ ઉડશે. ૪
પાંચે તત્વમાં પાંચે આ તત્વ,, ભવાની ભળી જશે,
પાપી માણુતણું પરિણામ, મારગમાં કેયમ થશે ! ૫
પાંચ—રૂધીર તણી ભુંડી હાય, ઉતરવાની ખાડીઓ,
વાઘ, વ્યાલ, વીંછીની વિશેષ, આવે ચોકી આડીઓ. ૬
ભુંડાં ડાંચાં વકાશતાં દૈત્ય, ડરામણા આવશે,
તારૂં જોર ભવાની તે પાસ, જરા નહિ ચાલશે. ૭
લોહ સ્તંભ તપાવીને લાલ, બાથોડા ભરાવશે.
કોટા ગોખરૂ વાડમાં કાળ, ચોપેથી ચલાવશે. ૮
લાખ ખરચી ખડાં કીધાં ખાસ, મંદિર મ્હેલ મ્હાલવા,
આખર ગમશે ભવાની કેમ, જરૂખા છોડી જવા. ૯
પ્રેમી જુદાં મેલી પરદેશ, ગમતું ના જરા જતાં,
હવે ગમશે ભવાની કેમ ? આખરના જુદાં થતાં. ૧૦
માત પિતા અને પરિવાર, આખર નવ આવશે,
પાપ—પુણ્ય ભવાની તમામ, તારા સાથી તે થશે. ૧૧
રોજ ભરતી અને ઓટ થાય, આ ભવ દરિયા વિષે,
જ્યાંથી આવ્યું ભવાની પુર, પાછું જાયે તે દિશે. ૧૨
આખર રાખની રાખ થનાર, જરૂર જીવ જાણુજે;
સાંજ, રાત, બપોર, સવાર, મરણને તાબે થજે. ૧૩
માપે મરણ તણો ભય રાખી, રૂડા રટ રામને,
આખર આપ ભવાની તું માન, કુદરતના કામને. ૧૩

કવિ ભવાનીશંકર નરસિંહરામ

---

* સખી આવેલો કારતક માસ કે કંથ સીધાવીઆ. રાગ.

તમો જન્મ ભરના દુઃખી બની ગયાં માટે મારા દીલમાં જે થાય છે તે ઓછું ! હવે હું ટટાર થઇ છું. મારાં માયાળુ બહેન. હું મારી ઠગાઇ વધુ વખત ચાલું રાખવા માગતી નથી. મારા જેવી કંગાળ ઓરતને કોણ જોશે ? મારા જેવીને કોણ બચાવશે ! તે બધાની હું કાંઇ દરકાર કરતી નથી. હવે જેમ બનશે તેમ આઠ દિવસમાં "ચંદરમીનાર" છોડી જઇશ. અને ટુકડો રોટલી જે રીતે મેળવી શકાશે તે રીતે મેળવી, આ પાપી પેટનો ખાડો પુરવાની હું બન તી તજવીજ કરીશ. તે બધા પહેલાં રોશન બાનુ હું તમારો હજારો હજાર ઉપકાર માનું છું. તમે જો નહિ હતે તો મારૂં આજે શું થતે ?

"અરે નરગીશ, નરગીશ, એ તું શું બકે છે. હું હતી તો તેથી તારા આજે બાવા પુરા હાલ થયા. તુને ને મીનુ મોટાફરામ નેકેટલા દોસ્તી બંધા ઇ છે, તે હું લોકોને જાહેરમાં દેખાડવા માગતી હતી. તેથી તો મેં મારા વરસ ઉપર પાર્ટી આપી. તે દેખાડી. છેલ્લે તેનો રકાસ તારા હાથે કબુલ કરાવવાની હું ગણત્રી કરતી હતી તેવી ગણત્રી જો મેં નહિ કાધી હને ત ખાસ કરી તેને માટે જો મેં પાર્ટી આપીજ નહિ હતે તો તું તે દીવસે હાઝરેજ નહિ, અને તારી ખુબસુરતી ખોહી બેસનેજ નહી. હું નહિ ધારતીકે મીનું તને આવા હાલેલા ગાત્ર સાથ, પોતાની ધણીયાણી બનાવવાની મરદાનગી દેખાડે, જોકે તેથી જો કોઇબી સૌથી વધુ દુઃખી થશે તો તે રોશન મુનશીજ થશે. એમ ખાત્રીજ માનજે કે તારા મરણની ગણત્રી અને આનંદજ મને આ કંગાળ હાલત ઉપર લાવ્યાં છે. એમ મને બસ લાગ્યા કરેછ, ને તે જન્મભર લાગ્યાજ કરશે. ગમે તે થાય પણ તુને અહિંથી હવે જવા કદી નહી દઉં. તને આ નાકદર દુન્યામાં રખડતી નહી કરૂ; જયાં દગલબાજી, અને નાસીપાસી આ દુન્યામાં તારા જેવા ઓ માટે છે ત્યાં મરતાંબી હું તને એકલી નહી મેલું. તને એક મારી પોતીકી બહેન ગણી છઉ છે-રવાનાં મે સોગંદ લીધા છે. તે હું પાળુ તોજ હું ખરી, બહેરામજી મુનશીની બેટી !" દુઃખથી ગુધરી ગયલી રોશને ઘણા જુસ્સાથી પોતાનું બોલવું પુરૂં કર્યું.

અરે રોશન મુનશી તું શું તેજ આગલીજ રોશન મુનશી છે? તો આ બધી બધામ તને કોણે શીખાડી ! શું એ સઘળું તને દુઃખથીજ ઉઠાપણ આવ્યું ! ત્યારે તુલસીદાસ કહે છે તો તદન ખરૂંજ છે કે 'અરે સુખ તું તો જળીજ જજે કેમકે તારી હાજરીમાં પરમેશ્વરનું સ્મરણ કરવાનું તો ભાનજ રહેતું નથી. ઇશ્વર, તને યાદ કરવાને એકજ ચીજ તે બસ દુઃખ છે."

રોશન કદાચ છ કે આઠ મહિને પણ બિછાનામાંથી ઉઠે કે કેમ તે સમજ પડતું હતું નહિ. તેઓ કલાકો સુધી મળી બેઠી, એક બીજાને દિલાસો દઇ, છુટાં પડયાં.

જ્યારે સાંજે મીનુ મોટાફરામ નરગીશને પેલા દરાખના મંડપ આગળ મળ્યો, કે જયાં એકવાર રોશનને મળ્યો હતો, ને તેણીને ખુશ કરવા ઘોડેસ્વારી એ બહારવટે જવાને નક્કી કર્યું હતું, તેજ જગ્યા આજે નરગીશે લીધી હતી. તેણીના ચહેરામાં દુન્યા ભરનું તમામ દુઃખ સમાઇ ગયું હતું. આંખમાના આસુંઓ ગમગોસાર ચહેરા સાથ, તેણી ખુબસુરત લાગવી જોઇએ તેવી લાગતી નહિ, કેમકે ખુબસુરતીનું સત્યાનાશ વાળનાર પેલો કમબખત દાઘ આગળ કરતાં ઓછો તોપણ ઘણો જણાઇ આવે તેવો, તે જગા ઉપર બેસીને, વગર તેડે, પરાણે આવીને તે બાપડીની જીંદગી શાંતીનો નાશ કરતો હતો.

તેણીને ટીકરો મીનુ ઉભોજ રહયો. પણ વિચારના વમળમાં વીંટલાયલી છોકરી, તેનો સહેજ સંસારો પણ પામી નહિ. અંતે પ્યારથી મીનુએ પોતાના બેઉ હાથો નરગીસના ખભા ઉપર મેલ્યા જ્યાં ખોળામાં માથું મેલી, નરગીસ પડી હતી.

" ઓ મીનોચહેર, હું બીહધી !" અને

ક મેળવવાની છે? શા માટે વગર વાંકે તું દુઃખી થઇ, મને દુઃખી કરે છે. તારી આ લાંબી સીકનેસમાં સૌથી વધુ રંજીદાં થનાર આ ધરતી ઉપર કોઇ હોય તો તે એકલો હુંજ હતો, તેથી તારા તરફથી કોઇપણ સુખની આશા કરતું હોય તો તે એકલો હુંજ કરી શકું. કોઇપણ, જો તારા હાથની માગણી કરવાનો હક ધરાવતો હોય, તો તે ફક્ત મનેજ છે. તારા ગાલ ઉપરના દાગ વિષે આપણે તાકીદથી ઘટતા ઉપાયો લઇશું. વખત અને માવજત બેઉ ચીજો એનો નીકાલ લાવી શકશે. મારી વહાલી મારાં આલીફુઇ અમરીતસરથી તાંઇ તાંઇ તાંઇ કરી કાગળો લખ્યાજ કરેછે કે મારે પરણવું. એવણેબી મારે માટે અડધો ડજન છોકરીઓ શોધી રાખી છે. પણ મારી પસંદગીની સામે એવણને કશો વાંધો નથી; જો કે મારા બાવાજીનું મને કાંઇ કમી નથી મળ્યું પણ આલીફુઇનો એકલો વારસ હુંજ છું. તેથી મારી પંસદ કીધેલી સ્ત્રી એવણની પણ પસંદગી પામવીજ જોઇએ. જો તેમ હોય તોજ મને આલી ફુઇનો વારસો મળે. ઘડીભર ધાર મારી મોતી, કે આ ડાઘ જોઇ, તેવણનું ટીચકું ચઢી મી જાય, તો હું મ ડેવીલ કેર ફોર આલીફુઇ?' ને મીનુએ જરા પણ સુંગાયા વગર તેજ ગાલ ઉપર કીસ કીધી.

નગુ શું જવાબ દે? તકરાર કરવાનો તે વખત નહિં હતો. પોતે કરેલો ઠરાવ બરફ માફક પીગળી ગયલો છે એમ તેણીએ જાણ્યું નહિ. ચુપચુપ મીનુની કમર આસપાસ પોતાના હાથો લપેટયા —તેના પહોળાં માથા ઉપર તેણીનું માથું ટેકવાં પડી. અલબત્તાં તે આંસુઓ ગમગીની ભેગાં ખુશાળીનાં હતાં.

નગુએ પોતાના ડાબા હાથમાં આવી પડેલી હીરાની વીંટીને એકી ટગરે ટીંકયા કર્યું.

પ્રકરણ ૨૪ મું.

એક નાસાગોસાનો દાવ.

"આવો ફુઇજી, આવો યુ ડીઅર આન્ટી, વેલકમ" મીનુ મોટાફરામ ખડખડ હસી, એક સપાટે એક ફર્સ્ટ કલાસ કંપાર્ટમેંટ ખોલી નાખતાં, લાહોરનાં સ્ટેશન ઉપર ધધુખર કરી મેલી. તેણે અંદર જઇ, પોતાના દાઢીઆવાળા આલી ફુઇને કાઢી કીધી. મીનુ, જો કે પૈસાને ઠોકરે મારનાર હતો, તેવણ એક લુખરી બારસ ફુઇને આટલોજ ગરમ આવકાર આપતે કે નહિ; તે તો ભગવાન જાણે.

"મરૂં મારો દીકરો, ઓજીઓ એટલો હાલહવાલ શાએ થઇ ગયો? રાંડીયો ડેરવીને ઘેરમાં રહેજ નહિની, ને રાતદહારો વહીનું સાથે લાગુ. કોઇ હાથનું ધરતું નસીબ હોય તો તારી સંભાળ લે હની? લે ચાલો આપરે આજે તમારા મીસીસને જોવા આયાછ, મને ભાગ જેવી ધરડી ડોસીને જોઇ, તમારાં મડમતાં નાકનું ટીચકું ચઢી તો નહી જાય કે? આ કોણ જાણે હમણાની દુકતીઓને કંઇ પુછવું નહિ પડે. "તેવણે ત્રેનમાંથી ઉતરતાંજ મોટા મોટા સાદ્દે વાત કરી, સારા ગામને જણાવી દીધું કે, આજે તેવણ મીનુ માટે નકી કરેલી મહેરદારને જોવા છેક અમરીતસરથી આવ્યાં હતા.

આલીફુઇ પોરીઆં તોરીઆં વગરનાં હતા. તેવણના ધણી ચીનમાં ખુબ દોલીઆં કમાઇ માર્ગે લાગ્યાં હતાં, અને ધણીઆણીને લાખોના માલેક કરી ગયા હતા. એટલે દુન્યામાં બેટા, બેટીની જગ્યા, સોનું, રૂપું લઇ શકે છે, ને છોકરાં વગર પણ કાંઇ ખાસ હાડમારી પડતી નથી. એમ આલી ફુઇનો દાખલો સાબેત કરતું હતું. તેવણ સાથ તેવણના એક આગલા બાવરચી, જેવણ પણ શેઠ સાથ ચીન જઇ આવ્યા હતા, તેવણના દીકરાનાં દીકરી છેલઇ પણ બાઇની હાજરીમાં

ગાલ ઉપરના રતાશથી ખુલ્લી દીસતી. તાંણી તંતડાવીને બાંધેલું દાખડા જેવું માથુબાતું તેવણના મોં ઉપરના સઘળા કરચા દેખાવમાં ઘણો વધારો કરતું. એક ઓલ્ડ ફેશનનાં મોટાં માયને લાયકનો સઘળો દેખાવ તેવણનો હતો. પણ શરીર ઉપર જેબી કાંઇ હતું તે ઘણું મોઘું ને કીમતીજ હતું આંગલામાંની હીરાની વીંટીઓ ખુબ ચમકારા મારતી, અને ગળાંમાં ઘણીજ જીણી, લાંબી ચીનાઇ સાંકળી પહેરી તેની અંદર ચબ બોકસની ચાવી સલામતીને ખાતર ભેરવી હતી. તેથી અવાર નવાર તે કુંચી ઉપર તેવણની નજર જયાજ કરતી હતી.

શરીરમાની સાડી એક દાણાનો ઘાટ, નાંણી દેતાં સવાસો રૂપ્યાનો હતો ને મોજાં વગરના ગોરા દુધ જેવા પગ, આટલા બધા બુઢાપા છતાં હજી તળ્યાંમાંથી ગુલાબી કલરના હતા.

પણ આલી ફુઇ મરેરે એમના એમ ! મુવાં મીજાજમાં મરી રહયાં. તેવણના માત પીતા ભીખાઇ, તથા મીનુના બાવા ખરશેદજી, અને આપણો મીનુ જેઓ સઘળાં ખરેખર ખુબસુરતજ હતાં તેથી તેવણ જોઇએ તે કરતાં વધુ મગરૂર રહેતાં. પોતાના ખાનદાનની મોટાઇ કોઇ પુછે નહી તોપણ પોતાને મોઢે કરતાં. તે ખાનદાનમાં ઉતરી આવેલી ખુબસુરતીના કારણમાં ખાસ ખુદાઇ નવાજેશ તેવણ માનતાં. વરાઇ લઇ લઇ, પોતાના વડવાઓને ઘણીની મોટી ઓઇલ પેંટીગો સગાંઓ સૌને દેખાડી, સરકાર દરબારથી તેઓને કેમ નવાજવામાં આવ્યા હતા તેની વાત તેવણ એકાંતેરની વખત એકના એક માણસ આગળ કરતાં જરા અચકતાં નહી. પોતાના ખાનદાનમાં રંગરૂપમાં "સમજવા જેવી" ને વહુ તરીકે લેવાને તદનજ વીરૂધ્ધમાં હતા. પોતાને ત્યાં તો ફરજંદ હતાં નહી, એટલે સત્તા ચલાવવાને અવારનવાર મીનુને ત્યાં આવતાં. આ વખત મીનુની બબરીની પરીક્ષા લેવાને આવ્યાં હતાં, જેમાં મુખ્ય સવાલ તેણીની ખુબસુરતીને લગતોજ સમાઇ જતો હતો પોતાના કુટુંબની છોકરીઓને કદીબી, દારૂવાળા, કે તાડીવાળા, સુથાર, કે મીસ્ત્રી ખાનદાનમાં જતી જોઇ તેઓ ઠુંપી નાખતાં. તેવણ બબાલતાં "એ નારે માય આપરી જાત શુન્યાઇ જોઇએ કે જોઇએજ નહિં" ઠીગર ઠીંગરું ને દાંદીએ દાંદીઙ" મલે તોજ દીકરીઓનું કાજ કરીએ નહિતો દીકરીઓ કંઇ ભારી પરેછ કે ? બલા લેતી પરીને ખાયા કરશે. દીકરીઓ તો આજે દીકરાઓને તોલની માય. એ તેવણની એક ફિલસુફી હતી. કોઇ બી દિવસ તેવણનો બોલ નીચો પડતો નહિ એવાં તે માલેતોજાર પઇસાની રેલછેલમાં આખો જન્મ પસાર કરનારા પોતાનો કકો ખરો કરનાર હઇ લાખના બાનુ, આજે મીનુની અદરાયલી મણીઆણી કેવી છે તે તપાસી તેમાં જો તે પસાર થાય તો, મીનુ જે ચીચોડાવાળો તો હતોજ તેમાં વધુ ચીકાશદાર કરવાને તેવણ અમરીતસરથી લાહોર ધસડાઇ આવ્યાં હતાં. મીનુએ એક કાગજમાં ઘણોજ સહેજ ઇસારો ''મને બને તેમ જલદી એક ગમ મારે અદરાવાનો વિચાર છે" કરી કરતાંજ બીજે દિવસે તાર કરી, તેવણ નીકળી પડયાં.

મીનુએ જયારે સઘળો ખુલાસો નરગીશ તબાકથી જાણ્યો ત્યારે એક બીનતજારી કરી માંગી લીધું કે પરવીશ કાંગાના અજાણ્યા નામ કરતાં નરગીશ તબાક નામમાં તેને વધુ મીઠાશ જણાય છે, માટે તેને પોતાનું આગલું નામ ધારણ કરવાની જરૂર હતી નહિ. સર્વને જે વાત સાથ કાંઇ સ્નાન સુતક નહિ તે વાત નરગીશ તબાક નામ ફેરવતાં ઉઘાડી પડશે, જેમ કરવાનું કાંઇ કારણ હતું નહિ. તેથી મીનુ, તે નાવા રસ છોકરી સાથ અદરાવા પછી તેને નરગીશનાજ નામથીજ બોલાવતો હતો.

નરગીનું મોંહું જોપવા લાયકનું હતું. તેની ખનગે બસાકે "દોરાબજી બાટલીવાલા" કાંધુ હતા પણુ તેની મદદે તુરત મીનુ હાજરાહતો.

"હુઇજી, એના કોઇ સગાંઓને એ બિચારી ઓળખતી નથી. એના માબાપ એને નાની મુકી મરી ગયલાં તેથી એ કુટુંબ કબીલાની વાત થી અજાણુ છે"

"એમ કે મરે! આવડી મોટી છોકરીને એ ટલું ખબર નહિ? આજને કાલતો છોકરીઓ ને છોકરાંઓ "" બ'ડીઆ" ની "ઇસટરી" શીખે, "પશીઆ" ની "ઇસતરી" શીખે, ને વેલાતની "ઇસતરી" (હીસ્ટ્રી) શીખે પણુ મુઇ પોતીકી આલઓલાદ નીજ "ઇસટરી" ખબર નહિ. હોય બા હોય. આજના એ બધા ઢંગજ તો. અને તેવણુનું ધ્યાન નરગીશના સાડીના કલર પર પડયું.

"મરે નરગેશ પેલો "ઇસકાઇ બલુ" કલર કહે છ, તે એજ કે?"

"નહિજી. એતો "સી ગ્રીન" છે"

"ઓ પણુ ચપોરે એ "સીગીરીનને" કાં સેહા તાણોછ. "ઓ માઇ" નરગેશ મરે આએ તારા ગાલની "ઇસકીન" ઉપર આવરો મોટો "ઇસપોટ" શાનો? ઓ દાઇ જલદી બોલો રે. એતો કોઢર છે, રખેને ઉડે ચુડે. મારી આંખને છી આવે, તે મને કંઇ કયારનું જણાયું નહિ" અને તેવણે ઘણું ગોધીઆરૂં જેમ એક ચૌદ વરસની છોકરી, એક ઉડતી કસારી જોઇ, પોતાના બન્ને કાનો જોરથી દાબી દબાઇ ચંપાઇ કેધે બેસી જાય છે તેવા સપળાં નખરાં તેવણે કરી દેખાડયાં. તે બચેલી ચામડી જે વખત, સંભાળ, માવજત, અને નરગીશના તનદુરસ્ત લોહીની અસરથી હવે ફકત ઝાંખા દાઘમાંજ બાકી અટકેલી હતી. તે માટે જાણે તેવણુંજ નરગેશ સાથ પરણનાર હોય તેટલો કમ- કમાટ દેખાડયો. જે સઘળું જોઇ, મીનુનું મન તેવણુને ઉંચકી બારીએથી ફેંકી દેવાનું થયું— તેણે એક બરાડ મેલી—

"બસ કરો આલીહુઇ, તમારી બકબક બંધ કરો, આવી ધાતકી રીતે ટીકા કરવાનો તમુને કંઇ હક નથી."

"ત્યારે શું તું આવી કોહડવાલી બૈરી લાવે, તે શું બેસીને જોયા કરૂં? મારા પૈસા આવી વાઇફ લાવ્યા પછી તુને બાકી વાપરવાનો હક છે કે? જા, જા, છોકરા જરા ખોપ ઉંગારી રાખીને ફર. કોઇબી હશે કે કોથી દીવો લઇને બૈરી લઇ આવ્યો. હું એ છોકરી સાથ તુને પરણવાની "રેકોમન" નહિ કરૂં. હું તુને સાફ કેહુછ કે આવી કહરપી બૈરી સાથ જો તું પરણે, તેને આપરાં મોટા ફરામેના ખાનદાનમાં જો દાખલ કરે, આંપણી ખુબસુરત આલઓલાદમાં તેથી તું કોઢર જેવું બીહામણું "દીઝીઝ" તું ઘુસારે તો એવી નેકી ને ખુબી કર્યા પછી, તું જો તારી કુઇનો વારસ થવા માગતો હોય તો નારે બા, તે કંઇ બને નહિ. હું તો મારૂં જરાકે જરાક રોકર, ને "ઇસટેટ" બધું ધરમ ખાને આપી જંવસ."

મીનુએ ગુસ્સાથી જમીન ઉપર પગ અફાળી નાખ્યો, ને હાથની મુક્કી જોરથી ટેબલ પર મારી, હાથ ચમચમાવી મેલ્યો. "મુગાં રહો, એકદમ મુગાં રહો, તમુને મેં એકથી એક હજાર વખત કહ્યું કે, તમારા પૈસા મને જોઇતા નથી. ગમે એવી મુશ્કેલી છતાં હું મારી નરગીને કદી છોડી નહિં દઉં તો પણુ મારી વહાલી સામે તેજ પીટન કરી, તમોએ એને ઘણું અપમાન કર્યું છે. તમારૂં મત મારી નરગીની ખુબસુરતી વિષે કોણું માગે છે! મારા મોં ઉપર એની વિરૂધ્ધમાં એક શબ્દબી બોલાય તે હું સાંખુ નહિ. તમો નરગેશની સામે એક પણુ રીમાર્ક પસાર કરશો નહિ એવું મને લાગું કંહ્યું; ને કંગુલ થયાં છતાં એ ગરીબ છો- કરીને વગર વાંકે કેટલું અપમાન? તમારી

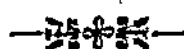
પારસી બાનુ લુપીન!

(ચીત્રો સાથે.)

ડીટેકટીવ મીસ ગન્ડેરીને તોબાહની તાલી પડાવનાર
અને તુટેલા દાંતમાં ફાટેલું ખાસડું પકડાવનાર
ડબરડીંગ શાહુચોર.

(આ રસીલી વાર્તાના આગલા બે હફતા મે તથા જુન
'ગુલશન' માં પ્રગટ થઇ ગયા છે.)

લખનાર—સસ્સેકા તીન પાંઉ.

સ્હેજ ખોલાસો.

(ખુદા જાણે શા કાજ, પણ ડીટેકટીવ વારતાઓને નામે મને ધધરીને તાપ આવતી. જેથી કોઇચોપાન્યામાં હું ડીટેકટીવ વારતા છપાયલી જોતો તો મ્હોડું કુમલાવીને બે પાંચ પાનાં સામટાં ફેરવી નાખંવામાં દહાપણ વીચારતો. અલબત એ નાપસંદગી માંથી 'ગુલશન' પણ કાંઈ છટકવા પામ્યું નહીં મી૦ ભાગલાઆંની કલમ માટે મને મોહીની છે ખરી પણ ભલાં આદમી જ્યારે લુપીન (ખરો. ઉચ્ચાર લુપેં)નું દાસ્તાન માંડી બેસે છે ત્યારે જરાકાંયું મોચડાવાનું કારણ થઈ પડે છે. કદાચ એમ હોય કે દરેક ડીટેકટીવ વારતામાં હંબગ જેવા બનાવોનું તત્વ વધારે આવતું હોવાથી મારી

એ બાબદનો અતી તીક્ષણ લાગણી ઉપર તેની મહા બુરી અસર થતી હોય ગમે તે હો, પણ એટલું તો ખરૂં કે ચાલુ જમાનાંની એ તમારા ડીટેકટીવ વારતાઓ ઉપર બને એટલો ટકોરખોંછ (Parody) ચલાવવાનું મન હું કેમે કરી મારી રાકયો નથી. મુંબઈનાં "ગપ-સપ" મધે વારંવાર મેં એવા પેરડીની એક અંકી વારતાઓ રજુ કીધા હતી જેમાં અસલ લખાણ ઉપર કરેલી હાસ્યરસ ટીકા લોક પસંદગી પામતી જણાતી હોવાથી તેવીજ રીતે મી૦ લાગલીઆના શાહુચોર લુપીન માટે પણ તેવીજ કીસમનું વાંચણ એકાદ અંકી રકેચમાં પુરૂં પાડવાનો લોભ હું ખાલાવી રાકયો નહી. પરીણામમાં એક દીવસ નવરો બેસે "પારસી બાનુ લુપીન" ઉપજાવી કહાડી. અલબત્ત, આ ખોલાસા ઉપરથી મીઠા વાંચક, તમો જોશો કે મારો મુળ હેતુ એ બાબદને એકજ અંકમાં જાહેરાત આપવાનો હતો; પણ મી૦ ભાગલીઆની સખાવત ઉપરથી મેં તેને રહેજ લંબાવીને બીજા અંક માટે કેટલુંક વધુ હંબગ લખી મોકલ્યું. બાદ મારી કેટલીએક અંગત આફતોના સબબે હું મુગો રહયો પણ હવે વળી મી૦ ભાગલઆની ફરમાસથી મેં કલમ ઉપાડી છે અને એજ "પારસી બાનુ લુપીન"નાં સદંતર કલ્પીત સાહસકાર્યો ટકોરખાંછની ખરી પીછાણ કરનાર તમો જેવાં સુજ્ઞ વાંચકો સમક્ષ જાહેર કરવાની હામ ભીડું છું. એક ચાલુ બનતા ગંભીર બનાવનું રમુજ સ્વરૂપ ચીતારેલું જેઓ જાણી-પીછાણી શકે છે તેવાં વાંચનારાંઓને, મારી ખાતરી છે કે આ કલ્પીત કથામાંથી રમુજનો સારો ખોરાક મળી રાકયે, બાકી જેઓને મ્હોડું ઉંચું રાખીને સાર અન્નાડો જેવું ડાચું કરી વાંચવાન તબેહ હશે તેઓ માટે "પારસી બાનુ લુપીન" એક કંટાળા ભરેલો કથો પુરવાર થશે.

(જેમાં એક ભેદ ભરેલા તારનું આવી પુગવું અને પેલા અજબ જેવા પારસી છોકરાનાં નામનું રમલથી પકડાવું થાય છે। વાંચીને અજબ થાશો।।)

આપણે છેલ્લા અંકમાં જોઇ આવ્યાં તેમ પેલી શાહુચોર પારસી બાનુ સૅન્ડો હરેક પારસી બાનુ હુપીન યાને મીસ ચાંદન ડૉકટ પોતાની મમાઇ સાસુ—અરે નહીં રે, 'મીસ' ની મમાઇ સાસુ કયાથી હોય જો ? તેવણુની કાકાની દીકરી ની મંમાઇ સાસુના બંધેવીના બુચાને લઇને ઘાટ કુપર જઇ પુગ્યાં હતા.

હવે અંદેરી ખાતેનાં પારસી બાનુ ડીટેક-ટીવ મીસ સુના ગંદેરીને તેજ સમયે એક ભેદી તાર મલ્યો જે તમારા જેવાં, લોકની પંચાતીમાં નાખ ખોસવાનો અભખરો ધરાવનારો, વાંચનારાંઓના ચતપટ્યા જીવને રાહત આપવા કાજે હયાં સદાબરો ટપકાંવી લઉં છું.

ભેદી તારની આકૃતી.

> WUX PRUM 1¾ LY
> BHUM GONE PILLAI
> 3047 KOLA CHIMPAN.

અલબત્ત, મીસ ગંડેરી તુરત પામી ગયાં કે તે પંચાળ ઓરત મીસ ડોકટે ઘાટકોપર જવામાં એક બાહોશ મેમબર ઑફ પાર્લીઆમેન્ટના જેવી કાબેલ્યત વાપડી હતી. ઘાટકોપરમાં તે વખતે તાડીનો બહાર પુર જોરમાં પ્રકાશી નીકળ્યો હતો અને મીસ ગંડેરીએ ચાંદણુનો ચહેરો જોતાંજ પારખી કહાડેલું કે તેવણુને કમીજી બુકકા ખાવાના ભારી શોખના સબબે રેતીનો મારજ લાગુ પડેલો હતો અને વળી મીસ ગંડેરીએ બેને બે ચાર બનાવતાં ઝટ પારખી કહાડયું, કે રેતીના મરજ પર ચહડાઉ તાડીનો ઇલાજ અકસીર હોવાથી તે કરવા માટેજ પેલી હુપીનની સાળી ત્યાં ઘસડાઇ ગઇ હતી.

અને હતું બી તેમજ.

એકજ ચીજ જરા મળીમાં ખટકતી હતી.

પેલો છોકરો!

પેલો ભેદી છોકરો।

પેલો અદભુત છોકરો।

મીસ ચાંદણુ ડોકટના કાકાજીની દીકરીનાં મમાઇ સાસુજીના બંધેવીજીના બુચાજીને પોતાની સાથે ઘસડી જવામાં શો લાભ હશે ? કંઇબી હશેજ ત્યારે કેની? નહીં તો કોઇ અમથા ટીકીટના પૈસા શું કામ બીગાડે ભલા ?

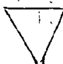
સુના ગંડેરીએ તુરત તાર કરીને એક રમલ ફેંકનારને તેડાવી મંગાવ્યો અને તેને અજબ જેવી રીતે સીસામાં ઉતારીને પુછ્યું કે મીસ ચાંદણુ ડોકટ સાથે ઘાટકોપર ગયલા છોકરાનું નામ શું હશે. સુનાએ જોયું કે તે છોકરાનું જો નામ મળે તો પછી પેલાં પીતાંઇ ગયલાં "૧૮૫૭" નો પત્તો મેળવવામાં ઘણીક સહેલ્લાઇ થઇ પડે.

પેલા રમલ્યાજી એ પોતાની ભાશામાં કાંઇક બંદગી કીધી અને ત્રણ વાર ત્રણ પાસા નાખ્યા જેની બરકતથી માલમ પડયું કે—પણ સબર, શું માલમ પડયું અને કેમ પડયું તેની આપણે આકૃતી વાર તપાસ લઇશું

પહેલા રમલની આકૃતી.

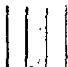
બીજા રમલની આકૃતી.

ત્રીજા રમલની આકૃતી.

પહેલા રમલની આકૃતીનો બીજો ભેદ,

બીજા રમલની આકૃતીનો બીજો ભેદ.

ત્રીજા રમલની આકૃતીનો બીજો ભેદ.

એ બાર સીંમલ ભેદ અને ડમલ ભેદની ભેગી રચના વડે તે રમલ ફેંકનારે પારખી કહાડ્યું, કે પેલા પેટીમાનું ભરમ ભરેલું નામ નીચે મુજબ હતું.

ભેદી નામની આકૃતી.

<table>
<tr><td colspan="2">જાં</td><td colspan="2">શી</td><td colspan="2">ર</td><td colspan="2">જી</td></tr>
<tr><td>૨</td><td>૧</td><td>૧૨</td><td>૨</td><td>૧૨</td><td>૩</td><td>૧૨</td><td>૪</td></tr>
</table>

સબુર કરો, હમ તુમારા રીઘડા પૈસા લાવતા હય." અને તેણીએ અંદરના ઓરડામાં જઈ લાલા કપુરચંદને બતાવેલી ગંજાવર ત્રીજોરી ઉઘાડી અંદરથી એક મોટો ઠેલો કહાડી લાવ્યાં.

તે રમલ ફેંકનારને મીસ ગરેડીએ બે હોદડ્યાં રીનાં અને એક હોદડ્યું બક્ષીસ તરીકે આપ્યું. શેઠ જેહાંગીરજી મરઝબાન પોતાના યુરોપના પ્રવાસમાં લખનાં સહલા આપે છે કે ત્યાંનાં ગંજાવર હોટલોમાં બીલ ઉપર દશ ટકા જેટલી ટીપસ આપવાની ભસ થઈ પડે છે ત્યારે તે પ્રમાણમાં લેતાં આપણી મીસ ગરેડી સખાવતે કેવી બહાદુર હતી તે ગણી લ્યો. બે પૈસાની મેહનત પર એક પૈસો ટીપ! પચાસ ટકાનું પ્રમાણ! આનો, પારસી ભાનુ હીટકરીવ!

તે રમલ ફેંકનાર તો આવી ઉત્તમ કદર સલાનાથી જેનેજ બસ પરદેશમાં ફેંટ મારી ગયો અને પછી ધીરેથી ઉઠી ત્યાંથી ગાયબ થઈ ગયો.

મરૂં !" એટલું મનસે વમાસીને ડીટેકટીવ મીસ ગંડેરીએ જાંગીરજી માંનો ૧ાા અને ૨ વાળો અક્ષર "ગી" નીચે પ્રમાણે તોડી નાંખ્યો

"ગી" ના ટુકડાની આકૃતી.

ɔ	ı	^	ı

[ઉપલી આકૃતીની સમજણું આપતાં "એન સાઇક્લોપીડીઆ ઑફ ગ્રીક માઇથોલોજી" માં ડા૦ આદરજી ઘાસલેટ લખે છે કે, "અસલના વારામાં "ગી" ના ચાર ભાગ કરવામાં આવતા હતા. ભાગ પહેલ્લામાં "ગ" નો અરધો ભાગ "ɔ" આવતો. ભાગ બીજામાં તેજ "ગ" નો છેડેનો અરધો ભાગ "ı" આવતો. ભાગ ત્રીજામાં "ગી" ને સાટે વપડાયલી "ी" નો ઉપલો અરધો ભાગ "^" આવતો અને ઉલ્ટે ચોહા ભાગમાં તેજ "ी" નો હેઠળનો અરધો ભાગ "ı" આવતો હતો. એ ચાર ભાગના જુદાં જુદા ઉપ્યોગો કેમ થતા તે પ્રોફેસર પાહુલણજી પડેશ કૃત "સેતાશો અને જીંગા માછલી વચેનો સંબંધ." નામની. વીદ્વતા ભરેલી કેતાબને છરસો સવા સત્તાવણુ મે પાને દરશાવવામાં આવ્યું છેજી."]

હવે આપણાં બાહોશ ડીટેકટીવ મીસ ગંડેરીએ એજ "ગી" ના પહેલ્લા બે ભાગ જોરથી પકડી લીધા જે વડે તેવણના હાથમાં એક સંપુર્ણ "ગ" સપડાયો. જાંગીરજીનો એ ગ અને પેલા બેદી તારમાંનો ૧ાા કેટલા મલતા આવતા હતા તે તેવણે ચુંચી આંખે જોઇ લીધું. તમે બી જરા સુંચીજ આંખે જોશો તો ઝટ જણાશે કે "બેદી નામની આકૃની" માં એ "ગી" અક્ષર ૧ાા અને ૨ ની વચ્ચે વહેંચાઇ ગયલો છે. એટલે ૧ાા મે નંબરે "ગ" અને બીજે નંબરે "ी" એમ તે "ગી" ના ચાર ભાગ વહેંચાઇ ગયલા હતા. તમે સમજ્યાં કેની? શું સમજ્યા? કપાલ તો નહીં કેની?

"શાંડ! જાણે નકરં O. K.! હવે તમારે છે તે એ "ગ" ની આગળ પેલો "LY" મુકો તો શું થયું? હત! બોકડ લોક એટલું બી નહીં સમજી જતાં! તે તારમાંના ૧ાા L Y નો બરમ એમ કે જાંગે પારસી બાનુ લુપીન પેલું "૧૮૫૭" વાળું પેન્ટીંગ લઇને જે ઘાટકોપર નહાસી ગયલાં તેવણ કોઇક "ગલી" માં જઇને ભરાઇ બેઠાં હતાં! પણ કેઇ ગલી? તેજ હવે આપરે સોધવા મંડી જઇએ, હં? કહાં છે બોરીક આસીડ? ને જરા ટીંકચર ઑફ કેપસીકમ લાવો. આસો હવે એ આપ્પા. બેદી તારનું કેમીકલ એનાલાઇ ઝીંકઝીંગ કામ ચાલુ કર્યે. બેસો, માય." એટલું બોલતાંજ તે બાહોશ બાનુ ડીટેકટીવે પોતાની સાડી પર એક એપ્રન બાંધ્યું, અને વન, ટુ, થ્રી બોલતાંજ કે તે બેદી કાગજ હાથમાં પકડી પોતાની ઑફીસની બારીએથી નીચે ઉભેલી મોટરમાં આબાદ કુદકો મારયો.

"શફ્ર! એકદમ ઘાટકોપર!"

તે કાર તુરત ઉપડી અને પોતાના નાજુક બોજા સાથે, ધસારા મારતી કે ઘાટકોપરના રસ્તા તરફ દોડી—ઉડી!

તેજ ઘડીએ, તે ડીટેકટીવની રોલ રૉયસ ડેરક પાછળથી પેલી ગંજાવર બાંસની બાનુ ઉઠાવગીર મીસ ચાંદણ કૉકટ ઉરફ્રે લુપીન બહાર આવી! તેણીની બગલમાં પેલું "૧૮૫૭" નું કેનવાસ હતું!

[હવે આવતા અંકમાં આપણાં બાનુ ડીટેકટીવ મીસ ગંડેરી ઘાટકોપરમાં શું કરે છે તે જોઇશું! પેલાં પેન્ટીંગમાનો ડાકારેવો ક્યાં ઉડી ગયો તેનો ભેદ જાણવા તમારા કાનની બાલી પકડીને તૈયાર રહેજો. ખબરદાર! હોશીઆર!!]

જૉન કલાકેક થયનો મારી સાથે મારે ત્યાં આવ્યો હતો અને હમો બંન્ને મજાહથી હમારાં ટાંડેલાં ચલાવતા હતા જેમાં મારી રોકીંગ ચેરપર હીંચળાં ખાતી ટાપસી પુરતી હતી.

'વાત એમ છે, જેક, અને તેથીજ તેની વિગતો મેં પેપરોમાં પ્રગટ થતાં અટકાવી છે' જૉને ખોલાસો કરતાં જણાવ્યું. 'જેવી મને ખબર પડીકે હું ડીટેકટીવ ખાતાંના વડાને મલ્યો મેં તેના મારા વિચારો સમજાવ્યા. તુરત મારી ઇચ્છા કબુલ રાખી તેણે પેપરોમાં કશું એ ન થાય એવા ધરતા હુકમ ફરમાવ્યા. છૂપી રીતે કામ કરીશું ને કશી ચાવા ચીરી થવા ન દઇશું તો મારી ખાતરી છે કે આપણે આ વિગતનો ભેદ જાણીશું'

'બાબા, પેપરમાં જે થોડું ઘણું આવ્યું છે તે સિવાય હું તો બીજું કશું એ જાણતો નથી' મેં જણાવ્યું.

'જૉની તેં મને પણ ખાસ કહયું નથી' મારી એ હસીને ટાહુકો મુકયો કે જૉન હસીને કબુલ થયો.

'વિગત ઝાઝી રસકસ ભરી નથી, મારા જાન. ગયા ગુરૂવારે બપોરે ૪. ૫૧ કલાકે ઉપડતી ટ્રેન ગીલ્ડફોર્ડ સ્ટેશન પરથી ઉપડી વોકસ હોલ ખાતે આવી ઉભી ત્યારે ત્યાં ટીકીટ તપાસતાં ઇન્સપેક્ટરને થર્ડ કલાસમાંથી એક આબરૂદાર દેખાવના અર્ધ અઢાર ગૃહસ્થને ભયાનક હાલતમાં મરવા પડેલો માલુમ પડી આવ્યો. તુરત પોલીસને બોલાવવામાં આવી ને તે બેભાનને સેંટ ટોમસ હોસપીટલમાં લઇ જવામાં આવ્યો. ત્યાં તપાસતાં જણાયું કે કોઇએ પીસ્તોલ કે જાડી ડાંગથી તેનાં માથાં પર સજ્જડ ફટકો મારી તેનું માથું ફોડી નાખ્યું હતું. જમણી આંખ પર મોટો જખમ પડયો હતો તથા ડાબો ગાલ ચીરાઇ ગયો હતો. તે માણસ બેભાન હતો અને હજી પણ હુસ્યારીમાં આવ્યો નથી. ડાકટરો લગાર શકમંદ થવા લાગ્યા છે અને માને છે કે તે ભાગ્યેજ હુસ્યાર થશે અને જો જાગ્રત થશે તો તેનું ભેજું અક્કલ ભમ થઇ રહેશે. ખરી રીતે જોતાં તે હવે સ્થિર મનનો રહેશેજ નહિ.'

'હાય રે!' મારી દયા ખાતી પટપટી.

'હાં, બીચારાંને ત્રાસદાયક મારવામાં આવ્યો છે. ધારવા મુજબ તેનું ખુન કરવાની નેમ હતી. તેની ઓળખ પરથી તે બોર્ડ સ્ત્રીટમાં હજામની દુકાને કામ કરતા જર્મન નોકર મોરસ સ્ટેનહીમ તરીકે ઓળખાયો છે. બે મહીના થયાં તે પોતાની નોકરી પરથી ગુમ થઇ ગયો હતો તે આગળ હાર્જવીન ઓટમાં રહેતો હતો. ઘરવાળીનું ભાડું ચડી ગયલું હતું ને લાબાજી પલાયનમઃ કરી ગયલા હોવાથી બાઇએ પોલીસમાં ફરયાદ નોંધાવી હતી. પોલીસની ફરમાસથી તે બાઇએજ તે બીમારને ઓળખાવ્યો હતો.

'આટલી હકીકત તો પેપરોમાં પણ છે' મેં જણાવ્યું.—

'વાજબી. પણ મારી તપાસમાં તેથી કાંઇક અધીક જણાતાં આપણ બંન્નેને તે બાબદ ભેજું કસવાની જરૂર પડશે એમ મને લાગે છે' જૉને સમજાવ્યું 'ગાડી વોટરલુના સ્ટેશન પર આવતાં આગગાડીનો તે ડબ્બો કે જ્યાં મારામારી થયલી જણાતી હતી. ત્યાં શોધ કરતાં એક નાના ડુચામાં વાળી દઇ ખુણામાં ખોસેલું કાગળ મળી આવ્યું હતું. તે પર પરદેશી ભાષામાં ત્રાપોલેટ સાહીથી કાંઇક લખવામાં આવ્યું હતું. મહા મેહનતે તે લેખ ઉકેલવામાં આવ્યો હતો. તેની નકલ હું કરી લાવ્યો છું તે આ રહી.' એમ કહી જૉને મને અને મારીને તે કાગળ બતાવ્યું:

જે. ૧૧૮૬૪ । ૧૯૫૦૫

ફીંગર્સ કલીફ

૧૨. ૧૫ ટ્રેન સેંટ પાન ક્રોસ

કોઇ કારણને સબબે એશર આગળથી એક મા-
લની ટ્રેન સાત મીનિટ થોભાવવામાં આવી
હતી – બનવા જોગ છે કે તે અરસામાં કોઇ
પાસેના ડબ્બામાંથી નીકળી તેના ડબ્બામાં
ગયું હોય.'

'ત્યારે તારા મત મુજબ તે બેઠી હુમલો
કરનાર આ જર્મનને ગરદન પેચ કરી પોતાના
ડબ્બામાં પાછો જઇ વેકર્સ હોલ આગે ચુપચુ-
પ ઉતરી ગયો હોય ?' મેં પૂછ્યું.

'હા, હું તો ધારું છું – એશર સ્ટેશન
આગળ ગાડી થોભાવવાનું કારણ ડ્રાઇવરને પુ
છતાં જણાયું હતું કે સીગનલ મળી ન હતી.'

'ત્યારે આ બીમાર કાંઇ હકીકત જણાવે
તેવી હાલતમાં મુદ્દલ નથી કે ?'

'હું નહિ ધારતો કે તે તેવી હાલતમાં
હોય તો એ કાંઇ પણ ખોલાસો કરે'
જૉન ગંભીર થતો બોલ્યો 'મારા અનુમાનો
જો વાજબી ઠરે તો આ બાબદમાં ઝાઝી ચુને
ચરા નહિ કરવામાં તેને પોતાનેજ લાભ છે.'

'તેનું કારણ તું જાણે છે ?' મેં કાંઇક
ઉલટ પકડતાં સુચક સવાલ કર્યો.

'જરા સાંભળ. આ બીમારના ગુમ થવા
પછી એક અઠવાડીએ તેની ઘરવાળીને તેના તર-
ફથી કાગળ મળ્યો હતો તેમાં પાછો આવી હી-
સાબ ચુકતે કરવાની કબુલાત આપવામાં આવી
હતી. તે કાગળ પર એસેક્સમાં આવેલાં ગામનો
છાપ હતો. તે કાગળ આ રહ્યું.'

હવાં તેણે તેની નકલ વાંચી

'વહાલાં પીરીસ ઓવન,'

હાલમાં હું એક અગત્યના
કામમાં રોકાયલો છું પણ દશ દિવસ
પછી પાછો ફરીશ ત્યારે તમારો આંકડો
રોકડે પાઇએ વ્યાજ સીકકે ચુકવીશ.
મારી પાછળ ધાંધળ કરશો નહિ. આ
કાગળ વાંચીને બાળી નાંખજો.

તમારો વિશ્વાસુ,
મેકસ સ્ટેનહીમ

'આ કાગળ વાંચવા બાદ મેં તેના શેઠની
મુલાકાત લીધી કે જે અંગ્રેજ છે. તેની હકીકત
પરથી જણાય છે કે જ્યાં સુધી સ્ટેનહીમ નોક-
રીએ હતો ત્યાં સુધી દરરોજ યા આંતરે આંત-
રે એક બઢેલાની બરાબરી જેવો, મજબુત, એક્કો
જર્મન માલ કતરાવવા યા હાંડી બોઠાવવા આ-
વતો હતો. તે સ્ટેન હીમ સિવાય બીજા કોઇ પાસે
જતો ન હતો. સ્ટેનહીમ રોકાયલો હોય તો તે
ખુશીથી બેસી રહેતો હતો. બન્ને જણાં કામ
કરતી વખતે જર્મન ભાષામાં ઘુસપુસ કરતા
હતા.'

'પણ તેથી શું થયું ?' મારીએ હસીને
પૂછ્યું.

'તેથી થયું કાંઇ નથી. ફક્ત એટલુંજ કે
જે માણસનું વર્ણન તે દુકાનદારે મને આપ્યું
હતું તે આબાદ જર્મન જાસુસોના વડા હરમન
હાટમેનને મળતું આવે છે,' જૉન હસ્યો.

'વલ્લાહ! તેં કામ તો ઠીક કર્યું છે'
મેં જણાવ્યું અને ફરી પાછું મારું ચિત્ત તે
વિચિત્ર લેખમાં પરોવ્યું. 'મને લાગે છે કે આ
લેખ ઉકેલ્યે તો બધો ખોલાસો આપોઆપ
નીકળી આવશે.'

'હાટમાન સાથેની તે બીમારની પીછાણ
બેશક શકમંદ છે' મારીએ જણાવ્યું. 'પણ
હું ધારું છું તેમ તેની ઘરવાળી તરફથી વધુ ખ-
બર જાણવાની જરૂર છે. બનવા જોગ છે કે કોઇ
તેને ઘરે મળવા પણ આવતું હોય.'

'તેમ હોય તોએ શું ? તેઓ જર્મન-
માં વાત કરે તે તે બાપડી શું સમજે ?' જૉન
હસીને બોલ્યો.

'છતાં અજમાવવામાં શું જાય છે ?' મારી
બોલી. 'મારા લાભ તરીકે હું કાલે ત્યાં જઇને
તપાસ કરી આવીશ.'

તેણે હર્ષોદ્‌ગારમાં જણાવ્યું. 'કદાચ તે આવશે એવું ધારી હું તેની ખાસ રાહ જોતો તોજ મારા ધારવા મુજબ તે બીગારે તેને ચોકકસ હકીકત જણાવી'

'શાની?'

'અલ્લાહ માલુમ' જૉન પટપટયો. 'વળી ખબર હોત તો તને નહી કહત. ગમે તે છે પણ, આપણે આ બાબદમાં એક પગલું આગળ વધ્યા તો છે હં. હજી કાંઇ ખોલાસો મલ્યો નથી પણ બહુ જલદી મળી જાય તેમ લાગે છે.'

તેણે ફરી પાછું તે ચોપડું કાઢી તપાસવા માંડયું. તેમાંના ૯-૧૧ના આંકડા તેને બહુ ગુંચવતા હતા. તે અનેક વાર તે બાબે મને કહી રહયો.

હમે કાર્ડ પર ચાર દીવસ સુધી સખત પાહરો રાખ્યો અને જ્યાં પણ ને ગયો ત્યાં પૂરેપુરા પાંચમે દીવસે સુધી જૉને સવારથી બપોર સુધી તેના પર તકેદારી રાખી. બપોરે એક વાગતે હું હમેશને મથકે ગયો કે જ્યાં હમો વાત કરી એક બીજાને છુટા કરતા હતા. તે જગ્યા એક ગાંધીની દુકાન હતી. ત્યાં જતાં ના જૉન મળે કે ના કોઇ. હું તે જગ્યાએ રાતના બાર વાગતા સુધી ઉભો રહયો, પણ જૉનની કશી ધનનસલ જણાઇ નહિ.

અજબ થતો હું મારે મકાને ગયો તો ત્યાં જૉનનો તાર પડેલો જણાયો. તે તારમાં મને જણાવ્યું હતું કે બધુ ઠીકઠીક છે. વધુ ખુલાસા માટે મારે રાહ જોવી.

હું એક અઠવાડયું સુધી ચુપ બેસી રહયો. જૉનનું શું થયું હતું તે હું જાણી શકયો નહિં એટલુંજ મને જણાયું કે તે તે મદાનં ભેદ ઉકેલવાંની અણી પર હતો પણ તે પોતે કયાં હતો તે હું જાણી શકયો નહી. અલબત તે લંડનમાં તો હતોજ નહી તે તો ઉઘડ વાત હતી

એક બે કરી અગ્યાર દીવસ પસાર થયા. બારમે દીવસે હું લગાર વધુ બેચેન થયો પણ તેજ સાંજના મને જૉનનો તાર મળ્યો, જેમાં મને જણાવ્યું કે મારે સાઉથ સીનાં ક્વીન્સ હોટેલમાં મળવું, જ્યાં તે રાત્રે દસ કલાકે મને મળી શકશે

તેજ ઘડી હું સ્ટેશન પર ગયો અને ત્યાંથી સાઉથ સી ઉપડી ગયો. ત્યાંના ક્વીન્સ હોટેલમાં ઉતારો લઇ દસ વાગવાની રાહ જોતો હું મારા ઓરડામાં બેઠો. સવાદસ વાગતે તે મને આવી મલ્યો. તેનો ગંભીર ચહેરો જોતાંજ મારી ખાતરી થઇ કે કાંઇ પણ અસાધારણ બનાવ બનનાર હતો.

'પેલો કાર્ડ જાણી ગયો છ કે હું તેની પુઠે લાગ્યો છું', જૅક, તેથી આ કામ હવે તારે લેવું પડશે. બંદરની પાસેના ક્વીન ઓટમાંના તરકારી વાળાની દુકાને એ હાલમાં નોકર છે. એની શી મતલબ છે તે હજી હું સમજ્યો નથી.'

આતો કાજીજી બેંસ નહી લાયા લેકીન બડા પાપ લાયા તેમાંની વાત થઇ. મતલબ જાણ્યા વગર મારે તે ભેદ ખાસ કરીને ખુલ્લો કરવાનો હતો. પંદર દીવસ સુધી હું કાર્ડની પુઠ પકડી રહયો પણ સુભાગ્યે વારંવાર મને મારી કામમાં મારી મદદ કરતી હતી. તેના બાપ તે બંદરના ડોકયાર્ડના વડા હતા એટલે તેણી ગમે ત્યારે હમોને મળી શકતી હતી અને મદદ આપી શકતી હતી. અબોર-મબોર અધરાત મધ્યરાત હમે તે જાસુસ પર પાહરો રાખ્યો પણ કશુંએ જણાયું નહી. જૉન બાપડો, હોટેલમાં અગાસાં ખાતો અને ચીચવાતો બેસી રહયો હતો. પંદર દીવસ પછી મને લાગ્યું કે વાતમાં દમ હતો નહી. જૉને નાહક કાંટાનુ કટેસર કર્યું હતું. હમે જોયું કે કાર્ડ પોતાની આ હલકી નોકરી બહુ ચાલાકીથી બજાવતો હતો અને સખત મહેનત કરતો હતો. તેનો શેઠ બંદર પરના અમલદારોની ઘણીક મેસોને તરકારી ને ફ્રુટ પુગી પાડતો હતો અને તેથી વારંવાર તે પોતાના શેઠની સાથે ગાડીમાં બેસી

કાંઈ પણ અવાજ સાંભળવાને ચપળ થયા. દરિયાનો ઠંડો પવન હમારાં હાડકે હાડકાં કકડાવી નાખતો હતો. પોલીસનાં પગલાંના અવાજ સીવાય હમોને કશું સંભળાયું નહી. પોલીસ ત્યાં રોન ફરતી પસાર થઇ ગઇ; પણ તે જર્મન જાસુસની પનનસ હમોને કશી જણાઇ નહી.

'આ બારણાં વાટે અંદર જવાય તેમ નથી તો બનવાજોગ છે કે એ છાપરા પરથી ઉતર્યો હશે' જૉને જણાવ્યું.

'હા, તું કહેછ તે વાજબી છે' મેં જણાવ્યું 'જરા સબર, તું નીચે તપાસ કર હું ઉપર જઇ ને જોઇ આવું છું.'

બીજી પળે હું આગળ વધ્યો અને ભારે મુશ્કેલીએ નંબર ત્રણના શેડના છાપરાં ઉપર ચઢ્યો. ધીમેથી તે તરફ જોતાં ધુમાડાથી કાચ કાળા થઇ ગયલાં જણાયા. ત્યાંથી નીકળી ઘણી વખત પડતો બચી હું નંબર ચારના શેડ પર આવ્યો. પહેલી નજરે જોતાં ત્યાં અન્ધકાર સીવાય બીજું કંઈ લાગ્યું.

દસેક મીનીટ સુધી હમ ખાઇ હું તે છાપરાં પરિ આગળ ચાલ્યો. બાજુમાંથી જતાં મારી બારે બાજુથી વચ્ચે બે કાચ સહાઇથી કાઢી બાજુમાં મુકેલા મને જણાયા. તે બાકોરામાંથી નીચે જોતાં હું ચોંક્યો. નીચે પોતાના હાથમાંની નાની વીજળીક બત્તી લઇ તે જર્મન જાસુસ ઉભો હતો.

તે ત્યાં શેડમાં ઉભી કરેલી નવી બ્રીટીશ સબમેરીનની તપાસ લેતો હતો. તે તૈયાર થયલી પડી હતી.

હાલમાં મેળે એક અંગ્રેજ ઇજનેરે નવી શોધ કરી અવાજ કરતી સબમેરીનોને અવાજ વગરની બનાવવા સાથે તેમાં એટલા બધા સુધારા કરી તેને અપ-ટુ-ડેટ બનાવી હતી કે તે કોઇ પણ જાતની સબમેરીનોને સહાઇથી ટક્કર મારવા ઉપરાંત દરીયાઇ કાફલાને સૌથી મોટી મદદગાર થઇ પડનાર હતી. ખાસ તપાસમાં તેની ઉત્તમતા પુરવાર થઇ ચુકી હતી, અને આ નવી સબમેરીન કેવા પ્રકારની હતી તે જાણવા યુરોપનાં બધાં રાજ્યોને તલપી રહ્યાં હતાં કેમકે તેમની સબમેરીનોને આ સબમેરીન સહાઇથી ડુબાડી દે તેવી થઇ હતી. ઇંગ્લાંડના કાફલાનો દરેકને ડર તો હતોજ તેમાં આ નવી શોધે દરેકે ગભરાટમાં નાંખ્યાં અને કોઇપણ હીસાબે આ ભેદની ચાવી મેળવવા જર્મન સરકારે પોતાના જાસુસોને ફરમાવ્યું હતું.

હું ધ્યાનથી જોવા લાગ્યો. તે જાસુસ તો પોતાની બત્તીનો પ્રકાશ એક બાજુએ ફેલાવી પોતાના હાથમાંના કાગળમાં ઉતાવળથી નોંધો ટપકાવતો હતો. તે તો નીચી મુંડીએ કામ કરતો હતો. તેણે જો ઉપર જોયું હોત તો તે જરૂર મને બાકોરામાંથી જોતો જોઇ શકત.

તે બન્ને બોટો ધ્યાનથી તપાસતો ચોમેર ફરતો હતો તે પરથી મારી ખાતરી થઇ કે તે આ બાબતથી ખાસ કરીને માહીતગાર હોવો જોઇએ. સાધારણ માણસ આવી બોટોમાં કશો ફરક જોઇ શકતો નથી. અડધોક કલાક તેણે તપાસ કરવા બાદ તે બન્ની બાજુએ મુકીને બાજુમાં બેઠો અને તેણે તે સબમેરીનનો આબાદ નકશો દરેક સમજણ સાથે ઉતારી લીધો.

તેને તેમ કરતો છોડી હું નીચે ઉતર્યો અને જૉનની તપાસ કરવા લાગ્યો. મેં તેને પાણીની સપાટી આગળ છુપાયલો જોયો. તુરતજ મેં તેને સઘળી વીગત જણાવી.

'શાબાશ! ત્યારે મારી અટકળ ખરી પડી,' તે ખુશ થતો બોલ્યો, 'એ મવાલીને એનું કામ પુરૂં કરવા દે. પછી આપણે એ બધું તેની પાસે મુકાવીશું. આપણી સરકારના ત્યારેજ ડોળા ઉઘડી જશે.'

રખે તેને ધાસ્તી લાગે કરી તે જે જગ્યાએ ઉતરનાર હતો તે જગ્યાએ હમો શાંત ઉભા રહ્યા.

કાંઈ પણ કર્યાં વગર રહેશે. પેલો બીમાર મેકસ સ્ટેનહીમ પણ હાર્ટમાનનો જાસુસ હતો. મારી તપાસમાં જણાયું છે કે આ મવાલી ડૉકમાં કામ કરતા વાર્ડ નામના એક ઇજનેર પાસેથી આ સબમેરીનનો ભેદ સહાયથી મેળવી શક્યો હતો. વાર્ડ, વેલડન ખાતે રહેતો હતો. આ અંગ્રેજ બચ્ચાને અચાનક જણાયું કે તેણે પ્રજાહિતનો મહાન ભેદ જર્મન જાસુસને બેખ્યાને જણાવ્યો હતો એટલે તે તેની પૂઠે પડયો ને ટ્રેનમાં તેના પર હુમલો કરી તેને મુવેલો જાણી તે ઉતરી ગયો હતો. રખે ચાચાર થાય તે તો સ્ટેનહીમ ચુપ રહયો હતો હું આ ઇજનેરને મળ્યો હતો. તે બાપડો કેવી રીતે ફસી ગયો હતો તે તેણે મને કહયું હતું.'

'ઠીક, આ હવે પુરતું છે. હવે તું સ્ટેનહેમને બરાબર સપાટામાં લેશે' મેં સુચવ્યું.

'ના, હાલતો ચુપ રહેવામાંજ માલ છે. આપણે જરાએ ગડબડ કરીશું તો પેલો ઠુંઠો હાર્ટમાન ચાલાક બની જશે અને બહુ સાવધ પણે કામ કરશે. કે જે આપણને પાલવે તેમ નથી. હું સત્તાવાળાઓની તો સહાયથી આંખ ખોલીશ; આપણે આ જર્મન યુક્તી ઉંધી વાળી છે એટલે બસ છે.'

આવતા અંકમાં વાર્તા ત્રીજી:

ઇંગ્લાંડમાં જર્મન લશ્કર

ઉતારવાનું મથક.

The Triumph of "Dharma"

(Karna and Arjuna)

by

mbakrai Jadavrai Desai, Bar-at-Law.

Karna came to Yudhishthira,
And he spoke in words of pride;
"Thou art known for *Virtue* only,
With thee I have never tried,
To defend my bleeding bosom,
From thy blow, of feeble might;
And it is a shame to manhood,
Now to turn off from thy sight.
If beneath thy hissing arrows,
Karan's mighty self shall fall,
Karna never never falters,
From his vow though heavens fall!
If thou want'st me yet to take up,
From the ground my mighty bow;
Send thy Arjun,—hero—warrior,
Peerless archer, dearest foe."
Thus insulted from the battle,
Udhishthira turned his back;
And in anguish sent for Arjun,
Arjun came and fell aback!
"What has been the matter? Sire!
Where has gone your luster bright?
Why on Earth I see before me,

Such an ugly, piteous sight?"
Then in anger said Udhishthir:—
"Shame to thee, O archer bold!
In thy absence, from the battle,
Karna cruel things have told.
He hath much abused me thither,
With those words I can't repeat;
With the memory of that insult,
Now my mind hath been the seat
Of all woeful feelings, dreadful,
That a warrior's bosom break:
And thy eldest brother, Udhishthir,
Hath now been a perfect wreck."
"What has been the matter? Sire!"
Said once more the mighty chief:
For a while he made no answer,
Udhishthir—wrapped up in grief.
Then at once he spoke in anger,
Words that Arjun could not bear,
Called him "Coward," "Painted-warrior,"
Arjun's mighty heart to tear.
And he said:—O Arjun! artful,
If thou can'st not fight that Chief;
Why not give up that "*Gandiva*;"
And relieve me from this grief?
I, the eldest of the Pandavs,
From the battle-field have fled,
And the ladies of our household,
Weep and mournful tears shed.
If you can not fight that Chieftain,
Give your charge to some one else;
Cease to wear that shining helmet,
Sword, and shield, and all nonsense!"
Stung by words of scornful import,
Arjun took his shining blade;

And in anger drew his falchion,
Krishna stepped in, and He said:—
" Never, Arjun! never, dear!
Thou hast raised thy pious hand;
'Gainst the eldest of the Pandavs,
Sheathe at once thy shining brand.
Always King Udhishthir hath been
To thee like an Earthly God;
Sheathe thy sword, O bravest warrior
And obey Almighty God."
Arjun bowed, and from his eyelids,
Tears of manly sorrow ran;
And Shri Krishna faced Udhishthir,
And his address thus began:—
" There's no fault of mighty Arjun,
Why abuse him right and left?
All the while he had been fighting,
Though of darling son bereft.
He had been in yonder region,
Carrying on a fearful fight,
All for you—then why abuse him,
For he fought not in your sight?"
Cooled by Krishna's Heavenly Accents,
Pandavs' eldest brother spoke:—
" O my darling Arjun! dearest,
On thee we have built our Hope.
Never have I thus addressed thee,
Pardon, Prince of peerless might!
I was angry, too much cast down,
As I had to leave the fight.
In thy absence, Karna would not
Fight with me and thus addressed:—
" *Known for virtue, not for valour,*
Blood of thine I will not shed."
Thus insulted from the battle,
I could get no peace nor rest;

Meet that cruel, crafty Karna,
And in battle do thy best!"
Ordered thus by King Udhishthir,
Arjun bowed his pious head;
And to fight with mighty Karna,
All his mighty Chieftains led.
Karna heard of his arrival,
And he jumped with great delight;
As he thought that day would shine out,
All the lustre of his might.
Arjun too was eagerly anxious,
In the field his match to meet;
Both of them were fully conscious,
This event would never repeat.
For, so often they had parted,
And had met the rival foe;
That to-day they plainly saw in
Some one's wife a Widow's woe.
Karna, vengeful, first assaulted,
Arjun cut his dart in twain;
Karna sent his hissing arrows,
Arjun made them all in vain.
Fired by this, the mighty Karna,
Countless arrows ceaseless threw;
While the *mighty archer Arjun*,
Weary with his bow-string grew:
" Hold !" he cried to Karna boldly,
" Till I set this bowstring right;
Honour Laws of War, immortal,
They add lustre to thy might !"
Karna cared not for the Laws,
And on the helpless Arjun fell,
Arjun made his manly bosom,
Of king Karna's darts the shell.
In the meanwhile Arjun mended,

Broken bow-string of his bow;
And with fiery dash he darted
On king Karna, cruel foe.
Karna's chariot, at the moment,
Was stuck up in humid soil;
He, from it to take the wheels out,
With his might began to toil.
" Hold !" he cried to pious Arjun,
" Honour sacred Laws of war ;"
Krishna laughed and asked him whether
He had done the same before.
Arjun was advised by Krishna,
Not to pity cunning Karna;
So he sent his fiery arrows,
Thinking that now was his turn.
Karna, desperate, rose in anguish,
And with rage to madness driven;
Sent his last and Lighting missile,
By which mighty rocks be riven !
Arjun fell down from his chariot,
'Midst his warriors' cries of woe;
But he jumped again and dashed at
Conquering Karna, fearful foe :
While the memory of his dear Son,
Killed by Karna and his Clique ;
Made a dreadful fire within him,
Burning darkly to the quick;
And he took his fiercest arrow,
Held his breath and darted straight ;
And amidst the cries of Warriors,
Karna sank beneath the weight!

" મણીપુરના મહારાજ "

(હિન્દુ રાજ્યસ્તાનનો જુનો રંગ.)

(નવલકથા.)

લખનાર:—કવિ ભવાનીશંકર નરસિંહરામ.

(ગયા અંકથી ચાલુ)

એક ટેકરી અંધારામાં સ્પષ્ટ દેખાતી ન હોતી, પરંતુ તેનો શ્યામ ઓળો વિજળીના પ્રકાશમાં-આછો—ઝાંખો દેખાતો હતો. તે ઓળા વાટ્ટી આપણા અજાણ્યા મુસાફરે પોતાના ઘોડાની લગામ ફેરવીને ધીમે ધીમે અતી સંભાળથી અશ્વને હાંક્યો. મુસાફરના હ્રદયમાં આ ક્ષણવારમાં નાના પ્રકારની ગડમથલ—ઉથલપાથલ થઇ રહી હતી. અનેક પ્રકારના તોફાની તરંગો ઉઠ્યા હતા, અને એ તોફાની તરંગોની-સરસાઇ કરવાને જાણે આકાશની ઇચ્છા હોય એવી રીતે તોફાન પણ બહુ આગળ વધ્યું હતું. વિજળીના ચમકારા અને કાનના પડદા ફાડી નાખે એવા કડાકા-ભડાકા થતા હતા. કાળાં-વાદળાંઓએ કરીને આ-સપાસની ટેકરી પર અંધકારનો, કાળો—શ્યામ પડદો પથરાયો હતો—પવન પ્રચંડ વેગમાં વાતો હતો. સંધ્યા કાળ વહી ચૂકી હતી. નદિ, નાળાં અને વહેળાઓ પાણીથી ભરાઇને મદોન્મત્તપણું પામ્યાં હતાં. તેના ઉછાળા મારતાં વહન થતાં અને શિલાની અડોઅડ ઘસાઇને વહેતી ગોમટ નદિના આકાશ સુધી ઉછાળા મારતા મોજાંઓના ઘોઘાટ વગર આ પહાડી પ્રદેશમાં ચુપકીદી અસરાઇ હતી. શાંતિનું રાજ્ય સ્થાપન થયું હતું. એવી શાંતિ—અશાન્તિ ભોગવતો તરૂણ યોધ્ધો ટેકરી કુદાવતો રહેતો. તેનો ચઢાવ શૂર પુરૂષને અને તેના કદાવર અશ્વને શ્રમીત કરે એવો હતો, તે છતાં પરિશ્રમનો ત્યાગ કરીને એકાદું આશ્રમ મેળવવાના ઉત્સાહમાંને ઉત્સાહમાં પરદેશી પરોણાએ આ રાની રસ્તો કાપવા માંડ્યો. તેનો અશ્વ પણ આજના અણધારેલા શ્રમથી છેક થાકીને, કાયર થયો હતો. તે છતાં પોતાની પીઠપર, પોતાના માલીકને પુષ્પની પેઠે ઉપાડીને મક્કમ પગલે એકાદ આશ્રમસ્થાનમાં પહોંચાડવાના આનંદમાં, ખાડા ખડીઆથી ને ટેકરા ટેકરીથી અનેક ઠોકરો ખાતો પણ ઘણી સંભાળ—સાવચેતીમાં આગળ વધતો હતો. હવે તેના શ્રમનો છેડો નજદીક આવ્યો હતો. એટલામાં એક વિજળીનો ચમકાટ થયો. ચમકાટ સાથે ગગડાટ પણ થયો. એ ચમકાટ— ગગડાટથી ચમકીને અશ્વે એવી ફાળ મારીકે તે ટેકરીના શિખર પર તેની સપાટ ભૂમિપર પોતાના માલીકને ઉંચકીને " જાવળીની ઝુંપડી" ની હદમાં આવી ઉભો.

પોતાનું માથું છેક આંખની ભમર સુધી ઢાંકી દીધું હતું, તેથી તરવારના ફટકાથી તેના ચ્હેરા માથાનું રક્ષણ થતું હશે એમ મનમાં આવતું. આ ઠીંગણો સ્વાર બાંધી દડીનો અને ઠીંગણા કદનો હતો. તેણે પોતાના અંગ પર શ્વેત રંગની લાંબી બાંયની કરચલી વાળેલી ઝંડી પહેરી હતી. લાંબા રેંટાને વળ દઇને કમર પટ્ટાને ઠેકાણે પોતાના કમર કસીને બાંધી હતી. એ કમર બેટમાં ધાતુના હાથાની કટારી અને લડાઇમાં અથવા શીકારમાં સાધારણ દરજ્જાના સિપાઇ લોકો રાખે છે એવી લાંબા હાથાવાળી ને પહોળી ધારદાર પાનાવાળી પાણીદાર છરી ખોસી હતી. તેના હાથમાં ભાલાને બદલે કામઠી હતી. અને પીઠપર હાથને ઠેકાણે તિક્ષ્ણ અણીવાળાં તીરોથી ભરેલું ભાથું હતું, તેથી આ સ્વાર તીરંદાઝ એટલે તીર મારવાના કામમાં કુશળ હતો એમ અનુમાન થતું હતું.

આ લડાયક સ્વારોની પાછળ આવનારા પાળાઓ વિચિત્ર રંગના અને બહુજ ઠીંગણા વિચિત્ર કદના હતા. તેમના માથાં ઉપરાંત ખરબચડા વાળથી ભરેલાં હતાં અને તે વાળના ગુચ્છા-લાંબા ઝુલફા ગરદન સુધી લટકતાં હતા. તેમનું આખું શરીર વસ્ત્ર વિનાનું છેક ઉઘાડું હતું, અને આવાં ઉઘાડાં શરીરથી તેમના શરીરના ચામડીનો રંગ બહુ શ્યામ પડતો જણાતો હતો. વસ્ત્રમાં વસ્ત્ર ફક્ત લંગોટી હતી અને એ લંગોટી વસ્ત્રનો ટુકડો ઢાંકવાને પણ તેમને ભાગ્યશાળી ફરજ પાડતી હોય એવી શરીર ઢાંકવાને માટે તેમની બેદરકારી હતી. રાત દિવસ સૂર્યના તડકામાં અને રાતની ટાઢમાં તથા મુશળ ધારના વરસાદમાં ઉઘાડે શરીરે ફરવાથી તેમનાં શરીર શામળાં, પણ કેપાયા ને માથાના વાળ પણ મેલાને છેક ગરદન સુધી ઝુલતા હતા. તેથી આ જંગલી લોકો ચરિત્ર વગરના—આરણ્ય જંગલની ઝાડી—મનુષ્ય સુધારાના પ્રકાશ વગરની અંધારી ખીણોમાં વસીને પોતાનું જીવન ગાળતા હશે એમ જણાતું હતું. તેમના મેલા ને ઉઘાડા હાથ બાંધેલા હતા. એઓને ધકેલીને પોતાની પાછળ આવનારા આ ઘોડેસ્વારો ફરજ પાડતા હતા. તેઓ આ ઘોડેસ્વારોની સાથે ચાલતાં ખરૂં કહીએ તો દોડતાં છેક થાકી ગયા હતા. અતી થાક અને ક્ષુધાને લીધે તથા ટેકરા ટેકરી વાળા રસ્તાના ચઢાવને લીધે એક પારધીના હાથમાં પકડાએલા ભયભીત કાળીઆર હરણની માફક હાંફતા હતા. આવી પરસ્વાધિન સ્થિતિમાં આવી પડવા છતાં તેમના મ્હોંપર સ્મિત હાસ્ય પથરાયું હતું. ઉદાસી કે ગ્લાની લેશ માત્ર ન હોતી. તેઓ મ્હોડાના વિચિત્ર ચાળા કરીને માંહોમાંહે વાતો કરતા ને મંદમંદ હસતા હતા. પગમાં કાંટાં વાગતાને પથરાઓની ઠોકરો વાગતી તેની તેમને કાંઇ પણ દરકાર ન હોતી. તેમનું ગણ ગણ કરવું બોલવું, ને તેમના હાસ્ય ઉપજાવે એવા ચાળાથી પેલા ઉતરેલા દરજ્જાના સ્વારથી હસ્યા વિના રહેવાયું નહિ. તે મ્હોટેથી હસ્યો અને કાંઇક ધીમેથી પોતાનો સરદાર સાંભળી શકે એવા અવાજથી બોલ્યો.

" અપવિત્ર પીંઢારાઓ! મોતના સપાટામાં આવી પડેલા અભાગીઆ પ્રાણીઓ! પોતાની જીંદગીના ઘડી ભરાઇ ગઇ છે, તે છતાં કેવાં ગેલ કરેછે! પવિત્ર ગુરુ મહારાજ તેમના પાપની ને પ્રાણની રક્ષા કરો! આવા રાની ભિલડાઓને તરવારથી વ્હેરી વ્હેરીને અને બાણોથી તથા તીરથી વીંધી વીંધીને અમારાં હાથ અપવિત્ર રક્તથી હવે ખરડાઇ ગયા છે! મનુષ્ય વધ! અને વળી આવા અવાચક બાપુડી-પૈસલી અંતર પ્રભુ અપંગ કરનારાં પ્રાણિના વધનું ગ્હેરૂં પાતક અમારા ગુરુ મ્હારાજ મનાવે છે, અને એવું છતાં માલીકની મરજીને આધીન થઇ આવાં અઘોર કૃત્યો અમારે કરવાં પડે છે,

ઘોડેસ્વારોના પડઘા અને એકાદ બે પાળાઓના" પગલાં સંભળાયા. ચાંદનીના રૂપેરી પ્રકાશથી પોતાના ભણી આવનારા ઘોડેસ્વારોને આપણો તરૂણ યોધ્ધો જોઇ શકયો પણ અતી વેગળાઇ-લીધે ઓળખી શકયો નહિ.

આ વાર્તાનું વર્ણું ચાલે છે, તે સમય બારીક હતો. "મણીપુરના" મહારાજાના અમલમાં અંધાધુંધી ચાલતી હતી, અને એ અંધાધુંધી ભરેલા કારોબારનો લાભ લઇને આસપાસના જાગીરદારોએ અને લડાયક જાગીરદારોએ લુંટ-ફાટ તથા ધાડ પાડવાનો ધંધો જગાડયો હતો. તેથી એકલ દોકલથી અજાણ્યા અને ઉજડ ભાગમાં મુસાફરી કરવાનું કામ અતિશય જોખમ-કારક થઇ પડયું હતું. એવા મામલાને લીધે અને વળી આવા પહાડી પ્રદેશમાં આવા બારીક કાળે ઘોડેસ્વારોને પોતા પર ધસ્યા આવતા જોઇ ને આપણો તરૂણ યોધ્ધો ચમકે તેમાં કાંઇપણ આશ્ચર્ય કે અજાયબી નથી.

યોધ્ધાએ પેગડામાં પગ મુકયો અને એક કુદકે ઘોડાની પીઠપર ચઢીને પોતાના અસ્ત્રશસ્ત્ર સંભાળ્યા. ઘોડો પણ પોતાના ધણીની મુંગી ધારણા પામી ગયો. અને સાવધાનીની નિશાનીમાં ખુંખાર મારીને ઉભો રહયો. હવે આગળ કેમ વધવું અને આવનારાં માણસો સાથે કેમ વરતવું એવો વિચાર કરે છે' એટલામાં પેલા સ્વારો અને પાળાઓનો રસાલો આપણા પરદેશી પરોણા પાસે આવી પહોંચ્યો. આ રસાલાનો દેખાવ અને દમામ જોવા લાયક હતો. તેમાંનો એક ઘોડેસ્વાર જરા આગળ વધેલો હતો. તેણે કાઠિયાવાડી રજપૂત સાહી મ્હોટું મંદીલ માથાપર ધારણ કર્યું હતું. અંગપર કાળા રંગનો લાંબો એક ઘુંટણ સુધી પહોંચે એવો ટીલો ડગલો પહેર્યો હતો. આછા દાડમીઆ રંગની તંગ સુરવાળ અને પગમાં કાઠિયાવાડી ભાતની ચાંચવાળા પગર-ખા હતાં. મુખ મુદ્રા ઉદાસીનતાવાળી અને શરીરની કાઠી 'ખડીળ' તથા મજબુત હતી. તેના ઘઉંવર્ણા શરીરે કાંઇક શ્યામતા પકડી હતી તેથી જાને આ અજાણ્યા ઘોડેસ્વારને લડાઇની ફિકર જંજાળ, અથવા રાત્રી દિવસ અરણ્ય જંગલોમાં રખડવાની રંજ અથવા તો ટાઢ-તડકામાં અને વરસાદના તોફાનમાં હરવા ફરવાની હોંશ હોય કે કાંતો ટેવ હોય, એવી કલ્પના થતી હતી. તેની મુછો વળ ચઢાવેલી—મરડેલી હતી. અને લાંબા છેક કાન સુધી પહોંચે એવા ભરાવદાર થોભીઆના વાળ વળ ચઢાવીને તે પર કાઠિયાવાડી ભરત ભરેલી સ્વેત રંગની મજબુત બુકાની બાંધી હતી. એ બુકાની અને મુછોના મરોડદાર આંકડાની વચમાં તેના કાંઇક જાડા અને પહોળા જરા બહાર નીકળી આવેલા હોઠ ક્રોધથી ફુજતા હતા. તે સાથે તેની કાળી અને મ્હોટી વાઘ માફક તગતગતી આંખ હતી. અને એ પ્રકાશમાન આંખમાંથી આગ ઝરતી હતી, તે પરથી તે સ્વાર રજપુત જાતીનો હોય, અને પોતાનું અથવા પોતાના માલીકનું વેર વાળવાને ઉત્સુક હોય એવું સ્પષ્ટ પરખાતું હતું.

તેના હાથમાં લાંબી બરછી હતી, અને તે ઘોડાના ડાબા પેગડામાં ભરાવી હતી. પીઠ પર ભાલાની લડાઇમાં બચાવ કરી શકે એવી મ્હોટી ઢાલ હતી, અને તેના પર પીતળની નકશીનું કેટલુંક કામ કરેલું હતું, તેથી તેના ટકાઉપણામાં અને મજબુતાઇમાં વધારો થયો હતો.

તેની સાથેના બીજા સ્વારના રૂપ રંગમાં કાંઇક સરખાપણું હતું, પણ પોશાકમાં ને હથિયારમાં થોડો ઘણો તફાવત, કેટલોક ભેદ હતો, તેથી આ બે સ્વારોના દરજ્જામાં ફેર હશે એવો ખ્યાલ જોનારને આવતો હતો. આ ઉતરતા દરજ્જાના સ્વારની પાઘડીના પેચ, આડા અવળા વગરના હતા; અને એ આડા અવળા આંટાથી

મંદ પડેલા મુસાફરોના મગજને શાન્ત કરતો હતો. પરંતુ તેની મધુરી અસર આપણા તીરંદાજને થઇ નહિ: આવાં પાકેલાં ફળોના રસદાર ઝુમખા જોઇને ક્ષુધા દેવીએ તેના પેટમાં ઝગડો મચાવ્યો. તેના મ્હોમાં પાણી છુટ્યું અને હાથ પર કબજો રાખી શકવાને તે અશક્ત દેખાયો પણ એક પરદેશી પરોણાના દેખતાં વનચરની માફક ફળો તોડીને ક્ષુધા દેવીને શાંત કરવાનો અવીવેક કરતાં શરમાયો. ફળો તોડવાને તત્પર થયેલા તેના હાથને રોકી રાખવાને ઘણું દબાણ કીધું પણ એકવાર અંતઃકરણે બળવો કીધો તે નબળાં માણસથી દાબી શકાતો નથી.

આપણો ક્ષુધાતુર સ્વાર પણ તેવાંજ નબળા મનનો હતો. તેથી તીરંદાજ સ્વારે અતીથ્ય પણું કરવાને ઉભાં રહેલાં વૃક્ષોની સેવા અંગીકાર કરવાને સંકલ્પ કીધો—ઇચ્છા કરી. એ સંકલ્પ એ ઇચ્છાને સ્વાધીન થઇને પોતાના ઘોડાની લગામ જરા ખેંચી લીધી, અને પાગડા પર પગ ટકાવી રહેલ ઉંભાં થઇને ટપોટપ ફળો તોડીને મ્હોડામાં મુકવા માંડ્યાં. ખરે કહીએતો ઝપોઝપ કોળીઆ સુંધ્યા ગળવા માંડયા. તે જોઇને ભાલાદાર સ્વારથી હસાયા વગર રહેવાયું નહિ.

"તીરંદાઝ સાહેબ!" ભાલાદાર સ્વારે કહ્યું. "આપણા આ તરુણા મિત્રના દેખતાં તમે આપણાં આ બચાર વમંરનાં વૃક્ષો પર બળાત્કાર કરો, તેના પર માળા બાંધીને બેસી રહેલાં તેના આશ્રીત પંખીઓનો ખોરાક લુંટીને લુંટારાંનો ધંધો આદરો એ અવીવેક છે, અન્યાય છે, અને ક્ષત્રીધર્મથી ઉલટું છે. અમને ખેદ થાય છે કે, તમે તમારી ક્ષુધાએ મચાવેલા બળવાને શાંત કરી શક્યા નહિ. વળી આપણાં આ નવા મિત્રના જઠર દેવને તૃપ્ત કર્યા પહેલાં તેમનો આતીથ્ય સત્કાર કર્યા વગર તમો આવી રીતે તમારાં અંગોમાં રસદાર ફળો

દબાવો છો, તેથી રખેને તમારૂં ગળું દબાઇ જાય તેનો મને તો ડર લાગે છે!

તરુણ સાહેબ! આ આપણાં સાથી પોતાની જઠરાગ્નિનો ઝગડો શાંત કરી શકતા નથી, એ તેનો નહિ પણ તેના ક્ષુધાનો અપરાધ છે, અને તેથી એ અપરાધનો તેને નહિ પણ તેની ક્ષુધાને દંડ દેવો જોઇએ.'

તરુણ યોધ્ધાએ હસીને જવાબ દીધો "જઠરદેવને શાંત કરવા સવાર—સાંજ એ પ્રત્યક્ષ દેવને ઉત્તમ રાંધેલાં અન્ના અને પાકેલાં રસદાર ફળોની આહુતી દઇને પ્રસન્ન કરવા એ બ્રાહ્મણો તથા ક્ષત્રીઓનો પ્રથમ ધર્મ છે અને એ ધર્મ આપણો આ ક્ષુધાતુર સાથી મુંગો મુંગો બજાવે છે, તેની વચમાં પડવાનો આપણો ધર્મ નથી."

આ બોલવાથી તીરંદાઝ પોતાનું હસવું થોભાવી શક્યો નહિ. તેણે મ્હોડાને બંધ કરી એટલે ફળોને દાખલ થવાનો અગ્ની દેવને આહુતી પહોંચાડવાનો દરવાજો બંધ થયો. પેટ પણ પાકાં પાકાં ફળોથી ભરાઇ ગયું હતું ને તેના દબાણ વડે કરીને અગ્ની દેવ પણ થોડા કાળને માટે દબાઇ ગયો હતો. તેથી પોતાપર થયેલા આ વાકય પ્રહારનો પ્રત્યુતર વાળવાને તે રૂમાલ વતી મ્હોડું સાફ કરતાં કરતાં બોલ્યો–

"ખરૂં છે મારા મહેરબાન મિત્રો! તમારૂં કહેવું ખરૂં છે. આ મારા તરુણ મિત્ર મારા પક્ષમાં છે, અને તેમણે આપેલો પ્રત્યુત્તર મારા લાભમાં છે, તેથી સરદાર સાહેબ! તમને જવાબ આપવામાં મારો અને તમારો કીમતી વખત ગુમાવવાને હું ઇચ્છતો નથી. પ્રભાતકાળ, મધ્યાન કાળ ને સાયંકાળ અગ્ની દેવને આહુતી આપવાને મારો નિયમ છે, અને એ નિત્ય નિયમને હું અનુસર્યો છું. તેમાં અપરાધ થયો હોય તો મને ક્ષમા કરશો એવી આશા રાખું છું."

કહયું:–

"અમે ગુરૂમહારાજની આધીનતામાં આનંદ માનનારા "મણીપુર" ના સરદારના ભગવા ઝુંડા નીચે રહીને લડનારા પણ પ્રતાપગઢના પ્રતાપી નિશાનને પૂજનારા, માન આપનારા તમારા પિત્રાઇઓ છીએ. પરાપૂર્વથી ચાલતું આવેલું છે કે પિત્રાઇ પીત્રાઇ વચ્ચે વેર ઝેર હોય છે, ને હેત પ્રિત પણ થાય છે. માટે મારા તરૂણ મિત્રો આજથી આપણે આપણા સરદારો વચ્ચેનું વેરઝેર વિસમર્યું કરીને હેત પ્રિતથી વરતી શું. હવે આપણે હમણા સુધી આપણા ઉકળતા લોહીના સ્વભાવે આપણા શરીરના રક્ષણનું; ભાન ભૂલી ગયા, બીજીવાર એવું ભાન ભુલી જવાની આપણે ભુલ કરીશું. નહિ, કારણ કે આપણા શરીરો દેશના રક્ષણાર્થે, ધર્મના રક્ષણાર્થે અને આપણા ક્ષત્રીયવંશના વાવટાના રક્ષણાર્થે ટકાવી રાખવાની આવશ્યકતા છે. આવી માંહોમાંહેની મારામારી અને ઝગડા તોફાનોની અગ્નિજવાળામાં પડીને બળી મરવા ના કરતાં ઐક્યતા સાંધીને રણસંગ્રામમાં પડવાને માટેજ આપણે સરજાયલા છીએ. તમે જેમ વરસાદના તોફાને કરીને ત્રાસ પામ્યા છો, તેવોજ ત્રાસ અમને પણ થયો છે. અમારા આ તીરંદાઝ સ્વારના પેટમાં ક્ષુધાથી હાય હાયના ખાડા પડ્યા છે. તે ખાડા પૂરવાને સુખની શાંતિ પમાડવાને ચાલો આપણે ત્રણે મિત્રો આ ઘાડી ઝાડીમાં ડોકીયાં કરીએ. ભુખ્યાંને થાક્યાં મુસાફરોને લલચાવતી, ઉંચા શિખરો વાળા આપણા ગુરૂ મહારાજની ઝુંપડીમાં જ્યાં ગુરૂ મહારાજ [જેનો નિરંતર જય હો !] વિરાજે છે, એમના પરોણાગત પામીને આપણે આનંદ પામીશું."

એમ કહીને આ ત્રણે સ્વારો અને પેલા પરાધીન પાળાના સંઘે જાવળીની ઝુંપડી ભણી ત્વરાથી રસ્તો લીધો.

"જાવળીની ઝુંપડી"

ટેકરીના ટોચપરના મેદાનને "જાવળીની ઝુંપડી" ની હદ કહેવામાં આવતી હતી અને એ સપાટ મેદાન અને તે પર આવેલાં શ્વેત પત્થરના ઉંચા શિખરો, વન વૃક્ષો તથા લીલી હરિયાળી સરખાં જંગલો અને વીડો "મણીપુર" ના સરદારે શ્રી ગુરૂ ગુસાંઇને અર્પણ કર્યાં હતાં, તેથી કરીને આ ઉંચી આકાશ સાથે વાતો કરતી ટેકરી અને તેપરના તમામ પદાર્થો ભણી સુરાષ્ટ્રની સકળ પ્રજા માનભરેલી નજરે જોતી અને પવિત્રાઇની દ્રષ્ટિ ફેંકતી હતી. રાજ્ય ગુનેહગારો અને રાજ્ય સન્તાનો ભય પામીને એ ભય-ત્રાસથી બચવાના પ્રસંગમાં પડેલા સુરાષ્ટ્રીઓ પોતાનો અને પોતાના કુટુંબના પ્રાણનો બચાવ કરવાને માટે આ ટેકરી પર આવેલી "જાવળીની ઝુંપડી" નો આશ્રય શોધતા આવતા, અને આવાને પોતાનું જીવન બચાવવાનો આશા ફળીભુત કરતા હતા. એ આશામાંથી નિરાશ કરવાને –"જાવળીની ઝુંપડી." ની હદમાંથી ખેંચી લઇ જવાને ગમે તેવો હાકેમ કે હુકમદાર હિમતો પકડી શકતો ન હોતો "મણીપુરના" સરદારની અથવા બીજા ઠાકોર કે જાગીરદારની સત્તા આ સંત મહારાજના શાંત સ્થળમાં ચાલતી નહોતી. મતલબ આ "સ્વર્ગભુવન" આ શાંતિસદન અને સંતપુરૂષોને સેવવા લાયક સ્થળ પર ગુરૂ મહારાજની સર્વોપરી સત્તા હતી; અને એ સત્તાનું સંરક્ષણ કરવાનો સ્વધર્મ છે, એમ સર્વે સુરાષ્ટ્રજનો સમજતા હતા.

સુરાષ્ટમાં જેમ આ પવિત્ર સ્થળની પ્રખ્યાતી હતી પ્રતિષ્ટા હતી અને પવીત્રતા હતી, તેમ હીન્દના ઘણા ભાગમાં પણ હીન્દી જનોની આ શાંન્તીસ્થળ તરફ પૂજ્ય બુધ્ધી, પરમ શ્રધ્ધા, ને પરમભાવના હતી. તેથી દેશ દેશાન્તરો–હીન્દના આ છેડાથી તે પેલા છેડા સુધીના અખાડી પુરૂષો જ્વારીક

"દ્વીમુખી દેશ."

ઓસ્ટ્રીઆએ શરૂ કરેલું ખુનખાર જંગ.

ગુલશન માટે ખાસ ફરમાસથી

લખનાર—મિસિસ રૂપાંબાઈ દોરાબજી રબાડી.

પ્રીન્સેસ કેથેરીન રાડઝીવીલ નામની બાનુએ, રશીઆ અને ઓસ્ટ્રીઆ વચ્ચે લડાઈ જાગી ઉઠી તેનાં થોડાજ દિવસ આગમજ લખેલો આ ઉપયોગી અને વજનદાર લેખ છે કે જેમાં તે બાનુએ કરેલી અગમચેતીઓ ઘણી ખરી એ આગમજની ખરી પડી ચુકી છે. ઓસ્ટ્રીઆની માર ખાઈ ગયલી—હારેલી પ્રજા તેનાં શત્રુઓની દયા ઉપર લટકી રહી છે, અને એ તેની નાદાર હાલત અત્રે દર્શાવેલાં કારણોનેજ આભારી છે.

આ—'દ્વી મુખી' એ નામ હું કયા દેશને આપું છું તે મારા વાંચનારે તુરત પિછાણી લીધું હશે. ખરેખર જોતાં આ બહોળી પૃથ્વી ઉપર એકજ એવો દેશ છે જે આટલી બધી વિરોધતાઓ, અયોગ્યતાઓ, જુઠાણાં, દગા ફટકા અને સંગીન મુળતત્વોની ખુટ, જે ગુણો એવોજ નતીજો લાવે છે—તે ગુણો ધરાવે છે. એકજ નતીજો એનો હોઈ શકે—ઘણોજ ભયંબીત, ખુનરેજ જંગ જગાડે; જેની યાદી ઇતિહાસમાં સર્વદા જળવાએલી રહેશે. એવું યુધ્ધ કે જે યુરોપનો નકશો ફેરવી નાખશે. જો ઓસ્ટ્રીઆએ પોતાની રાજનીતિમાં એક ક્ષણ બાર પણ પ્રમાણીકપણું રાખ્યું હોત તો આજની તેની આફત સહેલાઇથી દુર કરી શકાતે. જો તે નિર્મળ, ચોખ્ખું, વફાદાર અને સાચ્ચું હોત ને પોતાની ચાલ ચલગત અને નીતિરીતિમાં સીધું રહત તો—સારાજેવાનાં કરુણારસ બનાવ ઉપર સર્વીઆ અને વીએનાનાં રાજદ્વારી મંડળો વચ્ચે જે મુશ્કેલીઓ ઉભી થઇ હતી તેનો પ્રશ્નાક રશીઆ અને ફ્રાન્સના ભેગા પ્રયત્નો ઘણી સુમેળ ભરી રીતે સમાધાની લાવી મુકત.

પણ તેના તેમજ દુન્યાંની સુલેહ શાંતીના કમનસીબે "પ્રમાણીકપણું" એ શું ચીજ છે તે ઓસ્ટ્રીઆએ જાણ્યું નહિ કે ના ખરો અર્થ સમજી શક્યું. સાધારણ સમજ વીનાનું તે છે એટલુંજ નહી, પણ સ્વબચાવની કુદરતી પ્રેરણા પણ તેનામાં નથી; અને તેથી કરીને તેના આંધળાપણાએ તેને એવા ઉંડા ગારમાં હોમાવ્યું છે કે જ્યાંથી તે જલદીથી હારેલું, તુટેલું, લોહી લોહાન થએલું, પોતાનો મોભો અને પ્રમાણિક લોકોનું માન ખોઈનેજ બહાર નિકળશે.

એમ કહે છે કે, એક વાર પ્રીન્સ મેટરનીકને પુછવામાં આવ્યું કે નેપોલ્યનની સાથે તેની

સર્બિયનના લોક સ્વતંત્ર છે; એ લોકો ઑસ્ટ્રીયન ગોરડ રોજની મોટાઇ કબુલી રાખવા સાથેજ તેમના રાજ્ય વહીવટ ચલાવવામાં માથું મારવા દેવાને મકમાઇથી ના પાડયું. એ તેમની લડાઇ અને તકરાર ઘણાં લાંબા વખત સુધીક ચાલ્યા કીધી; અને આજે પણ ઓછું વધતું એમનું એમજ ચાલ્યા કરે છે. જો કે આર્ચ ડયુક ફ્રાન્સીસ ફરડીનંડના કાઉન્ટેસ સોફી શોટેક સાથના લગન પછી તેમના વચ્ચેનો કડવાસ કંઇક ઓછો થયો છે: એ કાઉન્ટેસ બોહીમીઅન વંશની હોવાથી સ્વભાવિક રીતે પોતાનાં વતની ઓ તરફ પોતાનાં પતિની રહેમદિલી પેંચી લાવવાનો હમેશાં પ્રયત્ન કરતી રહી હતી.

ફ્રાન્સીસ ફરડીનંડ વિચિત્ર લક્ષણવાળો પુરૂષ હતો. અલબત્ત તેની સંકલ્પ શકિત કે મનોરથ બહુ જબરા હતાં પણ તેને બુધ્ધિની ચમક અને ચોખ્ખી સમજની ખુટ હતી. તે રશીઆની ઘણોજ વિરૂધ્ધ હતો; અને જો ખરૂં પુછાવો તો જરમની કે જરમનીનો શાહાનશાહ કે જર્મનીની રાજનીતિ તરફ કશો એનો ભાવ કે દાઝ તેને હતાં નહિ, પણ દુર ન કરી શકાયે એવી કોઇ ચીજ તરીકે તે તેને લેખતો હતો, કે જેના વગર રાજમાં જે ફેરફાર કરવાની યુકિતઓ તેણે રચી હતી તે પાર પાડી શકે નહિ; વળી એ એમ માનતો હતો કે રશીઆના લોભ અને તેની તૃષ્ણાઓ સામે ટકી રહેવા માટે સ્લાવ જેવા ઓછા રાજ્યને ખાસ હુકુમત ચલાવવા તેને અરજ કરવામાં આવશે.

અલગેરઆનાં રાજા ફરડીનંડ અને જર્મન શાહાનશાહ સાથે તે ઘણી મિત્રાચારી ભરી રીતે હતો; પણ જે મિત્રો સાથે તેણે પોતાનું નસીબ જોડાયું હતું તે મિત્ર પસંદ પડતા હતા એમ કહેવું શક ભાયુ છે; સંજોગ અને સ્થિતીને અનુસરીનેજ તેણે આ મિત્રાચારી બાંધી હતી; પણ ખરૂં જોતાં તો, સઘળા તેના ખાસ વિચાર આચારો, તેની પસંદગીઓ તેમજ તેના ધોટા તેને તેવા મિત્રોથી દુર રાખે તેવા હતા; પણ તેની પદ્ધી તરફ જોતાં તે સ્વતંત્ર માણસ નહિ હતો! અને બનતા બનાવોને કાબુમાં રાખવાની જીવતોડમાં, તેમને તાબે થવાની તેને ફરજ પડી હતી.

તે હાલતમાં તેને એવી પદ્ધી મળી કે જે ખાઉપ સ્વરૂપમાં ઘણીજ વજનદાર અને અગતની જણાતી હતી. વિચિત્ર એક આખે તેનું રૂપાંતર યુરોપના ઉહાઉ–હાઉમાં ફેરવી નાખ્યું. તેને એવો ચિતરવામાં આવ્યો કે તે બીજા કશાનાં કરતાં ખાસ કરી લડાયક પ્રકૃતિનો હતો, અને તેને ફક્ત લડાયક ખમીર અને કિર્તીનીજ દરકાર છે. આ દેખાવ કરવામાં ઑસ્ટ્રીઆની વિચિત્ર રાજનીતિ હતી. જો કે એક રીતે તેને એ નામ ઘટિત હતું, પણ તે તદન ખરૂં નહતું. ભુલવાની જરૂર નથી કે એ આર્ચડયુક અધોર ઉમ્મરનો થઇ ગયો હતો. કીર્તિની ભુખી અને ઘણી ચતુર બુધ્ધિવાન સ્ત્રી સાથે પરણેલો હતો. એની સાથની સગાઇથી એ આર્ચડયુકની ભવિષ્યની સ્થિતિ લગાર કઠણ અને ખેંચતાણ ભરી હતી તે વાત એ સ્ત્રી અચ્છી રીતે જાણતી હતી; પણ તે કાંઇ ઓછી બાહોશ નહિ હતી કે પોતાનાં પતિની લોક–પ્રિયતાને કલંક લાગે તેવી મુશ્કેલીઓમાં પોતાના ધણીને ગુંચવાવા દે. વળી તે ઉપરાંત લડાઇમાં ઉતરતાં ને લડાઇનાં ચક્કરમાં પોતાનાં તાજ–તખ્ત ઉપરથી નીચે ગબડી પડે અને તેમ થતાં તેણી ઑસ્ટ્રીયન એમપ્રેસ નહિ તો પણ હંગરીની રાણી થવાનો ખરો હક જોખમમાં નાખવા દીયે તેવી નાદાન નહિ હતી. તે જાણતી હતી કે, દેશ લડાઇ માટે જરાએ તૈયાર નહિ હતો પણ ઑસ્ટ્રીઅન સરકારનો તેથી જુદોજ અભિપ્રાય હતો, અને એક જ માત્ર તેની નેમ હતી. કોઇનાર સબબ તો ઘણી વારંવાર અતી તોછડી રીતના કાવત્રાં અને કારેસ્તાનથી યુરોપના સ્લાવ દેશોમાં, તેના પોતા

દાંયક અવસ્થામાં બંધ રાખ્યા હતા અને તેમની તપાસ ચાલી કહેવાતા અપરાધોનાં કશાપણ પુરાવા વગર તેમને ગુનેહગાર ઠેરવવામાં આવ્યા.

એ તમામ હકીકત સુધરેલી દુન્યાની જાણથી બહુ સફાઇથી છુપાવી રાખવામાં આવી, પણ તેનાં પડઘા, રૂસ્યન મંડળનાં દરેક વર્ગમાં જોરથી ગાજી રહયા, અને તેનાં પરિણામમાં રશીઅનો ઓસ્ત્રીઆ અને તેના કાવાદાવા ભણી ચોંકેલા રહયા.

એ કાવાદાવા ગમે એવા ઉંડા હશે પણ સાદામાં સાદી ચતુરાઇ કે હુશ્યારી વિનાનાં હતા. દ્વીરાજ્યોની સત્તાનાં ઇતિહાસમાં, મુખ્ય કરી આ બારીક સમયમાં ઓસ્ત્રીયન રાજકારોબારીઓ જે અંધકાર ગોથાં માર્યા હતાં તે ઉપર આપણે તાજુબ થયા વિના રહી શકતા નથી. એની મહોદારોએ તે લોકે એમ ધાર્યું કે જ્યારે ઓસ્ત્રીઅન રૈયત ઉપર તેઓ જુલમાત ગુજારી શકેછ તો યુરોપમાં ઉપર પણ જુલમાત ગુજારી કે ધમકી આપી તે લોકની ધારણા પ્રાપ્ત કરી શકશે; જે નેમો રાખવાનો એ લોકનો ખરો હક છે કરી માનતા હતા.

એ નેમો શું શું. હતી તે હવે જોઇશું તે એકે બોસનીઆ અને હરઝેગોવીનાને જોડી દેવું. ઓસ્ત્રીયન રાજગરૂડને સર્વિઆ, બલગેરીઆ અને બને તો ટર્કી તરફ ખેંચી જવાનું આ પહેલું પગલું છે. જેવી સફાઇથી એ માટેનુ પગલું ભરાયું તે ઉપરથી બુઢા શાહનશાહનાં પ્રધાનોએ ધાર્યું કે બર્લીન કોલ-કરારને તેઓ મરજી મુજબ મચડી શકશે. આ વખતે યુરોપે જેવી બેદરકારી દેખાડી તેવીજ બેદરકારી અને બેપરવાઇ, સ્લાવ પ્રજાનાં કોઇ પણ બીજા રાજ્ય તરફ યુરોપ દેખાડે તેમાં શક છે. બર્લીનનાં કોલ કરારનું ઉલંઘન કાઉંટ એરેનથલના૦ નાં દુક રાજકારોબારમાં થઇ વિચિત્ર રીતે યાદ રહી જશે. તે વેળા કોઇએ કાંઇ નહિ કીધું, પણ વીએનાની સરકાર ઉપર નેમ ઉપરો મોકલી બેસી રહયા. રશીઆને ઓસ્ત્રીઆએ ટર્કીની સામે જે પ્રાંતોનું રક્ષણ કરવાની કબુલાત આપી હતી તેજ પ્રાંતો પોતે બેશરમીથી અચકયા વગર હોઇયાં કરી ગયું તે ઉપર રશીઆ પોતાનો ક્રોધ દર્શાવી ચુપ રહ્યું. રશીઆ તો બાલકન રાજ્યોનાં સ્લાવ રાજ્યોનો બાપ સમાન હતો, પણ જાપાન સાથની લડાઇ પછી તેનાં ઉપરનાં પડેલા દુઃખથી તુરતનોજ ફારેગ થયેલો હોવાથી તે વધુ કરી શક્યું નહિ.

આર્ચ ડયુકનું ખુન નામર્દી ભર્યું. અને ભયાનક હતુ તે છતાં ઓસ્ત્રીઆના કરતાં યુરોપમાં એ બનાવે વધુ ક્રોધ પ્રગટી નીકળ્યો. જ્યાં જેવો તે હોવો જોઇયે તેવો તે લોકપ્રીય નહિ હતો. તેને મજબુત ટેકો આપનાર તો માત્ર કેથોલીક લોક અને પાદરી પંથ હતો. અમીર ઉમરાવોએ તેનાં લગ્ન માટે કદી માફ નહિ કર્યો હતો. અને તે દેશનાં રાજ કારોબારીઓમાં અને લશ્કરમાં તેનાં કરડા સ્વભાવ અને દૃઢ મનને લીધે અળખામણો હતો.

પણ આર્ચ ડયુકને એક વાર ખસેડી નાંખવામાં આવ્યો કે તેનાં ખુન ઉપર વધુ વીલાપ કરવામાં કે જરૂરી કરતાં વધું શોક પાળવામાં આવ્યો નહી. ઓસ્ટ્રીયન સરકારનાં આગેવાનો હવે પોતાનાં કાવાદાવા અને કાવત્રાં ચલાવવાને મોકળા થયા.

લડાઇનો પ્રપંચ.

ઓસ્ત્રીયન વિલક્ષણતાનો વીચીત્ર ગુણ એ છે કે તે પોતાનું જાતી બળ, પોતાનો લાગવગ કે પોતાની શકતી—ઉપાયનું પ્રમાણ કાઢવા કે પીછાણવાને કેવળ અશકત છે. ઓસ્ત્રીઅન રાજદ્વારીઓ હમેશાં વંશપરંપરા ઉતરી આવેલી રૂઢી, જે રૂઢીનો તેઓએ અભ્યાસ વ્હીક કર્યો નથી તે રૂઢી ઉપર રહેતા આવેલા હોવાથી તેઓ એમજ ધારે છે કે તેઓ મેરાયા બેરસા

ચલાવી નાદાનીથી પાયમાલ થઇ છે. તેની ખોટી જીદેતેને ફગેડી નાખ્યું છે.

"સર્વીઆનો જવાબ મળતાં ને એક ક્ષણ વાર વીચારમાં પડયું અને વમાસણ કરવા લાગ્યું કે પોતે ખરો માર્ગ લીધો છે કે કેમ; પણ માત્ર એક પળવારજ. તે જવાબ એવી આશ્ચર્યજનક રૂઢીમાં ગોઠવાયો હતો કે તેમાંથી છટકી જવાની બારી-છીદ્ર કશું રાખ્યું હતું નહી. પોતાને સંતોષ નથી મળ્યો એમ કહેવાનું તેને કશું કારણ હતું નહિ.

આધીનતાનું બળ.

એમ કહે છે કે પ્રદેશ ખાતાનો એલચી, જે સર્વીઅન વજીર મી૦ પાશાતીશ સાથે સારો અંગત વ્યહવાર રાખતો હતો, તે એલચીએ પૂછયું કે.—"એવો લેખ લખવા તમારા હાથ કેમ ચાલ્યા, અથવા તેને બહાલી આપવાની રીજંટને સલાહ આપવાને તમારૂં મન કેમ ચાલ્યું? તમો પોતાને ઓસ્ટ્રીયાનો ફરમાબરદાર સેવકો બનાવો છો, અને તેના બદલામાં તે શું તમોને આપવાનું છે?"

"આપણી તાબેદારી કબૂલ રાખવાનું ના પાડશે તે બદલો." તે ઉંડી નજરના વિદ્વાન રાજદ્વારી એ નરમાસથી જણાવ્યું. તેને પોતાના લાંબા અનુભવ ઉપરથી ખાતરી હતી કે એક વાર ઓસ્ટ્રીયન સરકાર કંઇ કામ કરવાની હઠ લેશે તો પ્લાનમાં કશી રીતે અટકે તેમ હતું જ નહીં. પોતે રચેલી યુક્તિઓ છોડી દેવા કરતાં પોતાનાં આચરણ એવાં રાખશે કે પોતાની નજર સામેનું જોશે નહિ અને કાનમાં બુમ પાડી કહેલું સાંભળશે નહિ. એક ગૃહસ્થ જે આ હાલના બારીક સમયે વીએના હતો, અને લડાઇ ફાટી નીકળવાની સહજ આગમચ જે રશીઆ પાછો આવ્યો હતો તેણે વીચીત્ર વાત કહી હતી. એમ કહે છે કે, ઓસ્ટ્રીઅન પરદેશ ખાતાની આફિસના અમલદારે કાઉંટ બર્ચટોલ્ડ ને કહ્યું: કે(તે વેળાએ અલ્ટીમેટમની ચર્ચા ચાલતી હતી)" ઓસ્ટ્રીયન માગણીઓમાં જરૂરી બાબતો સર્વીઆએ સ્વીકારી ઓસ્ટ્રીઆને પૂરો સંતોષ આપ્યો છે એટલે એ સવાલ હવે બંધ પડશે કેની?' કાઉંટ તાજુબ થઇ ઉપર જોયું. તેણે હમોને સંતોષ નથી આપ્યો; પણ જો તેણે આપ્યો પણ હતે, અને હમારી દરેક શરત "હા" પાડી હતે તો પણ આપણને કંઇને કંઇ ઉમેરવાને મળી આવ્યું હને, યા નાહતો હમે તેને એમ કહતે કે, તારી 'હા; હમોને, 'ના' સમાન છે"

એ ઉદ્ગાર જો ભાવાર્થમાં ખરો ન હોય તો પણ હકીકતમાં તો ખરોજ પડયો છે, કાંક ઓસ્ટ્રીયન માગણીઓનો જાણે સાધારણ જવાબ વકીક ન મળ્યો હોય તેમ ઉધ્ધત પણે સર્વીઅન રાજ્યનો જવાબ મળતાંજ લડાઇ જાહેર થઇ. ભેદ એ છે કે, ઓસ્ટ્રીઅન સરકારને એવી ખબર મળી કે રશીઆ નાચાર થઇ ગયું છે અને તેથી રક્ષણ વિનાના સર્વીઆ પર હીમતથી ધસી જઇ તે ગરપ કરી જવાનો વખત આવ્યો છે પણ રશીયા તો જક્કીલું અને પુર બહારમાં શક્તીવાન સાબેત થયું. ઓસ્ટ્રીઅન સરકાર આ અજાયબી ઘાસ્તું વકાસતી જોઇ રહી,

રશીઆએ હીમતથી જાહેર કર્યું, કે તેના મીત્ર રાજ તરફથી તે ઉભું થશે અને એવા તેર અને જોરસાથી થોડુંક લશ્કર એકત્ર કીધું. કે સર્વ કોઇ વીચારમાં પડયું; પણ ઓસ્ટ્રીઆના પેટનાં ભેજાંમાં કશી અસર થઇ નહિ. પરંતુ ઓસ્ટ્રીઆએ તો જે સ્થીતી ઉપજાવવાની બધી કોશીશ કરેલી તે સ્થીતીને હવે તે બેદરકારીથી જોવા લાગ્યું, અને જરમનોએ ભુંજવા મેળેલો પાપડ જે ભુંજાઇ રહયા પછી પોતેજ આપો ખાઇ જવાનો એઓ વીચારતું હતું તે ચુલામાંથી ભુંજાઇ બહાર નીકળે તેની વાટ જોતું થોભ્યું; પણ પોતાનાં આંધળાપણાં એટલું નહી સમજ્યું કે, એ તેનો મીત્ર જે પાપડ

ઓસ્ટ્રીઆ જ્યારે પોતાના સઘળાં કાવત્રાં તથા નીચ હલકી નેમોમાં હાર્યું, તેની સઘળી યોજના સદંતર નાશ પામી ત્યારે પોતાનો ૨૫ કરોડો ઘસાઇ પીસાઇ ગયેલો અલ્ટીમેટ ગરીબડાં સર્વીઆના મોઢા ઉપર ફેંકવાનો તેણે ઠરાવ કીધો, તેણે શું, એવી આંધળી હઠીલાઇમાં મચ્યાં રહી સુંદર નતીજે પોહોંચવાની એવી લેશ પણ આશા રાખી હશે? અલબત્ત એવો સવાલ કોઇ પણ કરી શકે. સાંભળવામાં આવેલું જો ખરૂં હોય તો, એમ કહે છે કે ઓસ્ટ્રીઆમાં બીનસ્વાર્થી મનના કેટલાક લોકો છે જેઓ ખૂબ સમજે છે કે જે માથાકુટ, અને અવસ્થામાં ઓસ્ટ્રીઆએ પોતાને ગુંચવી છે તેમાં તે કદી ફાવનાર નથી. તેનો દાવો ખોટો અને દગાખોર છે. પણ અફસોસ! એવાં લોકનો રાજ વહીવટમાં કશો હાથ નથી, બલકે આગેવાનોનું પોકળપણું, અને સાદામાં સાદી તેમની ડહાપણ કે દૂર અંદેશાની ખૂટ સામે એક ઉદગાર કાઢવાનો તેમને હક નથી. તેમના મોઢાને મોટું તાળું મારેલું છે.

હાલમાં, આ ખુનરેજી ભર્યો સમય જે આખા યુરોપને બલકે આખી જગતને ધ્રુજાવી રહયો છે તેનું મૂળ કારણ માત્ર ઓસ્ટ્રીઆ છે. ઓસ્ટ્રીઆ મનુષ્ય જાતીની સનમુખ, સુધારા વધારાના જમાનાં સનમુખ, અને કદી એવી વણવર્યા કે દીઠામાં આવી નથી એવી યુધ્ધને લગતી તેની જવાબદારીઓ સનમુખ કાળે મોઢે ઉભુ છે. રેશેલ્યુ અને બીસ્માર્ક જેવા રાજદ્વારીઓ એવી લડાઇ કરવા આગમજ લાંબો વખત યોગ્ય અને અચકાતે, પણ આ ઉલ્લુઓ પોતાની તુચ્છ, હલકી રાજનીતી વડે તેનાં હવાઇ સ્વપ્નાઓ માટે પોતાના નીચ, હલકા લોભ પાર પાડવા પોતાનામાં શારીરીક વીર્ય કે દમ વગરનું મન છતાં પોતાનાં દોસ્ત અને દુશ્મનના ખરાબમાં ખરાબ મનોવીકાર ઉસકેરવું, કાવાદાવા રચવું અને નીંદા કરવું રહી, નેકી અને સદગુણનાં સાહયામાં છુપાઇ ખોટું બહાનું કાઢીને આ ખુનરેજી શરૂ કરી છે જો કે એ ખુનના કરતાં અધીક વધુ કાળા અને પાપી કર્મોથી ઓસ્ટ્રીઅન સરકારે પોતાની આબરૂને કલંક લગાડેલો છેજ.

તેણે પોતેજ પોતાની બેઅદબ ભરી લાલશા અને લોભ થકી પોતાની પાછલી જાહોજલાલીને ફેંકી દઇ યુરોપમાં જે માન અને જગ્યા તે ભોગવતું હતું તે ફેંકી દઇ પોતાના હાથે કરી પોતાના પગમાં કુહાડી મારી છે. ખોટા વહેમોમાં લપેટાઇ રહી ખુન થયલા આર્ચડયુક અને તેની કતલ કીધેલી પત્નીને, ભૂમિદાહ કરવાનુ ક્રીયા-કર્મ પણ પોતે બરોબર નહિ કરાવ્યું કે કીધું. એ નીર્દય ઘોર કર્મ વીરૂધ્ધ આવેશથી બોલી સભ્યતાથી દરેક પ્રપંચ્ય દૂર કરવો જોઇતો હતો તેને બદલે તે વખતે વંશપરંપરા ઉતરી આવેલા રીવાજોનો વીચાર કરવા તે બેઠું અને દરજ્જા અને મોભ્ભાનો ખ્યાલ તેણે હાથે કરીને પોતાની કબર ખોદી છે.

ખોટું બહાનું.

એ કરતાં બદતર કયું છે! આવાં ઘોર પાપીષ્ઠ કર્મોનો લાભ લઇ પોતાનો ઢોંગ ધતુરા ને નેકી નીતીના કહેવાતા સાહયા હેઠળ રાખી તે ખરા રંગ રૂપમાં બહાર આવ્યું તેની કદર થાવી એ નામુનાસેબ અને નહિ બને એવું છે. એને સારૂં ઇચ્છવું એ ગુરાઇને ચહાવા બરાબર છે. આપણે માટે હવે કરવાનું કાંઇ રહયું નથી. ફકત તેની મુર્ખાઇઓ ઉપર ટીકયા કરવાનું છે. એટલોજ શોક છે કે આટલી બધી ખરાબી કરવાની તેની કોશેશથી તે હજી જલદીથી તેનાં શત્રુઓનાં ચરણ આગળ અશક્ત અને કેવળ દુબળ થઇ પડયું નથી. તે અત્યાર આગમજનું તેમ થયું હોત પણ જર્મની તેને પોતાના ભોગે ટકાવી રહયું છે. તેના સઘળા શત્રુઓમાં, તેનીજ પ્રજા જેની ઉપર તેણે રાજ ચલાવ્યું છે, તથા જેના પર મહા જુલમ, અન્યાય ગુજાર્યો છે તે લોકના કરતાં વધુ નીર્દય કોઇ બીજો શત્રુ એનાં ઉપર થનાર નથી. તે મનમાં કોતરી રાખવું. બીજા રાજ્યો કરતાં પ્રજાજ કાંઇને કાંઇ કરશે કેમકે પ્રજાનું નખ્ખોદ વાળનાર, દુન્યામાં અત્યારચાર ફેલાવનાર એ દુષ્ટ સરકાર છે અને ચહાવું ઇશ્વરનું છે તો તેવો વખત હવે બહુ જલદીથી આગળ આવે છે.

હવે અમુને માલમ પરયું કે તમે એમ કરીને અમારી સાથે ઠગબાજી રમયા!"

"એટલે ?" એમ બોલીને તમે કહેવા શું માગોછ ?' મંચુએ પુછયું "હું હજુરથી કેહુંછ કે હું મુફલેસ છેઉ. હું હર્યા કેવી રીતે રેહુંછ તે બી તમે નથી જોતાં? નહી મારા દીલપર કપરાં પાથરાં મળે, કે ઓરડામાં ફરનીચરનો જાત નહી મળે. બધાઓજ મારોપર ક્રેસ ઉલટોછ ? આજે લગભગ છ મહીનાની વાતપર મારો ભત્રીજો મારી આગળ રરવા તતરવા પરયો કે મને ધંધો કરવા પૈસા જોઇએછ તે તમે આપો મેં તો ઘણું બી ના કહયું કે મારી પાસે અરધી બી નથી પણ એ સહમજયોજ નહીં. પછી આખરે જેમ તેમ કરતાં મેં બસો રૂપયા જહારથી કહરાવીને આપ્યા. કેહજે હું તમુને થોડા વખતમાં પાછા આપુસ. જોની તે હજુર રૂપ્યા પાછા ફેરવેછ તે ? આજે છ, છ મહીના થયા એણે મોતુજ નથી બતાવ્યું. આવ અકસમાતથી મારો સુટ ખરાબ થયો ને ઉપરથી દુખ પર ડાહામ તમે આવ હોસપીટલ તરફથી પૈસા લેવા આયાંછ !"

"મી. મંચેરજી તમે જાણોછ તો ખરા કે આય ડાકટર ધાપમારની હોસપીટલ તદન ગરીબમાં ગરીબ પારસીઓ માટેજ છે ! તમે ગરીબ નથી. તમે તે વખતે અમુને એમ કહીને છેતરયાં. બોલો તમે હોસપીટલમાં કેટલા રૂપ્યા ભરોછ ?"

"પણ લાઉં કીયા ચુહલામાંથી?" મંચુ બબડયો. "માંગવા તો બધા આવેછ પણ હું ચોરી કરવા જાઉં ? મારે હોસપીટલમાં અરધી બી આપવી નથી. ચાલો ચાલતી પકરો, મને દહજુર ઘણું કામ છે!"

તેણે એટલું બોલીને ઓરડાનું બારણું ઉઘાડયું. નર્સ ઉઠીને બારણા આગળ ગઇ.

"મી૦ મંચેરજી અમે એમ ચાલવા દેવાના નથી," ઉંબર આગળ જતાં જતાં તેણી બોલી, "તમે અમારી તરફથી ફરીથી સાંભળશો. અમે કંઇ એમ મુંગા બેસી રહેવાના નથી."

"ઠીક છે. તમારાં કાગળો હું એમના એમ ઉઘાડયા વગર પાછાં મોકલશ. ચાલો હવે તમે સધાવો."

નર્સ ગઇ કે તેણે બારણું પાછું બંધ કરી દીધું.

"મારી પાસે પૈસા લેવા આવી" તે બબડયો "એમ બધાનેજ પૈસા આપવા બેસું તો પછી દેવાળુંજ કાઢવું પરે ! હું બી જોઉંછ તમે લોક મારી પાસેથી કેમ પૈસા લેઓછ, તે!"

નર્સ અને મંચી વચ્ચે ઉપલી ટપાટપી થયાને ચારેક દહાડા પછી મંચીને નામનું એક રેજીસટર્ડ કાગળ આવ્યું. મંચુ જાણે કે તેના ભત્રીજાએ રૂપયા પાછા ફેરવ્યા હશે. તેથી ઉલટમાં આવી જઇને તેણે તે કાગળ લઇને ઉખે ડયું. પણ વાંચતાંજ મંચીએ સરસ્વતી ભણવા માંડી. તે નીચે મુજબ હતું.

ડાકટર ધાપમારની ગરીબોની હોસપીટલ.

મુંબઇ તા-૧૫-અકટોબર-૧૯૧૫

સાહેબ—ગયે મહીને તમને મોટરનો અકસમાત થયો હતો. તે વેળા ગરીબોની આ હોસપીટલમાં એક પાઇ પણ લીધા વગર એક અઠવાડયું સુધી તમુને રાખવામાં આવ્યા હતા. આ હોસપીટલ તદન ગરીબ પારસીઓ માટેજ છે, પણ તમોએ ત્યાં જુઠું કહેવાથી વગર પૈસે તમુંને ત્યાં રાખવામાં આવ્યા હતા કે જેમ કરી તમોએ ગરીબ દરદીઓના હકમાં ઘણું મોહું નુકશાન કયું. હાલમાં અમુંને માલમ પડયું છે કે તમારી પાસે સારો પૈસો છે અને તેથી તમુને આ હોસપીટલમાં રાખવામાં આવ્યા તેના બદલામાં હોસપીટલમાં રૂ. ૫૦, તમારે આપવા.

"તમે શું કામ ગભરાવોછ મી૦ મંચેરજી" નર્સ ઠંડે કલેજે બોલી, "હું કંઇ હવે તમારી પાસ બીજા રૂપીઆ માંગવા આવી નથી. તમે અમારી હોસ્પીટલને આવી ઉમદા બક્ષીશ—"

"શું ઉં ઉં ઉં ?" મંચી બોલી ઉઠયો, "ઉમદા બક્ષીશ! મારી તરફથી! તમે શું બકોછ તે કંઇ સહમજ પરે ?"

હવે અજાયબ થવાની નર્સની વારી આવી.

"શું, શું, વળી પેલું રેજીસ્ટર કાગળ!" તેણી બોલી "તમે, તે કાગલ પરથી નામ છેકી નાંખેલું તોબી તે ઉપર લખેલું તમારૂં નામ અમે ઉકળાવી શકયાં."

મંચુ તો આ ખુલાસો સાંભળીને ચોંકયો.

"વારૂં હું એમ પુછું કે તે રેજીસટર કાગળમાં શું ઉતું ?"

"સો સોના બે ટુકડા ને કાગળની એક કાપલી જે પર લખેલું કે "ફુલીની ઘણી ઘણી સલામ સાથે. કામકાજ ઘણુંજ સરસ ચાલેછ, મામાની મહેરબાનીથી." તમે તે દહારે કેહતાતાની કે તમારા ભત્રીજાને તમે બશો રૂપીઆ આપ્યાછ તે તેણે હજુર પાછા નથી ફેરવ્યા, તે આયજ બશો રૂપીઆ હું ધારૂંછ કે તેણે તમુંને પાછા મોકલેલા. ખરેખર આય રૂપીઆ તમે નહી લેતાં બહારો બહાર હોસ્પીટલમાં મોકલ્યા તે સારૂં તમુંને શાબાશી ઘટેછ મી૦ મંચેરજી."

મંચુ તો બે ઘડી હેબાઇને નર્સનો આ ખુલાશો સાંભળતો હતો. હવેજ તેણે શું ધોટાળો વાળ્યો હતો તેનું ધ્યાન આવ્યું. પોતાના ભત્રીજા તરફથી કશું પણ સાંભળવાની તેને આશા રાખેલી નહી. ભત્રીજે રૂપીઆ મોકલશે એવી તો મંચીએ વકી રાખેલીજ નહી. પણ આ તો નહીં ધારેલું બન્યું. ફલીએ રૂપીઆ મોકલ્યા ને તેણે બહારોં બહારથી ડાકટર ધાપમારની હોસપીટલમાં મોકલી આપ્યા. હવે કરવું બી શું ? મુગા રેહવામાંજ તેણે પોતાની શોભા જોઇ. હવે તો બાજી ફેરવી લેવાની તેણે વેતરણ કીધી.

"મારી આટલી નજીવી જેવી રકમની આટલી કદર બુજાયલી જોઇને હું ઘણો ખુશી છેકું" તે બોલ્યો, "તમે કહોછ તે ખરૂંજ છે જે કોઇ મારી પાસે માંગવા આવેછ તેની સાથે પહેલાં હું એમજ ગુસ્સે થવાનો ઢોંગ કરૂંછ પછી મારી મરજી પરેછ તેટલી રકમ હું મોકલી આપુંછ શું કરૂં એમ નહી કરૂં તો બધા મને કંટાળો આપે."

નર્સ ફરીથી તેનો ઉપકાર માનતી ત્યાંથી વીદાય થઇ અને મંચી પોતાના નસીબને રડતો ઓરડામાં ભરાયો.

બુધવારના વાંધા વાળા એક સાહેબ કેમીસ્ટની દુકાન પર ગયા અને દુખતું માથું સારૂં કરવાનો ઇલાજ જાણવા માંગ્યો.

કેમીસ્ટ હુસ્યાર હતો એટલે તેણે તે ભાઇને ખુરસી પર બેસાડયો અને અભરાઇ પરથી રમેલીંગ સોલ્ટની બાટલી લઇ તે ખોલી બુધવારના વાંધાને જોરમાં દમ લેવા કહ્યું પણ તેમ થતાં તે બાપડો મુંગો મંતર થઇ ગયો ને તેની આંખમાંથી પાણી પડયું.

હુસ્યાર થવા પછી કેમીસ્ટે પુછયું 'કેમ, માથું દુખતું નરમ પડયું.'

'તારા બાપનું કપાળ!' તે બરાડયો. 'કોણે કહયું જે મારૂં માથું દુખતું તું. હું તો મારી બઇરીને વરે દવા લેવા આયો તો.'

'બાંધવા તારો વાંક બહુ મોટો છે તને ચાર અઠવાડપાની સખત કેદની સજા કરૂં છું' મેજીસ્ટ્રેટે જણાવ્યું. 'પણ તું ખુશ થા.....તારા જેવો ભાગ્યશાળી મેં બીજો જોયો નથી...એવું માન બધાને મળતું નથી' અહીં બાંધવાએ બહુ આશાજનક ચહેરે મેજીસ્ટ્રેટ તરફ જોયું કે તેમણે હસીને ઉમેર્યું 'નવી જેલ જે બંધાઇ છે તેમાં પહેલા કેદી તરીકે તને પુરવામાં આવનાર—જા, બચ્ચા, ખુશ થા! બધાનાજ નસીબમાં એવી બલાઇ આવતી નથી હો!

A Happy New Year !!!

(for Gulshan)

By

Trimbakrai Jadvarai Desai, Berrister at-Law

" Amasni rate, Padvene vahane,
Saparme Parbe, Sabras ! Sabras !"

2

Bursts forth fair "*Uskas*," Crimsons East Indi:
Street—boys shout out-" *Sabras* | *Sabras* !"

3

Shines out *Shri Surya* ! Ushers *the New Year*
Loved-ones meet loved-ones—*Sabras* ! *Sabras*

4

Rajas hold *Durbars*, *Prajas* pay *Homage*,
Receiving " Sakar "-*Sabras* | *Sabras* !

5

Dressed in new garments, Young and the aged
Flock to their Temples, *Sabras* ! *Sabras* !

6

Rich and the poor, Send *Love* with *Greetings*
Fireworks and *Sweetmeats*. *Sabaas* ! *Sabras*

7

"*Swarees*" of *Princes*, *march in Processions*,
Music and *Standards* ! *Sabras* ! *Sabras* !

હિંદે ગુમાવેલું રત્ન.

અફસોસ ! કાળનો બોખંડી પંજો હાલમાં પુર ઝડપે ગરીબડા હીંદના વહાલા પુત્રો પર પડવા લાગ્યો છે અને તેનાં એકેકથી સરસ, રત્નો, જાણે પરમાત્માની દરગાહમાં નામાંકિત વિરલાઓની ખુટ પડી હોય તેમ ઉંચકાઇ જવા લાગ્યાં છે. ગઇ તા૦ ૫ મીએ મહા બુરા બનાવના સમાચાર પ્રગટી નીકળ્યા અને આખુ હીંદ કકળી ઉઠયું કેમકે પહેલાં હિંદી પછી પોતાને પારસી ઓળખાવનાર, દેશ સેવામાં નિમગ્ન થયેલો મહાન યોધ્ધો, મુંબઇ ઇલાકાનો તાજ વેગરનો રાજા, વકતા બાજીથી ભલભલાઓને આંજી નાંખનાર વિરલો, મહાન ભકત, ડાકટર સર ફીરોજશાહ એમ. મહેતા, કે. સી. આઇ. ઇ, એમ. એ., એલ. એલ. ડી, બેરીસ્ટર, આં ફાની જેહાંનથી પોતાનો કિમતી વાસો ઉઠાવી પેલી જેહાનમાં ચાલ્યા ગયા છે.

હિંદના આ મહાન પુત્રની જીંદગી બાબે બહુ બહુ લખાયું છે અને લખાશે પણ તેની મહાન જગ્યા પુરવાને કયો ભકત આવશે તે આપણે ખરેજ જાણી શકતા નથી. યુરોપ, અમેરિકા વગેરે ઠેકાણે એક દેશાભિમાની નરની જગ્યા બીજો તેવોજ શખ્સ લેછે, પણ કમનસીબ હિંદ એક બીજો ગોખલે, એક બીજો સર ફીરોઝ ક્યારે પેદા કરશે તે કહી શકાતું નથી. હિંદના મહાન દાદા તો હવે રીટાયર્ડ થયા છે; તેઓ એકાંત જીંદગી ગુજારેછે પણ તેમને પગલે ચાલી, દેશ સેવાને પોતાની જીંદગી અર્પણ કરનારા મેહતા અને ગોખલે જેવા પુત્રોની ખુટ પુરાવી ખરેજ મુશ્કીલછે. સર ફીરોજશાહની ખુટ હાલ આપણને એકદમ જણાઇ આવશે નહિં પણ જેમ જેમ સમય જતો જશે, તેમ આ ભલા નરની ખરી ખુબી પીછાણાં આવશે. આખું હિંદ ગોખલે આ પરમાર્થી મદદરથની સેવાની કદર બુજેછે અને જાહેર આચાર વિચારોમાં જેઓ તેમના મતથી દુર રહેતા હતા તેઓ વળી તેમનું મરણ દેશને આફત સમાન લેખે છે. સર ફીરોજશાહના ચરિત્રમાં એકજ ડોકયું માણસને ઘડીભર અજાયબીમાં દંગ કરી દેવાને અને આફ્રિનનો ઉદગાર કઢાવવાને પુરતું છે. સ્વતંત્ર પણે દેશ સેવામાં ઓસ્તવાર રહી નિડર પણે બોલનાર સર ફીરોજશાહ જેવો બીજો વકતા થવો મુશકેલ છે. ગરીબ હિંદ માટે એવાં અનેક રત્નો પેદા થવાની ખરેજ જરૂર છે.

હિંદની નેશનલ કોંગ્રેસને દેશની કિમતી સભા તરીકે ગણાવી દરેકને પ્રિય થઇ પડે એવી બનાવનારાઓમાં સર ફીરોજશાહનું નામ પહેલી પંકિતએ જળવાઇ રહેશે. પોતાના બળવાન દેશને ઉચ્ચ સ્થિતીએ લાવવા આ વિદ્વાને જે કિમતી સેવા બજાવી છે તેનાં ફળો થોડાંતો તેમણે પોતાની નજરે દીઠાંછે પણ યુરોપી ખુનખાર જંગ પછી હીંદને મળનારા લાભો જોવા આ કિમતી જીંદગી રહી નથી એ ખરેજ કમભાગ્યની વાત છે. ગરીબ હિંદ અંધકારમાં આથડતાં મારતું પુરતાં તેજમાં ફસડ ફસડ આવેલું છે તેનાં કમનસિબે તેને ટટાર થઇ ચાલતું જોવા માટે સર ફીરોઝશાહ રહયા નથી. હીંદની તવારિખમાં સોનેરી હરફે કોતરાઇ રહેનાર બનાવો વેળા, સર ફીરોજશાહ જેવા નરની પાકટ શાંતની અનુભવની બહુ બહુ જરૂર પડનાર છે એ નિઃશંક બાબદ છે પણ માણસ ધારે છે શું અને પરમાત્મા કરે છે શું ! કોણ જાણી બેઠું હતું સર ફીરોજશાહ આપણ વચ્ચેથી આટલા જલદી ચાલી જશે. અલબત તેમની ઉમર ૭૦ ની હતી પણ એતો ઉઘાડ વાત છે કે સર ફીરોજશાહ સો વર્ષ જીવ્યા હોત તો એ તેમનું મરણ દેશને તો આફત સમાનજ થઇ રહત.

શાંતિ. શાન્તિ હોજો તારા પવિત્ર રૂહને, ભલા દેશ ભકત ! ખરેજ, દીકરા હોજો તો સર ફીરોજશાહ જેવા હોજો !...કમનસીબ હિંદ !!

In Memoriam.

SIR PHIROZESHAH M. MEHTA.

No more alas he'll brace his armour on
And step a happy warrior to the fray;
No longer will he shine as he hath shone
The Lion of his Day!
Who bore his wounds as lightly as he gave
In many a contest waged with knightly worth
With but one sole ambition,—'twas to save
And serve his native earth.
And in her service to her councils brought
A mind whose action erred not from the law,
But bore the fruits of ripe and tempered thought
Marred by no vicious flaw.
A brave and fearless foe, a faithful friend
Who never stooped to actions base or mean
But fought his way towards the desir'd end
With weapons bright and clean.
Winning his way, honour by his grace
He kept his public honour free from ill;
Though the stern spirit of the Iranian race
Flashed from his bosom still!
Go happy warrior to thy well earned rest,
Leaving behind the harvest from thy seeds
And the proud fame of one who gives his best—
In thoughts and words and deeds!

(B. Chronicle.)

પરબ્રહ્મ કૃપા.

(તોતક-ભૈરવ.)

પરબ્રહ્મ કૃપામૃત કેવલ એઃ
રસતૃપ્તિ છવાય કૃતજ્ઞ દિલે !
પ્રભુતા રસધાર અનન્ત વહેઃ
સુકુમાર લીલાશ બધે પ્રસરે !
રસિયાં સ્વજનો રસરાસ રચેઃ
ઉછરંગ વિનોદ વિલાસ મચે !
પ્રિયતા પ્રકટે, રસભક્ત ખીલે,
પ્રિય પ્રાણ વીણા ઝૂક કે ગજવે !
પ્રભુ ! જ્યાં વરસોજ સહસ્ર કરે—
કંઈ ત્યાં પછી માગવું શું જ રહે !
રસ જીવનની પળ ધન્યઃ અહો !
પ્રભુ ! એક અખંડિત એજ રહો ! !

લલિત.

"બચન"—યા—વચન.

લખનાર—"હરમીસ."

ઓ બેમુલ જવાહીર-ઓ "રાસતી કા સર!"
કહેતા હુએ કે-ખુદ જમીન-રહેતી હુએ, તુજસે ખુબતર
"બચન" પર રહેતી હુએ-ખુદ આરાફકી "જાન"
સલતનત કે ઇમાનપે-રહેતા હુએ, શાહીકા, "સચ, અરમાન"
માણુકી મજાક ઔર મોજ જો દેખા-તો "ઇમાન" હુએ
ખુદ અલ્લાહ-વોહી ઇનશાન પર-કુરબાન હુએ!
હજારો "દાગ" કા ઇલાજ દેખા-ઇમાન હુએ.
ખરીદા! મૂમકીન એક ચીજ-ગર પસંદહો, તો ઇમાન હુએ
લયાકાત-હીમત, ધર્મ, વફાદારી-કા બેદ બચનમે!
ફરીશતા શાગીર્દ બને-ઉસકા ખ્યાલ હુએ બચનમે.
શાહીકી શાનમે-મલકકુ ઝલક દે-ઓ ઇમાન હુએ
લાખો ઝર માલકા કીમ્મત દેખા-ઇમાન હુએ—
દુખ ઔર દર્દકા દેજ, ઓ તાકાત, હુએ ઇમાનપે
ખુદ ઇમાનકા આસરા રહેતા હુએ-અય રહેમાન દે.
બદનકી ખાલજો જાયે-ઇમાન કે લીયે જાને દે.
ઉસકી ખુશીમતમે જો મોત આયે-તો આને દે!
બરબાદ જો લાખો "જાન"-કયા મુકાબલા ઇમાનસે
અલ્લાહકી પનાહ જો ચાહે-જાન બરદે લાઇ ઇમાનકી!

ખોદા પાસે શું માંગશો ?

આ માંગવું તમને ગમશે ?

ચઢાવે નહી મને ઉંચે મીનાર,
કબુલ, પણ ના એથી નીચે ઉતાર.
જ્યાં છું ત્યાંજ ઠરીઠામ રહેવા દે બસ,
એજ મારૂં ચાહવું, અય ફરયાદ રસ !
વધારે નહી તો જેમ તારી મરજી,
મગર ના રાખતો બીજાનો ગરજી.
સુફીઆની ખાણું નહીં આપે તો ખેર,
પણ ટુકડો પહોંચાડજે ખાવાનો વેર.!
ઘોડા ગાડીનો જો નહીં આપે તોર,
બરહક, પણ કાયમ રાખ ટાંટયાનું જોર.
બેહતર કે માતબર યા શેઠયો નહી થાઉં;
પણ એટલું કરકે મુફલેસને ચાહું;
બેહતર કે નહી રહું તનમન બસથી શાદ,
પણ રોગ ને ચીંતાથી રાખજે આઝાદ.
દુધ નહી આપે તો પણ જળ તો દેજે,
જેહમત બી કરાવ પણ ફળ તો દેજે.
ધન નહી તો ધાન્ય તો દેજે હમેશ,
માન, નહી તો અપમાન ના દેતો હરગેઝ.
બેહતર કે બીજાથી પોતે હીણાઉં,
પણ નહી હું બીજાનું ભુંડું કાંઈ ચાહું.
બેહતર કે દુન્યામાં હીણાયલો રહું,
પણ તારી આંખમાં તો ચહવાયલો રહું.
દુવા ને ઇચ્છા મુજ. જે છે તે એજ,
ફલ મારી દુવાનો સરવાળો એજ.

ખુરશેદ.

'બાઇ સાબ અબીજ એક ગાડી પસાર થતી હતી ઉસમે બયઠકે ગયા " તેણે જાણ્યું કે 'ચંદર મીનાર' તરફના રસ્તાથી ઉલટીજ બાજુએ નરગીશ ગાડીમાં હંકારી ગઇ હતી. એટલે તે સ્ટેશન તરફજ ગયલી હોવી જોઇએ. મીનુએ ઘણીજ તાકીદથી પોતાની ગાડી જોડવાનો હુકમ આપ્યો ને બોલ બોલતાં ગાડી સામે આવી ઉભી. " સ્ટેશન તરફ હાંક " મીનુએ ગડગડાત કર્યો. ઘોડાને ચાર પગે છોડી મેલવામાં આવ્યો હતો, છતાં " જલદી હાંક " નો અવાજ અંદરથી કોચમેનને આગ્યાજ કીધો.

" એ છોકરી શું કામ ચાલી ગઇ તે હું જાણું છું, અરે એને ખાતર પૈસાં કંગાળ પૈસા હું ખોઉં તે એને પસંદ નથી. ફરી સ્વભોગ આપનાર ! પણ શું થયું, આજે વીલકીન્સ દેખતો કેમ નથી ! અરે રખેને એના બેજામાં વહાર આવે ને એ આગલી ટ્રેનમાં નીકળી જાય તેમ બને તેવું તો નથી. બધું તાતે પાએ થયું છે, પણ જો એ જરા વારની નીકળી ગઇ હશે તો હું ક્યાં શોધીશ. જમીનને પાતાલ એક કરી એને મારા બંગલામાં ઘસડી લાવીશ. મુવાં આલીફુઇ, મારું કામ બગાડવા નીકળી પડ્યાં. " અહિં તેણે એક મોટો ફુદકો મારી ગાડીમાંથી નખાવી દીધું. જેમ કરતાં સહેજમાં પોતાના પગને ઇજા કરતો બચી ગયો.

પોતાની અદરાવલીની શોધમાં હાંફ્લો ફાંફ્લો સ્ટેશન તરફ દોડ્યો. કુદરતીજ તેનાં પગલાં લેડીઝ વેટીંગ રૂમ તરફ ધસ્યાં. ત્યાં એક સ્ત્રી ખુણામાં 'દબાઇ ચંપાઇ આંખમાં આંસુઓ સાથ તદન એકલી બેઠેલી હતી. મીનુએ તેને જોઇ, તે આકારને વળગી પડ્યો. તે પોતાનીજ પ્રાણપ્રિયા હતી, " શુ લીટલ ગુસી ડીઅર, આવ જર્ધાનો અર્થ હું સમજી ગયો "

"નહિ નહિ, મીનોચહેર, તમારે પગે લાગું, તમે અહિંથી ચાલી જાવો. મને એકલી રહેવા દેવો. હું તમારી પાસ એક ચીજ માગું છું તે મને આપો."

" શું ? " દબાઇ જતી છાતી સાથ મીનુ બોલ્યો.

" મારું છુટાપણું, મને અહિં એકલી ગડગડવા દો, તમે અહીંથી જતા રહો. "

" અહીંથી હું હમેશનો ચાલી જાઉં ? "

" હા " તેણીએ હજારો અકરવકરથી કહ્યું. જીવ પર એક જબરી જોરાવરી કરી,

" ચાલ ગુડબાય નરગીશ. "

"ગુડબાય, મીનોચહેર" આંખમાં આંસુઓ સાથે, નરગીશના હોઠો બબડ્યા..

નરગીશને, મીનુથી નજીવાં કારણસર જાતી ભોગ આપી, હમેશનું છુટું પડતાં જે દુઃખ થતું તે જોવા મીનુને ચગોર આંખો હતી. તેણીના હાલમાં દુઃખથી કરમાઇ ગયલા ચહેરા તરફ એકી ટસરે તેણે જોયા કર્યું. આંખમાંની નાસીપાસી તેણે સહેલાઇથી વાંચી લીધી, પણ પોતાની સામે બેઠેલા માનીતા મર્દની ચશમોમાં જે મસ્તી રમતી હતી તેનો અર્થ ઉકેલવાને નરગીશ અશકત હતી.

" બસ ખલાસ કે ! " મીનુએ ઘણા મોટા સાદે હસી વેટીંગરૂમ ગજાવી મેલ્યો " બસ ખલાસ થયું ! એ બધું શું ખરુંજ માનતી હતી કે ?

"એક વખત મેં તને દુન્યા સામે મારી બાયડી થવાવાલી મદોરદાર તને છડેચોક જણાવી છે, તો તારા જાતીભોગ આપવાના હિમતી ખ્યાલ જાણ્યા પછી મરતાં તને જવા દઉં ! હવે તો તાકીદથી તને મારી પરણેતર બનાવી દેવાની દોડાદોડ કરવી પડશે, મારા જાન " તેણે ઘુટથી નરગીશને પાસામાં લેનાં અને ચુંમીઓથી ગુંગળાવતાં કહ્યું. નરગીશ એક બોલપણ બોલ્યા વગર ચુપચુપ રહ્યા કીધી..

હતું. અજબ જેવું તો એ હતું કે તેમાં મીનુને એક એકઝીકયુટર તરીકે નેમેલો હતો. સખી તબેહના પૈસાને ઠોકરે મારનાર, પૈસા કરતાં પ્યારને ચઢતો ગણનાર મીનુએ સઘળું તે હસ્તે ચહેરે સ્વીકાર્યું.

બધું તો થયું પણ આપણા બીખાઇજીની જંજાળ હજી બાકી હતી, તે નરગીશ સાથ છેક લાહોરથી ઉદવાડે જઇ આતશબેહરામને પગેપડવાની હતી તે માટે તેવણ બબડ બબડ કરતાં અને મીનુને નરગીશ જ્યારે ધ્રાંગ્લાંડ જવા મુંબાઇ આવ્યાં ત્યારે બીખાઇજી, તે લોક સાથ ઘસડાયા-વગર રહયાં નહી. નાતો ઉદવાડે જવા નરગીશને શરમ લાગતી કે નાતો ત્યાં જવાથી તેણીને સુધરેલાઓ "અલાહીબાગવણુ" નો ટાઇટલ આપે તેની ધાસ્તી હતી. તેથી બીખાઇજીનું માનેલું સઘળું હસી ખુશીથી પાર પડયું.

રોશન, ઓહરે કાતીલ રોશન, જે દુઃખથી એક બકરાંમાં ફેરવાઇ ગઇ હતી તેણીએ પોતાની જીંદગી ભોગવવાની રૂઢીમાં ઘણોજ ફેરફાર કરી મેલ્યો. તેણીની નજદીકમાં હાલમાં ત્રણ પારસી માબાપ વગરની છોકરીઓ ચંદરમીનારમાં જણાતી હતી, અને તેઓ સઘળાં ઉપર પોતાના લંગડા પગ છતાં ઘણી ચાંપતી દેખરેખ રાખી એક માતાના પ્યારથી તેઓને ઉછેરતી.

મીનાર જેમાં કોઇ પણ ગરીબ ગુરખાં કે મહોતાજ મંદનો પગ હતો નહી, તે હવે એક કોનવેલીસન્ટ હોમ, અર્ન્દાન કરવાની જગા કે, ધર્મશાળામાં ફેરવાયું એમ કહેશું તો તેમાં કશી સહગગાત નથી. રોશનીને અનાથોના દુઃખની ખબર થતાં જ્યારે જરૂર હોય ત્યારે પોતાને ચંદરમીનારમાં વદીક લાવી, તેઓનું દુઃખ ઓછું કરવામાં મોજ માનતી. તેણીની ટંકોબરી ને અહંકાર તેણીને કુવામાં પડી અફળાઇ હતી તેજ કુવામાં નાશ પામ્યાં હતા.

બહેરામજી મુનશી પોતાની આફતાબી દીકરીના દુઃખી થવાથી પોતે ઘણા દુઃખી થયા હતા તોપણ જે દુઃખ તેથીમાં સરસ ફેરફારો ઘસડી લાગ્યું હતું તેથી તેવણ ખુદા સામે બડબડે એમ તો હતુંજ નહી. તેવણ આહમદને યાદ કરવાનું ભુલ્યા નહી. પોતાનો લાગવગ વાપરી હેદ્રાબાદી સરકારમાં જપત થયલું તેનું બાપનું નાણું તેને સ્વાધીન કર્યું અને તેના બદલામાં આહમદતી જુઆન બહેરામજીની સામે બોલવામાં હમેશની ચુપ રહી.

લગભગ ચાર વરસે નરગીશ પોતાના વહાલા ભરથાર મીનુ સાથ ધ્રાંગલાંડ પાછી પુગી છે, ત્યાંની સરજરી જે અંહી કાંઇજ કરી શકી નહી તેણે કરી દેખાડયું છે. નગુના ગાલ ઉપર પેલા દાગને બદલે સુંદર ગુલાબો ફરી વલ્યા છે. જે ધ્રાંગલાંડની સુંદર હવાને આભારી છે, પોતાના ત્રણ ગલગોટા જેવાં બાળક સાથ હાલમાં "ચંદર મીનાર"માં તેણી પરેણી બે

જગ્યા હતા લેકીન તેની તિક્ષ્ણ આંખ્યોથી કાંઇ છુપ્યું રહી શકતું નહી. વળી જુઓ પેલો રણ સંગ્રામમાં નેપોલ્યન જેવીજ નામના અને ખ્યાતી પામી ગયલો

ડયુક ઓફ માલબરો.

જે જીંદગીમાં એક લડાઇ હારયો ન હતો, અને સારી યુરોપને રૂમરૂમ પોકરાવી હતી, તે પણ ચુપકીદી અખત્યાર કરવામાં મશહુર થઇ ગયો છે. પોતાના જનરલો તરફથી રીપોર્ટ મલતાંજ તે પોતાનું ધડચાલ ખેંચી કહેતો, "હું તમને એ કામ સારૂં એક પળ આપું છું." તેના આ સખ્ત હુકમના કોણ અનાદર કરવાની હામ બીડતું ? તેમજ

ડયુક ઓફ વેલીંગટન

જેણે પોતાની કારકિર્દિ દરમ્યાન એક તોપ ખોઇ ન હતી, યાને ટેનીસનના જોરમંદ શબ્દોમાં બોલ્યે તો

"He who fought a hundred fights,
Nor ever lost an English gun;—

એ બહાદુર વિર પુરૂષ માથાના લહેકાથીજ પોતાના વીચારો દર્શાવતો. અને એક વાર જ્યારે તેને પુછવામાં આવ્યું જે એક સર્વથી સુનંદા સરદારની ખાસ ખુબી શામાં સમાયલી હોય, ત્યારે તેણે વગર આંચકીએ જવાબ આપ્યો, "એક લાંબુ માથું અને એક જીભાયલી જીભ." આહ! આ સાત શબ્દોમાં કેવી શ્રેષ્ઠ ખુબીઓ સમાવલી હોય છે!

જર્મન યોધો વોનમોલ્ટ

ખુદ ઓલીવર વેન્ડલહોમ્સની સંરોબરી કરે તેમાં કોઇએ નવાઇ નહી. જ્યારે તેના એક જનરલે તેને આવી જાહેર કર્યું જે ફ્રેંચોએ લડાઇ બાપોકાર જાહેર કરી હતી ત્યારે તેણે માત્ર ઉચાર્યું, "મારા ટેબલપરના પહેલી હારમાંના ખાનાઓમાંનું બીજું" અને કારવાલાં ઓઠીપોઠી ગોતું ખાઇ ગયો! પરન્તુ તેજ નાના સરખાં ખાનામાં તેની મોટામાં મોટી છતનો લગતો નકશો હતો, જે કારણે તેણે ઉપલા માત્ર થોડાક શબ્દો ઉચાર્યા હતા. વોન મોલ્ટ વારંવાર કહેતો જે આખા જર્મન વ્યાકરણમાંના સઘળા ક્રીયાપદો ઉપર માત્ર એકજ સરસાઇ ભોગવતો અને તે thun—"to do," યાને "કરવું." હતો.

સુનંદા સેપાહો ઉપરથી આપણ બીજા પુરૂષોની તપાસ લઇ જોઇએ.

પ્રેસીડંટ ગ્રાંટ

ના ખેરખાહો (!) માત્ર આટલુંજ કહી શકતા "તે બોલતો નથી કારણ જે આપણથી ડરીને તેને ઘણું છુપાવવું પડે છે." છતાં તેની મહાન શક્તિનો ખરો ભેદ આ તેની રીતમાંજ સમાયલો હતો. તેના ડીસપેચ ઘણાજ ટુંક રહેતા. એક વેળા એક ખુબસુરત જવાન બાનુએ એને ટકોરમાં ચુપકીદીની આદત વિષે સવાલ કરતાં તુરત નિશ્ચલો બંધ બેસતો જવાબ મળવા પામ્યો કે "મારાં વ્હાલાં બાનું, શું તમો માહીતગાર નથી જે સંવાદ કરવાના મહાન કાયદાઓમાં ચુપકીદી મુખ્ય છે?" શાર્લમેન, હૅનીબાલ, જુલ્યસ સીઝર, એ મુંગા સપેહસાલારોના હરોલમાં ટોગો અને કીચનર, આજના યુધ્ધ વિકારના જમાનામાં ખાસ ભાગ ભજવે છે.

"ફ્રેંચ રેવોલ્યુશન"નો આગળી પામેલો કર્તા અને "ચેલસીનો ડાહ્યો પુરૂષ" તે

થોમસ કારલાઈલ.

કલાકો સુધીક ચુપ બેસી રહેતો, અને બીડીનો ધુંવો કહાડયો જતો, અને વખતો વખત થોડુંક હસતો, યાતો બીજન પ્રકારે હસતો.

તેનો પાડોસી સી ધુર એક દીવસ તેની મુલાકાતે ગયો જે વર્ણનો અંગ્રેજીમાં નીચે મુજબ આપે છે: "Have just spent a pleasant hour with Carlyle. When I went in he growled, 'Holloa! here again!' and at parting he snapped out 'Good day!' and that is the sum of conversation he honoured me with. But how eloquent his silence is! I just sat and looked at him, and came away strengthened for a fresh struggle."

'અમીરીના જેવો ફીલસુફ મેં નથી જોયો?'

'શાન્ત, કેમ, શું છે?'

'એની, આગળ એ બીમાર થયો ત્યારે કહે તો તો જે થયો ઠીક છે એટલે બસ છે, થયો.પછી આવ્યો ત્યારે કહે કે તંદુરસ્તી છે તો બસ. શીર સલામત ઓર બોતેર પઘડી. હવે જ્યારે ગુજરાન છે ત્યારે કહે એવો થયો હતે કે એથી તંદુરસ્તી હતે તો તે નામીચો!'—

❀ ❀ ❀

'મારા બાપ અમીરીને કરવા જવાનો વી-ચાર રાખે!'

'તેમાં શું? એતો સારું છે!'

'સારું...શું બાળી મરે!...અરે રહીમ

સાચા પ્યારની કસોટી.

(ગુલશન માટે ખાસ)

(લખનાર—મંચેરજી ડો. બસુલા—બ્રી. ઇ. આફ્રીકા)

(૧)

"કાંઇ ફીકર નાં કર વિલ, જ્યારે હું મોટી થઇશ ત્યારે તારીજ સાથ લગન કરશ."

એક જવાન, છુટેલાં દીલનો શખસ, નાઉમેદ ને નાસીપાસીના હાયે સોસારા નાખતો બેઠો હતો. થોડાજ દિનની વાત ઉપર તેની માશુક ઓકટેવ્યા બેરી સાથ શાદી કરવાની ઉમેદમાં જાણે ખાએ બહેસ્તમાં ચમન કરતો હતો. પણ હમણાં તો તેની આશો ગઇ, મરણ પામી હતી. અને વીલ્યમ ને મનથી જીંદગી અકારી થઇ ગઇ હતી.

લગનની થોડાજ દીન આગજ તેની માશુક એકાએક માંદી થઇ ગઇ. જે ડ્રેસ લગનની સાજવારી માટે ખરીદયો હતો તે કફન માટે વપરાયો; જે પાદરી લગનની ક્રીયા કરવાને રોકયો હતો, તે લગનને બદલે મરણની આશિર્વાદ આપવા આવ્યો અને જે પરોણાઓ શાદીની મીજલસમાં સામેલ થવા આવ્યા હતા, તે તેણીની પાયદસ્તે આવ્યા.

પાયદસ્ત પુરી થઇ અને વીલ્યમને મનથી તેની અકારી જીન્દગી શરૂ થઇ કબરસ્તાનમાંથી પોતાનાં મકાનમાં પાછો ફરી, એક ખુરસી ઉપર દુખદાઇને પડયો પાસેની એક ટેબલપર હાથ ટેકવી, ગરદન નમાવી, ગમમાં ગીરફતાર બની ને બેઠો હતો. આ વખતે એક નાહનો નાજુક આકાર તેની આગળ આવ્યો અને વીલ્યમનાં પાસાંમાં દીલાસા રૂપ બોલો તે આકારે કહી સંભળાવ્યા. આ નાહનો આકાર તેની મરનાર માશુકની નાહની આઠ વર્ષની ઉમરની બહેન ઇવા બેરીનો હતો.

"વીલ! ચાલ, કાંઇ ફીકર નાં કર, હું મોટી થઇને તારી જ સાથ પરણીશ." તે કમનસિબ જવાને માથું ઉંચું કર્યું. તેની સામે ઉભેલા બાળકની રીતભાત, તેમજ તેણીનાં બોલોમાં કાંઇ જાદુઇ અસર માલમ પડી. તેણીનાં નિર્દોષ બોલોએ તેનાં અંતકરણના હોલાણમાં ન સમજ પડે એવી ગુપ્ત લાગણીનાં તારને છંછેડયો! તંબુરાનાં તાર પર આંગળી ચાલ્યું, અને તેમાંથી એક સુર બહાર પડયો! તેની આંખોમાં જે દુખનાં આંસુઓ હતાં તે ઝટ સુકાઇ ગયાં.

"વારૂ, ઇવા! હું તારે માટે થોભીશ!" તેણે હસતે ચેહેરે તે બાળક તરફ નજર કરી કહ્યું.

* * *

ઉપલા બનાવને દશ વર્ષ થઇ ગયાં છે. જમાનો પોતાનું કામ કર્યેજ જાય છે. એ દશ વર્ષમાં ઘણાક ફેરફાર અને બનાવો બનવા

પ્રભા છે. વીલ્યમ પોતાના ધંધામાં તન તોડી મહેનત કરી, જે જગ્યા ઉપર એક નોકર દાખલ કામ કરતો હતો તેજ જગ્યાનો એક આગેવાન ડાયરેક્ટર બની ગયો છે. આજ દશ વર્ષની મુદત દરમ્યાન તેની ધારેલી બાળ-માશુક, ઉવા બૈરીના મકાનમાં અવાર નવાર મુલાકાત આપતો રહ્યો હતો. દરેક મુલાકાત વેળાએ તેણીને માટે કાંઇને કાંઇ ભેટ-સોગાદ લઇ જતો હતો. તે જવાન જીગરને જે બી જોઇતું તે તેણીને મેળવી આપવાને ઘણી સંભાળ લેતો હતો. તેણીને માટે એક મ્યુઝીક મીસ્ટ્રેસને તેણે રોકી હતી, કસરતને માટે નાહનું ટટ્ટુ ખરીદ્યું, તેમજ પોતાને માટે તેણે એક ઘોડો વેચાતો લીધો, જેની ઉપર સ્વાર થઇને આ વિચિત્ર જોડું ઘણીકવાર ખુશ ગુફતેગો કરતું ફરતું નજરે પડતું હતું. ત્યાર પછી ઘોડા-ની જગ્યા મોટરે કારે લીધી. ટુંકમાં વીલ્યમ તેણીને હસાવી, બોલાવી, રમાડી મોટી થવાની વાટ જોતો હતો. અંતે જ્યારે તેણીની અઢારમા વર્ષની હાસગીરી વિતી ગઇ ત્યારે તેની ધિરજ-નો અંત આવ્યો અને તેણે તેણીના હાથની માંગણી કરી, જે મંજુર થઇ અને હમણાં થોડુંક થયું તેમના લગ્ન થયા છે.

\+ × +

૨

ઉપર જણાવેલા દાખલામાં તો વીલ્યમને એકજ દાયકો, દશજ વર્ષ, થોભવું પડ્યું હતું. પણ આયર્લેંડમાં આવેલા નોબ્યારકા શહેરની એક બીને પોતાના બચપણનો આશક સાથ શાદીના ગાંઠથી જોડાતા મ્હોબતી બજારમાં વધારે વિચિત્ર સંજોગોમાંથી પસાર થવું પડ્યું હતું.

ઉમરે પુગતા આગમજ આ બિને માબાપ સાથ પોતાનું વતન તજવાની, અને વ્હાલા આ શકથી વિછુટા પડવાની ફરજ પડી હતી. હંમેશ બનેછ તે પ્રમાણે આ જુવાન જોડાએ ચીઠ્ઠી પત્રીથી પોતાના મન મનાવવાનો બંદોબસ્ત કર્યો હતો. પણ તેણીના માબાપની તોકારીને સબબે હોય, કે તેણીનો પત્તો ઠીક માલમ ન હોય તેથી તેણીને તે આશકનું એકબી પત્ર મલવા પામ્યું નહીં. એ પ્રમાણે કમનસિબ એન મુર પોતાના વ્હાલા આશક ટોમસ ફીટ્ઝ-રલ્ડથી જાણે હંમેશને માટે જુદી પડી.

વતન છોડી તેણીના માબાપ નોબ્યારકામ આવી વસ્યાં. જ્યાં તેણીની અત્યંત મોહક ખુબ સુરતીએ ઘણાક જવાનીઆઓને ખેંચ્યા. જેને પરિણામે માબાપના દબાણને શરણ થઇ તેણીએ એક આગેવાન જમીનદારનો હાથ કબુલ કર્યો અને તેની સાથ પરણી ગઇ. આ અણ-નવતાં સગપણથી એક બાળક પેદા થયું. જે-ના જન્મ પછી થોડાજ દિનમાં તેણીનો ભરથાર મરણ પામ્યો ત્યાર પછી બીજા સાથ પરણી પણ તે ધણી બી તેણીને ધાર્યો નહીં, તે બી મરણ પામ્યો. વળી ત્રીજી વાર લગ્ન થયાં અને ત્રીજી વાર રંડાપો આવ્યો. એ પ્રમાણે ત્રિસ વર્ષની મુદત દરમ્યાન આઠ વાર લગ્ન થયાં અને આઠ વાર રંડાઇ, વિધવાપણાનો પોષાક પહેર્યો! છોકરા-બચ્ચા! હા, એકથી બધીને અઢાર થયાં! આ વરખાઉ ધણીઆણી આઠ આઠ ધણી ગુમાવી, કરદમ દફનાવી, અઢાર બાકડાં બચ્ચાંની અલગાર લગાડી, હારી-થાકી ગઇ હશે! ના, હરગીઝ નહીં. નવમી વાર મ્હોબતી બજારમાં ઉમેદવાર થઇ, લગ્નની તલબગાર બની છે. આ વખતે તેણી ખરેખર નસિ-બવંત હશે. કારણ આ નવમો ધણી તે કોઇજ નહીં પણ તેણીની જુવાનીનો આશક, ટોમસ ફીટ્ઝરલ્ડ હતો. જે બિચારો પ્યારની નાસિપા-સીમાં દેશવટો ભોગવીને, હમણાંજ, જ્યારે એની મુર આઠમા ધણીને દફનાવીને છુટી થઇ, ત્યારે, નોબ્યારકામાં આવી પુગ્યો હતો. આવી રીતે આ બે વ્હાલાઓને પોતાની મનની મુરાદ પાર પાડતાં ત્રિસ વર્ષની લાંબી મુદત સુધી થોભવું પડ્યું હતું.

મણીપુરના મહારાજ

(હિન્દુ રાજયસ્તાનનો જુનો રંગ.)

(નવલકથા.)

લખનાર:—કવિ ભવાનીશંકર નરસિંહરામ.

(ગયા અંકથી ચાલુ)

પ્રકરણ ૬૬ મું.

"ભલે પધારો સ્વર્ગ ભુવનમાં."

"સ્વર્ગભુવન" અથવા વૈરાગ્ય દશક હદીમાં આવેલી "જાવલીની ઝુંપડી" માં પ્રવેશ કરતાંજ આપણો તરુણ યોદ્ધો આશાપણી સાથે પરમાનંદમાં ડુબી ગયો. રાજ્ય મંદિરની અલૌકિક પણ મુક્ત રચના અને એકાંત વાસને આનંદ આપનારાં "જાવલીની ઝુંપડી"નાં દીવાલના કાંગરાં તથા તેમાંથી ડોકીઆં કરીને અતિથિઓને આવકાર આપનારાં ઉંચા મંદિરનાં સોનેરી કળશોથી સુશોભિત થયેલા શીખરો જોઇને, સ્વેત રંગના શુભંભો અને તેને લગતા કીર્તિસ્તંભોની કાંઇક આછી ઝાંખી, એ દુરના દેખાવના ઝાંખા અવલોકનો કરીને તેની ચપળ આંખોએ આગળ વધતાં વધારે અત્યંતપણે જોવાની અને અંતઃકરણે વધારે આનંદ ભોગવવાની આશા રાખી હતી. એ આતુરતાપણી અને એ આનંદની આશા "જાવલીની ઝુંપડી"ના દૈવી દરબારમાં દાખલ થતાંજ તેણે પ્રત્યક્ષ થયેલી લેખી.

ચોકમાં પોળ અને એવી બીજી અનેક સુશોભિત પોળો ઝુંપડીમાં પ્રવેશ કરતાં પંથી જનોને વટાવવી પડતી હતી. એ પોળો એકેક કરતાં તેની કારીગીરીની પરિપૂર્ણતામાં ચઢિયાતી હતી, અને તેની ઉંચાઇ પણ આશ્ચર્યકારક હતી. કોઇ પોળ પર આઠ અને કોઇ પોળ પર અગાશીનાં ધાબાં બાંધ્યાં હતાં.

આઠ મેડી વાળી પોળ ઉપર "સ્વર્ગ ભુવન"નું રક્ષણ કરનારા તરુણ યોગિઓ સુતા બેસતા, અને આસપાસની બીજી નીચી ઉંચી ટેકરી ઉપરથી આવનારા અતિથિઓ અને યાત્રાળુઓ પર નજર રાખતા. સૃષ્ટિ સૌંદર્યતાના સુંદર દેખાવો નિહાળતા અને સ્રષ્ટાની સ્તુતિના સ્તવનો ગાઇને બ્રહ્મરસમાં ગળકાં ખાતા હતા.

સ્વેત ચુનાની ધોળેલા ધાબાં પર ઉષ્ણકાળના ઉકળાટમાં; ચાંદનીના રૂપેરી પ્રકાશમાં—એકાંત શાન્તિ રાણીના રાજ્યમાં સંત સાધુઓ શિતળ હવાનું સુખ લેતા એ સુખમાં ને સુખમાં સ્થિર મને કરીને સુતા, અને સ્વર્ગ સુખના સ્વપ્નાંમાં પડતા હતા.

"સ્વર્ગભુવન" માં દાખલ થવાના મુખ્ય દરવાજાની ઉંચાઇ અને દેખાવ દમદમા ભરેલો હતો. રંગબેરંગી પથ્થરમાં કોતરેલી નકશી કળાથી, અને ઉત્તમ શિલ્પકળાને આધારે

મોઢેથી બેવડી ચોવડી કમાનોથી આ પોળનો દેખાવ "ચંદ્રભુવન" ની પોળ કરતાં અલૌકીક હતો. તેના પર માઢ મેડી હતી. અને તેના પર રાત્રી દીવસ નિયમીત રીતે 'ચોઘડીઆં' વાગતાં અને આ દેવમંદીરોમાં વસનારા એકાંતવાસીઓના ભજન રંગમાં ઉત્તેજન આપતાં હતાં. દરવાજાની ઉંચી અને અતી પહોળાઇ ધરાવનારા ઓટલા, દ્વારની દેહલીઓ પર તરુણવયના રજપુતો, સાધુ પહેરેગીરો પહેરો ભરતા અને મંદીરમાં દાખલ થનારા ભાવીક ભક્તજનોને "ભલે પધાર્યા સ્વર્ગભુવનમાં" એવો આવકાર આપતા હતા.

સ્વર્ગભુવનના પહેરેગીરોના આવકાર સાથે પોળમાંથી આગળ વધતાં મ્હોટું વિશાળ મેદાન આવતું. તેમાં તહેવારે, ટાંકણા પર અને ઉત્સવો ઉપર સુરાષ્ટ્રના ભક્તીવાન લોકોનો મેળો ભરાતો હતો. સઘળાં મેદાનોમાં આ મેદાન મ્હોટું હતું. અને તે "ચાંદની ચોક" ના નામથી ઓળખાતું હતું. તેમાં છાંયાવાળાં વૃક્ષો સુગંધીદાર પુષ્પ છોડવા અને, લીલાં પાંદડાંથી ભરેલી અને ફળોથી ભરી રહેલી ડાળીઓ, અને રંગ બેરંગી પુષ્પોથી ઝુમઝુમ થતી ડાળીઓ નમાવીને અતિથિને સત્કાર કરવાને ઉભાં હતાં. તે ઉપર માળા કરીને વિશ્રામ પામેલાં પ્રસન્ન પાંખો વાળાં અને કોમળ કંઠ વાળાં પંખિઓ, નાના પ્રકારના ગીત ગાઇને પરોણાઓને વધાવી લેતાં તથા શિતળ ટેકરીઓના શિતળ શીખરો પરથી અને તપોવનમાંથી આવીને મંદમંદ થતો મધુરતા વાળો શીતળ વાયુ વાસીઓનાં પરીશ્રમને શાંતી પમાડવાને, તેના પરસેવાને સુકવીને "ભલે પધાર્યા સ્વર્ગ ભુવનમાં" એવા સાંકેતીક ભાવથી વાતો હતો. આ વિશાળીક "ચાંદની ચોકના" વનસ્થળીની વચમાં દ્રાક્ષના મંડપો ઝોલા ખાતા અને તેને વિંટાઇ રહેલી દ્રાક્ષ વેલીઓ તથા તે પર આવેલા દ્રાક્ષના ઝુમખાઓ પ્રવાસીઓના મુખમાંથી પાણી છોડાવતાં, તે જોઇને આપણા ક્ષુધાતુર તીરંદાજની આંખો ચમકી તે તોડવાને હાથ લંબાવ્યા, પણ પવિત્ર સાધુ પુરુષોને અર્પણ થયેલા આ રસ ભર્યાં પદાર્થ પર લુંટ ચલાવતાં તેનું અંતઃકરણ અટકી ગયું.

આ વનમંડપ વટાવ્યા પછી "સ્વર્ગ ભુવન"માં આવનારા યાત્રાળુઓ અને અતિથિઓને આરામ આપનારા આશ્રમ સ્થાનો આવતાં. તેમાં દાખલ થવાના દેદિપ્યમાન દરવાજા પર "ભલે પધાર્યા સ્વર્ગ ભુવનમાં" એવા આવકાર દાયક શબ્દો દેવનાગરી લીપીમાં મ્હોટા મરોડદાર અક્ષરોથી કોતરેલા હતા. એ શબ્દો આર્ય જાતીમાં પ્રાચિન કાળથી ચાલતી આવેલી આતિથ્યપણાની નીતિ રીતિને અનુસરનારા હતા.

આતિથ્ય સત્કાર આર્ય લોકોનાં ગૃહોમાં અને સાધુ સંતોના એકાંત મઠોમાં કે તપસ્વિ પુરૂષોને તપ કરવાના તપોવનમાં પણ પરાપૂર્વથી એક સરખો આવેલો છે. પ્રાચીન કાળમાં દેવ પૂજા સરખોજ આતિથ્ય સેવાનો મહિમા હતો અને એ મહિમા વડે કરીને બીજા દેશોની માફક સુરાષ્ટ્ર દેશ પણ મગરૂરી ધરાવતો હતો. બંધુત્વપણાની મજબુત ગાંઠ બાંધનારી આ આતિથ્ય સત્કારને માટે એ દેશની સ્વતંત્ર ભૂમી સાંપ્રત કાળમાં પણ બીજા દેશો કરતાં શ્રેષ્ટપણું રાખવે છે. સુરાષ્ટ્રના સરદારોએ, જાગીરદારોએ અને પુણ્યશાળી ધનવાન પુરૂષોએ પરમાર્થ બુધ્ધિથી બંધાવેલાં આ આશ્રમ સ્થાનોમાં દેશો પરદેશી યાત્રા કરવાને આવનારા યાત્રાળુઓ આરામ લેતા અને બીજા પ્રવાસીજનો પોતાના પ્રવાસનાં પ્રયાસને ખંગ વાળતા હતા.

આપણો તરુણ યોદ્ધો આ "સ્વર્ગભુવન" થી કેવળ અજાણ્યો હતો, પણ ભાલાવાળા

સરદાર અને તેનો ક્ષુધાતુર તીરંદાઝ સાથી આ આશ્રમ સ્થાનથી અજાણ્યાં ન હોતા. તેની ઓળખાણ પીછાણના અનેક જણાઓ આ ઠેકાણે હતા. દરવાજામાં દાખલ થતાંજ "ભલે પધાર્યા સ્વર્ગ ભુવનમાં" એવા આવકાર ભરેલા શબ્દો વડે કરીને આપણા આ પરોણાઓને દ્વારપાળે આવકાર દીધો. તેના બદલામાં તેઓએ પોતાના માથાં સ્હેજ નમાવીને "જય રામ" શબ્દથી તેનો ઉપકાર માન્યો. એટલામાં દ્વારપાળની મદદમાં બીજા બે-ચાર તરૂણ પુરૂષો પરોણાઓને ઘોડાપરથી ઉતારવામાં તથા અશ્વોને તબેલામાં બાંધવાને મદદ કરવાને માટે ત્વરીત દોડી આવ્યા. મનમાં જરા પણ સંકોચાયા વગર જાણે પોતાનુંજ વિરામગૃહ હોય, અને પરોણાગત કરનારા જાણે પોતાનાજ પરમ સ્નેહી હોય, એવું ગણીને પોતાના અશ્વોની લગામો મદદગાર મિત્રોના હાથમાં સોંપી અને પોતાને માટે તૈયાર રાખેલા ઓરડામાં ત્યાંના ભોમીયા સાથે દાખલ થયા.

આ ઠેકાણે ઓરડા અને ઓરડીઓની હાર ની હાર લાગેલી હતી તેમાંના કોઇ એક માળ ને કોઇ કોઇ તો બે કરતાં પણ વધારે માળ ધરાવતા હતા. તેમાંના એક મનપસંદ માળાના ઓરડામાં પ્રવેશ કરીને પોતપોતાના પલળેલાં વસ્ત્રો ઉતારીને વળગણી પર સુકવ્યાં, અને યજમાને આપેલી હુંફ આપે એવી કાઠીયાવાડી વણતરની ઘેટાંના ઉનની ગરમ કામળીઓ તથા બીજાં કપડાં લત્તા પહેરી ઓઢીને આગળથી સળગાવી રાખેલી તાપણીની આસપાસ ટોળી વળીને બેઠા. આપણા તરૂણ યોધ્ધાને અને ભાલાદાર સરદારને તાપણીના પ્રતાપે કરીને પોતાના શરીરમાં થોડી ઘણી હુંફ આણવાની જરૂર હતી.

પરંતુ તીરઅંદાઝ સાહેબને એવી હુંફ શરૂમીની આવશ્યકતા ન હોતી, કારણકે તેની હોજરીમાં જઠરાગ્નિની પ્રચંડ જવાળા અહોનીશ સળગતી રહેતી, અને એ જવાળાનો તાપ શાંત કરવાને માટે વારમવાર તીક્ષણ દેવતે કરીને પવિત્ર થયેલા અન્ન પકવાનો અને મિષ્ટ ફળોની આહુતીઓ આપવી પડતી હતી. એ આહુતી-બળીદાનનો ભોગ થતાંજ તેની શાંન્ત હોજરીમાં સુશેહનું ભંગાણ થયું હતું.

આપણે જોઇ ગયા પ્રમાણે સાંયકાળે કોપેલા અગ્નિદેવને શાંત કરવાને તપોવનમાં લગી રહેલાં પાકાં ફળોની આહુતી આપી હતી; પણ તેથી તે પ્રત્યક્ષ દેવને જોઇએ એવી તૃપ્તિ થઇ ન હોતી. તેનો જઠરદેવ થોડા ઘણા ખોરાકથી શાંન્તિ પામે એવો ન હોતો. તેને તો ઘી સાકરના રસમાં ડુબી ગયેલાં પકવાનો આરોગવાની ટેવ પડી હતી, અને એ ટેવ તૃપ્ત કરવાને માટે તે આતુરમંદ થયો હતો. "સ્વર્ગ ભુવનના" ભજનાલયના સભા મંડપમાં એકઠા થયેલા જંગમ—જોગીઓ આ વખતે ભક્તી રસમાં લીન થઇ ગયા હતા. તેમના ભજન કીર્તનની ધુન્યથી, ઘંટા, શંખનાદ, ઝાલરો અને તુરાઇના રણકારથી સ્વર્ગ ભુવનની અને તેની આસપાસ ની હવા ગાજી રહી હતી. તેજ ભક્તિ રસના શાંતી સુચક ટાંકણે આપણા તીરઅંદાઝના પેટમાં અગ્ની દેવે ઝગડો મચાવવાની તક લીધી હતી, તેથી તેનું તાપણીમાં અને વાતચીતમાં જરા પણ લક્ષ નહોતું, પણ આ બળવાખોર દેવનો બળવો કેવી રીતે દબાવી દેવો તેના ખ્યાલ માં તે હતો. આ સઘળો ભેદ ભાલાદાર સ્વાર પામી ગયો, કારણ કે તેનો તે નાડી વૈદ હતો, પણ તેનું ઔષધ કરવાની આ વેળા ન હોતી. "સ્વર્ગ ભુવન" સરખા તીર્થક્ષેત્રમાં આવી ને ભક્ત મંડળની ભેટ લીધા વગર ભોજન કાળ સુધી એકાંત ઓરડામાં બેસી રહેવું એ ભક્તી ભાવનાવાળા ભાલાદાર અને તારૂણ્યના તરૂણ યોધ્ધાના મનમાં અજોગ લાગ્યું. ભાલાદાર સ્વારની માફક તરૂણ યોધ્ધા પણ જાતના વાણી

"ભજનાલયમાં રામ ભક્ત."

મેં અપને રામકો ભજત, દિન-રાતરે." (ટેક)
ખેતી કરૂં નહિ બનીજ નહિ જાઉરે,
રામકે ભજંન તે મેં બૈઠે બૈઠે ખાઉરે. મૈ.
રંગ ન રંગુ સિયાની ન સીહુરે,
રામકે ભજનતમેં રંગે રંગ પીન્હુરે. મૈં.
જખલા તિહારી હૌં, મેં સુયાકી ખેહરે,
તખલ કરીહોં મેં રામસેં સનેહરે. મૈ.
કહેત મલુકદાસ, સુનું નર લોઈરે,
રામકે ભંજન બિનું, મુકિત ન હોઈરે. મૈ.

એક પછી એક રૂપેરી ચાંદનીમાં પ્રકાશતા વીશાળ ચોકમાં આવેલાં મંદીરો અને ન્હાની દીવાલોમાં દાખલ થવાની બારીઓમાં પ્રવેશ કરીને આપણા પરદેશી પરોણાઓ ભકિત કરવાના ભજનાલયના દ્વારમાં પેઠા. આ દ્વાર દર વાજાનો દેખાવ આપણે જોઇ ગયા તે દરવાજાના કરતાં વીશેષ દે દિપ્યમાન અને દમામદાર હતો. તે તરેહવાર જાતના આરસ પત્થરથી આર્ય શીલ્પ વીદ્યાને આધારે બાંધ્યો હતો. તેનું નકશી કામ નજર ચોંટી જાય એવું હતું. તેના બન્ને ટોડાપર "ધર્મ" અને "મુકિત" ના અલંકાર યુકત સ્વેત આરસ પત્થરના પુતળાં આવેલાં હતાં. એ પુતળાંએ આર્ય શીલ્પ કારીગરીના આબેહુબ નમુના રૂપે હતાં. તેમાં મનુષ્યાકૃતિનું શ્રેષ્ટપણું સર્વાંશ સમાયેલું હતું. આજનાં કરતાં તે કાળે આર્ય શિલ્પકળા કોઇક ઉંચા પ્રકારની હતી, અને તેના આસમાની સુલતાની આફતથી બચેલા થોડા ઘણા નમુના અદ્યાપિ કાળનાં ઓગણીસમાં સૈકાનાં અનુભવી આર્યશાસ્ત્રીઓને અને વિદેશી જનોને પણ વિસ્મયકારક લાગે છે.

"ધર્મ અને મુકિત" મનુષ્ય માત્રને જ્ઞાન દર્શાવનારાં ચિન્હો રૂપે અને "ભજનાલય" માં ભકિત કરવાને દાખલ થનારાં ભકિતવાન પુરૂષોને આ લોકને પર લોકનું શિક્ષણ આપનારાં સત્ર રૂપે હતાં. ધર્મથી મુકિત મળે છે, અને મુકિત મેળવવાને યોગ્ય થયેલાં મુમુક્ષજનોજ ધર્મ પાળી શકે છે.

આ પોળમાં પેઠા પછી વિશાળ ચોક આવતો અને તે નકશીદાર ન્હાની આકૃતિની દહેરીઓ અને દીપાયમાન દહેરાંઓથી ભરાઇ ગયો હતો. આ દહેરીઓ અને દહેરાંઓમાં "સ્વર્ગ ભુવનના" સંત સાધુઓના, અને ભકિત રસનું પાન કરીને ભગવત પદ પામેલા ભકિતવાન પુરૂષોનાં શોભાયમાન પુતલાંઓ સ્થાપિત કરેલાં હતાં. તેઓ જાણે પરમ પુરૂષાર્થ વડે કરીને ધર્મથી મુકિત અને મુકિતથી આત્માનું અખંડ કાળનું સ્વતંત્રાપણું-છુટાપણું, મેળવીને ભવિષ્ય કાળના આર્ય લોકોને દ્રષ્ટાંત આપવાને મુર્તિમાન ઉભાં હોય, એવો સાંકેતીક ભાવ સુચવતાં હતાં.

ભજનાલયમાં દાખલ થતાં પહેલાં એક બીજો ચોક પસાર કરવો પડતો અને તેની ભોંયપર રંગબેરંગી આરસ પહાણના ચોસલાં પાથરેલાં હતાં, અને તેમાં સાથીઆ, અષ્ટમંગળો, તથા એવા અનેક આકાર તો પાડેલા હતા. એ ચોરસાં અને તેમાં પાડેલાં ચિત્ર વિચિત્ર આકારનાં યંત્રો સાથે તેપર પોતાના નામે અનેક કાઠિયાવાડી યાત્રાળુઓએ અને ભકિતવાન શ્રી પુરૂષોએ પોતપોતાને ખર્ચે કોતરાવ્યાં હતાં. તેપર થઇને પુણ્યશાળી અને પવિત્ર સાધુસંતે ચાલવાથી તે નામ ધરાવનારાઓ પાવન થાય છે એમ માનવામાં આવતું અને આવે છે.

"ભજનાલયની" ઉજરણી ઉંચી હતી. તેના શોભાયમાન શંકુ આકારના શિખરો હિમગીરીના શિખરો, સમાન શશીરાજના રૂપેરી પ્રકાશમાં સ્વેતરંગની ધ્વજા સાથે શોભતાં હતાં. તે ધજાપર રામ–રાવણનાં પ્રખ્યાત યુધ્ધમાં યશ પામેલા વિજયી યોધ્ધા હનુમાનજીની આકૃતી પાડી હતી.

"ભકતલય" ના ભક્તિ મંડપના ભભકામાં કાંઇજ મણા ન હોતી.

"સરદારગઢ"ના સરદારો અને સુરાષ્ટના નાના મ્હોટા જાગીરદારો તથા શ્રીમંત શ્રધ્ધાળુ પુરૂષો, આ "જાવલીની ઝુંપડી" ભણી પોતાના ઉદાર હાથ અનેક સર અવસરે લંબાવતા અને તેને લીધે આ અલૌકિક મકાનની આબાદીમાં અજાયબી સરખો વધારો થયો હતો.

આ ભક્તિ મંડળમાં એકી વેલાએ હજાર બારસો અને તે કરતાં પણ વિશેષ ભક્તિ કરનારા ભકત જનો એકઠાં રહી શકે એટલો સમાસ હતો. તેની સ્વેત ચકચક થતી આરસ પત્થરની વીશાળ દીવાલો પર અને તેના ઘુમટોના મંડળ પર રામાયણ તથા મહાભારતમાં પંકાયેલા ઋષી, મુનીજનો; સાધુ, સંતો, રથી મહારથી, રાજા મહારાજાઓ, વન ઉપવનો, પહાડ પર્વતો, અને એવાજ ઇતિહાસિક બનાવોના ચિત્રો, ચિત્રવિદ્યામાં ચતુરાઇ દર્શાવનારા કારીગર ચિતારાઓએ ચીતર્યા હતાં. આ ચીતાકર્ષક ચિત્રોથી અને મનહરણ મહાત્મા જનોની મુર્તિઓથી પ્રાચીન કાળના પુરાણીક બનાવો અને દેખાવોનું સ્મરણ થતુ, અને એ સ્મરણ વડે કરીને સ્વર્ગ ભુવનના ભજનાલયમાં આવનારાં ભક્તિવાન પુરૂષોના અંતઃકરણ પર મજબુત અસર થતી હતી.

સ્હવાર, મધ્યાન, અને સાયંકાળ "ભજનાલયમાં" ભોજન લીધા પહેલાં ભજનાર્થે ભકત મંડળ ભેગું મળતું અને "જયરામ જય રઘુવીર" "જય સીતારામ" એવા મંગળ શબ્દ ઘોશથી "સ્વર્ગભુવનના" શાંત સ્થળની શાંતિ ભરેલી હવામાં અશાંતિ થતી હતી.

રામ એ રઘુકુળ ભુષણ છે, અને તેથી કરીને આર્ય વૃતના લડાયક વૃતીના ક્ષત્રીઓની પ્રેમ ભકતી બીજા ધર્મ–પંથ કરતાં "રામ સીતાના" ભજન ભણી વિશેષ હોય છે.

શંકર મતની સાથે વૈષ્ણવમત મિશ્રીત કરીને રામ સીતાનું ભજન કરવાને માટે "ભજનાલય" સ્થાપિત કીધુ હતું, અને તેમાં દાખલ થનારા સ્વધર્માભિમાની લોકો "ભકતમંડળ" ને નામે ઓળખાતા હતા. હરી અને હર એકજ છે. મત મતાંતરે અને ભેદાભેદ એ કેવળ અજ્ઞાન છે અને એ અજ્ઞાન ટળવાને માટે, ધર્મ ઝગડા મટાડવાને માટેજ તત્વ જ્ઞાનીઓનું "ભકત મંડળ" સંત મહારાજે ઉભું કીધું હતું.

તત્વજ્ઞાન વગર આ ભવ સાગર તરી શકાતું નથી, અને એ ભવસાગર તર્યા વગર મોક્ષપદ પમાતો નથી, એવું "સંત મહારાજ" નું શિક્ષાસુત્ર હતું, અને એ શિક્ષા સુત્રને આધારે અનેક મત મતાંતરના ઝગડામાં પડયા વગર કેવળ સ્વભાવિક ધર્મને અનુસરીને તેવી દિક્ષા "સ્વર્ગ ભુવને" સંત મ્હારાજના હાથે અપાતી હતી. એ દિક્ષા સુત્રાનુસાર બાવી જંગમો અને બીજા સેંકડો અને હજારો વ્યવહારિક દશા ભોગવનારા શિષ્યો સંત મહારાજની સેવામાં હાજર રહેતા. ગુણીસંત પુરૂષની ગાદીને માન આપતા, અને પ્રભાત, મધ્યાન્હે તથા સાયંકાળે આરતી ધુપ, અને આરાધના પણ ત્યાં આગળજ થતી હતી. એવી સંત મહારાજની શિક્ષાથી ધર્મ ઐકયતા વધી હતી.

રામ સરખા પરમ પ્રતાપી, પરમ ઐશ્વર્યવંત પરમ પુરૂષના અને સીતા સરખી સતીના નામ સ્મરણથી આર્ય જાતી પુરૂષ પ્રેમનાં

જાંઘ્રમના તોફાની તરંગો કેટમેક દરજ્જે ઠંડા પડ્યા હતા. તેના પેટમાં ભુખથી કુરકુરીઆં બોલતાં હતાં, તેથી જાણે રણસંગ્રામમાં લડાઇના શ્રમથી હાર પામીને—નીરાશ થઇને ભોંય પર મોઢ્યો પડ્યો હોય એવી રીતે તે પોતાના બીછાનામાં પડ્યો હતો. તેના અવયવો હલન ચલન કરવાને બદલે અશક્ત થઇને સ્થીર પડ્યા હતા. તેના પર હમણા નિંદ્રાદેવી કોપી હતી, અને પોતાની જાદુઇ શક્તિથી તેની શક્તિની ગતી રોકી હતી. તે પાડાની માફક ઘોરતો હતો. તેના ઘોરવાના અવાજે કરીને આસપાસની ઓરડીમાં સુતેલાં અનાથ બાળ બચ્ચાંઓ ભડકી ઉઠ્યાં હતાં, અને ભયની ચીસો પાડીને કેટલાક ભોળા મનુષ્યો સંત મહારાજનું નામ સ્મર્ણ કરીને રહાયતા માંગતા હતા. એવી કુંભકર્ણ ઉંઘમાંથી આપણા મિત્રોએ આ એદી તીરંદાઝને જાગ્રત કરવાની કોશીશ કીધી. ખુબ બુમો પાડી અને ટાંગા રોળી કરીને ઢંઢોળી જોયો. આ તાત્કાળીક ઉપચારોથી તે ઉંઘમાંથી બે બાક્યો, અને મુનિવ્રત ધારણ કર્યું હોય તેની માફક ટગર ટગર જોવા લાગ્યો, તથા બગાસાં પર બગાસાં ખાતાં પેટ ભણી હાથ બતાવીને ક્ષુધાની પીડા સાનમાં સમજાવી. એટલામાં રાત્રીના ભોજનનો ઘંટ થયો. ઘંટ સાથે હરીહરની હાક સંભળાણી. સ્વયંપાકના ચોકમાં પત્રાળી પડી. જેમાં પકવાનો અને મીષ્ટ વનાળો પીરસાયાં. પત્રાળીઓની પાસેપાસે પ્રકાશમાન દીપક પ્રકટ્યા, અને અગરબતીઓ એક પછી એક સળગાવી. તેની સુગંધીથી ભોજન લેનારી મંડળીની ક્ષુધા ઉઘડી ખાવાની રૂચી જાગ્રત કરી. આપણા પ્રવાસી પરોણાઓએ પણ ભુખ્યા વાઘની માફક પાક પકવાનો પર હાથ માર્યો. સઘળાએ ક્ષુધા દેવીને શાંત કરવાના પ્રયત્નમાં પડ્યા. એ પ્રયત્ન થોડી વારમાં ફળીભુત થયો. ક્ષુધા દેવીને પ્રસન્ન કરી, જઠર દેવના બળવા ને ગુરૂ મહારાજના પવિત્ર પ્રસાદે કરીને દબાવી દીધો, હરાવી દીધો. એ જીતથી ભજન યુધ્ધમાં ભાગ લેનારી મંડળીઓ "જય રામ"ની ઘોષ કીધી, અને પોતે પોતાના બીછાના પર નિંદ્રા દેવીનું ધ્યાન ધરવાને પહોંચી ગયા. આ ભોજન યુધ્ધની ફત્તેહથી કેટલાક તરંગી યોધ્ધાઓ તાન પર ચઢીને તાનસુનની માફક તમ્બુરાના તાર ચઢાવીને હરી રસના તાન ટપ્પા લલકારવા મંડ્યા. કેટલાક હોકા અને ચલમ ફુંકીને ધુમ્ર પાન કરવા અને કેટલાક સુખ નિંદ્રાની ખુમારીને વશ થઇને, પરમ શાંતી સુખ લેવાને માટે પથરા પર પડ્યા. પેલા પરાધિન પ્રાણીઓ પણ પોતાના પેટના જઠર દેવને શાંતી પમાડીને પ્રસીધ્ધ ખેલના સ્વપ્ના જોતાં નીંદ્રા દેવીની ભક્તિમાં પડ્યા પણ આપણા તરૂણની ઉંઘ આજના અજ્ઞાનંદે ઉડાડી દીધી, હતી. તેણે અજ્ઞાન રૂપી અગાધ નિંદ્રામાંથી જાગૃત થઇને, પાસેના કીર્તીસ્થંભના ઝરૂખાંમાંથી આવતાં ભજનપર લક્ષ લગાડ્યું હતું.

એ ભજન આ પ્રમાણે હતું.

(કાફી)

જીવના હે દિનચાર, બંદે રામ સમરલે (ટેક)
દોલત દેખી ફિરત દિવાના,
ભટકેત મૂઢ ગમાર. બંદે ૧
ધન જોબન બાદલકી છાંયા,
જાતાં લાગે વાર. બંદે ૨
કાલ કરાળ ફિરત શિર ઉપર,
પકડેગો સાંજ સ્હવાર. બંદે ૩
કરી સત્સંગ ભજો રઘુનંદન,
ઉતરોગે ભવ જલ પાર. બંદે ૪
સખી રામદાસ ભજો સિયાવરકું,
શ્વાસ ઉશ્વાસ સંભાર. બંદે ૫

(ભૈરવી)

કાનર સોવત મોહ નિશામહ,
જગત નાહિ કાલ નિયરાના કાનર. (ટેક)
પ્રથમ નગારાં શ્વેત કેશભી,
દુજે શ્રવણુ સુને નહિ કાના.
ત્રીજે નેત્ર દૃષ્ટિ નહિ સૂઝે,
આઇ ગયા સાહેબ પરવાના. કાનર.
હાથી છુટા, ઘોડાભી છુટા,
છુટી ગયે સબ માલ ખજાના. કાનર
જરિંગા શહેર બાર નહિ લાગા,
દુનિયા સો ગઇ સ્વપ્ન સમાના.
ભગવતદાસ યહી ગતી સબકી,
ભજલે હું સંતો શ્રી ભગવાના. કાનર ૩

આ ભકિત રસની લ્હેરીઓની અસર તરણ યોધ્ધાના મસ્ત અગ્ર સરખાં મન પર પડીને તેમાં તેનું મન તલ્લીન થયું, અને એવા તલ્લીન થયેલાં મનની સાથે તે સ્વપ્નમાં પડયો, સ્વપ્નમાં પણ એવીજ સ્ફુર્ણા થઇ, અને તેના તેજ મધુર શબ્દોનો તેના કાનમાં ઝણઝણાટ થયો. એ સંત સમાગમનું, સાધુની સેવાનું, તિર્થ ભજનનું તાત્કાળીક ફળ છે. અને એવું ફળ આ અસાર સંસારમાંથી પ્રારબ્ધ યોગે કરીનેજ પ્રાપ્ત થાય છે.

પ્રકરણ ૮ મું.

" પ્રભાતનો પુર્ણાનંદ "

" જાગજાગા તખ્તનુવારદરા "!
" ઉઠ ગઇ ઉંઘ ભયા ઉજીયારા " ! !"

શર્દારાજના શાંત રૂપેરી કીર્ણો રાત્રીના ચારે પ્હેર પ્રકાશ આપી આપીને ઝાંખા પડવા લાગ્યા. તારાઓનો પ્રકાશ મંદ પડયો, અને સવિતા નારાયણ ભગવાનની પધરામણી થવાની અગમ ચેતીમાં કુકડાઓએ નેકીબદારોની પેઠે નેકી પોકારવા માંડી. પચરંગી પંખીઓએ પોત પોતાની ભાષામાં પરમેશ્વરની પ્રાતઃકાળની પ્રાર્થના ભણવા માંડી. ચકલાંઓએ ચક ચક કરીને, કોયલોએ કોમલ કંઠથી ગાન કરીને, બુલબુલોએ દીલ ખુશ થાય એવાં ગીતો ગાઇને અને બીજા વિધવિધ પંખીઓએ સીસોટી સરખા સ્વરોથી ગુંજારવ કરીને " સ્વર્ગ ભુવન " ની શીતળને શાંત હવા ગજાવી દીધી. શીતળ ને સુંગધમય પવનની મંદ મંદ લ્હેરીઓથી ઉઠેલા મોજાંઓથી પણ પ્રાણીયોના તપેલાં મગજ શાંત કીધાં. સવિતા નારાયણ ભગવાનના રથને ચાલવાના રસ્તાપર સિંદુરીઆ કાંઇ આછા પીળા રંગના સાથીઆ પુરીને ઉષાએ પોતાની પ્રસન્નતા પ્રગટ કીધી. સુર્ય ભગવાનને આવકાર દેવાને જાણે સૃષ્ટા અને સૃષ્ટિના પ્રાણીઓ ઉત્સાહી થયાં હોય, એવો આનંદ યુકત ખળભળાટ થવા લાગ્યો. એ ખળભળાટને લીધે સૃષ્ટી સૌંદર્યતાની જાગ્રતાને લીધે સ્વર્ગ ભુવનના સાધુ સંતો નીંદ્રા તજીને રામ રમણ્ કરતા ઉઠવા લાગ્યા. દેવળોમાં શંખનાદ થવા લાગ્યા. ઝાલરો વાગવા માંડી. ઘંટનાદ થવા લાગ્યા. ચોઘડીઆ તથા મંગળવાદ્ય વાગવા લાગ્યાં. હરહર અને સીતારામના મંગળ શબ્દોથી હવામાં મોજા ઉડાવતાં—સાધુ–સંતો અને પવીત્ર પુરૂષો રામ પાઠ અને માન સરોવર સરખાં પવીત્ર જળાશય પર પ્રાતઃસ્નાન કરવાને જવા લાગ્યા. કોઇ બીછાના પર સુતા સુતા ને કોઇ કોઇ ઉઠતાં ચાલતાં પ્રભાતીઆં અને હરી કીર્તન ગાતાં હતાં. આપણા તરણા યોધ્ધાઓના બીછાનાની બારી સામે આવેલા રામ ઘાટના ઠંડા પાણીની સપાટી પર થઇને આવેલા શીતળ પવનની લહેર નીચલાં ગીતના સ્વરો તરણ પુરૂષના તીક્ષ્ણ કાનના પડદા સાથે અથડાયા. એના કાનમાં ઝણ ઝણાટ થયો અને અરધી ઉંઘ તથા અરધી જાગ્રત અવસ્થામાં તે રામ રસનું પાન કરવા લાગ્યો.

" ગુણુ ગાત ધોબનીઆં ધુવેરે. (ટક)
કાહેકા ખાર કાહેકા સાબુન
કાહેસે ડાઘ છોડાવેરે,
જ્ઞાનકા ખાર સુરતકા સાબુન,
નામસેં ડાઘ છોડાવેરે. હરિ. ૧
ડાઘ છુટે અમર હોઈ ગયે,
તહાં બેઠ ગુણુ ગાઓરે,
નિર્મળદાસ મિલે સતગુરૂકું,
બહોર જગ નહિ આવેરે. હરિ. ૨

આ ગીતના શાંત જે મનોરંજક સ્વર ઉંઘની ખુમારી ઉડાડી દીધી. અજ્ઞાન રૂપી નીંદ્રાનો જ્ઞાન રૂપી જાગ્રતીએ નાશ કીધો. આળસ પરહરીને પથારીમાંથી તરણુ યોધ્ધો અને " હરી-ગુણુ ગાતે ધોબનીયાં ધુવેરે." એ ગીતની કણી લલકારનો—તેનો મર્મ શોધતો બારી આગળ જઇને ઉભો રહયો, અને ઝડપથી બારી ઉઘાડી નાખી. એ બારી આશ્રમ સ્થાનના વિશાળ ચોકમાં પડતી હતી. અને તેની સામે દિપમાળના ઉંચા મિનારાઓ ઉભા હતા. તે મિનારાપરથી ગમ્ર કાને જે કિર્તનસ્વરો કાને પડયા હતા તેથી તે ભણી તાણીને નેણુ જોયું! પણ આ સમયે ત્યાં સર્વે ચુપાચુપ હતું. ઘુવડો અને વનવાગળાં વિગેરે નિશાચર પંખીઓ સવિતા નારાયણના ભયથી મીનારાની ઉંડી કીનારીઓની અંદર ભરાઇ બેસવાના ઉદ્યોગમાં મચ્યા હતા. જ્ઞાનરૂપી સુર્યના પ્રકાશની આગળ અજ્ઞાનરૂપી તિમિર જેમ ઉભું રહેતું નથી તેમ દૈવી પ્રાણિની આગળ આસુરી પ્રાણિઓ, ટકી શકતાં નથી. જ્ઞાન અને અજ્ઞાની ને અનાદી કાળથી વેર ચાલતું આવેલું છે, તેનું સ્મરણ શોધવાને થઇ આવ્યું એટલામાં બાલાદાર સ્વાર જાગી ઉઠયો, અને તરણુ યોદ્ધાને પ્રભાત સમય ના રામરામ કીધા. તેના જવાબમાં તરણુ પુરૂષે માથું નમાવીને તેનો ઉપકાર માન્યો. તેઓ સાથે મળીને દંત ધાવન કીધું. તીરઅંદ સાહેબ પણ કુંભકરણુની ઉંઘમાંથી બગાસા ખાતાં ખાતાં અને આળસ મરડતા મરડ રાત્રીના શુભ સ્વપ્નામાંથી જાગ્રત થવાને બીછાનામાં બેઠા થયા. તેમણે પણ દંત ધાવન કીધું ચલમ સળગાવીને ધુમ્રપાન કરીને પોતાના મ પરેલાં મનને ચંચળ કીધું. એટલી વારમાં સ્વર્ગ ભુવનની ટેકરીઓના શિખર સવિતા નારાયણુ સોનેરી કિરણેથી ચકચકીત થવાં લાગ્યાં ટેકરી પરતું ધુમસ કિરણેની ગરમીથી પીગળવા લાગ્યું જો ભુરા ધુમાડા સરખા આકારમાં ઉંચે ચઢવા લાગ્યું. એ સઘળી સૃષ્ટિ સૌંદર્યતાની મોહિનીથી આપણાત્રણે મુસાફરો મોહ પામ્યા, અને સ્નાન પૂજા કરીને "જાવળીની ઝુંપડી"ના જાદુગર ની ઝાંખી કરવાને સાધુ-સંતોની સાથે તેઓ પણ સાવધાન થયા.

પ્રકરણ ૯ મું.

" ઝુંપડીનો જાદુગર."

તરણયોધ્ધો "સ્વર્ગ ભુવનના" શાંત પ્રભાતથી શાંતિ પામ્યો અને સૃષ્ટિ સૌંદર્યતાના અવનવા દેખાવોથી અંજાઇ ગયો. આવાં રાજ્ય ભુવનની સરખાં દેવળો અને મંદિરોને "જાવળીની ઝુપડી", કહેવી અને તેના પવિત્ર સંત મહારાજનેં "જાદુગરની" સંજ્ઞાથી ઓળખવા એક તેના મનમાં અજાયબી થઇ પડી, આ અજાયબી તોડવાને માટે બાલાદાર સરદારે તક લીધી અને કહ્યું."

"ભલા મિત્ર! તમે "જાવલીની ઝુંપડી" જોઇને પ્રથમદર્શન આશ્ચર્ય પામ્યા છે અને ઘણા વળી સંત મહારાજને જાદુગર તરીકે ઓળખવામાં અજાયબી માના છે એ તમારી શંકા ટાળવાને માટે તમને તે સંબંધી થોડો ઘણો ઇતીહાસ કહેવો જોઇએ, આજે મને

મૂળ પુરૂષ પછી જેજે સંત પુરૂષો ગાદીપર આવતા ગયા, તેઓ પણ પરમ પ્રતાપી હતા. મૂળ મહાત્માના બાંધેલા નીયમ પ્રમાણે શાંતી વંશના આચાર્યોને ગાદીપર બેસવાનો હક હતો, અને રામ પ્રતાપે કરીને તેમનો પ્રતાપ જેવો ને તેવો આજ સુધી જળવાઇ રહ્યો હતો.

પ્રજાશ્રય અને રાજાશ્રયથી "સ્વર્ગ ભુવન-ના" આ પવિત્ર સ્થળને શ્રેષ્ટ પણું મળ્યું હતું. રાજા—ઠાકોરો અને જાગીરદારો તથા રજપુતો સર અવસરે આ આશ્રમમાં આવતા અને એકાદ બે દીવસ રહીને પોતાના પાપ કર્મનો પશ્ચાતાપ કરીને શાંતી પામતા હતા.

કીલ્લાના પહેરેગીરો અને રક્ષણ કરનારા રજપુત સીપાઈઓ દરરોજ નહાતો, દર અઠવાડીએ "સ્વર્ગ ભુવનના" "રામઘાટ" પર સ્નાન કરવાને આવતા અને ભજન કીર્તનના મીંસાવડામાં ભાગ લેઇને વિદાય થતા હતા. કીલ્લો "સ્વર્ગ ભુવનની" બરાબર દીન ઉગે આવતાં હતાં. ભજનાલયમાં સવાર, મધ્યાન ને સાંજે કીલ્લાના રક્ષણ કરનારા રજપુત સીપાઈઓની ટોળીઓ ઝાંઝ, પખાજ, ડુગડુગી અને કીરતાલ, ડફ વીગેરે વાજીંત્ર વગાડતી, ભજન કરવાને આવતી, અને સંત મહારાજને રામરસના કિર્તનો શ્રવણ કરાવીને તથા ગુરૂ મહારાજનો ઉપદેશ સાંભળીને કીલ્લામાં ભોજન કાળના ઘંટ થયા પહેલાં પાછી ફરતી હતી.

"સ્વર્ગ ભુવન"ના સ્વેત રંગના વાવટા તળે વસનારી સાધુ સંતની ટોળીઓ જમાતના નામથી ઓળખાતી અને એક ટોળી ઉદયપુર, જોધપુર, જયપુર, કાશ્મીર, નેપાળ વીગેરે હીન્દુ રાજ્યસ્થાનોમાં વર્ષની અમુક મુદતપર જતી અને ત્યાંથી સારી રાજાશ્રય પામીને તીર્થાટન કરતી કરતી લાંબી મુદતે "સ્વર્ગ ભુવન" ભણી પાછી ફરતી હતી. આવી ટુકડીઓના સાધુઓ લશ્કરી, સીપાઈઓની માફક

તેઓનું મુખ્ય શાસ્ત્ર "રામ કથા" અને મુખ્ય ચર્ચા "રામચરિત્ર" હતી. અંતકાશ મળતાં ન્હાઇ ધોઇને રામ કથાના પાઠ કરતા, રામ સ્તોત્ર ભણતા અને રામ ભજનમાં રાચી રહેતા હતા. રામ શબ્દ એ તેમનો મુખ્ય મંત્ર હતો. તેઓ અનેક ઠેકાણેથી આવીને આ ઝુંપડીના આશ્રય નીચે રહયા હતા. તે છતાં બાબવીની ઝુંપડીના જાદુગરના નામ ઉપર તેઓ મરી ફીટતાં અને આંખના એક ઇસારામાં પ્રાણ અર્પણ કરવાને ખડે પગે સાવધાન રહેતા હતા. હમણાના મહાત્માની વય લગભગ એંશી વર્ષની હશે. ધર્મ, ધ્યાન અને તપશ્ચર્યા વડે કરીને તેમનો માન મરતબો વિશેષ હતો. જાગીરદારો અને રજવાડા પર તેમની ધાક એક સરખી હતી, અને એ ધાકને લીધે અરસપરસનો ગમે એવો કલેશ અટકાવવાને તેઓ સમર્થ ને શક્તિવાન હતા. એવા મહાત્માના મહિમાની વાર્તા ભાલાદાર સ્વારને મ્હોંડેથી સાંભળીને તરુણ પુરૂષ પ્રસન્ન થયો, અને પ્રત્યક્ષ ઓળખાણ કરવાનું, મુલાકાત લેવાનું. માન મળવાથી તે મગરૂરી સાથે મગ્ન થયો.

કોઇ જટા ધારી ખાખીઓ હતા, કોઇ લંગોટી ભેર હતા, કોઇએ વલ્કલ પહેરેલાં હતાં. કોઇએ આડબંધ બાંધેલા હતા, અને કોઇએ મૃગ ચર્મની અથવા કાંબળીની ગળાથી પગની ઘુંટી સુધી એકલી કફનીજ પહેરી હતી. કોઇ આખા શરીરે ઉઘાડા હતા. કોઇએ વૈરાગ્ય દર્શક વિભૂતી ધારણ કરી હતી. કોઇએ માથે મ્હોટી જટા બાંધી હતી, અને કોઇના શિશ મુંડાવેલાં હતાં. કોઇ ઉદાસી હતા, કોઇ સન્યાસી હતા, કોઇ રાગી હતા, કોઇ વૈરાગી હતા, કોઇ જંગી હતા કોઇ રંગી હતા, કોઇ રામાનંદી હતા, કોઇ પ્રણામી હતા. એવા અનેક મતનાં અનેક તરેહના આચાર વીચાર ધરાવનારા "સ્વર્ગ ભુવનનું" સેવન કરનારા સંત સાધુઓ હતા. તેઓમાંના કોઇ કોઇ ઝાંઝ પખાજ વગાડીને રામધુન કરતા, અને કોઇ કોઇ એક સારંગીના સુરમાં "રામસ્તોત્ર" ભણતા હતા કોઇ તંબુરા અને મંજીરા વગાડીને ગુરુ મ્હારાજને રીઝવતા, ને કોઇ વળી લાંબા સુરથી "રામ સીતાની" સ્તુતીના ગીતો લલકારતા હતા. કોઇ કોઇ મુંગા મુંગા હરીસ્મરણ કરતા, અને પોતાના આત્માનું ધ્યાન ધરીને અખંડાનંદ ભોગવતા હતા. સઘળા લોકો ઉલ્લાસમાં હતા.

હિન્દી ભક્ત—

(ભૈરવ)

યાકો વૈરી હેરી પટોના, યાતે હરી સુમરન કયા હોના (ટેક.)

ઉઠત માંગે બેઠત માંગે, માંગે સબકે લીના,
ભુંખ લગે તબ ભોજન માંગે, દો રોટી ઔર દોના. યાકો ૧

ખાસા આ મહમુદી માંગે, માંગે નરમ બીછાના,
આંખ ખુલે જબ તીરીયાં માંગે, યોગ કહાંસે હોના. યાકો. ૨

છલબલ કરત ફીરત જગમાંહી, બન બેઠે કયા મૌના;
જાઇ પરે જબ યમકે પાસે, વા કછુ ઔર નરોના. યાકો. ૩

મંત્ર મંત્ર સબહી કછુ શીખે, એક ન શીખે ટોના,
લાલદાસ યહ મતીકા હીના, માંગે ચાંદી સોના. યાકો. ૪

(કેરબો)

હો દેખો દેખો રે, પ્રભુ બાનીકી બૈન બજાવે. (ટેક)

ન્યારે ન્યારે ઘટમેં ન્યારી ન્યારી બોલે,
જહાં નીકો કામ ચલાવેરે. પ્રભુ. ૧
જહાં અહંકાર બનત અભીમાની,
તહાં સબ જુદહી ગાવેરે. પ્રભુ. ૨
જ્યોં મન બુધ્ધી લહત સો બહૈયા,
સોહી તહી જુલ ચલાવે રે. પ્રભુ. ૩
સ્વપ્ન સ્વરન શુ આદીસેં ગાવત,
સ્થાન લોકનમેં સુહાવેરે,
સચીદાનંદ બ્રહ્મ એક સ્વરરો,
ગાવતાનીનમેં સમાવેરે. પ્રભુ. ૪

દક્ષિણી સાધુ— (પદ)

મીતા સર્વાંચી દરીલા. (ટેક)
પક્ષી પદરીં સંચય કૈચા,
ચારા પુરવી ત્યાલા, ચિન્તા.
દર્દુર પાષાણાચે પોટીં,
જીવન દેત તયાલા. ચિન્તા ૨
સિંહાચ્યા જો આહાર જાર્ણુની,
કુંજર નીર્મિ તયાલા ચિન્તા ૩
મધ્ય મુનીશ્વર વિશ્વરૂપા સુખી
હોતું પેક્ષી કવર્ણાલા. ચિન્તા ૪

સીન્ધીસાધુ—

(પદ)

વિરા તારી જનડીરાં, જાળ પરાં કર ભાઈ,
એવો માંહે લારો, મેલ પશે ફરી ડાર [ટેક)

પાંચ બળધીઆ તારી કરી ભણીએ,
એ નરા વશ કરો ભાઈ,
સુખમણ બીજે ખેતર વાવો,
કાઢીને લાભ સવાઈ. વીરા. ૧
કરીઆના કેરતલ, કરણીના હીણા,
ઘરે જુતાછે ધોલા,
એને મારો સાહેબો એની વીધે મારે,
જેમ કાંસુ ઘડે કંસારા. વિરા. ૨
નિજપંથમાં નિર્મળ ચાલો,
તારી એણી વિધે થાશે ભલાઇ;
દાય કર જોડી હરભુજી બોલ્યા,
વૈકુંઠ થાશે વધાઈ વીરા. ૩

ગુજરાતી સાધુ—

[પદ]

મંદિરીઆમાં દિવડા વિના અંધારું,
મંદિરીઆ. (ટેક)

ખંજળજ્યા દેવલ ઉભી રહી થાંભલીરે,
ત્રાટુ નહિ ઝાલે એના ભારરે, મંદિરીઆમાં,
હાથમાં વાટકડી, ઘરોઘર ધુમતી,
કોઇને આશો આધાર. મંદિરીઆમાં.

ઉઠી ગયા વાણીઆને, પડી રહી હાટડીરે,
જમડા કરે છે ધીંગાણું, મંદિરીઆમાં...
બાઇ મિરાં કહે પ્રભુ ગિરિધર નાગર
આવતા જમડાને પાછા વાળ. મંદિરીઆમાં.

ભજનાધ્યના ભજન રસથી રામ ભક્તો ભીંજાયાં. તરૂણપોધ્ધાના તપેલા મગજને શાંતી વળી. ભાલાદાર સરદાર ભક્તિમાં લીન થયને તીરઅંદાઝ સાહેબના જકારેવનો ઝગરો આ કાળને માટે સમાપ્ત ગયો. ગુરુ મહારાજની પ બોલાતીને શ્રી સંત પુરુષનું "શિક્ષાસૂત્ર" શ્રવણ કરવાને સર્વો શીષ્ય સાવધાન થય.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

"સંત મ્હારાજનું શિક્ષા સુત્ર."

સંત મ્હારાજ શાંત મુદ્રા કરીને "શિક્ષા સુત્ર" શ્રવણ કરાવે તે પહેલાં તરૂણ યોધ્ધાએ ત્વરીત ઉભા થયને હસ્ત જોડીને સંતગુરૂને વીનયપૂર્વક નમન કીધું અને દીન વચનથી કહ્યું, "ઇંદ્રીયોને નીગ્રહ કરીને જેણે મનને પોતાને સ્વાધીન કરેલ છે એવા વેદની પ્રસિદ્ધ ઇચ્છાવાળા, ભેદ ગ્રંથીનો નાશ કરનારા, સારાસાર જાણવા વાસ્તે, નિશદીન સ્વસ્વરૂપનું જેણે ગાન કરેલું છે, એવા સ્વરૂપનું જ્ઞાન થયેલું હોવાથી સર્વને વિષે આત્મ દ્રષ્ટિ છે એવા તથા એક આત્મામાંથી અતિરિક્ત અન્ય કાંઇજ નથી, એમ જેણે વિચાર પૂર્વક નિશ્ચય કરેલો છે, એવા તથા શ્રીપદને પામેલા છે એવા અને શરણાગત થયેલા શિષ્યના હૃદયની અંદર નિર્મળ તથા સત્ય ભક્તિને સ્થિર કરે એવા સદગુરૂને આપના દાસાનું દાસ "પ્રતાપગઢના પારધી"ના દંડવત્ પહોંચાડતાં ચરણ રજ સેવકને પરમાનંદ પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રભુ! આપની આધીનતામાં આનંદ માનનારા પ્રતાપ સીંહજીએ આપ મહાશયને માન પુર્વક "જય સીતારામ" કહયા છે, અને તે સાથે આપની અને આપના શિષ્ય મંડળની કુશળતા પુછાવી છે. આપના "સ્વર્ગ ભુવનના" શાંતિ દાયક સ્થળનું સંરક્ષણ થાય છે કે નહિ તથા આપની અને આપની આધીનતા અંગે નિશ અંગીકાર કરનારા શિષ્ય મંડળની યથા યોગ્ય પુર્વાનુંસાર સેવા પુજા થાય છે કે નહિ અને આપના રક્ષણ નીચે નિવાસ કરનારા નિરાશ્રીત સાધુ—સંતોના ભરણ પોષણને માટે "મણીપુરના મહારાજા" તરફથી સાવચેતી રહે છે કે નહિ, તે જાણવાને અને જાણીને યથા યોગ્ય વ્યહવાર રાખવા–રખાવવાને માટે મારા માલીક ઉત્સાહી છે. મારા માલીકની આપ પ્રભુ પાસે વીશેષ પ્રાર્થના છે કે, આપના અને આપની ગાદીના પ્રતાપી સ્વર્ગવાસી સંત પુરૂષોના આશિર્વાદ અમારા પર ઉતરો, અને અમારી વૃત્તિ ધર્મ ધારણ કરવામાં સુદ્રઢ રહો એવો ઇશ્વરી પ્રસાદ માગવાની પ્રાર્થના કરવાને માલીકે મને આજ્ઞા કરી છે."

"તરૂણ યોધ્ધો" સંત મહારાજની શ્રધ્ધા પુર્વક પ્રદક્ષિણા કરીને ગુરૂપ્રસાદ પામવાની અભિલાષામાં હસ્ત જોડીને ઉભો રહ્યો. તેનો અને તેના માલીકનો ભક્તિ ભાવ જોઇને સંતમહારાજ ગંભીર મુદ્રા કરીને કહેવા લાગ્યા—

"સિદ્ધ પુરૂષ ! વેદમાં તથા સ્મૃતિમાં કહેલા શુભ ધર્મ તથા શુભ કર્મની ક્રિયાઓ કરી કરીને જન્મ જન્મના પાપો જેણે ધોઇ નાખીને હૃદયને શુધ્ધ કરેલું છે એવો, કર્મફળની આકાંક્ષાનો ત્યાગ કરી કેવળ પરમેશ્વર પ્રિત્યર્થે તથા નાસ્તિકતાના દોષોના પરિહારાર્થે અને લૌકિક પરંપરા જાળવવાને અર્થે વેદ વિહિત કાયદા કર્મોને કરતો રહે એવો, તથા શ્રુતી, યુક્તિ, અનુભવ વડે શ્રી સદગુરૂ જે કાંઇ સદુપદેશ કરે તેને શ્રધ્ધા

પુર્વક હૃદયમાં ધારણ કરે, એવો અમારો ઉત્તમ અધિકારી શિષ્ય પ્રતાપસિંહજી છે તે અમારા ધ્યાનમાં છે, તેમજ તેમની ભક્તિ ભાવનાથી પણ અમે અજાણ્યું નથી. સિંહ પુરૂષનું સામર્થ સહુ મનુષ્ય સ્વિકારે છે, વળી શ્રધ્ધા સાથે ઘણીવાર દક્ષતામાં પણ તમારો માલીક આગળ વધે છે. સ્વ ધર્મના સંરક્ષણાર્થે ક્ષત્રી પુરૂષોએ પ્રાણ અર્પણ કરવો એ તેમને પરમ ધર્મ છે, અને એ ધર્મ તમારા માલીકમાં સર્વોત્તમ છે. તમારા માલીક પ્રતાપસિંહજીના પ્રતાપના પડઘા સુરાષ્ટ્રના વન-પર્વતોમાં અને શાંત નગરો તથા ગામડાંના મ્હોલ્લાઓમાં પણ સંભળાય છે. એવા ક્ષત્રી કુળ દિપક ભણી અમારો અહોનિશ આશિર્વાદ રહે છે. એ નિશ્ચય માનજો. હવે કહો ક્ષત્રી પુરૂષ ! તમો મણીપુર ભણી સુમેરૂનો સ્વેત રંગનો સંદેશો લઇને સિધારો છો કે રણક્ષેત્રમાં રજપુતોનું બળીદાન આપનારા પુરૂષનું આમંત્રણ કરવાને જાઓ છો"

તરણપોષધાએ પૃથ્વિ ભણી પોતાનું શિરનમાવીને કહ્યું "પ્રભુ, અમારા માલીકની અભિલાષા અરસ પરસમાં વેરભાવનો અગ્નિ સળગાવવાની, શુરવિર ક્ષત્રીઓનુ બળ માંહોમાંહેના ઝગડાથી ખપાવાની અથવા ક્ષત્રી લોહી નિર્થક રણક્ષેત્રમાં રેડાવીને, શુરવિરોનું બળીદાન દેવાની નથી. માંહો માંહેના ઝગડા મટાડીને, એકયતાથી ક્ષત્રીઓનું બળ એકઠું કરવાનો માલીકનો અખંડ ઉદ્યોગ છે, એ આપથી પણ અજાણ્યું નહિ હોય.

"આ સમય સુરાષ્ટ્રને માટે અતિશય ભયકારી છે. મરેઠા સરખા મજબુત લુટારાઓ સુરાષ્ટ્રની સ્વતંત્રતાની સબળ સાંકળ તોડવાનું મથન કરે છે. પરમાર વંશનો ભગવો વાવટો ધુળમાં રગડોળી રાજ્ય છત્ર નીચુ પાડવાને યત્ન કરે છે, અને સુરાષ્ટ્રની શાંત રાજ્ય સત્તાની ઉથલપાથલ કરીને પોતાની રાજ્ય સત્તા સ્થાપવાની પેરવી કરે છે; એવા સમયમાં "મણીપુર" અને સુરાષ્ટ્રની રાજ્ય સત્તાનું રક્ષણ કરવાની સબળ ઇચ્છા પ્રતાપી પ્રતાપસિંહજીની અને તેના પટાવતોની છે. આવા અશાંત સમયમાં મણીપુરમાં ખટપટને લીધે ખળભળાટ ચાલે છે. માલીકની મરજી એ ખળભળાટ મટાડવાની અને મરેઠા ઓને સુરાષ્ટ્રના શાંત કિનારાપરથી હાંકી કાઢવાની છે. એ મરજી, એ ઇચ્છા—જાલમસિંહનો જોર—જુલમ છેદી-ભેદી નાખ્યા સિવાય જયકારી થશે નહિ એવું મારા માલીક માને છે, અને આપ પણ માનશો, પરંતુ મને અને મારા માલીકને ભય છે કે, "મણીપુરના મહારાજા" કમનશિબે કરીને માનશે નહિ. તેમને મનાવવાની-મનાવીને રાજતંત્ર ઠેકાણે આણવાની અમારી ઇચ્છા છે. એ ઇચ્છા સુમેરૂ—સમાધાનીથી પાર પડશે કે શસ્ત્ર અસ્ત્રના જોરથી પાર પડશે તેમાં હું તો માત્ર એક સંદેશો લઇ જનાર એલચી તરીકે ભાગ ભજવવાને જાઉં છું. અને મને આશા છે કે, તેમાં આપ પ્રતાપથી યશપ્રાપ્ત થાઓ અને એવી આપ સંત મહારાજ પ્રત્યે મારી પ્રાર્થના છે."

ગુરૂ મહારાજે ગંભીર વદન કરીને કહ્યું,

"પ્રતાપી પુરૂષના પટાવતો પણ પ્રતાપવંત હોય છે, એ તમારા વચનોથી અમે જાણ્યું. તમારો સંદેશો સુરાષ્ટ્રને લાભકારી છે. તમારો આ પ્રવાસપુણ્યકારી છે, અને તમારા માલીકનો અચલ પરોપકાર યુક્ત છે. અમારા આશીર્વાદથી અને આ "સ્વર્ગભુવન"ના સ્વર્ગવાસી સંત પુરૂષોએ અમને પ્રેરેલી પ્રેરણાથી અમારો નિશ્ચય થયો છે કે "મણીપુર"માં સુમેરૂ શાંતી પ્રતાપસીહના પ્રતાપથી પુનઃ સ્થાપન થશે. દેશ અને દેશીઓના કલ્યાણાર્થે જે પુરૂષ પોતાનું જીવન ખપાવે છે તેની જય હજો. તેનો આ લોક ને વીષે ઉજવળ યશ થજો, અને તે પરલોક ને વીષે પરમગતી પામજો.

સ્વતંત્રતાનું રક્ષણ કરવું એ ક્ષત્રીઓનું શ્રેષ્ટ કર્મ છે. પ્રાણી માત્રનો સર્વોત્તમ ધર્મ છે અને એ ધર્મને અનુસરીને નીરંતર ચાલવાનો અમારો ઉપદેશ છે. ક્ષત્રીઓએ અસ્ત્ર શસ્ત્રથી સ્વદેશનું તેમજ સાથે સાથે સ્વદેશીઓનું રક્ષણ કરવું, બ્રાહ્મણોએ વેદ વિદ્યા ભણવી અને ભણાવવી, વૈશ્યોએ વણજ વેપારથી દેશની આ- [illegible] કરવી, અને શુદ્રોએ ક્ષત્રી, બ્રાહ્મણની અને [illegible]ની સેવા કરવી, એ આપણા સ્વર્ગવાસી [illegible] મહારાજનું મુળ "શિક્ષાસુત્ર" છે, એ [illegible]મંત્ર છે, અને એ "શિક્ષાસુત્ર" ને મંત્ર અનુસરીને ચાલવું એ અમારી આજ્ઞા ઉઠાવ[illegible] અને અમારા ભણી ભાવના ધરાવનારા [illegible] મંડળનું નિત્યકાર્ય છે. નિત્ય નિયમમાંનો [illegible] નિયમ છે. અમારા સરખા વ્યવહારથી [illegible]રક્ત થયેલા વૈરાગીઓને મનથી સુરાષ્ટ્રીઓને [illegible]જરાતીઓ, મરેઠાઓ ને મુગલો એક સરખાજ [illegible], અમારા અંતઃકરણમાં ભેદ ભાવના રહી [illegible]થી. પંચ મહાભુત રૂપે સકળ સૃષ્ટિના પ્રાણી- [illegible] એકજ છે. આત્મા રૂપે પણ તેઓ એકજ [illegible]. પરમાત્માશ્રી કૃષ્ણે આત્માના લક્ષણ સબંધી શ્રીમદ ભગવદ્ગીતામાં સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે—

यो बुद्धे परतस्तुसः

અર્થ "બુધ્ધિ થકી જે પર છે, તેજ આત્મા છે." તેમજ ભાષ્યકાર ભગવાન શંકરાચાર્યએ

देहेंद्रिय मनो बुद्धि प्रकृतिभ्यो विलक्षणम् ॥
तद्वृत्ति साक्षीणं विद्या दात्मानं राजवत्सदा ॥१॥

"એટલે જેમ રાજા પોતાની સભામાં બેઠે- [illegible] પુરૂષોને સાક્ષિ તથા પ્રેરક હોય તેનાથી જુદો છે, તેમ આત્મા પણ શરીર, ઇંદ્રીય, મન, બુધ્ધિ અને પ્રકૃતીએ સઘળાંથી વિલક્ષણ છે."

આપણે આત્મા રૂપી એકજ છીએ. જગત પ્રભુની વિભૂતી છે. પ્રાણી, પદાર્થો ઇશ્વરની કૃતી છે. નૌત્તમ લીલા માત્ર છે, એટલી જ્ઞાની પુરૂષોને રાગ દ્વેશ રહેતો નથી, ઝગડા યતો નથી. અજ્ઞાની ઓને કાળ-ક્રોધ, મારૂં, તારૂં, માન, અપમાન, અને રાગ દ્વેશ રહે છે. પ્રવૃતિમાં રચ્યા પચ્યા રહેલા પુરૂષોને માટે આ ઉપદેશ નથી: એવા લોકોએ પ્રવૃતીનો ક્ષય ન થાય, ત્યાં સુધી વ્યવહારીક કાર્યો કરવાં. નિયમ ને વ્યવહારને અનુસરીને વરતવું, એ તેમનો ધર્મ છે. તેમનું કર્તવ્ય કર્મ છે. તેમની વચમાં અમારાથી પડી શકાતું નથી. અધીકાર વગરના મનુષ્ય મનુષ્યની આગળ અધીકાર વગરનો ઉપદેશ આપી શકાતો નથી. શિષ્ય જનો ! અમારાં મનથી તો આ સંસાર સ્વપ્નવત છે, મૃગજળ સરખો છે. એવો અસત્ય-મૃગજળ સરખો ખેલ જોવાની અમને રૂચી થતી નથી. અમને એવા અસત્ય સંસાર પર અભાવ રહે છે. ઉદાસીનતા ઉપજે છે. અમેતો પરલોકના પંથિ છીએ અમારી વાસના ક્ષીણ થઇ ગઇ છે. અમારો પ્રેમ પરમધામમાં પરમ પુરૂષની સાથે બંધાયો છે."

સંત પુરૂષના "શિક્ષાસુત્ર" ના ઉપદેશથી પદ ગાવાની સંગીત શાસ્રમાં કુશળ ગણાતા ભજન મંડળને સાન કરીને "સંતમહારાજ" શાંત થયા; એટલે ભજન મંડળના ભક્તોએ ન્હાના પ્રકારના વાજીંત્રના સાહિત્યો હાથમાં ગ્રહણ કર્યાં અને આ પ્રમાણે સુસ્વરથી વાજીંત્ર સાથે ગાવાનું શરૂ કીધું

પદ.

અવનીના વૈદ્દો અજાણ, અમારૂં દરદ ન જાણે
અવનીના (ટેક)
અવનીના લોકો દરદથી અજાણ્યાં,
નવસમજે તે નિશાન.
નિર્ભય બનીને ભજનના નિશામાં,
મસ્ત મઝા કેમ માણે ?
અમારૂં દરદ ન જાણે—અમારૂં ની૦૧
દરદ પીડા પિછાણે છે, દરદી,

અવરને અંતર આણે ?
હિકમત હકીમની દરદથી હારે,
પામર કેમ પિછાણે ! અમારૂં ૨
નાડીમાં દરદ અમારૂં ન આવે,
જીભે કરી કેમ જાણે !
ધન્વંતરી પણ દરદ ન ધારે,
સમજે બીજા કેમ સાને. અમારૂં ૩
ફેલ્છડ થઈ અમે લીધી ફકીરી,
ભોજન લઈએ ન ભાણે,
ફાકા કરીને ફિકર વિણ ફરીએ,
ત્રિગુણ પતિ તણા તાને. અમારૂં-૪
ઘરના કહે એ તો ચેલો થયો છે,
પશુ આ પડયો કયાંથી પાને;
દુનિયાં ભવાનીને માને દિવાની,
મુરખ મતિ હીણુ માને. અમારૂં. ૫

(૨)

સદગુરૂ વૈદ સુજાણુ, હમારૂં દરદ હરે છે.
સદગુર. (ટેક.)
નાડી જોયા વિના પરખે નયનથી,
ખુબી એ ગુરૂમાં ખરે છે,
મનરંજન કરનારાં મુખથી,
ઝરણુ અમીનાં ઝરે છે,
હમારૂં દરદ હરે છે. સદગુરૂ-૧
પરમ દરદની કરીને પરિક્ષા
ભાવથી જ્ઞાન ભરે છે,
શિળ, સંતોષ સુધારસ પાઇ,
કાયાની શુધ્ધિ કરે છે,
હમારૂં દરદ હરે છે. સદગુરૂ-૨
દુર્ગુણથી દુર રાખે દરદીને,
ધીરજ આપ ધરે છે,
ત્રિવિધ તાપથી દરદી તપેલા,
થીર કરીને ઠરે છે.
હમારૂં દરદ હરે છે. સદગુરૂ-૩
જીવન ઉપાધીનું કાઢી જડામૂળ,
ફિકર તજીને ફરે છે,
અંતર રોગ મટાડવા અંતે,
ઉપદેશને ઉચરે છે,
હમારૂં દરદ હરે છે. સદગુરૂ-૪
જ્ઞાન સુધારસ ગોળી ગળાવી,
દિલથી અભય પદ દે છે,
સંસાર રૂપી ભવાની આ સાગર,
તારીને આપ તરે છે,
હમારૂં દરદ હરે છે. સદગુરૂ-૬

[સાધન છે.]

કોલંબ્યા યુનિવર્સીટીના જાણીતા પ્રોફેસર કટલ (Prof. Catell) તેણે દુનીયાંની ચાર મુખ્ય પ્રજાઓની એન સાઇકલોપીડયા લઇ તેમાંથી મહાન પુરૂષોમાંથી કોણ કોણને તેઓનાં અમુક વૃત્તાંતો પકી સર્વથી વધુ જગ્યા આપવામાં આવી છે, તેની ચોકસાઇથી ટીપ કહાડી છે. ઇંગ્રેજી, અમેરીકન, ફ્રેંચ, અને જર્મન એન સાઇકલોપીડયાઓની મદદ લઇ, કાંઇક વર્ષે તે ૧૦,૦૦૦ તવારીખ પ્રસીધ્ધ સ્ત્રી પુરૂષોના નામોની લંબાણુ ટીપ ઉપજાવવામાં ફતેહમંદ નીવડયો છે. સૌ પહેલી માનભરી જગ્યો પેલો મહાન યોધ્ધો નેપોલ્યન બોનાપાર્ટ રોકે છે; ત્યાર બાદ શેકસપીયર; પછી મહમદ પેગામ્બર; અને ચોથો વોલટેર આવે છે, કે જ્યારે જયોર્જ વોશીંગટન ઉપલી ટીપમાં છેક ૧૯ મો આવે છે.

માણેક ક. સુનાવાલા

એક વિચિત્ર કારજ!

[ટુંકી વાર્તા]

(ગુલશન માટે)

લખનાર—આર. ડી. બગવાડીયા.

"મીસ—તમારે માટે ખરેજ હું દીલગીર છું" તે બુઢા સોલીસીટરે તે ગરીબ છોકરીની ખરાં મને દયા ખાતા કહ્યું.

"ત્યારે શું તેવણ મારે માટે—કશુંએ છોડી ગયા નથી?" દબાયલા અવાજે તે સુંદરીએ સવાલ કીધો.

"તે બુઢાજી પોતાની લાખોની મીલકત અને દોલતમાંથી ફકત દોઢ હજાર રૂપરડી તમારા નામપર કરી ગયા છે, જે તમો ઉમરમાં આવો ત્યારે તમને મળશે......બાકીનું સઘળું ......તમારા કઝીન રૂસ્તમ શેઠનાને ફાળે ગયું છે."

હાય દુન્યા!—જે એકપુરી પોતાના ગરીબ ભાઇની—નહાનપણમાં માબાપનો મીઠો સાહયો ગુમાવી બેઠેલી છોકરીને તેણીના કાકાએ દત્તક દીકરી કરી જીવતા જીવત—તેણીને સુખ અને લાડમાં ઉછેરી હતી તેજ કાકો મરતી વખતે એટલો ખાલકી શા માટે થયો હશે!

દોઢ હજાર રૂપરડી—અને તેણી વળી તેણીને બે વર્ષ પછી મળનાર હતી!...એટલે હાલને કાજ ત્યારે તે તેણીને રખડાવીનેજ ગયો હતો, કારણ કે જે મહેલ સરીખા મકાનમાં તેઓ વસતાં હતાં તે સઘળું...તેણીના કઝીનની હવે મીલકત હતી એટલે તેણી નીરાધાર—એકલી અટુલી આ દોરંગી દુન્યામાં પોતાનું કેમ ફોડી લેશે તેની તેણીને ચિંતા થઇ.

તેણીને પુરતો સધીઆરો આપી તે સોલીસીટર ત્યાંથી ચાલતો થયો...જ્યારે તેણી દુઃખી ખ્યાલોમાં ગમગીન જેવી લાયબ્રેરી રૂમમાં પોતાના ભવિષ્યનો વિચાર કરતી બેસી રહી.

તે સાંજના તેણીને નીચલું કાગજ મળ્યું—

કોટ મુંબઇ તા,.........

મેહેરબાન બાઇજી સાહેબ—

હમારા કુલ મી. રૂસ્તમજી શેઠનાની ફરમાશ મુજબ હું તમો બાઇજીને જણાવવાની રજા લઉં છું કે, હાલ મહાલક્ષ્મીના તમારા મરહુમ કાકાજીના મકાનમાં તમો રહેતાં આવ્યા છો ત્યાંજ તમોએ હવે પછીથી રહેવું એવી તેવણ ઇચ્છા રાખે છે. અને તેવણની મીલકત બાબેની વાતચીત માટે હું તમારી મુલાકાત ચહાતો હોવાથી તમો મને મહેરબાની રાહે જણાવશો કે, મારે કયે વખતે તમારા 'મહાલક્ષ્મી લોડજ'માં હાજર થવું!

લી. તમારો નમ્ર સેવક,
પી. એચ. નીકલસન,
સોલીસીટર.

ઉપલા કાગજના જવાબમાં તેણીએ બપોરના તે સોલીસીટરની મુલાકાત માટે લખી

નાખ્યું...અને કુદરતીજ કંઇક નહીં તો જીવે તેણી બીછાને ગઇ.

બીજી સવારે 'જામે જમશેદ'ની કોલમ ની ટુંકી જાહેર ખબરોમાં ઉલટમંદ ટોક્યું તેણીએ નાખ્યું, અને એક પારસી ફેમીલીમાં ગવરનેસની જગા ખાલી હોવાથી તે માટેનું એક એપ્લીકેશન તેણીએ 'જામે ઓફીસ'માં રવાના કીધું......

બપોરના ત્રણને અમલે જ્યારે તેણી પોતાનું 'ભરવા ગુંથવાનું' લઇને ખાનગી રૂમમાં બેઠી હતી ત્યારે રામાએ એક 'સાબ'ના આવ્યાની ખબર કીધી અને તેવણને લાયબ્રેરીમાં બેસાડવાનો હુકમ કરી તેણી 'હાવી થોડી' થઇ તે સોલીસીટરને મળવા તેની સામે આવી ઉભી.

"મી. દસ્તમજીની ફરમાસથી હું તમને કંટાળો આપવા આવ્યો છું—બાનુ" તે અંગ્રેજી શબ્દમાં સહજ ચપલા ઉંચા ગબરૂ જવાને ...ને ગુજરાતીમાં તેણીની માફી ચહાતાં સભ્ય શરૂઆત કીધી.

"ઓ—તેવર માય્ન્ડ-હું તમારી સાથે એ બાબેનો જે તે નિવેડો લાવવા માટે વાતચીત કરવાને પુરતી ફાજલ છું" તેણીએ સહેજ હસીને જવાબ દીધો.

અને તેઓ...તે...નીકલસન સોલીસીટરોની ઓફીસનો વડો પારસી જવાન ભાગ્યો અને મીસ ધન શેઠના—એક બીજાની સામને ગોઠવાયાં.

"માહરા કુલ તમને અહીંજ રહેલા જોવાને રાજી છે. અને તેવણ માસીક લવાજમ તમારે માટે બાંધી આપવા માંગે છે કારણ કે એક હકદારનો હક છીનવી લેવા તેવણ ચહાતા નથી."

તે સોલીસીટરે શરૂઆત કીધી.

"થેંક્યુ—હું તેવણની એ મહેરબાની માટે ખરેજ આભારી છું પણ દલગીર છું તેવણની આ બાદશાહી ઓફર કબુલ રાખી શકતી નથી."

"અને તેનું કારણ?" તે સુંદરીને અંજબ લાગણીથી ટીકતાં તેણે સવાલ કીધો.

"કારણ એજ કે જે શખ્શને મેં મારી જીંદગીમાં કદીબી જોયો પીછાણ્યો નહીં હોય તેની ઓસયાલી હું થવા માંગતી નથી. મારા મરહુમ કાકાજીની મેહરબાનીથી મેં પુરતી કેળવણી લીધી છે એટલે કંઇ નોકરી કરી હું આબરૂ આબરૂથી ગુજરાન કરી શકું તેમ છે" તેણીએ ચોખ્ખો જવાબ કીધો.

"તમો હજી નાદાન છો"—એક વડીલ બુઢો એક નહાના બચ્ચાને શીખામણ દેતો હોય તેમ તે જવાન ધીમાં પટામણા અવાજે બોલ્યો. "એ નોકરી ચાકરીની હાડમારીઓ હમો માટીડાઓજ ઉઠાવી શકયે છીએ...તમારા જેવાં નાજુક બૈરાંઓ માટે"—તેણે સમજાવવા માંડયું.

"પ્લીઝ—એ સઘળું ખરૂં છે છતાં તમો તમારો નાહક કિમતી વખત રોકી મને ગમે તે કહેશો છતાં હું તમારી ઓફર કબુલ રાખવાની નથી...હવે ભલા, આપણે આપણી અસલ વાતપર આવવું જોઇએ." તેણીએ કંઇક કંટાળીને નારાજીથી ટુંકું ફુંગારી મક્કમ જવાબ કીધો.

"જે ઓફર હું તમને મારા કુલ તરફથી કરી ચુકયો છું તે સીવાય મારે તમને બીજું વધું અગત્યની બાબદ કહેવી નથી" સોલીસીટરે તેણીની મુલાકાતે આવવાની પોતાની મતલબ ખુલાસાથી જાહેર કીધી.

"ત્યારે તો હું દલગીર છું કે નાહક તમારો ફેરો ફોકટ ગયો."

"મીસ શેઠના—હું તે સફળ થયેલો જોવા ચહાવું છું કારણ કે તમારાં જેવાં કયા બી સાધન વગરના એક બૈરીએ આ ઓફર ને ઘોકડે

નહી મારતાં તમારાં ભવિષ્યનો વિચાર કરવો જોઇએ."

"મને માફ કરો—મેં મારો જવાબ તમોને આપ્યો છે," ફરીથી તેણીએ મક્કમ જવાબ કર્યો.

"વેલ—ત્યારે તમો શું કરવા માંગોછ!"

"હું એક ઠેકાણે એપ્લીકેશન કરી ચુકીછું—અને મારો સામન પી પેંક કરીને તૈયારજ રાખેલ છે"

"ત્યારે જુવો—હું કહું તેમ કરો—મને પણ તમો ખુશીજ કરીને મોકલો—મારે ત્યાં ઓફીસમાં એક લેડી ટાઇપીસ્ટની જગ્યા ખાલી છે. તે હું તમને આપીશ"—

"પેંકસ!—પણ તેમાં હું તદન માથે પડું તેવી છું." નાસીપાસી ઉપજાવનારો જવાબ થયો.

"તેનું કાંઇ નહી—હમારે ત્યાં કામ ઘણુંજ થોડું રહે છે—ઝડપની કશી જરૂરજ નથી... હમારી ફર્મ એક લેડીના નાજુક નીટ હાથેથી પોતાના કાગજો છપાયલા જોવાને વધુ રાજી હોય છે, તેમજ હું તમને એ ચાન્સ આપવા માંગું છું...તમોએ સારી કેળવણી લીધી છે, એટલે તમો મને માથે પડશો નહી તેની મને ખાત્રી છે. હું તમને શરૂઆતમાં મહીને દિવસે ૬૦ રૂપ્યા આપીશ...અને રવિવાર સિવાય તમારે રોજ સાડા નવથી ૭ સુધી કામ કરવું જોઇશે." તેણે તેણીને નમ્ર અવાજમાં લલચાવનારી ઑફર કરી.

ખચીત—આ તેણી માટે ઘણુંજ હતું, એટલે તેણીનું ખાટું મીઠું મન હતું...તેણીને મુંગી બોલી જોઇ—તેણીનો જવાબ 'હા' માં સમજી તેણે પોતાની ઓફીસમાં બીજે દિને સાડા દસ વાગે પોતાને મળવા કહ્યું.

"આપણાં આ સાટાં માટે તમારા કઝીનને અજાણ્યો રાખવો જોઇશે...નહીતો નાહક તે મારા પર ખફા થશે."

"મને તેમાં કશો વાંધો નથી" તેણીએ ધીમો જવાબ કર્યો.

"વેલ—ત્યારે તમારે માટે હમારી ઑફીસ નજદીક હું એક નાનો રૂમ રાખી મુકીશ."

"ઘણુંજ સારૂં" તેણીએ તેને રજા આપી.

"ત્યારે તમો સઘળી વાતે કબુલ છોની!" તેણે અંકે કરાવ્યું.

"બીલકુલ" ખાત્રી સહીત જવાબ મળ્યો.

"ત્યારે તો તમને હું દરેક ફતેહ ઇચ્છું છ—સાહેબજી"—અને શેકહેન્ડમાં તેણે હાથ લંબાવ્યો...

"સાહેબજી" ધીમા અવાજે—તેણીએ તે માયાળુ હાથમાં પોતાનો હાથ મેલવતાં—કહ્યું. અને તે ત્યાંથી વીદાય થયો!

દીવસો પસાર થયા.

મીસ રોઠના—નીકલસન સોલીસીટરોની ઓફીસમાં એક રફ કાગજની કોપી કરતી બેઠી હતી...ત્યારે તેણીના મરોડદાર ઝડપી હાથેથી લખાતા દરેક અક્ષરને વખાણની નજરથી જોતો તે સોલીસીટર તેણીની નજદીકમાં બેઠો હતો.

"ઉંહ!—ખાણાનો વખત થયો છે. ચાલો આપણે આપણા પેટનું ટાઢું કરીએ" તેણે પોતાના વેસ્ટ કોટના ગજવામાંથી પોતાનું નાનકડું ઘડીયાલ કાઢી તપાસતાં કહ્યું.

તેણીએ પોતાના કામમાં ખલલ થયેલી જોઇ તેની સામે અજાયબીથી જોયું—

"એક શેઠ સાથે તેનો નોકર પોતાનું ખાણું કેમ લઇ શકે, ભલા?" તેણી હસી.

"તમોને હું મારી બ્હેન સમજું છું... બસ! ત્યારે ચાલશો પ્લીઝ!"

"તમારી મહેરબાની" અને એટલું કહી તેણીએ બીજા રૂમમાં તેની સાથે ખાણાની ટેબલ પર જગ્યા લીધી........

તે બીલકુલ પરવારતો હોય તેમ તેણીને લાગ્યું, કારણકે તે આખો દિવસ તેણી સાથે નકામું ટાહેલું કર્યા જતો હતો.

"કેમ તમોને અહીં સોહવાય છે કે?" એક દિવસે તેણે એકાએક ગંભીર થઇ સવાલ કીધો.

"હું હયાં ઘણીજ મઝામાં છું" તેણીએ ખરા જોશથી નીર્દોષ જવાબ કીધો. "પણ તમો મને ઘણુંજ થોડું કામ આપી શરમાવો છો."

"વેલ, ત્યારે માહરૂં એક ખાનગી કાગલ લખવું છે તે લખશો!"

"ખુશી સાથે"

"લખો ત્યારે"—તેણે શરૂ કીધું.

"વ્હાલી—તુંને માહરે જણાવવું જોઇએ કે હું તાહરી સાથે પગથી માથાં સુધી પ્યારમાં છું———"

મીસ શેહનાની કલમ કાગજ પર ચાલતી અટકી ગઇ.

"લખો-નેવર માઇન્ડ-તમોને હું મારી બ્હેન સમજું છું એટલે એ નાજુક બાબદ તમો લખો તેની મને કશી અડચણ નથી." તે તેણીનો શેઠ હતો એટલે તેની મરજીને તાબે થવા સિવાય છુટક હતો નહી.

"મેં તને જ્યારથી જોઇ છે ત્યારથી આ દુન્યાની કોઇબી છોકરી કરતાં તને અને તનેજ હું ચહાતો હોવું એવો મારો ખ્યાલ છે...... આહ!—પહેલે દિવસની આપણી મુલાકાત મને યાદ છે...તાહરી આંખો—ઓ! તે અપીલ કરતી આંખો એ મારા દયાળુ જીગરને ઉશકેરી મેલ્યું છે. તારો મીઠો ચહેરો માહરા જીગરમાં કોતરાયલો છે...અને જ્યારે હવે આપણે પાછા મળ્યા છીએ ત્યારેજ હું મારૂં જીગર સહેજ શાંત કરી શક્યો છું...હું તારા વગર જીવી શકવાનો નથી માટે———"

"ઓ—જસ—હું વધું લખી શકતી નથી—તે કોઇ છોકરીની લાગણી તમો ટચડી નાંખવો માંગો છો." મીસ શેહનાએ પોતાના કલમ બાજુએ મુકી તે પ્યાર ઘેલા શખ્શને અજાયબીથી ટીકતાં કહ્યું.

"વેલ—તમોને તેણી માટે હું જણાવું તો શું તેણી મારી પર ગુસ્સે થશે—" તેણે પુછ્યું "હું નહી ધારતો—હા—નહી તો હું—" પણ તે અટકી ગયો.

"હું તમને બરાબર સમજી શકતી નથી" તેણીએ તેને ખુલાસાથી સમજવા ચહાયો.

"ત્યારે સમજ—જે છોકરી પર હું કાગજ લખાવું છું તે તું પોતે છે."

તેણી સહેજ ચોંકીને પોતાની ખુરસીમાં ખડી બેઠી.

બે પળ સુધી તેઓએ એક બીજા તરફ ટગર ટગર જોયું.

"હું પહેલા મારો પ્યાર જાહેર કરવાને શરમાતો હતો એટલે મને આવી તરકીબથી કામ લેવું પડ્યું છે—વ્હાલી...મને છાન ખુલબોનો નાચ આવડતો નથી. મારી પાસે ફક્ત ચાર શબ્દ છે—'હું તને ચહાવું છું' અને તેનો જવાબ હું માંગું છું—બોલ—મને કહે" તેણે તેણીનો હાથ પોતાના હાથમાં મજબુત પકડતાં મન હરતી આંખો સહીત તેની પર પુરતી અસર કરતા કહ્યું પણ તેણી ચુપ હતી—તેણીનું માથું નીચે ઝુકી પડેલું હતું.

"ધન—મારી તરફ જો. હું એક માખ મારૂ સોલીસીટર છું તે પણ તને યાદ રાખવાનું છે—તેથીજ હું આટલા દિવસ સુધી મારી લાગણી જાહેર કરતાં અચકાતો હતો—પણ—મારૂં અંતઃકરણ બાજે મારા કાબુમાં રહ્યું નહી—હવે કહે—અરે—મને સુખ કરનારો જવાબ તું શું નહી કહે?"

બેશકીન તેનામાં એબ જેવું કશું હતું નહી. નાચાર એકલી અટુલી રહેવા કરતાં તેને પોતાનો ધણી બનાવી તે સુખ્યા જવાનના પવિત્ર સાથ માં રહેવા તેણી ઓર બી રાજી હતી, બલ્કે ખરૂં કહીએ તો આપણા બાઇ સાહેબને પણ તે જવાન

...રીટર અજબ ગમી ગયો હતો. કુદરતી લાગ... તેઓ એક બીજા તરફ પહેલેજ દિવસથી ...ચાયાં હતાં. તેણીએ હવે ધીમેથી પોતાનું માથું ઉંચકી તેની સામુ જોયું.

"હા—કહે—મને માફ કરજે. હું જો તારી તરફ બે અદબ થતો હોવું તો......... પણ—ખુદા ખાતર 'હા' કહેજે" તે કરગર્યો. જવાબમાં તેણી મીઠાસથી હસી. અને ત્યાર પછી તેઓએ છાના પુતળાંનો નાટક કેરો ભજ- વ્યો તેમાં આપણને માથું મારવાનો કશો હક નથી.

"અરે—હા..." અચાનક કંઇક યાદ આવ્યું હોય તેમ તેણે ગંભીર થઇ જતા કહ્યું "આપ ણે તારા કઝીનનો પણ ખ્યાલ કરવો જોઇએ. તે જરૂરજ મારી પર ખફા થશે અને આપણી વચ્ચે જરૂરજ નડવાનો—ઓ-પણ કુચ્છ પુઆ- કો નહીં...વેલ...તું મને પ્રોમીસ આ કે જો મારી પાછળ તે તુંને એવું કશુંમી કહે કે જેથી મને તજી દેવા તું ચડાયે-તો તે પર તું બીલકુલ આંખ વિચારણા કરશી ની?"

"ત્યારે આપણું સાહું કદીથી તૂટે તેવું નથીને!" તેણે પાછી બાઝી ઢીધી.

"જા બા—એમ શું ચોતાં કાઢેછ" તેણીએ લાડ કરતાં કહ્યું.

"થેંક્સ! એક સોલીસીટર બની આટલો વખત તને ઠગવાને માટે ત્યારે તો તારા કઝીન રૂસ્તમને જરૂરજ માફ કરશે!" તેણે તેઓ વચ્ચેનો પડદો દુર કરતાં પોતાને ઓ ળખાવતાં કહ્યું, અને જવાબની કાંઇ જરૂરત છે ભલા!......

પ્રોફેસર, દરેક જાતિની ભાષાથી તમે માહીતગાર છોને!'

'હાજી...પણ ફકત મારી બૈરી ને તેની માયની ભાષાથી અજ્ઞાન છું!'

ગરીબ બીચારો!

✻ ✻ ✻

બે બ્રહરથી જવાનીમાં દોસ્તો હતા તેઓ ઘણી લાંબી મુદતે એકમેકને મળ્યા.

'તારા છોકરાઓ બધા સારાજ નીકલ્યા ને, સોરાબ' એકે બીજાને પુછ્યું.

'હા, બહુ સારા'

'વડો શું કરે છ?'

'ફીલસુફીની શોધ કરે છ.'

'વચલો?'

'ચોપાનીયાનો માલેક ને અધીપતી છે.'

'નાનો?'

'બેરીસ્ટર છે.'

'તારા છોકરાઓ વધે લાગ્યાછ તે તું શું કરેછ, સોરાબ?'

'હું......કાંઇ નહી. દલાલી કરૂંછ ને મારા ત્રણે દીકરાઓનું પોષણ કરૂં છ.'

✻ ✻ ✻

'મરે આય હીરા ખરેજ હોસે (કે?)' નવાં અદરાયલા બાઇ પોતાની સઢી આગળ ચીનાં થયાં.

'તારે ફીકર કરવી નહી. હીરો ખરો છે. રૂસ્તમે પહેલાં મને એ વીંટી આપી હતી ત્યારે મેં તે અંકાવી હતી!'

✻ ✻ ✻

'પણ તારા આટલા પગારમાં તું કેમ પરણી શકે!'

'અરે સાર, તું શી મઝ્ડ છે જ્યે! પરણ્યો એટલે પગારમાં વધારો માંગવાનું બહાનું'

જર્મન જાસુસ.

(જર્મનીની ભેદી હીલચાલનો એક સફો.)

વાર્તા ત્રીજી

ઈંગ્લાંડ પરના હલ્લાનું મુખ્ય ધામ.

[ગુલશન માટે ખાસ]

લખનારઃ—દીનશાહ ફ. ભાગળયા.

'વલ્લાહ!......અજબ...ગજબ હુવા!' મેટફીલ્ડ પાર્કના સ્મોકીંગરૂમમાં હું અને જૉન બેઠા બેઠા સીગાર ફુંકતા, ટાહેલાં કરતા બેઠા હતા તેવામાં હું બહારનાં બારણાં આગળ જઈ આવી પટપટયો.

'કેમ, કોઈ બારણાંના આગળ ઉભું રહી સાંભળતું હતું કે!' સાવધ જૉને તુરત સવાલ કર્યો.

'હા, મીસીસ હીલની પેલી જર્મન આયા. કાલે મારીએ આપણને બતાવી હતી ને?'

'હં! એ સાંભળતી હતી...બધાં સુઈ જવા છતાં એ બહાર હતી!...જૅક, અચ્છા, કાંઈ કાળું છે ખરું!'

અને વાત બી ખરી. રાતના એક વાગ્યાનો સુમાર થયો હતો પણ હમો જેઓ જર્મન જાસુસોની પુઠે ચાહુ મંડેલા હતા તેઓ જરા પણ જંપીને બેઠા ન હતા. હમારી કોશીશો ચાલુજ હતી. મકાનમાંના સર્વે કોઈ સુવા ગયાં પછી હમો સ્મોકીંગ રૂમમાં બેસી જર્મન જાસુસોની મહોકાણુ બાબે ટાહેલાં ચલાવતા હતા અને વિચાર કરતા હતા. હમોને ખબર ન હતી કોઈ હમારી વાત સાંભળતું હતું. બારણું મેં પોતે બંધ કર્યું હતું છતાં સહજ અળગું જોતાં મને કાંઈક વ્હેમ પડયો અને તુરત ત્યાં જઈ જોતા મેં એક બીને ઝડપથી અંધકારમાં ગુમ થતાં જોઈ.

મેટ ફીલ્ડ પાર્ક હમારા મીત્ર સર જોસલીનનું મકાન હતું. સર જોસલીન અજબ રંગીલો હતો. હમારો તો કોલેજ ફ્રેંડ એટલે હમેતો પડયાને પાંથર્યા ત્યાં રહેતા હતા. જોસલીનના રમકડાં જેવું બેરૂં ઉંચકી લાવ્યો હતો એટલે વર્ષમાં બે ત્રણ વાર તેને ત્યાં મહીનો મહીનો

હરીફાઈઓ ઉતરી પડતાં ને ધમચકરી ચાલી હતી હતી. આ વખતે પણ એક મોટી પાર્ટી લેડી જોસલીનના ધણને માન આપી નોરફોક માં આવેલી તેમની મોટી જાગીર પર મોજમાં મારવા ઉતરી પડી હતી. અલબત હમો બંન્ને પણ સામેલ હતાં અને જોસલીને એડમીરલ ગીન્સ ને તેની બેટી મારી તે ભવિષ્યનાં મીસીસ જોનને પણ બોલાવ્યાં હતાં એટલે જોન સહાબ-નો જીવ તો સખ્ખે જતો હતો.

આ પચરંગી જમેલામાં બેએક દરીયાઇ અમલદારો, બે મનવારોના વડા, ત્રણેક મોટા લશ્કરી અમલદારો તથા ઘણીક મોટે ખાંધરેનાં બાપડાં હતાં. બધો ટીપ-ટોપ જમેલો હતો. બાર વાગતા સુધી સુધરેલી સોસાયટીની હદ ઓળંગી ગયલી બાનુઓ હમો સાથે સીગાર ફુંકતી અને "બાઇ બોઇજ" "બુ ઉઇયોછ"નાં ટાહેલાં કરતી બેઠી હતી પણ ધીરે ધીરે હમો બે સિવાય બધાં હડી નિદ્રાવશ થઇ ગયાં હતાં. હમોને ત્યાં આવ્યા-ને ચાર દિવસ થઇ ગયા હતા. શીકાર અને બીજી મોજ શોખમાં મારો વખત સહેલાઇથી પસાર થતો હતો પણ જૉનનો પોતાનો ઘણો ખરો વખત મારીની પુઠે ઘસડાવામાં ને તેણી સાથે ટાહેલાં કરવામાં ગાળતો હતો.

'આ બાઇ આપણા પર કેમ જાસુસી ચલા-વતી હશે ?' જૉન વિચાર કરતો પટપટયો. 'કમ-બખ્ત જર્મન છે. પણ છે તો ફાંકડું જો !'

'એમછે ખરૂં' સેવકે ટેકો આપ્યો. 'પણ એ મીરીસ કોણ છે કોણ ! કોઇ છે તો ઠીકો ઠીક, પણ જબરી ધુસન્યણ જણાઇ છે. જરા જરામાં હીરા મોતી બહાર આવે છે. જુગારનો શખ કાંઇક વધુ લાગે છે.'

'લેડી જોસલીનનાં મમાંની એ સહી થાય છે. તે કાઉંટેસ ધેનેટની મસીયાઇ બ્હેન પણ ગણાય છે,

'ત્યારે તો કોઇ જાણીની છે ને ?'

'હા; છતાં સહચારે મારીને કહી એ આપાને ક્યાંથી ઉપાડી લાવી તે જાણીશું. આ બાઇ આપણી પુઠે શા માટે લાગી છે તે જાણવાની વિશેષ જરૂર છે.'

'મને પોતાને એ બાઇ પર વ્હેમ આવેછ' મેં જણાવ્યું. 'કાલે એ મને બહુજ અજાયબી થી ટગર ટગર ટીકતી હતી.'

'કેમ મનલા, કોઇ ધણા લહેરમાં આવ્યાછ. એ જર્મન છે કરીને તારૂં ભેજું ચગી જાયછે !' જોન હસ્યો.

'નહિ તેમ નથી. મારીએ કરેલી શોધની જે વિગત તેં મને જણાવી છે તેથી મને કુદરતી ધંસ્કો પડે છે' મેં ગંભીર થતાં જણાવ્યું.

"હા, એ જર્મનીથી ગયે અઠવાડીયેજ પાછી ફરી. ત્યાં એ પોતાની ગવરનેસને મળવા ગઇ હતી, જે હાલમાં જર્મન નૌકાખાતાંના બાંધ કામ ખાતાંના એક અમલદાર સાથે પરણે-લી છે. તેણી તરફથી કુનેહ ભરી રીતે મારી ઘણુંક જાણી આવી હતી જે બધું બ્રિટિશ નૌકા ખાતાં આગળ રજુ થતાં પોતાને ખાં ગણતા તે વડાઓ અજાયબીમાં ફાટી ગયા છે.'

'જર્મની દુન્યાથી છુપાવી પોતાનો કાફલો યાહોમ વધારતું જાય છે એ જો બ્રિટિશ પ્રજા બરાબર જાણે તો કંઇક તોફાનો જાગે.',

'તારી ભુલ છે યાર' જોન હસ્યો. 'તું જો તકલીફ લઇ પ્રજાને ચેતાવે તો તને જુઠો ગણી હાંકુત કર્યામાં આવે. બાપા, તું અંગ્રેજને બરાબર નથી ઓળખતો. તેતો હાલ કુંભકરણની ઉંઘમાં પડી બાપદાદાની કીર્તિ પર જીવવા માંગે છે, તે તને હસી કાઢશે. તેમ છતાં મારી ને મેં બહુજ મેહનત કરી સઘળી હકીકત સીધે સીધા બંધ ઉતારી ગઇ કાલે મેં તે રજીસ્ટર્ડ કરી મોકલી આપી છે. અલબત, મારી દરિયાઇ ખાતાંના અમલદારની દીકરી હોવાથી કોઇથી ના પકાઇ શકવાની નથી. આ હકીકતમાં જર્મની કેવી કેવી જાતનાં વહાણો છુપી રીતે કયાં કયાં બાંધે છે તેની તમામ હકીકત રજુ કરેલી છે.'

'આપણી સરકારનો તે વાંચતાંજ જીવ નીકળી જશે.'

ના, હમેશની માફક તેઓ તેને હસી કાઢશે. આપણે હાથે, કરીને જમ'નીને ઉત્તેજન આપ્યેછ. પછી વાંક કોનો કાઢ્યે...ચાલ સાહેબ છું, દીકરા—ઉંઘ આવેછે. કાલે જરા પેલી આયા પર ખાસ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે હોં'

તે રાતના પેલી જમ'ન આયાતાજ સ્વપ્નાં મને આવ્યાં કીધાં. મારી ભારે કોશેશ છતાં હું તેણીને ભુલી શક્યો નહિ. બનવા જોગ છે કે જમ'ન એલચીની મહોકાણમાં હું મને પોતાને ભુલી ગયો હોઉં.

બીજે દીવસે હમો બધા પાસેના જંગલમાં શીકાર કરવા જવાના હતા. જોન આગલે દીવસે ઘરમાં દસ્કી રહ્યો હતો એટલે આજે મેં બહાનુ કાઢી ઘરમાં રહેવાનું નક્કી કર્યું. સહવારના હું બાગમાં મીરી સાથે ફર્યા કીધો. તેણીની દીલપઝીર વાતો એ મારો વખત સોહવાઇ ગયો.

જમ'ન કાફલાની વાત નીકળતાં તેણીએ હસીને કહ્યું,

જોને તો તે સાંભળીને જ અજબ ફુદકરા મારવા લાગ્યો. મને બહુજ સાવચેતીથી કામ લેવું પડયું હતું. અંગ્રેજી અમ્મા થઇ મેં વિગતો મેળવી છે. રશિયાઇ પ્રધાનોને હું મારી વિગત મોકલી ચુકી છું.'

ફરતાં ફરતાં ગઇ રાત્રે બનેલા બનાવ વિષે મેં તેણીનું ધ્યાન ખેંચ્યું.

'હા, જોને મને નારતા આગમજ જણાવ્યું હતું અને મેં તપાસ કરી હતી. મીસીસ હીલના જણાવવા મુજબ રેડક્રોસ ખાતેની તેણીની એક મિત્રે આપણી ભલામણ કરી હતી. આવા પંડીજ દુશ્મન છે ને ઇંગ્લાંડમાં તેણીના ઘણો મિત્રો છે. આમજ તેણી એક ફ્રેન્ચ ઉમરાવને ત્યાં નોકર હતી.'

મીસીસ હીલ લશકરી મંડળમાં વધુ ફરેછ એમ મેં સમજાવ્યું. 'ધારવા મુજબ એ કોઇ અમલદારની વિધવા હોવાથી લશકરી મથકોમાં તેણી જાણીતી છે'

'મને પણ તેવીજ ખબર મળી છે.'

'જો મીસીસ હીલ લશકરી અમલદારોને ત્યાં જતી હોય તો આ આયા કાં નહિ લશકરી બાતમીઓ મેળવવા કોશીશ કરતી હોય. માટે એના પર કાંઇક દેખરેખ રાખવી પડશી ખરી.'

'ઓલરાઇટ, હું પણ તમોને મદદ કરીશ' તેણીએ હસીને જણાવ્યું.

એક કલાક પછી હું બધી બાનુઓ સાથે ગાડીમાં બેસી શીકાર ગાહની જગ્યાએ ગયો. ત્યાં હમોએ આખો દીવસ ઘણી ગમ્મત કીધી. હમારો યજમાનનો બટલર વીલીઅમ્સને હું સારી રીતે ઓળખતો હોવાથી તક મળતાં મેં તેને પુછ્યું,

'તારે ત્યાં નોકરોમાં એક જમ'ન પણ છે ને?'

'હાજી...એક બાઇ છે પણ વિચિત્ર પંખી છે. રાતના પોતાની બાઇને ડ્રેસ કર્યા પછી એ બહાર ફરવા જાય છે તે બહુ મોડેથી આવે છે. એ અંધારામાં શું કાંઇ મારેછ તે જણાતું નથી. હું તો ખખડાવી નાખું પણ પરોણાની નોકર એટલે બોલાતું નથી.'

વધુ વાત ન કરતાં મેં ચુપચુપ મનમાં નક્કી કરી રાખ્યું.

સાંજના હમારી ટોળી ગમત કરતી પાછી ફરી. રાત્રે જમવા જવા પહેલાં ડ્રેસ કરવા મારા ઓરડામાં ગયો ત્યારે મારી ખાતરી થઇ કે મારી પેટીમાંના ચોક્કસ કાગજો કોઇ તપાસી ગયું હતું.

ટેબલ પર જમવા જવાને બદલે હું રબર સોલનાં બુટ પહેરી ઓવરકોટ લઇ પાછલે રસ્તે સટકી ગયો અને ચુપચુપ દરવાજા આગળ જઇ ને સંતાયો.

નોકરોવાળા ભાગમાંથી કોઈ બહાર આવેછ કે નહિ તે હું ખુલ્લી રીતે જોઈ શકતો હતો. બરાબર નવને ટકોરે મેં એક બાઇને એક મોટા ઓવરકોટમાં લપેટાઇને બહાર નીકળતાં જોઈ.

તેણી મારી આગળથી પસાર થઈ. દરવાજા પરની બત્તીના ઉજાસમાં મેં તેણીને ઓળખી. તે કોઈજ નહિ પણ પેલી જર્મન આયા હતી.

દરવાજામાંથી બહાર જવાને બદલે તેણી બાજુમાંના રસ્તા આગળથી આડી ગઈ અને ખાઇબેક દુર ઝડપી કદમે ગઈ. અંધારાંમાં છુપાતો ભરાતો હું પણ તેણીની પુઠેજ હતો. બાજુમાંના એક નાના દરવાજામાંથી બહાર નીકળી તેણી પેરી રસ્તા પર આવી. હું આ રસ્તાથી બરાબર માહીતગાર હોવાથી મને ઝાઝી મહેનત પડી નહિ. દરવાજા આગળ આવી જોતાં મેં તેણીને રસ્તા પર ટહેલ કરતી જોઇ. કોઇની તેણી રાહ જોતી હોય તેમ લાગ્યું.

દશેક મિનિટ પછી મેં એક મોટરનો અવાજ સાંભળ્યો. તેની તેજસ્વી બત્તીઓ મોટો ઉજાસ નાંખતી આગળ આવી. જેવી તે તેણી આગળ આવી કે ત્યાં થોભી. શેકહેન્ડ કરી તે આયા મોટરમાં બેઠી. તે મોટાર મોટી લીમોઉસીન જાતની હતી.

કોઈની સાથે રાત્રે આ જર્મન આયા જતી હતી તેને જોવા મેં તજવીજ કરી પણ તેજ પળે મોટર ફરી અને જ્યાંથી આવી હતી ત્યાં જવા પુર ઝડપે ઉપડી ગઇ. ગાડી ફરતી હતી તે વેળા મેં તેનું નંબર જોવાની તજવીજ કરી પણ તે તો ધુળને કાદવથી ઢંકાઇ ગયલું હોવાથી કશુંએ જણાયું નહિ.

નિરાશ થઇ મૂએ પેટે હું પાછો ફર્યો પણ રોશનીમાં જેઇ પેટની પુંજા કર્યા પછી બ્રીજ રમાતો હતો ત્યાં જઇ બેઠો.

તે રાત્રે તે આયા અગ્યારમાં પોણ ઓઆરીએ આવી અને મીસીસ હીલ સાડા અગ્યારે સુતા ગઇ. મોડેથી હું અને જૉન સીગાર ફુંકતા બેઠા અને ત્યાં મેં તેને જોયલી વિગત જણાવી.

બીજી રાત્રે પુઠે જવાને બદલે સાડા દસેક ને સુમારે હું તે જગ્યાએ જઇને ઉભો. બરાબર દસ મિનિટ પછી તે મોટાર ત્યાં આવી અને તેમાંથી તે આયા ઉતરી. તે મોટારનાં આગળનાં અને પાછળનાં નંબરો કાદવથી ખાસ ઢંકાઇ ગયલાં હતાં. જાણી જોઇને તેમ કરવામાં આવેલું જણાયું. બંન્ને શેકહેન્ડ કરી, કીસ સાથે છુટાં પડયાં. આહ! શું ત્યારે તે કોઇ તેણીનો આશક હતો! તેઓ દુર જતા હોય તેમ પણ લાગતું ન હતું.

બીજે દીવસે મેં તેણીનો બારીક અભ્યાસ કરવા માંડયો. તેણીની આંખો અજબ જેવી હતી. તેણીના હોઠો પતલા અને ફીકા હતા અને દેખાવમાં તેણી સારી હતી. મીસીસ હીલ પોતાની આયાની રાત્રીની મુસાફરીથી બેખબર લાગતી હતી.

તેણી પર હમો જાસુસી રાખતા તેની તેણીને ખબર હતી કે નહિ તે મને ખબર નથી પણ બીજે દીવસે જૉને જાસુસી ચલાવી તે દહાડે તેણી રાત્રે ગઇ નહિ. બીજી રાત્રે ગઇ અને જૉન તેણીની પુઠે ગયો પણ મારા કરતાં અધિક જોઇ શક્યો નહિ.

આ બધી વિગતોથી મારીને વાકેફ કરવામાં આવી. તેણીની આયા મારફતે તે જર્મન ઓ કયા ઓરડામાં સુતી હતી તે હું જાણવા પામ્યો અને બીજે દીવસે તેણી પોતાની શેઠાણીની નોકરીમાં હતી ત્યારે જોખમ ખેડી તેણીના ઓરડામાં ગયો. તેણીનો સામાન હું જોઇ વળ્યો. એક નાની ટ્રંકમાં એક ડાબો નાનો દાબડો હતો અને તેને તાળું હતું. તેમાં શું હતું તે હું જાણી શક્યો નહિ.

કમનસીબે તે મોટારનું નંબર પણ હમોને મળ્યું નહિ. નંબર મળ્યું હોત તો રાત્રીની મુલાકાત વાળો મવાલી કોણ હતો તે જાણતાં અકચણ પડત નહિ.

જે દીવસે મેં તે આયાના ઓરડાની ઝડતી લીધી તેજ દિવસે સાંજના મીસીસ હીલ, લંડન ગઇ અને તેણીની સાથે તે બેટી આયા પણ ગઇ.

બે ત્રણ દિવસ વિચાર કર્યા પછી મેં તે વાત મારા ખ્યાલમાંથી દુર કરવા માંડી. મારી અને તેણીની માસી પોતાનાં એક બીજા સગાંને ત્યાં વુરસ્ટરશાયરમાં ગયાં. મને પોતાને પણ લંડનમાં કામ હતું. હું સામાન પેક કરતો હતો તેટલાં જૉન આવ્યો.

'જેક, હું હવણાં લંડન નથી જવાનો, મારે તો ક્રોમર જવું છે.'

'ક્રોમર!' હું અજબ થયો. 'હવણાં તે દરિયા કાંઠે જવાનું હોય!'

પણ જૉનને કોણ સમજાવે? તે મુસાફ્રી માને ત્યારે કેની? બીજે દીને હમે ક્રોમરનાં એક ભવ્ય હોટેલમાં દાખલ થેઓ થઇને ગોઠવાયા અને સાંજના બંદર પર લટાર મારવા ગયા. તે જગ્યાએ હમો સિવાય બીજું કોઇ હતું નહિ. થોડે દુર બંદરનો દકકો હતો.

'અહીંથી કાંઇ પણ નવું જાણવાનું મળી આવશે' જૉન હસીને બોલ્યો. તેનાં બોલવાની ઢબ પરથી મારી ખાતરી થઇ કે તે તરફ જર્મન જાસુસો હોવા જોઇએ. 'જરા વિચાર કર, મારા દોસ્ત, કે આ કિનારો કેવો સફાઇદાર ને લશકર ઉતારવા માટે અનુસરતો નથી. આજે જર્મની ઇગ્લાંડ પરના હુમલાની જે રાહ જુએ છે તે દિવસ આવતાં તે પહેલ વહેલું આ જગ્યાપર ઉતારશે. આજ વર્ષો થયાં આપણાં જાસુસ ખાતાં મારફતે સરકારને જર્મન હુમલાની વિગતોની ખબર મળેલી છે. તે હુમલાના દરેક પ્રકરણોમાં પહેલો હુમલો નોરફોક, સફોક ને ઇસેક્સ ખાતે લશકર ઉતારવાની વિગતોનો છે. આ જાણુ થવાથીજ પ્રજાને જાગ્રત કરવા લૉર્ડ રોબર્ટસે "દેશના બચાવની કમિટિ" માંથી રાજીનામું આપી ઉશ્કેરણી ભર્યા ભાષણો કર્યાં હતાં.

'તેમાં નેઉ શું મળ્યો?' હું હસ્યો. 'ઉલટું તે તો તેમનો વાહિયાત બખાળો તરીકે ગણવામાં આવ્યો.'

'હા' જૉન કડવાસથી બોલ્યો. 'આપણે આંધળી સુખમાં મસ્ત થઇ ગયલા હોવાથી ખરું ખોટું પીછાની શકતા નથી. આપણાં દરિયાઇ લશકર પર આપણે મુસ્તાક રહી જર્મન લુચ્ચાઇ ને જર્મન ચીલ ઝડપ જે દુન્યામાં સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે તે ગણત્રીમાં લેતા નથી. જે દિવસે આ હુમલો થશે તે દીવસે કોઇ પણ જાતની તકરાર કે ઝગડો થશે નહિ. આપણે શાંત નિંદ્રામાં આપણાં બીછાનામાં પોઢેલા હોઇશું તે વેળાએ જર્મન કાફલો ગુપચુપ ધસી આવશે અને લડાઇ થશે એવું ધારીશું તે પહેલાં જર્મન લશ્કર ઇંગ્લીશ ભુમિ પર પર ઉતરી જશે.

'તેમ હશે તો હું ધારૂંછ તેમ જર્મન જાસુસો દરેક ખબર મેળવવા આ તરફ ઉભરાઇ જતા હશે' મેં જણાવ્યું.

'તેથીજ હું હયાં આવ્યો છું' જવાબ મલ્યો. 'જર્મનીએ આ પૂર્વ ભાગને જુદા જુદા વિભાગોમાં વહેંચી નાંખ્યો છે અને દરેક વિભાગમાં એક યા વધુ જાસુસો રહી ખોરાક, જાનવર, વગેરે વગેરે દરેક ઉપયોગી બાબતોની માહીતી મેળવે છે. તારનાં દોરડાં કયાંથી કાપવાં, ટેલીફોનનું દોરડું કયાંથી તોડવું, તોપો ક્યાં ગોઠવવી તથા લંડન તરફ કઇ બાજુથી ધસી જવું તેની દરેક માહીતી મેળવાય છે.'

તે સાંજ હમે જેમ તેમ પસાર કરી અને બીજે દીવસે મોટર ભાડે લઇ આસપાસના ગામો શેરીંગહામ અને વેબોર્નની મુલાકાત લીધી. કેમ નસીબે આ જગ્યાએ બચાવના કશાએ સાધન ન હતાં છતાં જર્મનીએ પહેલ વહેલું પોતાનું લશ્કર આ ગામડાંઓમાંજ ઉતારવાનું નકકી કર્યું હતું.

શેરીંગહામ આગળના કિનારા પર ફરતાં મારા મિત્રે અને દરેક વિગત જણાવી.

હમે ઝડપથી મોટાર તરફ ગયા અને ટુંકે રસ્તે થઇને તે નોર્ધંક્ડ શહેરમાં દાખલ થયા. મોટારને ગારેજમાં મુકી હમે બારમાં ગયા અને ત્યાંથી નીકળી પોસ્ટ ઓફીસ તરફ ગયા. ત્યાં આગળ જતાં એક મકાન આગળ થોભી જોને બોલ્યો,

'જેક, અહીંજ થોભ. હમણાં થોડીવારમાં એક શખ્સ ભુરો ઓવરકોટને ગોલ્ફ કેપ પહેરી કાગળ પોસ્ટ કરવા આવશે. તેને કાળી ભમર દાઢી છે, ને ચાલતાં તે સહેજ ખોડાય છે, તેને જોયું કે તેની પૂઠે પડજે. કદાચ મને તે ઓળખશે તેથી હું ખસતો રહેવા માગું છું'.

હું મજાહથી સીગાર સળગાવી તેનો ધુંવો કાઢતો ફર્યો. આજુ બાજુ હું ધ્યાનથી જોતો હતો તેવામાં એક મોટાર પોસ્ટ ઓફીસ આગળ આવી થોભી અને તેમાંથી બે જણ બહાર નીકળ્યા. તેમાંનો અઢાર જોને આપેલાં વર્ણનને મળતો આવતો હતો. ટીકીટ ખરીદવાને બહાને પોસ્ટ ઓફીસમાં હું ઘુસ્યો પણ તે આગમજનુ એક કાગળ પોસ્ટ માસ્ટરને રજીસ્ટર્ડ કરવા આપી દેવામાં આવ્યું હતું. તેઓ ઉતાવળમાં હોવાથી રીસીટ લઇ જે બાજુએથી આવ્યા હતા તે તરફ મોટારમાં ચાલી ગયા અને તેમના ગુમ થતા આકાર તરફ જાનવરની પેઠે ટગર ટગર જોતો રસ્તામાં ઉભો રહ્યો.

બીજી પળે મેં હોટેલમાં જઇને જોનને હકીકત જણાવી કે તુરત તે મારી સાથે નીકળ્યો અને તે ભીના રસ્તા પર ગાડીના પૈડાંની છાપ તપાસતા હમો ચાલ્યા. ત્યાંથી પાછા ફરતાં તેણે જણાવ્યું,

જેક, દીકરા, જાણું કે આ બેકલ્સ શહેર મ જર્મન લશ્કર વેબોન ખાતે ઉતારી લશ્કરનું વડું મથક બનાવવાનું નક્કી થયલું છે. અહીંથી આજુબાજુના ભાગો નીચાણમાં હોવાથી કુદરતી આ પસંદગી થઇ છે. પેલા દેવળના મિનારા પરથી કરવામાં આવતી સીગનલો ઘણે દુર દરાજ જોઇ શકાય તેમ છે...... ચાલ, જરા પેટને ટાઢું કરીએ: મારે કાલે લંડન જવું છે. તું ક્રોમર ખાતે રહેજે હું. હું આવું ત્યાં સુધી છટકતો ના હોં.'

એક અઠવાડીયું મેં ક્રોકટમાં ઢકેલા ખાધા. તે પછી જોન આવ્યો પણ ત્યાંથી હમોને હમારો અસબાબ ઉઠાવી બાજુમાં આવેલાં લોવેસ્ટોફ્ટ ખાતે લઇ જવો પડ્યો ને બીજે દીવસે ત્યાંના એમ્પાયર હોટેલમાં હમે ઠરી પડ્યાં.

હમો કાંઇ તે શહેર જોવા આવ્યા ન હતા પણ ત્યાં રહીને મોટારમાં ચારે બાજુ પેલી મોટી મોટારના પૈડાંની છાપ જોતા ફર્યા કીધા. તે બાજુનાં એકએક ગામ કે શહેરની ગારેજમાં હમો ફરી વળ્યા પણ તે મોટી મોટાર જણાઇ નહિ.

એક સાંજના ફરતાં ફરતાં જોનની નજર રસ્તા પર પડેલા છાપ પર પડી કે મોટાર ઉભી રખાવી અને બરાબર તપાસ કરી હમો ઉતર્યા અને તપાસ કરવા માંડી.

અંધારું થતાં હમોને પાછા ફરવું પડ્યું પણ બીજે દીવસે હમે ફરી પાછા તે જગ્યાએ ગયા. કમનસીબે રાત્રે પડેલા ભારે વરસાદની મહેરબાનીએ તે છાપ સદંતર ભુસાઇ ગયો હતો.

એક અઠવાડ્યું ફરી પાછા હમો ક્રોકટમાં ફર્યા કીધા. એક દિવસ મોટારને પાછળ રાખી હમો ચાલતા હતા, તેવામાં બાજુમાંના એક રસ્તામાં તે મોટારનાં પૈડાંનો છાપ જોનની નજરે પડ્યો.

તે છાપ તુરતનોજ લાગતો હતો એટલે અડચણ આવી નહિ. હમો તુરત મોટારમાં બેઠા અને પૂઠે લાગ્યા. બહુ જલદીથી હમે તેની પૂઠે લાગ્યાં. હમારી મોટાર બીજીની પૂઠે જતાં એક સાંકડા રસ્તા પર ફરી કે હમે ઉતરી પડ્યા અને મોટાર પાછળ રાખી પગે ચાલતા, લપકાયા. અડધેક દહાડે હમે તે મોટાર અને તેમાંના

શખ્સોને જોયા. તેઓમાંનો એક પેલું રેજીસ્ટર્ડ કાગળ કરાવનાર હતો.

તે બેઠી શખ્સો ત્યાંનો રેલ્વે પુલ સંભાળથી તપાસતા હતા.

'આ પુલનો કેવી સફાઈથી નાશ કરવો તે તેઓ તપાસે છે. જ્યારે જર્મનો આવી પુગશે ત્યારે રેલ્વે વ્યવહાર બંધ કરવા આ પગલું ભરાય છે.' જૉન દાંત કચકચાવતો બોલ્યો. 'ઠીક છે, બચ્ચાઓ તમને બી જોઉં કે તમે કેવા ઉસ્તાદ છો!'

અડધો કલાક સુધી હમે તેમને જોયા. તે બાદ તેઓ પોતાની નોંધોમાં કાંઈ લખી પાછા મોટારમાં બેઠા. હમો પણ તેમની પુઠેજ હતા. બે કલાક પછી એક નાની ટેકડી આગળ આવ્યા. ત્યાં તે મોટાર ઉભેલી હતી અને તેમાંના શખ્સો તે બાજુના ફોટામાં ફેર લેતા હતા.

તેમનું કામ પુરું થયું નહિ ત્યાં સુધી હમો તેમને તપાસતા થોભ્યા. તે પછી તેઓ પશ્ચિમ તરફ ગયા અને હમે પાછા હમારે અસલ મથકે હોટેલમાં ગયા.

ત્યાં તપાસના કરતાં હમારી અજાયબી વચ્ચે જણાયું કે કે એલાસ્ટ્રોસબર્ગ, પેલી જર્મન આયા, ત્યાં મેડમ હર્શના નામે ઉતરેલી હતી. જોને તેણીને લાયબ્રેરીમાં જોઈ અને તેણે મને બોલાવ્યો. હમો બન્નેએ ખાતરી કરી તેણી હમારી હાજરીથી વાકેફ હોય તેમ જણાયું નહિ.

જૉન ગુંચવાડામાં પડ્યો. બીજે દિવસે તેણે મારી પર તાર કરીને તેહકીક કરવા જણાવ્યું. સાંજના તારથી જવાબ મળ્યો કે તે આયા આજ પંદર દિવસ થયાંની નોકરી છોડી ગઈ છે.

'તેં જોયુંછ તેમ જરમન જાસુસો આ તરફ બહુ ભમવા લાગ્યા છે, જેક!' જૉને જણાવ્યું. 'એનો કાંઈપણ ઉપાય કરવોજ પડશે.'

તે બાઈ હમોને જોઈ નહિ કરી હમારી મોટાર બીજી બાજુએ રખાવી અને તે બેઠી મોટારકારનાં છાપની તપાસ રાખતા રહ્યા.

બીજે દિવસે જૉને એક નાની કોઠલી લાવી મોટારમાં મુકી અને શોફરને ખુલ્લી ચેતવણી આપી કે ગમે તે થઈ જાય તોએ તેને ખસેડવી નહિ.

તે સાંજના મારીનો બીજો તાર આવ્યો તેમાં તેણીએ જણાવ્યું કે દરિયાખાતાએ તેણીના રીપોર્ટ માટે ઉપકાર માન્યો છે અને તે બાબે ઘટતી તપાસ કરવા કહ્યું છે.

'કમબખ્તો કોઈ એવા ઉસ્તુને મોકલશે કે જેને જર્મનનો એક બોલ પણ આવડતો ન હશે' જૉન પદપટ્યો ને તે તાર તેણે ફાડી નાખ્યો.

રાતના સાત વાગતે હમે ઠાબી દાબીને પેટની પુંજા કીધી અને ત્યાર પછી હમે મુસાફરીએ નીકલ્યા. જે મકાનના દરવાજા આગળ જૉને તપાસ કરી તે ગાડીના મથક તરીકે જણાવ્યું હતું ત્યાં હમો આવી પુગ્યા. મોટાર થોડે દુર રાખી હમો ઉતરી પડ્યા ને જૉને પેલી કોથલી ખભે મારી.

'તારી રીવોલ્વર છે ને!' તેણે થોડે દુર જતાં સવાલ કર્યો.

મેં હા પાડવા ડોકું નમાવ્યું.

'તે મકાનમાં મારે થોડીક તપાસ કરવાની જરૂર જણાય છે' તેણે સૂચવ્યું.

'એટલે કોઈનું ઘર ફોડવું!' હું ગભરાઈને બોલ્યો 'પકડાયા તો મરી જવાનો સોદો!'

'બાહ!... જાસુસો હમેશાં દીવફારા હોય છે. તું શાનો બાયલો થાવછ! ખાંડણ્યા તળે માથુ મુકી ધ્રુજેછ શાનો!'

હવે બહુ જલદીથી હમો ત્યાં આવ્યા... મકાનમાં કયે રોશની દેખાતી ન હતી, એટલે બધા સુઈ ગયા હોય તેમ લાગતું હતું.

હજી વીલંબ હોવાથી હમો દરવાજાની સામે ઝાડીને ઓથે ઉભા. દુરથી કોઇ મોટર આવતી હોય તેમ હમોને લાગ્યું, પણું તેનાં પૈડાંનો અવાજ નજદીક ન આવવાથી હમો તેની દરકાર કરી નહિ.

ઘડિયાળ કાઢી તપાસતાં બે વાગેલા જણાયા. વખત થયો છે એવું ધારી હમો તે શોખંડના દરવાજા આગળ આવ્યા અને તે ખોલવાની તજવીજ કરી પણ તેને તાળું મારેલું હતું.

ઉપર ચઢી ઉતરવા સિવાય બીજો માર્ગ ન હોવાથી હું પહેલો ઉપર ચઢયો પણ તે તેવામાં એક સ્ત્રીના અવાજે હું ચોંકયો, નીચે જોતાં મેં જોનને, કોઇની સાથે લડતાં જોયો કે તુરત હું નીચે કુદયો ને મદદે ગયો. તેજ પળે તે સ્ત્રીએ જબરીથી જોનનો હાથ જે તેણીના મોંઢા પર હતો તે બચકાંઓને ખુમ પાડવાની કોશીસ કીધી પણ તુરત મેં તેનું મોઢું પકડી લીધું.

'એને રૂમાલનો ડુચો માર !' જોન બરાડયો. 'એ તો પેલી કમબખ્ત જર્મન બાયા છે !'

બીજી પળે મે રૂમાલોનો ડુચો તેણીના મોંમા મેં ખોસી દીધો અને તેણીના હાથો મજબુત પકડયા કે જોને આવા સમયને ખરનો સામાન ગજવામાંથી કાઢી તેમાથી રેશમની મજબુત દોરી લીધી અને તેણીના હાથોને પગો કચકચાવીને બાંધ્યા.

તેમ છતાં જર્મન બાયામાં ભાંડ ગાળ દેતી તેણી તરફડવા લાગી પણ ફોકટ, બીજી પળે હમે તેણીને સામેના ખેતરમાં ઉંચકી ગયા અને ત્યાં આગળના એક મોટા ઝાડ સાથે કચકચાવીને બાંધી. તેણી કાંઇક અગત્યની ખબર લઇને રાત્રે આવી હતી એવી હમારી ખાતરી હતી પણ તે જાણવા વખત ગુમાવવો ફોકટમાં હતો.

બહુ સંભાળથી હમો હવે દરવાજે થઇને ઉપર ચઢી બાગમાં ઉતર્યા અને તે મકાનનાં દાખલ થવાના બારણાની ડાબી જમણી બાજુએ ગયા. ડાબી બાજુની બારી સાધારણ જણાતાં ફરી પાછો જોને ગજવામાં હાથ ઘાલી બારી ખોલવાના ઓજારો કાઢયા. બે મિનિટમાં તે બારીની સાંકળ કાઢી બારી ખુલ્લી કરી હમો એક ફાંકડા આરાસ્તે કરેલાં ઓરડામાં આવ્યા.

શાન્ત ચુપકીદી ત્યાં વ્યાપી રહી હતી. તે શાંત ચુપકીદીમાં મેં મારા અંતઃકરણને જોશમાં ધબકારા લેતું સાંભળ્યું.

હમે તે જાસુસોના મકાનમાં આવ્યા હતા.

તે ઓરડામાં હમોને ઉપયોગી થઇ પડે તેવું ન હોવાથી જોને પેલી તેની કીમતી બેગ સાથે રાખી સંભાળથી બારણું ખોલી બહાર નીકળ્યો અને આગળે પગલે બધા ઓરડામાં હમે બન્ને ફરી વળ્યા;

કશું ન મળતાં હમે ધીમેથી માળપર ગયા. હવે સવાલ થયો કે તે જાસુસો કયા ઓરડામાં સુતા હશે. સંભાળથી કામ લઇ નસીબ પર આધાર રાખ્યા વિના છુટક ન હતો. પહેલો ઓરડો ખોલતાં તે અંદરથી બંધ થયેલો જણાયો એટલે ખાતરી થઇ કે કોઇ તેમાં સુતેલું હશે. બીજો ઓરડો પણ તેવોજ જણાયો. ત્રીજો મોટો ઓરડો તપાસતાં જણાયું કે તે અંદરથી નહિ પણ બહારથી બંધ હતો.

બીજી પળે એક અજબ જેવી કુંચી જોનના ગજવામાંથી નીકળી અને તુરત બારણું ખોલી અવાજ કર્યા વિના હમો તે ઓરડામાં દાખલ થયા.

વિજળિક બત્તીની રોશની તે ઓરડામાં ફેલાવતાં હમો અજાયબીમાં ગરકાવ થઇ ગયા. બારી આગળની એક મોટી રેખાંક આગળ તે બાજુના ભાગનો એક મોટો નકશો ચીતરેલો જણાયો. તેમાં સ્થળે સ્થળે

નિશાનો કરેલી હતી અને. બાજુમાં જર્મન ભાષામાં નોટસ લખી હતી. બીજી બાજુએ ફોટોમાંની ફીલમોનો ઢગલો પડેલો હતો. એક ટેબલપર બહુક મહીનાઓની ભારે મેહનતના પરિણામમાં લશ્કરી મથકોના દોરેલા પ્લાનો વગેરે પડેલા હતા. બાજુમાં બે ત્રણ કેમેરા, રાત્રીને સમયે નિશાન કરવાનો સંચો, સંભાળથી દોરેલા પ્લાનોનો ભાથરો તથા એક ટ્રંકમાં રીપોર્ટો અને નોંધો પોક બન્ધ પડેલાં હતાં. આ બધું થોડા દીવસમાં બર્લીન ખાતે મોકલી દેવામાં આવનાર હતું.

જેને તેમાંના થોડાક કાગળો લઇ મંગવામાં મુકતાં કહ્યું 'આ બધું પાછળથી ઉપયોગી થઇ પડશે.' તે કાગળોમાં એક જાણવા જોગ રીપોર્ટ હતો જે ગુલશનના વાંચકોની જાણને માટે અત્રે ટપકાવી લેવાની જરૂર જોઉં છું.

ઇંગ્લાંડનો પૂર્વ કિનારો.

વિભાગ છઠ્ઠો

ઇ. સ. ૧૯૦૬ ના ફેબ્રુઆરીથી ડીસેમ્બર ૧૯૦૮ સુધી ખાસ ફરજ પર મુકવામાં આવેલા ૧૨૪ મી વેસ્ટફેલીઅન પલટણ વાળા કેપટન વીલહેમ સ્ટોલબર્ગની નજર નોંધ.

વેબોર્ન—નોરફોક—ઇંગ્લાંડ

(જુઓ મોટો નકશો આ લગત સામેલ છે. ફોટો ગ્રાફો બી સીરીઝ નંબર ૧૦૧ થી ૪૫૦)

આ ડીસ્ટ્રીક્ટમાં શેરીંગહામ અને ક્રોમર શહેરો સાથે મળી લેતાં, બધી મળીને ૪૬ જર્મન રૈયત વસવાટ કરી છે. તેઓમાંનો મોટો ભાગ હોટલોમાં નોકરો, બબરચીઓ અને પુટકળ વેપારીઓનો છે. દરેકને તે "મહાન દિવસ" માટેનું કાર્ય નક્કી કરી આપેલું છે.

હથ્યારો.

દેશીગરીબ જાતેનાં એક ઘરમાં હથ્યારોનો મોટો જથ્થો છે. નિશાન થતાં બધાં છુપી રીતે એકઠા થશે અને નક્કી કરેલે વખતે કિનારાપરના પેહરેગીરો પર તેઓ હલ્લો કરી પડશે. સાથે સાથે મોટાં નકશામાં કરવામાં આવેલી નિશાની મુજબની જગ્યાએ સઘળા તાર અને ટેલીફોન વ્યવહાર કાપી નાંખશે. નક્કી કરેલા બન્દરોમાં ઉતરવાને જર્મન લશ્કર લાવવા આપણાં ભાઇઓને ફરમાવશે અને આપણા વહાણોની હાજરીને લગતી કોઇ પણ ખબર બહાર જતી અટકાવશે.

જાસુસો.

આ ૪૬ જાસુસોમાંનો દરેક કેળવાયેલો સેપાહ બન્યો છે અને નામદાર કૈઝર આલા સરકારની સેવા બજાવવા તેણે સોગંદ લીધેલા છે. તેમનો સરદાર લેફટનંટ બીશોફશીમ છે. આ બહાદુર અમલદાર હાલમાં ક્રોમરના ટકર સ્ટ્રીટમાં બધ્યારાના વેષમાં રહે છે.

પુલ માટે ડીનેમાઇટ

રેલ્વેના માર્ગમાં ખલલ કરવા પુલો ઉડાડી નાંખવાનાં છે. આ પુલો માટે નકશામાં લાલ નિશાન કરવામાં આવેલી છે. તે ઉડાડી દેવા માટેનો જોઇતો ડીનેમાઇટ વેબોર્ન સ્ટેશનની નજદીક આવેલી સેન્ડી હીલમાં સંતાડેલો છે,

ઉતરવાની જગ્યા.

આખા ઇંગ્લાંડમાં આપણા લશ્કરને ઉતારવાની સૌથી સલામતી ભરી જગા વેબોર્નનો આખો કિનારો છે. આ કિનારાપરની પોલીસનું નાકું તારનાં દોરડાથી હારવીચ બંદર સાથે જોડાયલું છે. જેવાં આપણાં વહાણો દેખાશે કે આ તાર કાપી નાંખવામાં આવશે. વેબોર્ન ગામમાં એક નાની તાર ઓફીસ છે, પણ તેનો કબજો પોર્ટ ઓફીસની નજદીકમાંના હોટલવાળો આપણો ભાઇબંધ એકદમ લઇ લેશે. તેની પર પ્રુન્યન જેકનો વાવટો ઉડતો કરવામાં આવશે એટલે કામને દરેક સરળતા મળી જશે.

તારના દોરડા

આ જગ્યાએ થઈને આઠ ભુગતનાં, મથકો નાં તારનાં દેરડાં પસાર થાય છે. તેમાંના પાંચ તેમજ ટેલીફોનનું દોરડું તો ખાસ કાપી નાખવુંજ પડશે. બેલ્જસ સાથે સીધો વ્યવહાર નું દોરડું આપણી જરૂરિયાત માટે રાખી મુકવામાં આવશે.

કિનારો

કિનારો સખત છે. કિનારા આગળથી દક્ષિણ બાજુએ જવાનો સુંદર ગાડાંવાટ રસ્તો છે. પાણીના અંદાજ માપ વગેરે માટે જુઓ બ્રિટીશ નૌકા ખાતાનો રિપોર્ટ અને ચાર્ટ નંબર ૨૬૩૬ જે આ લગત સામેલ છે.

ભઠ્ઠી

ગામને નાકે લુહારની એક ભઠ્ઠી છે.

ખોરાક

ગામમાં ગાંધીઓની દુકાનો નાની છે એટલે ત્યાં ગ્રાંજો જથો રાખવામાં આવતો નથી. ગતટેન તરફના વિભાગમાં પુષ્કળ ઘેટાં અને વાછરડા મળી શકે તેમ છે (દરેક ખેડુતને ત્યાં જાનવરો કેટલાં છે તેનો ક્રમવાર કોઠો આ લગત જોડયો છે.).

મોટરકાર..

આ વિભાગમાં ૧૨૫ મોટરકારો છે. તેમના માલેકોનાં નામ અને સરનામાં આ સાથે સામેલ છે.

જર્મન જાસુસોની નોંધનો એક નમુનો ઉપર જણાવ્યો છે.

તેજ પળે પાછળ હઠતાં મારાથી કમનસીબે ધક્કો લાગ્યો અને બાજુમાં મુકેલી ફોટો ગ્રાફનો કાચ હેઠળ પડી અવાજ સાથે ભાંગીને ભુકો થઇ ગયો.

હમે બન્ને દબાઇ ગયા. પાસેના ઓરડામાં હીલચાલ થતી મેં જોઇ અને મેં જર્મન ભાષામાં એક ખીંતને બોલાવવામાં આવતા સાંભળ્યા.

' હયાંજ ચોમ ' જોન હોઠ પીસતાં બોલ્યો. ' હવે આવલા થવામાં માલ નથી.'

તેજ પળે બે શખ્સો, જેઓ પૈસો રેલ્વે પુલ તપાસવા ગયા હતા ને પૈરેટ ઓફીસમાં આવ્યા હતા, અંદર આવ્યા.

હછે હિમત રાખવામાંજ ડહાપણ જોઇ જોન પોતાની કિમતી કોથળી મજબુત પકડી ચિઆમળ આવી બોલ્યો.

' સાહેબો, તમો જોશો કે તમારી દુરબીન હમે શોધી કાઢી છે. તમારી અહીં નોંધો અને પેશો નકશો હમોને બહુ ઉપયોગી થાય તેમ છે.'

'તમે કયા હકથી હયાં આવ્યા છો ?' તેઓ માંના વડા જર્મને, આગળ આવી અંગ્રેજીમાં તરડાઇને પૂછયું.

'એક અંગ્રેજ બચ્ચાના હકથી, હેર સ્ટોલજર્ગ,' જોને સાફ સાફ ટીકા લગાવ્યો જે ભ- જન્મ રામબાણ થઇ પડયો. લેફટેનંટ, તમારી ભીલીસ સેમીનો મેતરમાં કોઇ સાથે ઓળખેલો તમોને જણાશે.'

તેની સાથ વાળા જવાનના હાથમાં રીવોલ્વર હતી પણ મેં જોયું કે તે સાવ ડીચકારો હતો. તેનો ચહેરો પુણી જેવો થઇ ગયો હતો.

' તું શું કહેવા માગેછ ? ' સ્ટોલબર્ગે પુછયું.

' હું આપ સાહેબની આ કિંમતી મેહનત નો નાશ કરવા માગું છું. તમો આજ બે વર્ષ થયાં હયાં રહો છો તે દરમ્યાન મોટારમાં બેસી તમે ઘણી મુસાફરી કરી છે તેમ ખબરો મેળવી છે; પણ' તેણે નરમાસથી જણાવ્યું. 'તમે ઘણી હુશ્યારી બતાવી છતાં એકજ વાતની ભુલ કરી. તમારી મોટારનાં ટાયરો તરીકે જર્મન "ટ્રેડ માર્ક" નોન સ્કીડસ" મુકતાં તમે જબરી થાપ ખાધી છે. આખાં ઇંગ્લાંડમાં

આ એકજ જોડ છે. અલબત ટકાઉપણામાં તે તે ઘણાં સારાં હશે પણ બે અરથી માફ છે, તમારા જેવા સાહુકારી કામ માટે તે લાયક નથી. મેટફીલ્ડ પાર્કમાં તમો રાત્રે તમારી વાઇફને મળવા આવતા હતા તે વખતે તમારા ટાયરોના છાપે મને અજબ કીધો હતો અને તે પરથી હું તમોને શોધવા શકિતવાન થયોહું.'

'તું શું મારી નોટેસો ને પ્લાનોનો નાશ કરવા માગેછે ?' તે લેફ્ટેનન્ટ બરાડયો. 'આહ કુત્તા, હું તને તેમ કદી કરવા દેઇશ નહિ.'

'ત્યારે બાજુ ઉભો રહીને જો !' જૉન બારણાં આગળ હટતાં બોલ્યો. 'જરા, અહીં જો !' તેણે તે કિમતી રોથથી ઉઘાડી જણાવ્યું કે તે જર્મનો ઠગાઇ અંદર આવ્યા.

બીજે પળે જૉને તે કોથળીમાંનો પાઉડર ઓરડામાં ફેંકયો કે તેમાંથી મોટું બળતું થયું અને આખા ઓરડામાં ભભુકા મારતી આગ લાગી. તે ઓરડો ભઠ્ઠીની પેઠે તપી ગયો.

પાઉડર પડતાં થયલા ધુમાડાનો લાભ લઇ હમો ઝડપથી દાદર પસાર કરી બહાર નીકળી ગયા હતા. તે જર્મનો ઓરડો બચાવવાને અશકત થવાથીજ પોતાની જીંદગીનો બચાવ કરવાને બહાર નીકળ્યા. તેમની રીવોલ્વર ધડાકા બંધ ફુટી પણ ફોકટ.

બાજુમાં છુપાઇ રહી હમે જોયું કે આખું મકાન આગમાં તારાજ થવા લાગ્યું હતું. તે જર્મનો કપડાંભર બહાર નીકળી નાઠા.

'એ લોકને પકડવામાં માલ ન હતો' જૉને ખોલાસો કીધો 'તેમ થતાં આપણે જાહેરમાં આવ્યે જે. હાલને તબકકે થવાની જરૂર નથી. આ, બદમાશ, જર્મન પૈસે હવાં મજાહ ઉડાવી રહયો હતો. તેણે બહુ કિમતી વિગતો મેળવી હતી પણ તે હવે નાશ પામી છે. ફરી પાછો તે હવાં પ્રપંચ રચશે નહિ તે માટે હું જોઇતી ગોઠવણ કરીશ. ચાલ, આથા, હવે તો હમ આવેલ. જરા કરારને હવે પકડે તો બસ !'

(હવે પછીના અંકમાં)

ઈંગલાંડમાં જર્મન ઢંઢેરો.

તેની બધી યુકિતઓને ભપંચો સાગે રેજુ થયે.

સોરાબજી સીકંદર કોર્ટમાં સાક્ષી આપવા આવ્યા.

'તેં બંદુક ફુટતાં જોઇ હતી ?' સોગંદ આપવા પછી મેજીસ્ત્રેટે તરડાઇને પુછ્યું.

'નાજી, મેં અવાજ સાંભળ્યો હતો' સીકંદરની લાહેરી ચાલી.

'ફુહ, એ જુબાની ચાલે નહિ...અંહાથ ઉતરી જા' મેજીસ્ટ્રેટ છેડાયા.

સોરાબજી સાક્ષીના પીંજરામાંથી ઉતરી બારણાં તરફ જતાં શું ધ્યને હસ્યો.

મેજીસ્ટ્રેટનો મીજાજ ગયો ને કોર્ટના તીરસ્કાર માટે તેને દંડ કરવા ખેંચી મંગાવી, હસવાનું કારણ પુછ્યું.

'નામદાર સાહેબ, આપે મને હસતાં જોયો ?' સોરાબજી બાએ સવાલ કર્યો.

'ના, પણ મેં અવાજ સાંભળ્યો' મેજીસ્ટ્રેટ ચીડવાયો.

'ફુહ, ત્યારે તે જુબાની ચાલે 'નહિ' કહી સોરાબજીએ ચાલવા માંડયું ને કોર્ટ વિચારમાં પડી કે શું કરવું !

* * *

સીપાહીઓનાં કાગળોમાં સેનસોર જેમ ગમે તેમ કાપ મુકતો હોવાથી એક સીપાહીનું ઉભાઇ આવ્યું ને તેણે સેનસોરને બનાવવા કાગળમાં લખ્યું ''પરબીડાં પરની ટીકીટ નીચે જોજો.'

શું એક બાતમી મળી હોય તેમ સેનસોરની ઓફીસમાં ધરફડી ચાલી. ટીકીટ કમબખ્ત નીકળેજ નહી એવી સખત ચીટકાવેલી હતી. એક કલાક પછી બધા પરસેવે ગરકાવ થઇ ગયા ત્યારે ટીકીટ નીકળી. નીચે આ વાકય હતું.

'બાપલા, ટીકીટ ઉખેડતાં મહેનત પડી કે ! માફ કરજો'

* * *

From my Diary

(*for Gulshan*)

by

Manmohanrai Hakumatrai Desai, B. A. LL. B.

(1) When emotion is at its highest, when despair mocks in his face, why is it, then alone, that man prostrates to God

(2) The joy of achievement after a life-and-death struggle is far more intense and paradisical than the easy acquisition of any thing. The tougher the fight, the more earnest the reward of success and triumph of victory.

(3) In life, some times, one has to be an operatic danseuse piping to the tune of Lord circumstance. But will that deter him from unflinching perseverance. At one time an operatic danseuce, at another, a proud free spirit—it has its lessons and joy also.

(4) Alas why should I clamour for gilt happiness coloured false, when genuine pleasures are so lavishly spread for me by Him, whose sole paternal care is to render me happy. A kind word, an innocent smile on loving lips, a beautiful star, fine silvery moon light, sweet, melodious music of the ocean, fine landscapes, love, brothers, parents, wife, satisfaction of duty discharged, buoyancy of vigour, hope, youth, health, morning, evening, sun-rise, sunset and infinitely innumerable details—are these not all, each itself a mine of wealth and store of happines so lavishly, lovingly bestowed upon me for my happiness that I should pine and struggle for material wealth, and judge life's worth according to that standard of base and enervated natures ? Lord Almighty, but for thy generosity and greatness, how could men

have existed? To grumble and complain of life is to sin against thee, and the greatest sin, more monstrous than the murder of a man for here is the downright murder of a soul.

(5) What is the richness of the rich? A motor car! I have a far better, stronger, happier motor power within myself, within my being, which will defy a hundred thousand things—the motor of self-reliance, of self help, of self-dependence and consequently of proud self-assertion. A motor car! To pine for one! How contemptible an ideal, how low an ideal aspiration! Throb well, my brother, the machines of thy own inward motor and thou wilt be a far better motor-owner of thyself than the possessor of a thousand motor cars.

(6) Material prosperity! Money! Lord, how these fiends harrass us! Is money, fame, praise, to be the goal of our life at the cast of the higher mission, which Thy Considerateness has ordained for us in Thy wisdom? Alas, we waste our powers, our energies in struggles after things that are a delusion. Lord, Lord, Thy help, Thy guidance we seek. Lord Benefactor, teach us humility, generocity, sympathy, for all, love for mankind, and brotherly feelings for the world. Gracious Mercy, inspire us with a righteous indignation for every thing cruel, mean, base, ignoble. God, curb our passions, and help us to gain peace with the world, good, kind words for the sufferers. Let us distroy anger from our minds, efface jealousy from our hearts, banish rancour from our eyes. Teach us the secret of the love of Christ for the agony of the lepers and the emotion of the feelings with which he kissed the feet of the beggars. Let not our souls be entangled in the deceitful web of the world's dolly-play of wealth and riches and praise and fame and conceit. To Thee, thy servants turn; show Thou them the path and reclaim them from their sins.

(7) Newly-married couples, generally, during the honey-moon period, and especially when the bridegroom is quixotic and some time a little peurile are apt to lead themselves and often also their well wishers, a frantic wild-bear's dance or to create raging storms in small tea-cups shaking each other tremendously. For it is then neither the age

of homodom, nor that of gynarchy with them, but one of fanciful flights of fanciful brains. Hence it is that some husbands, some times out of uncontrolled violent joy, pirouette on their toes in the most quizzical manner, and sometimes out of sheer childishness, gyrate like weak weather-cocks, at the mercy of powerful whirl-winds.

(8) They say, man must be both natural and unnatural; but I believe, man is after all man, and if he is *a man*, he cannot be unnatural. Man and nature are so closely interwoven and in such glorious and perfect concord that the tunes of life will never vibrate in happy harmony and perfect order, if man can become unnatural at his sweet will, whenever he wishes.

(9) Picture Post-card Collection! Card-collection is often times risky, and has got a nasty habit of tumbling to the ground all that lofty, magnanimous collection of ours at a single touch of reality. If mankind would but exist on their exquisite card-collections *only*, which they try almost every day and build with them also nice airy card-castles to luxuriate in, where would have been the misery that infests the dingy nests of we, the voyagers, as they say, on this vast ocean of humanity. I should like to exchange cards but really printed ones; but I won't part for millions, with my sweet, delicious, enchanting card-visions that soothe, and refresh and rejuvenate, nay, not for the world!

(10) Passion is a selfish motive instigated by pride and characterised by unscrupulousness while true love is never selfish, nor ever turbulent, or wild or mean. Will Dobbin in Vanity fair is a true reflex of ideal love. True love is a stimulator of man's noble nature, a softener of his rougher qualities, humaniser of his character, and not an instrument to call forth the baser nature of mankind into play. That soothing current of love passing from one heart to another, unsexing even sex, can be established, but for once only in life. That spiritual joy, that emotional ecstacy, that iridescent phosphorecence of life is not like the material trappings of the world, which can be acquired at any time and in any place by the tender of a price. This certain something can be felt but once only in life when all youth within springs towards and pines for breathless pleasure in love's carol and when the spring time of life with all its gay luxuriance invites man to its light and happy fancies.

પારસી બાનુ લુપીન!

(ચીત્રો સાથે.)

હાડેહાડ ધ્રુજાવનારી આ એ ગંજાવર ડિટેકટીવ વારતાનો હજી સુધી સાનફ્રાન્સીસ્કો ખાતે કોપીરાઇટ નોંધાવ્યો નથી તેટલાં જો ભાઇ "ગુલફામ"ને પોતાના એકાદ નવા નાટક માટે સંગીન પ્લોટ જોઇતો હોય તો કર્તાની સંપુર્ણ પરવાનગી છેજી !!!

(લખનાર—સરસોઠા તીન પાઉ.)

પ્રકરણ ૪ થું.

(જેમાં અટકી પડતું મીસ ગઉડેરીની કારનું ચીચપોગલીના લેવલ ક્રોસીંગ આગળ અને વળી જેમાં છુટી જવા મીંદર પાસના આશ્ચર્યવીરામ ચીન્હ (!) જેથા રજવાત આ પ્રકરણના થતી સમાપ્તી.)

સુના મઉડેરીને લઇને ઉપડેલી તે ગંજાવર મોટર ફરીઆર ચીચપોગલી વાળા લેવલ ક્રોસીંગ આગળ આવીને થમ ઉભી રહી. ત્યાંના પોરટરે ખબર આપી કે ૪ લોકલ ટ્રેન, બે મેલ ટ્રેન અને દશથી પંદર ગુડસ ટ્રેન તથા પાંચ સાત ખાલી ઇનજીન એટલું પસાર થઇ જાય ત્યાં સુધી ક્રોસીંગનો દરવાજો ઉઘડશે નહીં. હવે! આપણો મહાન આનુ ડીટેકટીવને મનસે દરેક મીનીટ તે પાંચ પંદર લાખ ઘરાની નુમાન જેવી કીંમતી હતી અને આતો પારસા પોણા ત્રણ કલાક ખોટી થવાની વાત હતી. શોફરે સલાહ આપી કે ફરી રેલવળા નવા પુલ પરથી થઇને બી જવાય શકાશે.

"નહીં ડીયરી, તેમ કરતી તો હું જે પત્તો મેળવવા રોકું છ તેની ગણત્રીમાં ભુલ પાડી. જોની, હમણાં તારો સ્પીડોમીટરમાં શું નોંધાયું છ!"

"૭૮૬ ફીટ મેડમ!"

"શુ! વારૂ, હવે એ ૭૮૬ ફીટને ૪૩૩૬ વડે ગુણી, કહા, જોઉં છ તે!"

મીસ ગઉરીનો શોફર કેરેક વાતે પાઇના હાથ તળે તાલીમ પામેલો હતો, અને ઘણી વખત તેને ડીટેકટીવના કામમાં મોટો ભાગ લેવો પડતો હતો. તેની બેઠક તળેના ખાનામાં હય કોઇક ઉપયોગી ચીજો હમેશાં તૈયાર રેહતી હતી જેમાંથી એક સ્લેટ અને પેન કહાડી તે ચપોચપ હસાબ કરવા મંડી ગયો: તેટલામાં મીસ ગઉરી કાંઇ નવરી બેઠી હતી નહીં: તેણીએ હાથનું 'સર્જ' લેખાઇ લીધું અને કકાઇના નવા તાર વાંચવામાં રોકાઇ ગઇ.

"ચોત્રીસ લાખ આઠ હજાર છનું મેડમ", શોફરે પેલો ગુણાકાર પુરો કરતાં કહ્યું.

"નહીં રે! સાંજમાં તો બત્રીસ લાખ છે!

"સાંજમાં! મેડમ શું બોલોછ?"

"તું શું કહેછ?"

"તમે મને હીસાબ કરવા આપ્યો તેનો જુમલો."

ચઢતી પડતી.

(દોહરા)

શરદ તણી શરૂઆતમાં, વૃષ્ટિ થયો વરસાદ;
મેઘરાજની મહેરથી, ચોમાસાની આવે યાદ. ૧
રહી નથી ને નવ રહે, એક સરીખી આંટ;
પળમાં ચઢી પળમાં પડે, દેખો આ દૃષ્ટાંત; ૨
ઘન ગરજીને અતી ઘણો, દિપાવતો તો દોર;
શરદ તણી શરૂઆતમાં, જતું રહ્યું સૌ જોર. ૩
ઘડીમાં ઘન વરસી ઘણો, જણાવવાને જોર
વિખેરી નાખી વાદળાં; જણાવતો કમજોર. ૪

ભવાનીશંકર નરસિંહરામ કવિ.

વિપત્તિના વાદળાં.

(ગઝલ)

વિપત્તિના વાદળો વિભુ વેગ આણો વિખેરશોજી, વિપત્તિ (ટે
આધીન ઉપાધીઓની, અધી ચઢી આકાશ માંહિ;
આધીને ઉડાડવા મનુ, પ્રેમ વાયુ પ્રેરશોજી. વિપત્તિ ૧
વિપત્તિના વાદળાં, સુખનો રવિ ના સુઝેન;
એવીને અંધકારમાં, ઘનઘોરમાંહિ ઘેરશોમાં. વિપત્તિ ૨
રોગમાં રિબાવશોમાં, દુઃખમાંહિ દબાવશોમાં;
ઉલટથી ઉગારશો,, ઉપાધિઓ ઉમેરશો માં વિપત્તિ ૩.
વાદળામાં વાટડી, સુખની ભવાની ના સુઝેને;
આધીના અંધકારમાંહિ, વિપત્તિકુળ વેરશોમાં; વિપત્તિ ૪

ભવાનીશંકર નરસિંહરામ કવિ.

India's Share in the War

(for *Gulshan*)

By

Prof. Keshavlal L. Oza, B. A.

A glorious galaxy of poets has sung in fluent strains, but the following Verses by Mr. Archibald Fox remain unsurpassed in truth to life at the present moment.

" We are called, We hear. Be this the single
test—Give we our best !
Doth there from meadow, street, and school arise
A dust of toil, a steam of sacrifice ?
Have we a lodestar to light fainting eyes
With solemn hest ?
An Empire's might, not proved by wail or blood
But widening good,
A might to lift the weak, to guide the strong,
To make day quicken from the night of wrong-
Be this with us as love or light or song
Or daily food.
So peals the question riving our long rest
Give we our best ?
Arm we with zeal and labour that the day
Of ultimate battle find us not at play
Ay, with new hearts to dare the old great way
We yet shall hold, by gift of each man's best,
Our sires' bequest. "